SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

BARBARA ŽAJA

TRADICIJSKA KULTURA TROGIRSKOG KRAJA KAO IDENTITETSKI OKVIR

DOKTORSKI RAD

SPLIT, 2026.

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

BARBARA ŽAJA

TRADICIJSKA KULTURA TROGIRSKOG KRAJA KAO IDENTITETSKI OKVIR

DOKTORSKI RAD

MENTORICA

DR. SC. MIRJANA ADAMOVIĆ, znanstvena savjetnica

KOMENTOR

PROF. EMER. DR. SC. MARKO DRAGIĆ

SPLIT, 2026.

UNIVERSITY OF SPLIT

FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

BARBARA ŽAJA

TRADITIONAL CULTURE OF THE TROGIR REGION AS AN IDENTITY FRAMEWORK

DOCTORAL THESIS

DOCTORAL ADVISOR

DR. SC. MIRJANA ADAMOVIĆ, Ph. D.

KOMENTOR

PROF. EMER. DR. SC. MARKO DRAGIĆ

SPLIT, 2026.

PODATCI O MENTORICI

Dr. sc. Mirjana Adamović, znanstvena savjetnica, sociologinja, u naslovnom zvanju predavača, zaposlena je u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu. Rođena je u Zagrebu, 1966. godine. U Zagrebu je završila osnovnu i srednju školu. Diplomirala je 1991. godine na Odsjeku za sociologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu. Na istom fakultetu je magistrirala 2003. godine te doktorirala 2010. godine. Profesionalnu karijeru započela je 1992. godine kao profesorica sociologije u X. gimnaziji u Zagrebu, a od 1992. do 2005. godine radila je kao viša stručna suradnica u Centru za kulturu Trešnjevka u Gradu Zagrebu. Od 2005. zaposlena je u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu. U zvanje znanstvene savjetnice u polju sociologije izabrana je 2023. godine.

Od 2017. godine predaje na Doktorskom studiju humanističke znanosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu, gdje vodi kolegij „Uvod u metode istraživanja u humanistici: teorije, koncepti, logika, terminologija, praksa“. Njezin rad obuhvaća širok spektar tema, uključujući sociologiju roda, feminističke teorije, sociologiju kulture te sociologiju prostora.

Sudjelovala je i vodila brojne istraživačke projekte, među kojima su u posljednjih 5 godina:

2024. - 2027.: Kvaliteta života mladih u Hrvatskoj: između osobnih želja i društvenih prilika - YoQuLife (Europska unija) (suradnica)

2023. - 2027.: Podizanje svijesti o rodno uvjetovanom kibernetičkom nasilju nad djevojčicama i ženama te stvaranje sigurnijeg online okruženja (Europska komisija, CERV) (voditeljica)

2025. - 2029.: P/Ostajemo li konzervativno društvo? Istraživanje roda i seksualnosti kroz društveni kontekst, vrednote i prakse (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) (suradnica)

2025.: Digitalno majčinstvo 2 - upotreba inovativnih tehnologija za povećanje kvalitete života zaposlenih majki (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) (suradnica)

2024.: Digital Motherhood - Using Innovative Technologies to Improve the Quality of Life for Employed Mothers (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) (suradnica)

2023. - 2024.: Istraživanje mladih u Jugoistočnoj Europi 2023-24: studija o mladima u Hrvatskoj (Zaklada Friedrich Ebert) (suradnica)

2020. - 2023.: Bilateralni projekt "Kvaliteta života u stambenim naseljima iz socijalističkog i postsocijalističkog razdoblja: komparativna analiza između Slovenije i Hrvatske" u suradnji s

Urbanističnim institutom Republike Slovenije iz Ljubljane (Hrvatska zaklada za znanost) (suradnica)

2019. - 2022.: Regulacija prostitucije u Hrvatskoj" (Hrvatska zaklada za znanost) (suradnica)

2018. - 2021.: Equal rights - Equal pay - Equal pensions - Expanding the scope of implementation of gender equality actions and legal standards towards achieving gender equality and combating poverty in Croatia" (Europska komisija, CERV) (suvoditeljica)

PODATCI O KOMENTORU

Marko Dragić, filolog i prof. emer. dr. sc., rođen je 10. srpnja 1957. godine u Gmićima kraj Prozora. Osnovnu školu završio je u rodnome mjestu, a 1976. godine maturirao je u Gimnaziji Prozor-Rama. Na Filozofskom fakultetu u Zadru diplomirao je 1980. hrvatski i latinski jezik i književnost. Poslijediplomski doktorski studij završio je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je 18. srpnja 2000. godine pod mentorstvom prof. dr. sc. Stipe Botice napisao i obranio disertaciju pod naslovom *Hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine*.

Od 1980. do 1988. radio je kao profesor hrvatskoga i latinskoga jezika u Srednjoškolskome centru u Prozoru. U razdoblju nakon toga obnašao je brojne dužnosti u javnome i političkome životu: bio je predsjednik Općinskoga vijeća Saveza samostalnih sindikata Bosne i Hercegovine Prozor (1988.-1990.), načelnik PS Rama-Prozor (1990.-1993.), pomoćnik i zamjenik ministra MUP-a HR HB (1993.-1995.), član Predsjedništva HDZ-a BiH (1994.-1996.), član i predsjednik Upravnoga odbora HPT-a (1994.-1998.), zastupnik u Skupštini Hercegovačko-neretvanske županije (1996.-1998.), član Predsjedništva Matice hrvatske Mostar (2000.-2002.) te ravnatelj HABENE (1995.-2002.). Jedan je od osnivača Federalne novinske agencije (FENA), u kojoj je obnašao dužnost zamjenika glavnoga direktora. Nositelj je čina pukovnika.

Na Odjelu za humanističke znanosti Sveučilišta u Splitu izvodio je nastavu na studiju Hrvatskoga jezika i književnosti. Na preddiplomskoj razini predavao je kolegij Hrvatska usmena književnost, a na diplomskoj razini kolegije Hrvatska tradicijska kultura u europskome kontekstu, Književnost i zbilja te Povijesne predaje. Tijekom karijere predavao je i sljedeće kolegije: Teoriju književnosti, Svjetsku književnost, Književni praktikum, Hrvatsku književnost katoličke obnove i prvoga prosvjetiteljstva, Hrvatsku književnost predrealizma, realizma i moderne te Latinski jezik. Obnašao je dužnosti pročelnika Odsjeka za hrvatski jezik i književnost, predsjednika Etičkoga povjerenstva, predstojnika Katedre za književnost te voditelja modula Književnost i kultura na doktorskome studiju Filozofskoga fakulteta u Splitu.

Od 2017. do 2021. bio je član Matičnoga odbora za filologiju, a od 2021. do 2024. obnašao je dužnost potpredsjednika toga odbora. Kao gostujući profesor na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Mostaru, u razdoblju od 2007. do 2012. godine, obnašao je dužnost prodekana za znanost. Sudjeluje kao profesor i mentor na poslijediplomskim doktorskim studijima: Hrvatska kultura i civilizacija i Kroatistika na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Humanističke znanosti na Filozofskome fakultetu u Splitu te Jezici i kulture u kontaktu na Filozofskome fakultetu u Mostaru. Djeluje i kao ekspert pri Ministarstvu nauke Crne Gore.

Pod njegovim mentorstvom napisano je i obranjeno 692 diplomska i završna rada te 9 doktorskih radova na filozofskim fakultetima u Splitu, Zagrebu i Mostaru. Objavio je 235 znanstvenih radova te 163 prikaza, književnih kritika, ekspertiza, popularnih radova, intervjua itd. Autor je 12 znanstvenih knjiga, jednoga sveučilišnoga udžbenika i jednoga priručnika, a urednik je edicije *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u sto knjiga*. O njegovu znanstvenome i stručnome radu objavljeno je više znanstvenih i stručnih studija, eseja te više od stotinu prikaza. U svome radu uspio je dokumentirati i sačuvati velik dio kulturne baštine te potaknuti studente na prikupljanje brojnih primjera nematerijalne kulturne baštine.

Njegovi su radovi citirani više od 4.100 puta. U časopisima indeksiranima u bazi SCOPUS objavio je 29 radova, a u bazama Web of Science (WOS) 34 rada. Član je Hrvatskoga filološkoga društva, Matice hrvatske i Književnoga kruga Split te redoviti član Hrvatskoga društva za znanost i umjetnost Bosne i Hercegovine.

Predsjednik Republike Hrvatske odlikovao ga je Redom hrvatskoga trolista, Spomenicom domovinske zahvalnosti i Spomenicom Domovinskoga rata. Dobitnik je priznanja „Top 20 profesora na fakultetima“ u akademskoj godini 2013./2014., prema izboru studenata. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu dodijelio mu je 2019. godine Nagradu za izvrsnost u nastavi i radu sa studentima.

Uvršten je u Hrvatsku enciklopediju Bosne i Hercegovine i Biografsku enciklopediju vodećih ličnosti Hrvatske. Također je uvršten među 3000 iznimno uspješnih osoba u prvome izdanju Biografske enciklopedije vodećih žena i muškaraca Hrvatske, čiji je osnivač i izdavač Ralph Hübner; publikacija je 2011. godine tiskana u Švicarskoj u nakladi „Hübners Who is Who“ te objavljena u jedanaest europskih država. Među više od 60 000 uglednih i utjecajnih osoba iz svih područja ljudskoga djelovanja uvršten je i u publikaciju *Who's Who in the World 2013.*, koja od 1898. godine predstavlja standard pouzdanih i sveobuhvatnih biografskih podataka najznačajnijih osoba na svjetskoj razini.

Zahvale

Izuzetno sam zahvalna svima koji su me podržavali tijekom mog obrazovnog puta, od samih početaka. To uključuje moju obitelj - oca Antu, majku Mirjanu i brata Luciana, koji su uvijek bili uz mene i pružali mi bezuvjetnu podršku kako bih uspješno ostvarila svoje ciljeve i snove.

Tijekom ovog puta neizmjernu su mi podršku pružali i prijatelji, bliski suradnici, kolege s posla te svi moji dragi ljudi kojima sam duboko zahvalna. Imali su razumijevanja za sate i dane koje sam provodila u radnoj sobi i knjižnici, uz knjige i računalo.

Posebnu zahvalu želim uputiti svojim mentorima, prof. emer. dr. sc. Marku Dragiću i dr. sc. Mirjani Adamović, koji su me dodatno poticali na ostvarenje mojih snova. Imali su strpljenja i vremena za sva pojašnjenja te razumijevanja za izazove s kojima sam se susretala. Hvala im na svakoj riječi podrške i bezuvjetnoj pomoći.

Barbara Žaja

KAZALO

Predgovor 14

1. Uvod 15

1.1 Građa, metodologija i ciljevi istraživanja 18

1.2. Hipoteze 20

1.3. Analiza kazivača 20

2. Osvrt na povijesni pregled trogirskoga kraja 26

2.1. Povijesni razvoj Trogira i okolice 26

2.2. Geografski položaj i arheološki nalazi 26

2.3. Antički Tragurion – ilirski, grčki i rimski utjecaji 29

2.4. Srednji vijek: političke i crkvene promjene 31

2.5. Mletačka vlast, obrana i teritorijalne promjene 31

2.6. Trogirski biskupi, plemići i historiografi 34

2.7. XX. stoljeće - ratna razaranja, obnova i turizam 35

2.8. UNESCO-ova zaštita i sakralne znamenitosti 37

2.9. Važna arheološka i knjižna ostavština 43

2.10. Gospodarstvo i način života 45

2.11. Tradicijska kultura trogirskog kraja 47

2.12. Razvoj i formiranje identiteta 49

2.13. Definicija tradicijske kulture i njezin značaj 49

2.14. Kazivači kao nositelji identiteta: Generacijska i društvena analiza 50

3. Običaji kroz godinu 52

3.1. Advent 53

3.1.1. Sveta Barbara 54

3.1.2. Sveti Nikola 58

3.1.3. Bezgrješno začeće Blažene Djevice Marije 59

3.1.4. Sveta Lucija 60

3.1.5. Materice i Očići 61

3.1.6. Badnjak 62

4. Božićno razdoblje 72
4.1. Prvi posjetitelj, božićni stol i koledanje 77
4.2. Sveti Stjepan i Sveti Ivan 81
4.3. Mladenci 81
4.4. Sveti Silvestar 82
4.5. Nova godina 82
4.6. Sveta tri kralja 83
5. Od sv. Sebastijana do korizme 84
5.1. Sv. Sebastijan 84
5.2. Svijećnica 84
5.3. Poklade 85
5.3.1. Tradicija maškara u Trogiru i okolici 86
5.3.2. Maske i ostala obilježja 88
5.3.3. Legende o trogirskim maškarama 95
5.3.4. Pokladni utorak 98
5.3.5. Utjecaj donjokaštelanskih i splitskih maškara 100
5.3.6. Trogirski karneval u 21. stoljeću 103
6. Preduskrsno vrijeme i Uskrs 113
6.1. Sveti Grgur 113
6.2. Sveti Josip 114
6.3. Blagovijest 115
6.4. Korizma 116
6.4.1. Čista srijeda 118
6.4.2. Veliki tjedan 118
6.4.3. Cvjetnica 120
6.4.4. Veliki četvrtak 122
6.4.5. Veliki petak 127
6.4.6. Velika subota 129
6.5. Uskrs 131

6.5.1. Uskrsni ponedjeljak 135
6.5.2. Očuvanje uskršnjih običaja kod novih generacija 137
7. Od Uskrsa do Duhova 140
7.1. Sveti Jure 140
7.2. Sveti Marko 140
7.3. Prvosvibanjski običaji 141
7.4. Uzašašće 150
7.5. Duhovi 151
8. Lipanjske svetkovine i blagdani 152
8.1. Tijelovo 152
8.2. Sveti Ante 153
8.3. Vidov dan 154
8.4. Sveti Ivan Krstitelj 154
8.5. Sveti Petar i Pavao 155
9. Običaji kroz srpanj i kolovoz 157
9.1. Blagdan Ćirila i Metoda 157
9.2. Gospa od Karmela 158
9.3. Sveti Ilija 158
9.4. Sveta Marta 159
9.5. Gospa od Anđela 160
9.6. Gospa od Sniga 160
9.7. Blaženi Augustin Kažotić 161
9.8. Sveti Lovre 164
9.9. Velika Gospa 165
9.10. Sveti Rok 165
10. Od Male Gospe do Adventa 166
10.1. Mala Gospa 167
10.2. Sveti Mihael 167
10.3. Gospa od Ružarija 168

10.4. Svi sveti i Dušni dan 170
10.5. Sveti Martin 174
10.6. Blagdan Svetog Ivana Trogirskog - Stivanja 175
10.6.1. Sv. Ivan i djelovanje 176
10.6.2. Okolnosti nakon smrti sv. Ivana 177
10.6.3. Legende o sv. Ivanu Trogirskom 184
10.6.4. Proslava sv. Ivana Trogirskog, zaštitnika grada Trogira 185
10.6.5. Tradicija danas – blagdan sv. Ivana Trogirskog 194
10.6.6. Primišćenje 197
10.7. Gospa od Zdravlja 200
10.8. Sveta Katarina Aleksandrijska 200
11. Društveno kulturni život u trogirskom kraju 202
11.1. Pazar i sajmovi 202
11.2. Odijevanje i svakodnevni život 203
11.3. Kazalište 207
11.4. Ples i društveni život 210
11.5. Brodogradnja - ključna grana trogirskoga gospodarstva 211
11.6. Arhivska građa i urbanističke promjene i razvoj Trogira 212
11.7. Značaj glazbe u Trogiru 213
11.7.1. Tradicijska glazba trogirskog kraja: sakralni i pučki izričaj 214
11.7.2. Narodna glazba Trogir 216
11.7.3. Hrvatsko pjevačko društvo Kolo 217
11.7.4. Kvadrilja 218
11.8. Kulturna društva 222
11.8.1. Pučko-prosvjetno društvo Berislavić 223
11.8.2. Sokolsko društvo Trogir 223
11.8.3.Društvo Ivan Lucić 225
11.8.4. Društvo Radovan 225
11.9. Dobrovoljno vatrogasno društvo Trogir 227

11.10. Nogometni klub Trogir 232
12. Sakralna umjetnost i vjerski život Trogira i okolice 234
12.1. Povijest bratovština u Trogiru 235
12.2. Župa Marina i sakralna baština 236
12.3. Povijest župe Drvenik i otočića Arkanđel 237
12.4. Ivan Duknović i njegovi kiparski radovi 238
12.5. Crkve i samostani 239
12.6. Groblje 246
13. Legende 248
13.1. Legende i njihova uloga u identitetskom okviru 248
13.2. Sadržaj legende Dobrica od Aranđela 248
13.2.1. Fikcija i fakcija u legendi Dobrica od Aranđela 250
14. Svadbeni običaji i gastronomija 255
14.1. Obredi u svadbama trogirskog kraja 255
14.2.Promjene svadbenih običaja 257
14.3. Gastronomija 258
14.4. Trogirske rafijole 261
15. Suvremeni trendovi u tradicijskoj kulturi trogirskog kraja 268
15.1. „Kantun kulture“ u Trogiru 268
15.2. Trogirska cakavica 268
15.3. Fotografska baština Trogira 269
15.4. Radionice starih običaja 270
15.5. Turistička vođenja 271
15.6. Klapska pjesma 271
15.7. Vinko Coce – sjećanje na trogirskog slavuja 272
16. Izazovi globalizacije i prilagodbe tradicije u Trogiru 273
16.1. Očuvanje identiteta 273
16.2.Turizam i globalizacija 275
16.2. Glokalizacija 278

16.3. Obrazovanje i baština 279
16.4. Kulturni turizam i gospodarstvo 282
17. Zaključak 286
Izvori 290
Vlastiti zapisi, popis kazivača 290
Literatura 291
Sažetak 313
Summary 315
Životopis 317
Izjava o akademskoj čestitosti ..... **Error! Bookmark not defined.**
Izjava o pohrani doktorske disertacije u digitalni repozitorij Filozofskoga fakulteta u Splitu 320

Predgovor

Ideja za istraživanje tradicijske kulture trogirskog kraja kao temelja identiteta proizašla je iz želje za dubljim razumijevanjem složene povezanosti prošlosti, sadašnjosti i budućnosti tradicijske kulture UNESCO-ovog grada Trogira i njegove okolice. Ova doktorska disertacija temelji se na uvjerenju da su tradicionalne vrijednosti i običaji ključni za oblikovanje zajedničkog identiteta te da njihova analiza u suvremenom društvenom kontekstu omogućuje uvid u društvene promjene.

U razdoblju od 2017. do 2024. godine, kroz terensko istraživanje, razgovore s lokalnim stanovnicima i proučavanje arhivskih izvora, nastojala sam istražiti svakodnevni život i kulturne običaje trogirskog kraja. Posebnu pozornost posvetila sam crkveno-pučkoj baštini 20. stoljeća, istražujući tradicionalne običaje, obrede, ophode i divinacije povezane s blagdanima i svadbama. Analizom usmenoknjiževnih primjera, prikupljenih u izvornom jezičnom obliku lokalnih kazivača, nastojala sam osvijetliti bogatstvo nematerijalne kulturne baštine trogirskoga područja.

Cilj ove disertacije nije samo dokumentirati tradicijske običaje, već i istražiti način na koji se oni prenose i prilagođavaju suvremenim društvenim izazovima. Nadam se da će ovo istraživanje doprinijeti boljem razumijevanju identiteta trogirskoga kraja te potaknuti raspravu o očuvanju i promociji njegove bogate kulturne baštine.

1. Uvod

Tema doktorskog rada bavi se istraživanjem uloge tradicijske kulture u suvremenoj etnografiji trogirskoga kraja. Analiziraju se različiti aspekti tradicionalnih vrijednosti i običaja koji su karakteristični za trogirsko područje te njihovu interakciju sa suvremenim društvenim promjenama. Analiziraju se i recentni terenski zapisi koji dokumentiraju primjere nematerijalne kulturne baštine, a nastali su u razdoblju između 2017. i 2024. godine. Interpretacija se nadopunjuje korištenjem relevantne književno-teorijske literature. Fokus je na crkveno-pučkoj baštini kroz 20. stoljeće, to jest običajima, obredima, ophodima, divinacijama vezanima za blagdane kroz godinu i svadbu. Kroz terensko istraživanje, intervjuiranjem lokalnih stanovnika i proučavanjem arhivskih materijala, pruža se uvid u način života, baštinu i kulturne običaje trogirskoga kraja. Primjeri nematerijalne kulturne baštine analiziraju se u etnološkom, antropološkom i povijesnom kontekstu. Istražuje se kako se tradicionalna kultura održava i prilagođava suvremenim društvenim izazovima.

U suvremenom kontekstu, tradicijska kultura suočava se s raznim izazovima, uključujući globalizaciju, urbanizaciju i promjene u društvu. Stoga je važno proučavati ulogu tradicijske kulture u suvremenom društvu i kako se ona prilagođava novim uvjetima. Ovaj se rad fokusira na trogirski kraj, regiju bogatu poviješću i kulturnom baštinom koja je poznata tisućljećima. Trogir, grad s istaknutom poviješću i arhitekturom pod zaštitom UNESCO-a, predstavlja zanimljivo područje za proučavanje tradicijske kulture. U ovom radu, trogirsko područje obuhvaća: današnji grad Trogir, grad Kaštela (Donja Kaštela) te općine Seget i Marina. U segmentu posvećenom narodnim običajima, naglasak je stavljen na božićne, uskrsne i svadbene tradicije. Također, prikazana su vjerovanja i godišnji običaji karakteristični za pojedine kršćanske blagdane. Neki su običaji ostali sačuvani, premda su se tijekom vremena mijenjali u načinu izvođenja, dok su drugi potpuno iščezli i danas žive jedino u sjećanjima starijih naraštaja. Naglasak je stavljen na iskaze kazivača koji detaljno opisuju različite običaje povezane s određenim blagdanima. Ovaj rad istražuje različite aspekte tradicionalne kulture trogirskoga kraja i njezinu interakciju sa suvremenim društvenim promjenama. Brzi razvoj tehnologije i globalne komunikacije otvaraju nove mogućnosti, ali također mogu dovesti do gubitka tradicionalnih vrijednosti i praksi. Razumijevanje raznolikosti i bogatstva tradicionalne kulture trogirskog područja može pridonijeti očuvanju lokalne kulturne baštine i promociji kulturne razmjene. Rad bi mogao potaknuti daljnja istraživanja te inicirati aktivnosti usmjerene na očuvanje i vrednovanje tradicijske kulture na području trogirskog kraja, ali i šire.

U suvremenim humanističkim i društvenim znanostima tradicijska se kultura sve češće promatra kao promjenjiv sustav, a ne kao statičan skup naslijeđenih narodnih običaja. Takav pristup proizlazi iz spoznaje da se tradicijske prakse oblikuju u neposrednom odnosu prema društvenom i kulturnom kontekstu te da su stalno izložene procesima prilagodbe (Rihtman-Auguštin, 1995; Čapo Žmegač, 1997). Globalizacija, urbanizacija, intenzivan razvoj turizma, promjene u društvenoj strukturi te ubrzani razvoj komunikacijskih i digitalnih tehnologija utječu na načine prijenosa i razumijevanja tradicijske kulture u suvremenom društvu.

U tom kontekstu, nematerijalna kulturna baština zauzima važno mjesto jer se temelji na živom prijenosu iskustava, najčešće usmenim putem i kroz sudjelovanje u zajedničkim obredima i običajima. Upravo zbog takvog oblika prijenosa, nematerijalna baština osjetljiva je na prekide u međugeneracijskom prijenosu te promjene vrijednosnih sustava (Bošković-Stulli, 1997). Istodobno, ona je u prilici prilagodbe suvremenim okolnostima, pri čemu se pojedini običaji mogu transformirati, dobiti nova značenja ili se zadržati u identitetskom okviru zajednice.

Dosadašnja etnološka i folklористička istraživanja tradicijske kulture na hrvatskom prostoru rezultirala su sadržajnim korpusom zapisa o godišnjim i životnim običajima, osobito onima vezanima uz crkvenu godinu, Božić, Uskrs i svadbene obrede. U tim su istraživanjima opisani obredni obrasci i regionalne posebnosti, te je tako stvoren vrijedan temelj za razumijevanje tradicijske kulture u povijesnom i kulturnom kontekstu (Čubelić, 1982; Kekez, 1989; Gavazzi, 1991). Međutim, znatan dio tih radova bio je usmjeren ponajprije na deskriptivno bilježenje, a njihova suvremena društvena uloga rjeđe je bila predmet cjelovitih analiza.

U novijim znanstvenim pristupima naglašava se važnost promatranja nematerijalne kulturne baštine kao procesa u kojem aktivno sudjeluju nositelji tradicije, pojedinci i zajednice. Njihova sjećanja i iskustva oblikuju značenje tradicijskih praksi u suvremenom trenutku (Čapo Žmegač, 1997). Ipak, brojna lokalna područja ostala su nedovoljno istražena, osobito kada je riječ o dugotrajnim terenskim istraživanjima koja omogućuju praćenje promjena kroz vrijeme i njihovo povezivanje s pitanjima identiteta.

Crkveno-pučka baština zauzima posebno mjesto unutar tradicijske kulture jer objedinjuje liturgijske obrasce s pučkim vjerovanjima i običajima koji su ukorijenjeni u svakodnevni život zajednice. Ona oblikuje obiteljske i društvene odnose te ima važnu ulogu u stvaranju osjećaja pripadnosti (Gavazzi, 1991; Rihtman-Auguštin, 1995). Iako su pojedini aspekti crkveno-pučke baštine obrađivani u znanstvenoj literaturi, najčešće su razmatrani parcijalno, a njezina je cjelovita uloga u suvremenom životu lokalnih zajednica rjeđe bila sustavno analizirana.

Istraživački interes za tradicijsku kulturu trogirskoga kraja proizlazi iz dugotrajnog terenskog rada provedenog u razdoblju od 2017. do 2024. godine, tijekom kojega su prikupljeni brojni zapisi o običajima, obredima, vjerovanjima, tradicijskoj glazbi i usmenoknjiževnim oblicima. Terensko istraživanje, temeljeno na intervjuima s kazivačima različite dobi i životnog iskustva, omogućilo je uvid u načine na koje se tradicijska kultura pamti, prenosi i reinterpretira unutar lokalne zajednice, potvrđujući pritom da su kazivači aktivni sudionici u procesu oblikovanja kulturnog značenja, a ne tek pasivni prenositelji tradicije (Bošković-Stulli, 1997).

U tom smislu, tradicijska kultura trogirskoga kraja može se promatrati kao aktivan identitetski okvir koji sudjeluje u oblikovanju društvenih odnosa, kulturne prepoznatljivosti i osjećaja pripadnosti lokalne zajednice. Analiza tradicijske glazbe, usmenoknjiževnih primjera te kazivačkih iskaza pruža uvid u načine na koje se kulturna baština prenosi i reinterpretira u suvremenom kontekstu.

Analiza prikupljene terenske građe ukazuje na to da se tradicijska kultura trogirskoga kraja neprestano prilagođava suvremenim društvenim okolnostima. Neki su običaji zadržali svoju funkciju unutar zajednice, premda su se promijenili načini njihova izvođenja i značenja, dok su drugi izgubili svoju izvornu društvenu ulogu i danas postoje ponajprije u kolektivnom pamćenju i narativima kazivača. U tom se procesu tradicijska kultura potvrđuje kao važan identitetski okvir koji povezuje prošlost i sadašnjost te omogućuje zajednici artikulaciju vlastitog kulturnog identiteta (Hall, 1990; Smith, 1991).

Unatoč bogatoj znanstvenoj literaturi o povijesti i tradicijskoj kulturi trogirskoga kraja, uočava se nedostatak cjelovitog i interdisciplinarnog istraživanja koje bi, na temelju terenske građe, sustavno obuhvatilo crkveno-pučku baštinu, običaje, usmenu književnost i tradicijsku glazbu u suvremenom etnografskom kontekstu. Posebno je nedovoljno istraženo na koji se način tradicijska kultura održava, mijenja i prilagođava suvremenim društvenim izazovima te kako sudjeluje u oblikovanju identiteta lokalne zajednice u uvjetima globalizacije i kulturnog turizma. Upravo taj istraživački jaz predstavlja temeljni problem ovoga doktorskog rada, koji se usmjerava na sadržajnije razumijevanje uloge tradicijske kulture trogirskoga kraja kao dinamičnog identitetskog okvira u suvremenoj etnografiji.

1.1 Građa, metodologija i ciljevi istraživanja

Istraživanje obuhvaća jezgrovitije razumijevanje uloge tradicijske kulture u suvremenoj etnografiji trogirskoga kraja, s naglaskom na 20. stoljeće i način očuvanja tradicionalnih običaja u 21. stoljeću. Konkretno, prikazuje se jasan pregled ciklusa godišnjih običaja koji izražavaju bogatstvo kulturno povijesne baštine na trogirskom području. Istražuju se načini na koje se tradicionalna kultura održava, mijenja i prilagođava suvremenim izazovima. U radu su dokumentirani narodni običaji, obredi i ophodi povezani s vjerskim blagdanima u gradu Trogiru, a njihovoj je prisutnosti na području susjednih lokacija, grada Kaštela te općina Seget, Marina i Okrug, pristupljeno komparativnom metodom, uz oslanjanje na relevantnu literaturu.

Podaci za doktorski rad prikupljeni su tijekom terenskog istraživanja provedenog na području grada Trogira i njegove okolice u razdoblju od 2017. do 2024. godine. Prikupljena građa bilježena je u različitim mjestima trogirskog područja s ciljem pružanja što sažetijeg i cjelovitijeg uvida u život i kulturu lokalnog stanovništva. Terensko istraživanje provedeno je tijekom od siječnja 2017. godine do prosinca 2024. godine, a podatci su prikupljani metodom polustrukturiranih intervjua i neformalnih razgovora s kazivačima različite životne dobi. Do sugovornika se dolazilo putem osobnih kontakata, preporuka mještana te izravnim obraćanjem potencijalnim kazivačima na terenu. Intervjui su u prosjeku trajali od 45 do 90 minuta, ovisno o raspoloživosti i interesu sudionika, a vođeni su u njihovim domovima ili drugim njima bliskim i poznatim prostorima. Razgovori su, uz suglasnost kazivača, bilježeni pisanjem bilješki i/ili audio snimanjem te su naknadno transkribirani i analizirani. Ukupno trideset kazivača, različitog spola i životne dobi, sudjelovalo je u istraživanju. Među njima su i nepismene osobe, ali i visokoobrazovani pojedinci, poput znanstvenika, diplomiranih inženjera i ekonomista. Neki od kazivača nisu više među živima. Iznesen je pregled relevantne znanstvene literature sljedećih autora: Čubelić (1982), Kekez (1989), Gavazzi (1991), Rihtman-Auguštin (1995), Čapo Žmegač (1997), Acalija (1997), Bošković-Stulli (1997), Vitez (2003), Braica (2004), Dragić (2008), Bieritz (2010), Babić (2016). U radu se koristi literatura iz područja likovne umjetnosti u smislu proučavanja povezanosti njegovanja narodnih običaja u kulturno zaštićenim prostorima (Babić, 2016). Prikupila se arhivska i medijska građa. U radu je prikazan i osvrt na povijest trogirskog kraja. Prikupljenoj terenskoj i arhivskoj građi, koja obuhvaća transkribirane intervjue s kazivačima te relevantne knjižne i dokumentarne izvore, pristupilo se metodama interpretacije, deskripcije, komparacije, analize i sinteze. Narodni su običaji obuhvatili običaje vezane uz Božić (adventski, badnji i božićni), korizmu i Uskrs, s posebnim

naglaskom na Veliki tjedan. Zatim, rad je obuhvatio običaj svadbe i ostale godišnje običaje uz koje se vežu određeni folklorni elementi (blagdani sv. Ivana, Gospe od Ružarija, Gospe od Karmela, Gospe od Zdravlja, svetog Ante, Velike Gospe). Metodom komparacije iznijela se zastupljenost određenih običaja i vjerovanja u različitim mjestima trogirskoga kraja. Na temelju antropoloških, etnoloških elemenata, književno-povijesnih i književno-socijalnih argumenata, prikazalo se pod kakvim su se utjecajima, i u kojim uvjetima, određeni običaji i obredi počeli prezentirati na trogirskom području, ali i kako su se počeli gubiti. Za potrebe ovog istraživanja koristili su se različiti izvori materijala. Fokus je na terenskom istraživanju, koje uključuje direktno promatranje i sudjelovanje u lokalnim događanjima, intervjue s lokalnim stanovništvom te snimanje opažanja. Također, proučili su se arhivski materijali (pisani dokumenti, fotografije i audiovizualni zapisi). Riječ je o materijalima relevantnima za tradicijsku kulturu trogirskoga kraja. U analizu su uključeni postojeći studiji, literature i istraživački izvori koji se odnose na temu istraživanja. U radu je objašnjeno na koji način tradicijska kultura trogirskog kraja sudjeluje u oblikovanju identitetskog okvira lokalne zajednice. Proučavanjem povijesti grada i lokalnih običaja identificirali su se ključni trenutci i događaji koji su oblikovali identitet zajednice. Naime, lokalni običaji i tradicionalni odjevni predmeti igraju važnu ulogu u stvaranju vizualne prepoznatljivosti i zajedničkog identiteta. Analizom lokalne umjetnosti, folklornih izvedbi i tradicionalnih obrta istraženo je na koji način ovi kulturni izrazi utječu na osjećaj pripadnosti i identiteta među građanima. Proučavanjem lokalnih običaja, rituala i proslava omogućen je uvid u sociokulturne prakse koje čine temelj identiteta Trogira. Također, u radu se naglasilo kako kultura igra ključnu ulogu u oblikovanju identiteta pojedinaca i zajednica (Hall 1990, D.Smith 1991).

Istraživanje se temelji na kvalitativnoj metodologiji koja pokazuje složenost tradicijske kulture trogirskoga kraja. Kvalitativni pristup uključuje polustrukturirane intervjue s lokalnim stanovništvom kako bi se zabilježila njihova iskustva i stavovi o tradicijskoj kulturi. Također, koristi se metoda participativnog istraživanja koja omogućuje aktivno uključivanje u lokalne događaje kao i razumijevanje lokalnog načina života. Analiziraju se prikupljeni citati prema temama utvrđenim u istraživanju. Jedan dio istraživanja uključuje i kvalitativnu analizu medijskog sadržaja, poput članaka iz lokalnih tiskovina i internetskih portala, te vizualnih materijala, uključujući fotografije, plakate i promotivne materijale povezane s temom istraživanja.

Prvi korak istraživanja odnosi se na pripremu terenskog istraživanja, uključujući identifikaciju ključnih područja i događanja vezanih uz tradicijsku kulturu trogirskoga kraja. Tijekom

terenskog istraživanja, provedeni su intervjui s lokalnim stanovništvom, članovima kulturnih udruga te drugim relevantnim sudionicima. Također, zabilježila su se opažanja i sudjelovanja kazivača u lokalnim događanjima kako bi se bolje razumjela tradicionalna praksa i njihova suvremena interpretacija. Nakon prikupljanja podataka, uslijedila je njihova analiza. Rezultati su se interpretirali i povezali s teorijskim okvirom i postojećom literaturom. Konačno, izradio se doktorski rad koji sadrži rezultate istraživanja, analizu i interpretaciju podataka te zaključke o ulozi tradicijske kulture u suvremenoj etnografiji trogirskoga kraja. Uz to, uključen je i participativni pristup u istraživanju, surađujući s lokalnim stanovništvom, kulturnim institucijama i organizacijama. Dodatno, koristio se sadržaj prezentiran u televizijskoj emisiji „Dalmacija moga oka“ i „Trogirski tjedan“, u produkciji lokalne televizijske kuće, koja donosi opis specifičnih običaja vezanih za etnografsku baštinu trogirskog kraja. Prikupljeni su i vizualni materijali, kao što su fotografije i video snimke, kako bi se dokumentirala tradicijska praksa i događaji.

Uz navedeno, uključena je i analiza suvremenih trendova u tradicijskoj kulturi, poput kulturnog turizma i uloge digitalnih tehnologija u promociji tradicijske kulture. Također, istraživanje uključuje i suradnju s relevantnim stručnjacima i akademicima iz područja etnografije, povijesti i srodnih disciplina. Suradnja je, kroz interdisciplinarni pristup, terensko istraživanje i intervjue, omogućila razmjenu ideja te širu interpretaciju rezultata. Istraživanje je pružilo razumijevanje tradicijske kulture u suvremenoj etnografiji trogirskoga kraja te uvid u vrijedne rezultate i preporuke za njezino očuvanje i promociju.

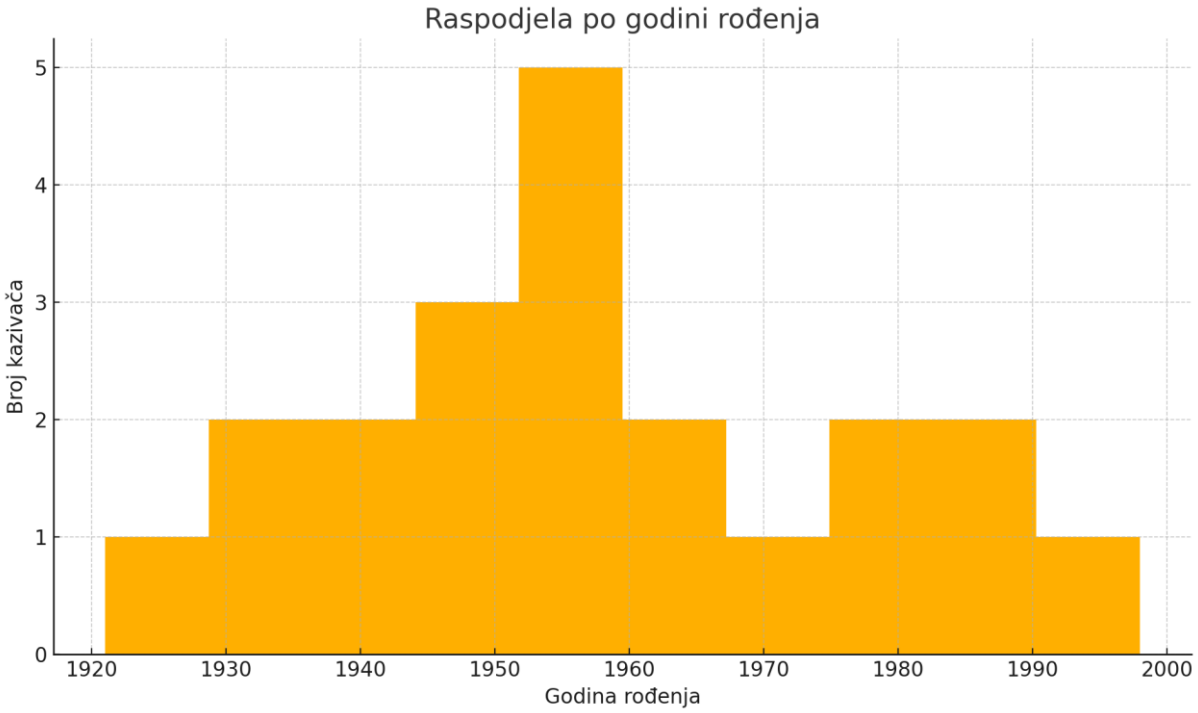
1.2. Hipoteze

U disertaciji se polazi od teze kako tradicijska kultura trogirskoga kraja ima važnu ulogu u oblikovanju identiteta lokalne zajednice, povezivanju generacija te promicanju kulturne raznolikosti. Očekivani znanstveni doprinos predloženog istraživanja je višestruk. Prvenstveno, istraživanje tradicijske kulture u suvremenoj etnografiji trogirskoga kraja pruža složenije razumijevanje kulturnog identiteta i naslijeđa spomenutog područja. Analizom tradicionalnih običaja, istraživanje pokazuje specifičnosti trogirske kulture te pomaže u revitalizaciji kulturne baštine.

1.3. Analiza kazivača

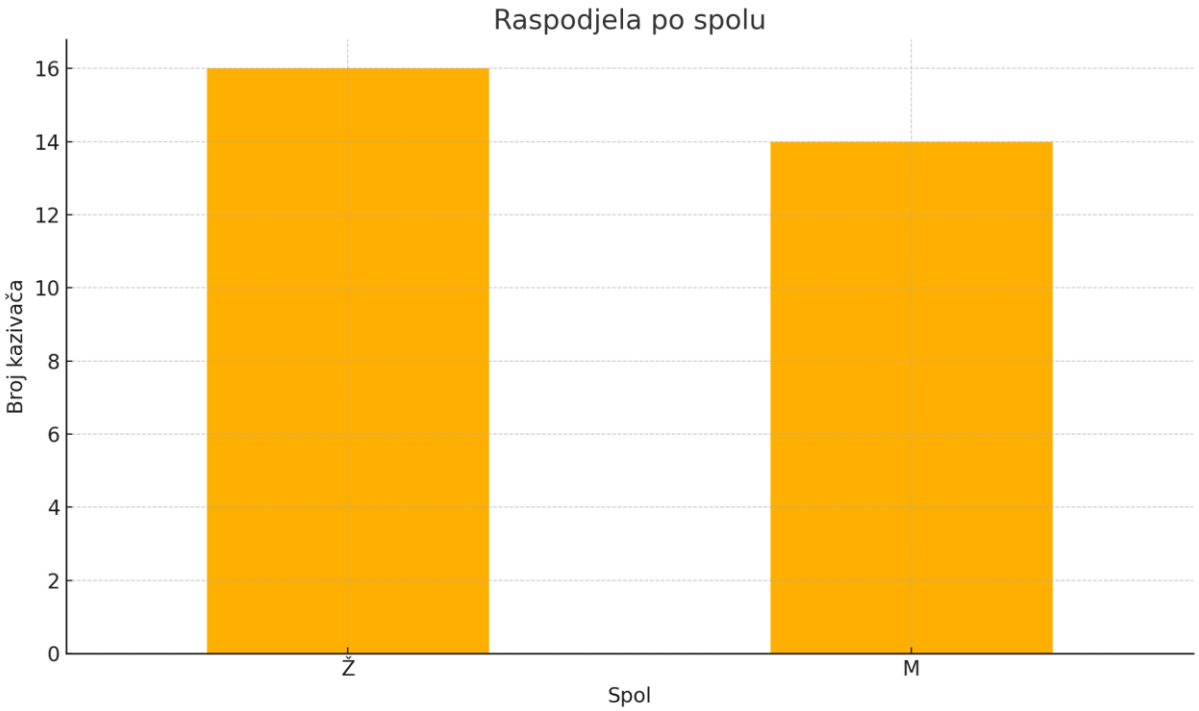
U svrhu izrade disertacije, provedeni su razgovori i prikupljeni vlastiti zapisi temeljeni na kazivanjima ukupno 30 kazivača različitog spola, dobi, profesionalnog profila i obrazovne razine. Dobna struktura kazivača obuhvaća raspon od osoba rođenih početkom 20. stoljeća do onih rođenih krajem istog stoljeća. Najstarija sudionica rođena je 1921. godine, dok je najmlađi kazivač rođen 1998. godine. Najveći broj njih rođen je između 1950. i 1960. godine, što znači da je značajan dio sudionika sada u dobi između šezdeset i sedamdeset godina. Također su brojni i oni rođeni tijekom 1940-ih te između 1980. i 1990., dok je manji broj kazivača rođen nakon 1990. godine, a još manje prije 1930. godine. Ova dobna raspodjela ukazuje na prevagu srednje i starije generacije u istraživanju, što može imati utjecaj na kontekst prikupljenih kazivanja (Vidi grafikon 1.).

Grafikon 1. Raspodjela kazivača po godini rođenja

Iako su zastupljene obje spolne skupine, žene čine blagu većinu, njih je šesnaest, dok je muškaraca četrnaest. Gotovo ravnomjerna zastupljenost spolova ipak pokazuje nešto veći udio žena, što se može povezati s ranije spomenutom dominacijom ženskih profesionalnih profila u kulturnim, edukativnim i društvenim područjima. Time se dodatno potvrđuje angažman žena u društveno aktivnim ulogama unutar lokalne zajednice (Vidi grafikon 2.).

Grafikon 2. Raspodjela kazivača po spolu

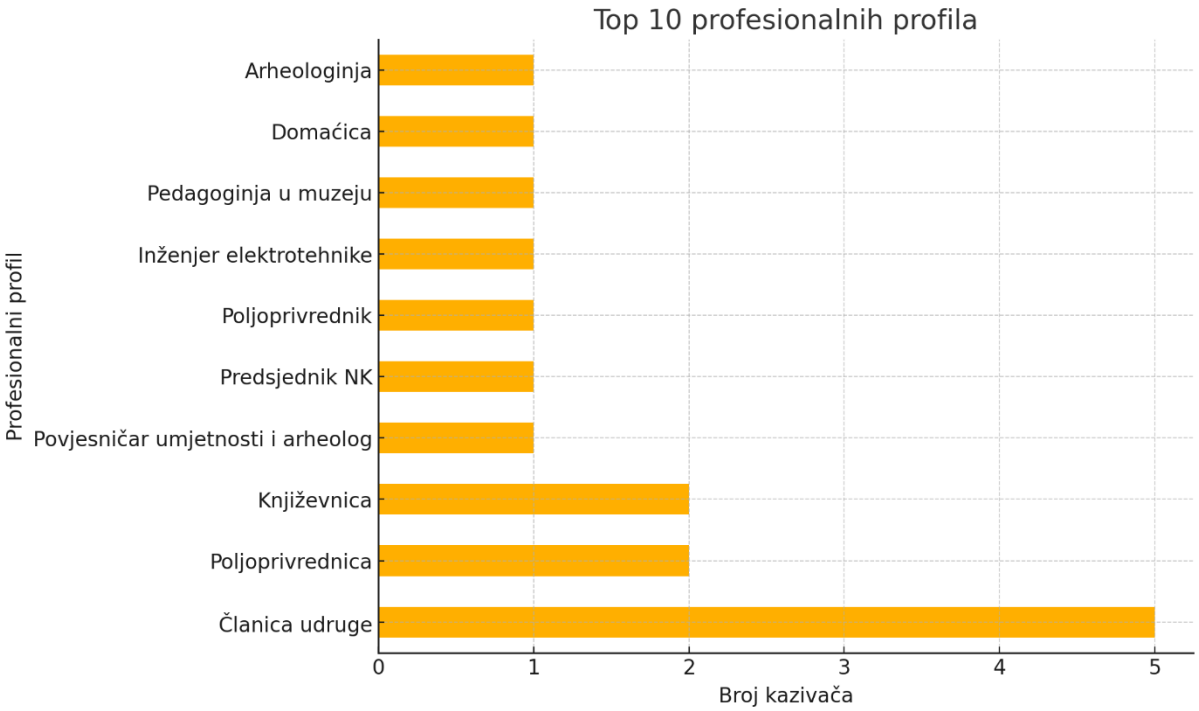
Obrazovna i profesionalna struktura kazivača izrazito je raznolika. Uključuje akademski obrazovane pojedince (povjesničari umjetnosti, arheolozi, književnici), kulturne djelatnike (muzejski stručnjaci, glazbenici, voditelji kulturnih udruga), članove civilnog društva i lokalne samouprave (gradonačelnik, zamjenik, predsjednici udruga), kao i građane tradicionalnih zanimanja (poljoprivrednici, domaćice, turistički vodiči). Najveći broj ispitanika, njih četrnaest, ima visoku stručnu spremu, što ukazuje na visoku razinu obrazovanja među sudionicima. Po šest kazivača ima srednju stručnu spremu ili im je obrazovna razina nepoznata, dok su četiri osobe s osnovnom školom. Prevladavanje visokoobrazovanih osoba sugerira da se radi o populaciji koja je aktivna u kulturnim, znanstvenim ili javnim područjima (Vidi grafikon 3.).

Grafikon 3. Raspodjela kazivača po obrazovnoj razini

Najzastupljeniji profil je „članica udruge”, što ukazuje na prisutnost žena uključenih u rad civilnog društva i lokalnih inicijativa. Slijede poljoprivrednice i književnice, dok ostali profili poput arheologinje, domaćice, pedagoga u muzeju, inženjera elektrotehnike i predsjednika nogometnog kluba imaju po jednog kazivača. Ova raznolikost zanimanja pokazuje kako su kazivači angažirani u različitim društvenim područjima, no uz izraženiji udio žena u kulturnim i društvenim zanimanjima (Vidi grafikon 4.).

Grafikon 4. Raspodjela kazivača prema zanimanju

Geografska pripadnost kazivača također pruža važan uvid. Sudionici istraživanja svjedoče o dinamičnosti kulturnih obrazaca, ali i o promjenama koje su nužne u procesu suvremene reinterpretacije tradicije. Najviše ih dolazi iz Trogira, njih čak osamnaest, što jasno ukazuje da je istraživanje izrazito lokalno orijentirano i da se većina podataka temelji na iskustvima stanovnika tog grada. Osim Trogira, značajnije su zastupljeniji kazivači iz Splita i Seget Vranjice, te četiri odnosno dva kazivača, dok su ostali lokaliteti (Rijeka, Novo Mesto i Mitlo) zastupljeni s po jednim sudionikom. Ova koncentracija podataka na području Trogira i njegove neposredne okolice dodatno naglašava lokalni karakter istraživanja (Vidi grafikon 5.).

Grafikon 5. Raspodjela kazivača prema geografskoj pripadnosti

Top 10 geografskih pripadnosti
Broj kazivača
17.5
15.0
12.5
10.0
7.5
5.0
2.5
0.0
Trogir
Split
Seget Vranjica
Rijeka
Novo Mesto
Mitlo
Lokacija

2. Osvrt na povijesni pregled trogirskoga kraja

Stari dio grada Trogira upisan je na UNESCO-ov popis svjetske baštine kao jedno od najočuvanijih srednjovjekovnih naselja u Europi. Zemljopisni položaj Trogira i njegove okolice, između kopna i otoka Čiova, uvjetovao je njegov strateški značaj i povezanost s brojnim naseljima poput Kaštela, Marine, Segeta i Okruga. Arheološka nalazišta, poput Mujine pećine, lokaliteta Brigi, Drida ili Ostroga, svjedoče o dugotrajnom kontinuitetu života na spomenutom području, od prapovijesti, preko antike, sve do ranog srednjeg vijeka. Ističu se utvrde i kašteli izgrađeni kao obrana od osmanskih prijetnji, poput kule i ljetnikovca u Marini te zidina u Segetu. U trogirskoj zagori i široj okolici, uključujući mjesta poput Mitla, Vinovca i Blizne, sačuvane su narodne predaje, ostaci srednjovjekovnih crkava, groblja i naselja.[1]

2.1. Povijesni razvoj Trogira i okolice

Povijest grada Trogira i njegove okolice seže još u doba Ilira i Grka. Grad su u 3. stoljeću prije Krista osnovali grčki kolonisti s Visa, a rimska je vlast donijela značajan razvoj i urbanizaciju. Tijekom srednjeg vijeka Trogir je bio pod upravom raznih vladara, uključujući Mlečane i hrvatske kraljeve, a njegov povijesni značaj potvrđuje, između ostalog, i očuvana arhitektura iz romaničkog, gotičkog i renesansnog razdoblja. Danas je Trogir prepoznat kao jedno od najbolje sačuvanih srednjovjekovnih naselja u Europi, upisan na UNESCO-ov popis svjetske baštine.[2]

2.2. Geografski položaj i arheološki nalazi

Trogir je smješten na zapadnoj obali Kaštelanskog zaljeva, otprilike 28 kilometara zapadno od Splita. Povijesni se dio grada nalazi na poluotoku smještenom između kopna i otoka Čiova, uzduž Jadranske magistrale. Pokretni most povezuje sjeverni dio Čiova s gradskim dijelom na poluotoku, dok je od kopna Trogir odvojen uskim kanalom preko kojega se proteže zidani most.[3]

Slika 1.

[1] Trogir. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025. https://www.enciklopedija.hr/clanak/trogir (Pristupljeno 14. 6. 2025.)
[2] Celio Cega, Fani, *Trogir*, Vjesnik, Zagreb: Turistička naklada, 2002., str. 29.
[3] Trogir. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025. https://www.enciklopedija.hr/clanak/trogir (Pristupljeno 14. 6. 2025.)

Fotografija iz albuma obitelji Milić, izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Trogir je cestovno povezan s okolnim mjestima poput Kaštela, Solina i Splita, kao i s manjim općinama poput Segeta, Marine i Okruga. Njegova obala karakterizirana je razvedenošću, s brojnim uvalama, rtovima i otočićima, a cijelo područje obiluje bogatom mediteranskom vegetacijom.[4] U staroj gradskoj jezgri nalaze se južna i sjeverna gradska vrata. Na vrhu sjevernih vrata nalazi se kip blaženog Ivana Trogirskog, zaštitnika grada. Uz obalni dio grada smještena je utvrda Kamerlengo, nazvana po kamerlengu (*camerarius*), dužnosniku-blagajniku koji je u suradnji s knezom bio zadužen za upravljanje financijskim poslovima.[5] Stanovnici Trogira iznimno su ponosni na katedralu sv. Lovre (Ivana), koja potječe iz 12. stoljeća. U vrhu njezina zvonika pohranili su relikvije svetaca kao znak zaštite i duhovne sigurnosti grada.[6]

Najstariji dokazi ljudske prisutnosti na području Trogira i Kaštela potječu iz starijeg kamenog doba (paleolitika). Iz tog razdoblja zabilježene su tri vrste nalazišta: špiljsko (Mujina pećina), nalazišta na otvorenom (Malo polje, Krban i Karanušići) te podvodna nalazišta (Resnik, Malo polje Kopilice, lapidarij Muzeja grada Trogira). Pronađeni artefakti svjedoče o prilagodljivosti srednjopaleolitičkih lovaca. Andreja Markovac i Lujana Paraman u radu *Zaštitno arheološko istraživanje na predjelu Brigi u Trogirskom Malom polju* pišu o iskopavanjima

[4] Celio Cega, Fani, Trogir, Vjesnik, Zagreb: Turistička naklada, 2002., str. 5.
[5] Isto, str. 30-31.
[6] Isto, str. 35.

ranosrednjovjekovnoga groblja na lokalitetu Brigi. Istraženo je ukupno 12 grobnih cjelina, a utvrđena je prisutnost nekoliko tipova grobnica i grobnih konstrukcija iz 8. i 9. stoljeća.[7]

U blizini Trogira, u pećini svetog Jakova i Filipa u Marini pronađeni su tragovi iz brončanog doba, a svetištu u toj špilji i danas se hodočasti. Na lokalitetu Drid, nedaleko od Marine, pronađena je jedna od najbogatijih ostava blaga iz brončanog doba. U ranom srednjem vijeku cijeli je taj prostor pripadao Dridskoj županiji. Njezino središte bilo je na brdu Drid, gdje se još ranije nalazila prapovijesna gradina, a potom i kasnoantička utvrda. Na račun Dridske županije, od 11. stoljeća širi se Trogirska biskupija, kojoj je tamošnje posjede, prema tradiciji, poklonio kralj Zvonimir. Tako se marinski kraj našao na trogirskom teritoriju. Velik dio zemlje u tom kraju uživala je Trogirska biskupija, dok je nedaleko od Vinišća postojao posjed benediktinskog samostana sv. Ivana Krstitelja. U strahu od turskih najezda, od kraja 15. stoljeća i tijekom 16. stoljeća, nastaju nova naselja zaštićena zidinama, poput Segeta i Kaštela. Godine 1495. trogirski biskup Franjo Marcel dobio je dozvolu za izgradnju svog kaštela, što je današnja Marina. U samoj uvali dao je sagraditi kulu i ljetnikovac, povezane mostom s naseljem na kopnu. Naselje je bilo opasano zidinama poput malog gradića sa svojim trgom i crkvom na kojoj otkucava sat. Selo se nazivalo i Bosiljina, no prevladao je naziv Marina, po nedalekoj crkvi Svete Marine. Kula i zidine pomogle su 1657. godine, u doba Kandijskog rata, tijekom turskog napada, koji je ostao zapamćen po hrabrosti marinskih žena.[8]

Mitlo se nalazi u trogirskoj zagori, a označava naziv brda, dok stara riječ "mit" ima značenje carine. To je zemljopisni pojam koji označava više patronimskih zaselaka. Što se tiče tih zaselaka, uz crkvu su Žišci, u podnožju Vinovac, na istoku Smiljići i Mamuti, a na zapadu Čalete i Žajići. Zapadno od Blizne nalazi se selo Mitlovinovac, koje pripada istoj župi. Ime je dobilo po vrlo staroj crkvi svetog Mihovila. Danas ga stanovnici skraćeno zovu nekad Vinovac, nekad Mitlovinovac, što nema nikakve veze sa starom hrvatskom riječju "mit." Danas Mitlo pripada župi Blizna, što je određeno još 1409. godine, kada je obnovljena stara crkva. Obnovitelji su bili šibenski plemići, što im je dalo pravo da biraju svećenika kojeg je potvrđivao biskup. Inače, Blizna pripada trogirskoj zagori, što se spominje još 1251. godine. Za vrijeme turskih navala stanovništvo se potpuno raselilo, pa je župa ugašena. Kada se situacija smirila, Turci su na prostore sela naselili Zagorane, koji su poznavali kraj. 1540. godine, Bosiljina je velikim dijelom ušla u sastav Kliškog sandžaka. Naselja Široke, Kotelji, Tribežić, Hrastovac,

[7] Ćudina, Joško, *Osam stoljeća štovanja Gospe od Anđela i prvoga franjevačkog samostana u Trogiru*, Crkva u svijetu Vol. 58, No. 3, 2023., str. 544.
[8] Pažanin, Ivan, *Marinski običajnici*, Knjižnica Ogranka Matice hrvatske u Trogiru, svezak XXI., Trogir, 2020., str. 5-6.

Gustirna, Vinovac i Mitlo našla su se u turskim posjedima. Novo stanovništvo plaćalo je uskocima za sigurnost kako ih ne bi napadali. Život u Mitlu, kao i u drugim naseljima Zagore, bio je neizdrživ. Stanovnici su plaćali porez turskom caru i novim vlasnicima, spahijama. Uskoci su ih prisiljavali da plaćaju i njima za sigurnost, dok su se i bivši vlasnici zemljišta iz Trogira i Šibenika javljali s zahtjevima da im se također plaća.[9]

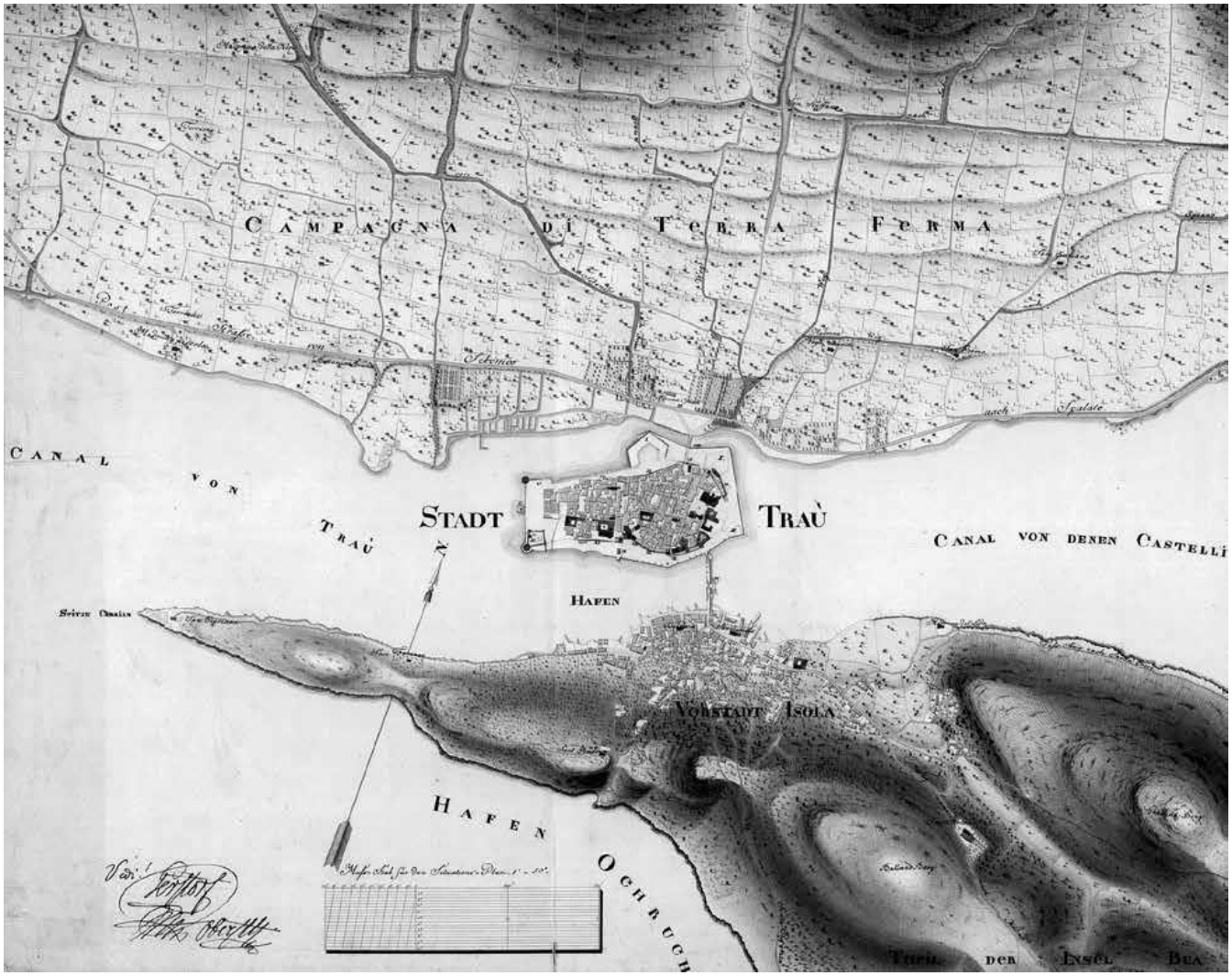
U Kaštelima se nalazi Ostrog, i to u Kaštel Lukšiću te predstavlja složenu arheološku zonu koja obuhvaća tri međusobno povezana lokaliteta. Na grebenu Balavan smješteno je šire naselje, gdje su pronađeni površinski nalazi keramike iz različitih razdoblja, brončanog, željeznog, antičkog, ali srednjeg vijeka. Na samom grebenu nalaze se ostaci prapovijesne gradine, na čijim je temeljima u srednjem vijeku podignut *castrum* (utvrda). Ispred utvrde, na obližnjem platou, smješteni su srednjovjekovno groblje i crkva sv. Lovre. U tom razdoblju na tom prostoru postojalo je starohrvatsko naselje didića, poznato kao Ostrog, a njegovo ime sačuvano je u današnjem nazivu predjela Ostrožine, koji se nalazi na području nekadašnjeg naselja. Prva arheološka istraživanja na ovom lokalitetu provedena su 2000. godine i bila su usmjerena na crkvu. Sljedeće godine, tijekom druge istraživačke kampanje, istraženi su ostaci srednjovjekovne utvrde.[10]

2.3. Antički Tragurion – ilirski, grčki i rimski utjecaji

Kroz povijest, na prostoru današnjeg Trogira živjeli su Iliri, Grci, Rimljani i Hrvati, dok su vlast nad gradom tijekom vremena preuzimali Mlečani, Francuzi i Austrijanci.[11] Osnivači su bili Grci, točnije Dorani iz Sirakuze. Isprva je funkcionirao kao trgovačka kolonija pod imenom Tragurion. Pretpostavlja se da naziv Tragurion potječe od grčkih riječi *tragos* (jarac) i *oros* (brdo), što se dovodi u vezu s obližnjim brdom Kozjakom, poznatim po brojnim kozama koje su tamo obitavale.[12] U 4. stoljeću u grad stiže nova vjera kršćanstvo, koje se širilo iz obližnje Salone. Dolaskom Hrvata započinje novo povijesno razdoblje, a naziv naselja mijenja se u Trogir.[13]

[9] Ivanda, Roko, *Baština izgubljene Bosiljine*, Ogranak Matice hrvatske u Trogiru, Jurlinovi Dvori, Trogir – Primošten Burnji, 2020., str. 346-348.
[10] Burić, Tonči, *Sv. Lovre -Balavan*, Starohrvatska prosvjeta Vol. III, No. 27, 2000., str. 29.
[11] Celio Cega, Fani, *Trogir*, Vjesnik, Zagreb: Turistička naklada, 2002., str. 5.
[12] Isto, str. 9.
[13] Isto, str. 11-13.

Slika 2.

Karta Trogira iz 1708. godine djelo je G. Justera, nalazi se u Austrijskom državnom arhivu u Beču, izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Grčko naselje bilo je utvrđeno kamenim bedemima. Urbanistički je prostor bio uređen prema pravokutnom planu, a isti se uzorak primjenjivao i na raspodjelu okolnih zemljišnih posjeda. O postojanju grčkog naselja svjedoče arheološki nalazi poput žrtvenika posvećenog božici Heri, pronađenog ispred zvonika katedrale, zatim psefizme, reljefa žene u radu te lika božanstva Kairosa. Oni su kasnije bili ugrađeni u plemićke palače. U kamenolomu na obližnjem brdu Sutilija otkriveni su nedovršeni antički stupovi, kapiteli te dva žrtvenika posvećena Heraklu. Rimski grad razvijao se unutar istih zidina, dok su izvan njih postojale nekropole s kojih potječe velik broj nadgrobnih spomenika, urna i sarkofaga. Ostatci antičkog foruma pronađeni su na jugozapadnom dijelu današnjeg glavnog trga.

Rano prihvaćanje kršćanstva na širem području Trogira potvrđuju ostatci kasnoantičke grobišne bazilike na lokalitetu Ošljak-Travarica, na prostoru današnje gradske tržnice, kao i brojni primjeri ranokršćanskih crkava unutar grada i njegove okolice, na čijim su temeljima kasnije izgrađene nove crkvene građevine.[14] Dva rada posvećena su istraživanjima antičkog Trogira. Vanja Kovačić u tekstu *Nuove scoperte nella Tragurion ellenistica* pruža pregled ranijih arheoloških nalaza iz helenističkog razdoblja trogirske povijesti, kao i novija otkrića, obogaćujući rad slikovnim materijalom. Rad autora Babića, pod naslovom *Sjeveroistočni bedemi antičkog Trogira* fokusira se na nalaze otkrivene tijekom arheološkog istraživanja sondom postavljenom 1979. godine ispred apsida trogirske katedrale.[15]

2.4. Srednji vijek: političke i crkvene promjene

Od početka 7. stoljeća, tijekom formiranja ranosrednjovjekovne hrvatske države, Trogir postaje jedan od gradova bizantske Dalmacije. Godine 1000. stanovnici Trogira prisegnuli su na vjernost mletačkom duždu Petru II. Orseolu, a mletački utjecaj ponovno je postao izražen za vrijeme normanske prisutnosti na Jadranu 1074.–1075., kada su se Trogirani obvezali duždu Dominiku Silviju da neće primati Normane i druge strane sile u Dalmaciju. U 10. stoljeću Trogir je dobio vlastitu biskupiju, koja je djelovala sve do 1828. godine. Godine 1105. grad je priznao vlast hrvatsko-ugarskog kralja Kolomana, koji mu je 1107. dodijelio povlastice. Tijekom sljedećih desetljeća, izmjenjivala se vlast između Mlečana i hrvatsko-ugarskih vladara, a 1133. kralj Bela II. službeno je pripojio grad Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu. Početkom 13. stoljeća dalmatinske komune, uključujući Trogir, bile su izložene sve većem pritisku hrvatskih feudalaca iz zaleđa, među kojima su knezovi Bribirski neko vrijeme imali vlast i u Trogiru. U tom razdoblju grad poprima sve izraženije srednjovjekovno obilježje, to jest razvijaju se obrambene zidine, crkvene građevine i urbana struktura, koje su s vremenom nadograđivane i oblikovale današnji izgled grada.[16]

2.5. Mletačka vlast, obrana i teritorijalne promjene

[14] Trogir. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025., https://www.enciklopedija.hr/clanak/trogir (Pristupljeno 14. 6. 2025.)
[15] Jelaska Marijan, Zdravka, *Svakodnevica Donjih Kaštela 1900.–1939,* Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, No. 45, 2003., str. 449.
[16] Trogir. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025., https://www.enciklopedija.hr/clanak/trogir (Pristupljeno 14. 6. 2025.)

Tijekom 15. i 16. stoljeća Trogir je doživio snažan kulturni uzlet i postao jedno od najvažnijih humanističkih središta na hrvatskom tlu. No, u 16. i 17. stoljeću dolazi do gospodarskog opadanja, ponajprije zbog osmanskih napada i pustošenja u trogirskom zaleđu. Nakon pada Mletačke Republike 1797. godine, grad postaje dio Habsburške Monarhije, u kojoj ostaje sve do 1918., uz kratkotrajno razdoblje francuske uprave između 1805. i 1813. U drugoj polovici 19. stoljeća Trogir je bio jedno od središta talijanskog autonomaštva, no 1886. godine Narodna stranka odnosi pobjedu na općinskim izborima. Godine 1918. grad postaje dijelom Države SHS. Tijekom Drugog svjetskog rata, od 1941. do 1943., Trogir je bio pod talijanskom okupacijom, a oslobođen je 1944. godine.[17]

Tijekom svoje duge povijesti od preko dvije tisuće godina, grad Trogir je razvijao svoje utvrde u slojevima, stvarajući prstenove obrambenih sustava. Povijesna jezgra na otočiću postupno je proširena predgrađem na zapadnoj strani i istaknutim obrambenim položajima, čime je Trogir postao svojevrsni sažetak razvoja gradskih fortifikacija na Jadranu, od helenističkog razdoblja do baroka. Renesansne i barokne fortifikacije posebno naglašavaju važnost obrane s kopnene strane. Trogir je, unatoč svojoj skromnoj veličini, zahvaljujući broju kula i bastiona, uspio očuvati simboličnu formu utvrđenog grada.[18]

Poluotok Bosiljina spominje se u srednjovjekovnim izvorima još u 13. stoljeću, u sporu između Splita i Trogira, gdje su Trogirani osporavali Splićanima pravo vlasništva temeljem ranijih darovnica. Tijekom 14. stoljeća Split je izgubio parnicu, a Bosiljina s nekoliko zaselaka pripala je trogirskoj općini, čime je i crkveno postala dijelom trogirske biskupije. Zbog turske prijetnje u 15. stoljeću, mletačka vlada odobrila je 1495. godine biskupu Franu Marcellu izgradnju kaštela u uvali Bosiljini, uz crkvu sv. Marine. Sv. Marina, rijetko štovana svetica, danas je gotovo zaboravljena, dok je njezina crkvica odavno prestala služiti svojoj prvotnoj namjeni. Župa Bosiljina, kasnije poznata kao Marina, okupljala je stanovništvo cijelog poluotoka, obuhvaćajući područje između današnje Marine i rogozničke uvale.[19]

Područje poznato pod imenom Bosiljina u srednjem vijeku nije imalo jasno definiranu upravno-administrativnu ni crkvenu strukturu. Tijekom 14. stoljeća taj je prostor bio podijeljen između Šibenika i Trogira, a naziv Bosiljina postupno se počeo odnositi na srednjovjekovno selo koje

[17] Trogir. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025., https://www.enciklopedija.hr/clanak/trogir (Pristupljeno 14. 6. 2025.)
[18] Kovačić, Vanja, *Trogirske fortifikacije u 15. stoljeću*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 37, No. 1, 1998., str. 109.
[19] Bezić-Božanić, Nevenka, *Živalj Bosiljine – Marine od godine 1583. do 1800*., Čakavska rič : Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi, Vol. XXIII No. 1-2, 1995., str. 175.

je s vremenom, tijekom novog vijeka, preraslo u naselje Marina. Iako je došlo do promjene imena, selo je još dugo zadržalo staru nazivnu oznaku Bosiljina.[20]

Vlaška je tijekom povijesti, počevši još od srednjeg vijeka, predstavljala strateški važnu točku za nadzor trogirskog područja, a ta se uloga zadržala i u kasnijim razdobljima. Trogirska komuna sustavno je nastojala očuvati značaj i sjećanje na utvrdu Znoilo, koja je bila dio obrambenog sustava. Slične su kule postojale i na području Kozjaka, građene krajem 15. i u prvoj polovici 16. stoljeća. Očuvana kula nalazi se kod crkve sv. Mihovila od Lažana, iznad Kaštel Kambelovca. Karte iz 16. i 17. stoljeća prikazuju više takvih obrambenih objekata. Brda iznad Trogira, među kojima se izdvaja Vlaška kao najviši vrh, imala su ključnu ulogu u obrani grada i nadzoru njegova teritorija. I danas, vrh Vlaške koristi se kao promatračka točka s koje vatrogasci tijekom ljetne sezone nadgledaju široko područje trogirskog akvatorija, obale i zaleđa.[21]

Trogirski plemić Koriolan Cipiko krajem 15. stoljeća započeo je gradnju obrambenih utvrda na području Kaštela. Izgradnjom ukupno 17 utvrda duž 18 kilometara obalne linije stvoren je učinkovit obrambeni sustav koji je uspješno zaštitio to područje od turskih osvajanja. Svoju vlastitu utvrdu Cipiko je podigao u obliku kaštela, smještenog na morskim hridima radi bolje obrambene pozicije. U vrijeme kada je Koriolan gradio svoj kaštel, na istočnom dijelu Kaštelanskog zaljeva već je postojala biskupska građevina iz predturskog razdoblja, koja mu je vjerojatno poslužila kao uzor prilikom oblikovanja vlastite utvrde.[22]

Marina se formira krajem 15. stoljeća. Dridsko područje, na kojem je Marina kasnije nastala, često se spominje u ispravama iz razvijenog srednjeg vijeka, osobito nakon dolaska ugarske dinastije. U tom razdoblju trogirska crkva postupno širi svoje posjede u okolici grada. Drid se prvi put izričito navodi 1185. godine na crkvenom saboru u Splitu. Godine 1226. herceg Koloman, na molbu biskupa Treguana, daruje trogirskoj crkvi zemljišni posjed Drid. Taj je dar 1227. potvrdio kralj Andrija, a kasnije, 1242. godine, i kralj Bela IV.[23]

Godine 1414. zabilježen je prvi poznati prodor osmanske vojske na područje šibenskog distrikta. Intenzivniji osmanski prodori u šibensko zaleđe započinju 1468. godine, što potiče migracijske procese koji kulminiraju tijekom Mletačko-osmanskog rata, kada dolazi do

[20] Burić, Tonči, *Srednjovjekovna Bosiljina* (topografsko – arheološka skica), Starohrvatska prosvjeta, Vol. III No. 36, 2009., str. 283.
[21] Alduk, Ivan, *Nastanak i sudbina trogirske utvrde Znoilo – učenje iz pogrešaka*, Starohrvatska prosvjeta Vol. III, No. 48, 2021., str. 13.
[22] Marasović, Katja, *Kaštel Cipiko u Kaštel Starome*, Prostor Vol. 19, No. 1(41), 2011., str. 39.
[23] Katić, Miroslav, *Utvrda Drid*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 34, No. 1, 1994., str. 14.

masovnog napuštanja naselja u Zagori, a brojna šibenska sela bivaju opustošena. U godinama nakon rata, osmanski lokalni vođe naseljavaju Morlake u napuštena zagorska sela. Mletačke vlasti pokušavaju riješiti problem diplomatskim putem, no nakon Rata Svete lige (1537.–1540.) osmanski položaj dodatno jača. Politička elita Osmanskog Carstva počinje ignorirati prethodne dogovore i zahtijeva da zaposjednuta sela budu pripojena Kliškome sandžaku. Iako su mletački izaslanici u Carigradu dobili pisanu potvrdu da 33 sporna sela pripadaju šibenskom distriktu, odluke nikada nisu provedene. U osmanskom poreznom popisu iz 1550. godine ta su sela već evidentirana kao dio Kliškog sandžaka. Mirovni sporazum kojim je područje Zagore službeno uključeno u Osmansko Carstvo postignut je 1576. godine. Inače, u prva tri desetljeća 16. stoljeća Zagora je uglavnom bila nenaseljena, a razdoblje između 1527. i 1537. smatra se relativno mirnim.[24]

Utvrda Znojilo kod Prgometa trebala je štititi trogirsku zagoru, ali je zbog nesretnog smještaja, nedostatka vode i straha da ne padne u turske ruke također srušena. Time je otvoren pristup Bosiljini sa sjeveroistočne strane, što je značajno oslabilo obrambeni sustav cijelog poluotoka.[25]

2.6. Trogirski biskupi, plemići i historiografi

U trogirskoj se povijesti ističu dvojica blaženika. Prvi od njih, Augustin Kažotić, rođen je u Trogiru 1260. godine, a kao dominikanac školovao se u Parizu te je poznat kao prvi hrvatski blaženik. Drugi je blaženik Ivan Trogirski, kojeg građani Trogira nazivaju svecem. Rođen je u Rimu 1032. Od 1062. pa sve do svoje smrti 1111. godine obnašao je službu biskupa u Trogiru.[26]

Godine 1604. odigrali su se važni događaji koji su obilježili povijest Trogira. Biskup Antun Guido, porijeklom iz Mantove, preminuo je nakon što je služio kao biskup od 1574. godine. Iste godine, apostolski posjetitelj Augustin Valerius boravio je u Trogiru i potvrdio osnivanje Bratovštine ribara na Čiovu, posvećene Presvetom Tijelu Kristovom, u crkvi sv. Lazara i Majke Božje. U to vrijeme, arhiđakon Benedikt Rotardus i kanonik Frano Antonius obnašali su svoje dužnosti u Trogiru. Biskup Guido ostavio je trag i u Marini (tadašnjoj Bosiljini) izgradnjom kule na zemljištu poznatom kao Dric. U rujnu iste godine u kući na obali, danas poznatoj kao kuća Demichieli, rođen je Ivan Lučić, poznat kao otac hrvatske historiografije. Njegovi roditelji, Petar i Klara Divnić, potjecali su iz ugledne šibenske obitelji. Ivan Lučić osnovno

[24] Juraj, Kristijan, *Doseljavanje Morlaka u opustjela sela šibenske Zagore u 16. stoljeću*, Povijesni prilozi Vol. 33, No. 46, 2014., str. 130-131.
[25] Ivanda, Roko, *Baština izgubljene Bosiljine*, Ogranak Matice hrvatske u Trogiru, Jurlinovi Dvori, Trogir – Primošten Burnji, 2020., str. 475.
[26] Celio Cega, Fani, *Trogir*, Vjesnik, Zagreb: Turistička naklada, 2002., str. 16-17.

obrazovanje stekao je u Trogiru pod vodstvom lokalnih svećenika, a koristio je i obiteljsku knjižnicu. Godine 1612. dovršena je crkva i samostan sv. Mihovila, a na svečanosti je vjerojatno sudjelovao i mladi Ivan. Prvom opaticom samostana postala je Klara Marnavić, sestra bosanskog biskupa Tome Marnavića. Ivan Lučić srednjoškolsko obrazovanje nastavio je u Rimu od 1618. do 1620., gdje se susreo s izazovima, poput ruganja školskih kolega zbog njegova dijalekta. Godine 1623. vratio se u Trogir, a 1624. otišao na studij prava u Padovu, gdje je diplomirao 1628., a doktorirao 1630. godine. Franjo Rački opisao je Ivana Lučića kao jednog od najistaknutijih dalmatinskih rodoljuba zbog njegove predanosti istraživanju povijesti i promociji Dalmacije. Lučić je pisao na latinskom i talijanskom jeziku, ali je cijenio i hrvatski jezik, smatrajući ga narodnim jezikom Dalmacije, kojeg nikada nije zanemario u svojim radovima.[27]

Kada je povjesničar Trogira Ivan Lučić opisivao povijest grada u 12. stoljeću, služio se djelom Ivanova *Života*. Ta legenda govori kako je sveti čovjek imao pravo kad je pred svoju smrt građanima prorekao nesreću. Umirući biskup je govorio: *"Moje tilo u zemlju shranite, zač će dojti vrime da za grihe po ovomu plodu Gospodin Bog hoće pohoditi ovo misto u šibu sarca svoga, i oborivši sve njegove mire, rastrkani po drugih mistih, ne malo vrimena budući se klatiti"*. Lučić je glavnu krizu za trogirske nevolje u 12. stoljeću pripisao Saracenima, koji su još 1123. godine grad potpuno uništili. Trogirani su 1123. godine pobjegli u Split, točnije u Dioklecijanovu palaču, koja im je pružila odličnu zaštitu.[28]

2.7. XX. stoljeće - ratna razaranja, obnova i turizam

Renesansa je u Trogiru označila razdoblje procvata, dok su Francuzi pokrenuli modernizaciju grada. Za vrijeme austrijske vlasti izgrađeni su novi objekti i dodatno je uređen gradski prostor. Tijekom 20. stoljeća, obilježenog burnim političkim promjenama, započinje novo poglavlje u kojem se razvija brodogradnja, prerada i izvoz ljekovitog bilja. U istom razdoblju dolazi i do začetaka turizma, posebice s dolascima čeških turista 1930-ih godina.[29] Tek 1990. godine, osamostaljenjem Republike Hrvatske, započinje novo razdoblje za Trogir i njegovu okolicu. Bogata povijest ovoga kraja omogućila je gradu kontinuirani rast i razvoj na različitim razinama. Raznolike društvene prilike te utjecaj brojnih povijesnih ličnosti pridonijeli su oblikovanju vrijedne tradicijske i kulturne baštine Trogira. Općine Seget i Marina nekoć su

[27] Krizomali, Urban, *Ivan Lučić trogirski crkovinar*, Crkva u svijetu Vol. 1, No. 6, 1966., str. 57, 60.
[28] Klaić, Nada, *Javni život grada i njegovih ljudi*, Knjiga II, sv. I, Muzej grada Trogira, Trogir, 1985., str. 61. 63.
[29] Isto, str. 28.

pripadale trogirskom teritoriju. Stanovnici su se većinom bavili ribarstvom i poljoprivredom, no sredinom 20. stoljeća javlja se interes za turizam. Seget Donji izgrađen je kao pravilno pravokutno naselje uz obalu, a njegovi počeci vezani su uz plemića Jakova Rotonda koji je dao sagraditi obrambenu kulu, oko koje se selo postupno razvijalo. Na glavnom trgu nalazila se crkva posvećena Gospi od Ružarija i sv. Antunu Padovanskom, sagrađena do 1750. godine, a potom srušena i zamijenjena novom 1758. godine. Segetsko polje također se ističe brojnim manjim crkvama koje svjedoče o vjerskoj i kulturnoj prošlosti trogirskoga kraja.[30]

Slika 3.

[30] Klaić, Nada, *Javni život grada i njegovih ljudi*, Knjiga II, sv. I, Muzej grada Trogira, Trogir, 1985., str. 69.

Pogled na Seget Donji, 1960., izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

2.8. UNESCO-ova zaštita i sakralne znamenitosti

Zahvaljujući svojoj povijesti i očuvanim kamenim zidinama, Trogir je 1997. godine uvršten na UNESCO-ov Popis svjetske baštine. Među brojnim simbolima grada, posebno se izdvaja lik Kairosa – božanstva sretnog trenutka, nastalog između 4. i 3. stoljeća prije Krista. Kairos nosi poruku da „sreću treba znati prepoznati i uhvatiti u pravom trenutku“.[31] Trogir svoju zapisanu povijest u velikoj mjeri duguje Trogiraninu Ivanu Luciću (1604. – 1679.), koji se smatra utemeljiteljem moderne hrvatske historiografije.[32]

[31] Celio Cega, Fani, *Trogir*, Vjesnik, Zagreb: Turistička naklada, 2002., str. 5., 54.
[32] Radić, Danka, *Gradska jezgra Trogira - svjetska baština UNESCO-a*, Informatica museologica, Vol. 28, No. 1-4, Trogir, 1998., str. 116.

Slika 4.

18. 6. 1998., Slobodna Dalmacija, Otkrivanje spomen-ploče - uvrštenje Trogira na popis svjetske kulturne baštine UNESCO-a, Božo Vukičević, izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Slika 5.

Glavni trg, kolovoz 1937. Marin Brešan prodaje sladoled, izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Stara gradska jezgra Trogira nalazi se od 1997. godine na UNESCO-ovu Popisu svjetske kulturne baštine. Jezgra je oblikovana tijekom 13. do 15. stoljeća unutar antičkih zidina koje su u 15. stoljeću obnovili Mlečani, podigavši pritom dvije utvrde koje su sačuvane do danas, kaštel Kamerlengo i kulu sv. Marka. Među sačuvanim romaničkim objektima ističu se crkva sv. Barbare iz 11. stoljeća, crkvica sv. Ivana Krstitelja iz 13. stoljeća pokraj koje se nalazio benediktinski samostan te katedrala sv. Lovre čija gradnja traje od oko 1200. pa sve do 16. stoljeća. Najprepoznatljiviji element katedrale je Radovanov portal iz 1240. godine. Na vrhu njezina zvonika nalaze se kipovi četvorice evanđelista, nastali u 16. stoljeću. Na središnjem trgu nalaze se i gradska loža iz 15. stoljeća s reljefima Pravde, radom Nikole Firentinca iz 1471. te likom bana Petra Berislavića, kao i gradski toranj sa satom koji se uzdiže nad renesansnom crkvicom sv. Sebastijana. U blizini su i Gradska vijećnica iz 15. stoljeća te gotička palača Cipiko, koja se sastoji od velike i male palače. Među renesansnim palačama izdvaja se palača

Lučić, sagrađena 1604. godine. Barokni stil očituje se u oltarima koji nalaze u crkvama sv. Petra, sv. Nikole. U čast francuskog maršala Marmonta podignut je glorijet. Početkom 20. stoljeća izgrađene su važne javne zgrade poput škole 1909. i zgrade suda 1910. godine. U baroknoj palači Garagnin-Fanfogna od 1966. smješten je Muzej grada Trogira. U zbirci samostana sv. Nikole čuva se poznati grčki reljef s prikazom božanstva Kairosa, a u Zbirci sakralnih umjetnina katedrale sv. Lovre ističe se romanička ikona Majke Božje s Djetetom. U riznici katedrale i dominikanskom samostanu nalaze se zlatarski predmeti, poput pečatnjaka trogirskoga kaptola iz 14. stoljeća i bogato ukrašenog crkvenog ruha.[33]

Slika 6.

Kamerlengo, kraj 1920-ih (vj. 1929.), izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

[33] Trogir. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025., https://www.enciklopedija.hr/clanak/trogir (Pristupljeno 14. 6. 2025.)

Slika 7.

Gradska loža, kraj 1920-ih (vj. 1929.), izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Slika 8.

Predvorje katedrale sv. Lovre, kraj 1920-ih (vj. 1929.), izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

2.9. Važna arheološka i knjižna ostavština

Prije nego što je trogirska obitelj Garagnin započela s prodajom svoje zbirke, njihova je knjižnica bila često odredište brojnih putopisaca i povjesničara. Alberto Fortis posvetio je Ivanu Luki starijem svoju knjigu *Della coltura del castagno*, objavljenu u Napulju 1780. godine. Nakon njegove smrti, brigu o knjižnici preuzeli su Ivan Luka mlađi i Dominik Garagnin. Ivan Luka mlađi znatno je upotpunio zbirku djelima iz različitih područja poput agronomije, hortikulture i šumarstva, a istodobno je djelovao i kao jedan od prvih konzervatora u Dalmaciji. Unatoč padu Mletačke Republike 1797. godine, knjižnica nije pretrpjela značajniju štetu. Iako su bili pogođeni pljačkom, obitelj Garagnin brzo se oporavila, a njihova knjižnica nastavila je privlačiti znanstvenike i u 19. stoljeću. Sredinom 19. stoljeća, udajom Katarine Garagnin za zadarskog plemića Antuna Fanfognu, obitelj poprima prezime Garagnin-Fanfogna. U drugoj polovici tog stoljeća knjižnica postaje predmetom sve većeg interesa javnosti. Istaknuti političar, književnik i povjesničar Ivan Kukuljević Sakcinski u svojim *Putnim uspomenama* ističe ovu knjižnicu kao jednu od najvažnijih u Hrvatskoj, uz onu Dubrovačku, pri čemu koristi i rukopis *Chiesa di Trau*. Taj isti rukopis pod naslovom *Le chiese di Trau* 1940. godine spominje i Cvito Fisković. Nažalost, rukopisi su s vremenom razasuti diljem Hrvatske, ali i izvan njezinih granica, pa je izvorna cjelovitost knjižnice i arhiva obitelji Garagnin-Fanfogna izgubljena. Osnivanjem Muzeja grada Trogira 1963. godine u palači Garagnin-Fanfogna, knjižnica je postala sastavni dio te ustanove.[34]

Knjižnica Garagnin-Fanfogna, sa svojih 5.582 naslova, smatra se najpoznatijom privatnom knjižnicom u Dalmaciji. Osnovana je sredinom 18. stoljeća, a prvotno je bila smještena na drugom katu obiteljske palače, u prostoriji u kojoj je tijekom istražnih radova 2020. godine otkriven oslikani strop. U 19. stoljeću knjižnica je premještena na prvi kat palače, gdje se i danas nalazi. Taj premještaj dodatno je pomogao očuvanju izvornog izgleda prostora. Prostor je bio ispunjen ormarima u kojima su bile smještene knjige, uglavnom vezane za crkvenu povijest. Sačuvano je arhivsko gradivo koje svjedoči o izgledu prve knjižnice. Godine 2013. započeli su anastilski radovi na tom dijelu palače, pri čemu je otkriven strop koji je pripadao prvotnoj knjižnici smještenoj na drugom katu. Također, otvorena je komunikacija koja povezuje drugi i prvi kat palače. U središtu stropa nalazilo se „vidiće oko“, simbol koji je bio

[34] Cega, Fani*, Povijest knjižnice obitelji Garanjin Fanfonja u Trogiru s posebnim osvrtom na namještaj i stare kataloge,* Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Vol. 29, No. 1, 1996., str. 52-54.

nacrtan i na katu ispod nakon što je knjižnica preseljena. Tijekom 19. stoljeća, zbog povećanja broja knjiga, Ivan Luka Garagnin renovirao je palaču kako bi na prvom katu stvorio veći prostor za knjižnicu. Preuredio je dio prostora i izolirao dvije prostorije za knjige, dok je u produžtku uredio uredski prostor. Uredski je prostor oslikan slično kao i strop stare knjižnice, s „vidićim okom“ u središtu. Sama knjižnica imala je oslikane stropove u obje prostorije. U prvom dijelu, u središnjem medaljonu, nalazi se alegorijski prikaz povijesti, dok su u okolnim medaljonima prikazi istaknutih povjesničara i književnika poput Gundulića, Lucića, Đametitija i Dantea Alighierija.[35]

U okviru međunarodnog projekta *Trogir Through Time*, koji predstavlja znanstveno-istraživačku suradnju Muzeja grada Trogira, Instituta za arheologiju u Zagrebu te Austrijskog arheološkog instituta pri Austrijskoj akademiji znanosti u Beču, tijekom listopada 2019. provedeni su terenski pregledi te fotogrametrijska i topografska dokumentacija prapovijesnih lokaliteta na širem području Trogira. Istraživanje hrvatsko-austrijskog tima trajalo je dva tjedna, od 8. do 26. listopada 2019., a obuhvaćalo je devet lokaliteta u naseljima Seget Gornji i Bristivica (općina Seget) te Blizna Gornja i Vinišće (općina Marina). Projekt, pokrenut 2017. godine, ima za cilj prikupljanje novih saznanja o povijesnom razvoju trogirskoga kraja, s posebnim naglaskom na promjene u krajoliku i kulturne identitete zajednica toga prostora. Posebnu pažnju privukla je pretpostavljena prapovijesna komunikacija koja bi mogla povezivati područje Segeta Gornjeg s uvalom Grebaštica, što sugeriraju nalazi u blizini lokve Bliznice. Ipak, dokumentacija i pregled terena bili su otežani zbog gustog raslinja i makije koje prekrivaju ta područja.[36]

Knjižnica obitelji Slade-Šilović formirana je nasljeđivanjem knjiga iz plemićkih i građanskih obitelji Dragazzo, Skakoc, Lubin i Andrić, koje su bile u rodbinskim vezama s trogirskom obitelji Slade-Šilović. Zbog toga je knjižnica izuzetno raznolika po sadržaju. Obuhvaća inkunabule te tiskane knjige od 16. do 21. stoljeća. Među brojnim vrijednim djelima ističu se knjige vezane uz Trogir, uključujući *Statut grada Trogira* iz 1480. godine, spise o blaženom Ivanu Trogirskom, kao i djela značajnih autora poput Antonija Lubina, Ivana Katalinića, Ivana Lucića i Pavla Andreisa, uz radove pisaca iz 19. stoljeća. U knjižnici se također nalaze knjige religijskog karaktera, liturgijski tekstovi, te literatura iz teologije, matematike, farmacije, botanike i srodnih područja. Posebno je značajno što arhiv knjižnice sadrži vrijednu građu

[35] Kazivačica: Fani Celio Cega, ravnateljica Muzeja grada Trogira, rođena 1959. u Trogiru

[36] Paraman, Lujana; Ugarković, Marina; Steskal, Martin, *Terenski pregled i dokumentiranje gradinskih nalazišta na širem trogirskom području u 2019. godini kao uvod u sustavno istraživanje Hiličkoga poluotoka*, Annales Instituti Archaeologici Vol. XVI, No. 1, 2020., str. 246, 250.

obitelji Dragazzo, Andreis, Slade, Lubin i drugih uglednih trogirskih obitelji, čime svjedoči o visokoj i klasičnoj kulturi njezinih vlasnika. Zbirka umjetnina, knjižnica i arhiv zajedno čine cjelinu – zbirku obitelji Slade-Šilović – koja se ubraja među najvrjednije privatne zbirke u Dalmaciji. Članovi obitelji Slade-Šilović brižno su sačuvali inventar koji se prikupljao i oblikovao tijekom više stoljeća, što ovu zbirku čini kulturnim spomenikom od iznimne vrijednosti.[37]

2.10. Gospodarstvo i način života

U Trogiru, čija se stara jezgra nalazi na otočiću, stanovništvo je povezano s morem i ribarstvom. Riba se tijekom 20. stoljeća lovila raznim vrstama mreža, a za korištenje nedozvoljenih alata propisivane su odgovarajuće kazne. Svježa riba se prodavala na tržnicama, dok se višak solio ili sušio za kasniju upotrebu. U drugoj polovici 18. stoljeća, Mletačka Republika ubirala je porez na ribolov, a ribari su ponekad bili prisiljeni ići u lov i protiv svoje volje. Pravila ribarenja, prodaje i obveza vezanih uz ribu bila su propisana gradskim Statutom. Prema kuharicama i arhivskim dokumentima iz fonda Garagnin-Fanfogna, moguće je rekonstruirati prehrambene navike plemićke obitelji Garagnin, koja je redovito konzumirala i bijelu i plavu ribu, posebno bakalar, slane ribe, školjke, rakove, glavonošce i druge morske plodove. Namirnice je nabavljala posluga, kuhalo se u potkrovlju palače, a objedovalo na prvome katu. Široke slojeve pučanstva hranile su skromnije vrste ribe, uglavnom iz vlastitog ulova. Ipak, riba je bila nezaobilazan dio jelovnika svih društvenih slojeva u Trogiru, a ribarstvo i konzumacija ribe imale su važnu ulogu u svakodnevnom životu grada tijekom kasnog novog vijeka.[38]

[37] Radić, Danka, *Knjižnica obitelji Slade-Šilović*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije Vol. 21, No. 21, 2006., str. 195.
[38] Celio Cega, Fani, *Crtice o ribarstvu i prehrani ribom u Trogiru od 18. do početka 20. stoljeća*, Ethnologica Dalmatica Vol. 22, No., 2015., str. 131.

Slika 9.

D. K. Stühler ove je fotografije snimio za Konzervatorski zavod u Splitu, izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Stanovništvo Vinišća pretežno se bavilo uzgojem vinove loze. Prema predaji, vinogradi su nekoć prekrivali brda iznad sela, a upravo po toj vinogradarskoj tradiciji mjesto je, navodno, dobilo ime. Ime Vinišće ima slavensko podrijetlo. Riječ "vinišća" u starohrvatskom jeziku označava vinograde.[39]

Trogirska zagora je krški prostor koji je gospodarski bio određen stočarsko-agrarnim potencijalom zemljišta. Prirodna podloga nije pogodovala stvaranju snažnijeg gospodarstva. Krški teren pružao je male mogućnosti u širenju obradivih površina. Glavne grane gospodarstva

[39] Pažanin, Ivan, *Narodne pjesme prikupljene u naše dane u Viništćima kraj Trogira,* Čakavska rič Vol. XIV, No. 1, 1986., str. 172, 176, 180 .

bile su stočarstvo i vinogradarstvo. Uzgoj vinove loze, maslina i smokava bio je ključan za preživljavanje, dok su ovce i koze služile za proizvodnju mlijeka i mesa.[40]

2.11. Tradicijska kultura trogirskog kraja

Tradicijsku kulturu trogirskog kraja čini skup običaja, vjerovanja i svakodnevnog života koji su se razvijali kroz stoljeća na trogirskom području. Kultura trogirskog kraja predstavlja mediteranski utjecaj, povijesne događaje, ali i lokalne kulturne znamenitosti koje su oblikovale identitet ovog područja.

Primjerice, prve ljekarne u Hrvatskoj predstavljaju povijesni element, a osnovane su u Trogiru i Dubrovniku[41] tijekom 13. stoljeća. Prvi spomen trogirske ljekarne nalazi se u povijesnom dokumentu iz 1271. godine. To je ujedno i najstariji spomen ljekarne u Hrvatskoj. Prema zapisu Ivana Lučića, ta se ljekarna nalazila na glavnom gradskom trgu. Između dva svjetska rata u Trogiru su djelovale dvije ljekarne. Jedna od njih, poznata kao Andrić-Lubin, započela je s radom još u drugoj polovici 19. stoljeća, kada ju je vodio Andrija Andrić sve do 1889. godine. Nakon njega, ljekarnu je preuzeo Ljubo Lubin, koji je u njoj radio sve do svoje smrti 1901. godine. Druga trogirska ljekarna nalazila se u prizemlju kuće Cipiko i bila je u vlasništvu obitelji Nutrizio. U njoj se, osim starinskog namještaja, čuvalo oko četrdeset porculanskih posuda s natpisima prema staroj farmaceutskoj nomenklaturi. Grad Trogir otkupio je te posude 1960. godine. Roko Slade-Šilović, nakon završenog studija u Grazu, radio je kao upravitelj upravo te ljekarne obitelji Nutrizio. Iako je u svom rodnom gradu pokušao dobiti koncesiju za otvaranje vlastite ljekarne, nije u tome uspio. Umjesto toga, dobio je dozvolu za vođenje privatne drogerije, koju je vodio sve do smrti 1944. godine.[42]

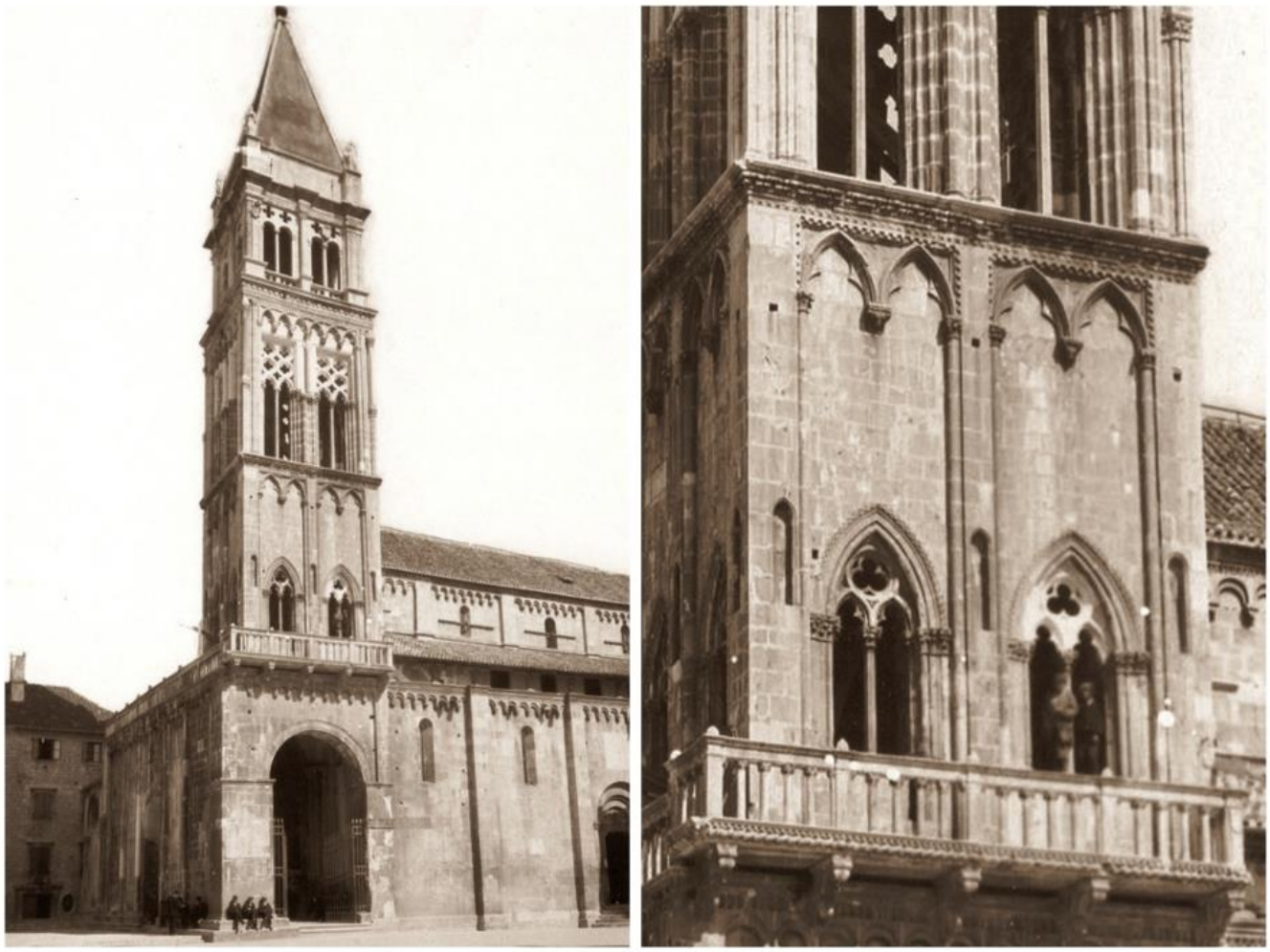
---

[40] Derado, Klement, *Trogirska zagora - suvremeni tokovi razvojnog procesa geografske sredine*, Hrvatski geografski glasnik Vol. 38., No. 1., 1976., str. 65.

[41] Franjevačka ljekarna Male braće u Dubrovniku, zahvaljujući neprekidnom radu od 1317. godine do danas, smatra ljekarnom s najdužom tradicijom u svijetu. Iako su informacije o njezinu osnutku i razvoju do 17. stoljeća ograničene zbog gubitka brojnih dokumenata u potresu i požaru 1667. godine, kasniji arhivski zapisi i bogata zbirka predmeta u samostanskom muzeju omogućuju detaljan uvid u visoku razinu stručnosti kojom se odlikovala. Osim zdravstvene uloge, ljekarna je imala i obrazovnu funkciju. Služila je kao mjesto stručnog usavršavanja franjevaca, osobito iz provincije Bosne Srebrene. Time je postala važan čimbenik ne samo u zdravstvenom sustavu, već i u kulturnom i obrazovnom životu šire regije. (Vidi više u: Nikić, Andrija, *O ljekarni Male braće u Dubrovniku kao doprinosu Franjevaca u povijesti ljekarništva*, Acta medico-historica Adriatica Vol. 4, No. 1, 2006., str. 153.)

[42] Čipčić, Marijan, *Trogir između svjetskih ratova (1918. – 1941.)*, Muzej grada Splita, Split, 2021., str. 280-281.

Slika 10.

D. K. Stühler snimao i je i za Arhiv za propagandu Jadrana, izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Posebno su značajni vjerski običaji povezani sa spomendanom bl. Ivana Trogirskog, zaštitnika grada Trogira, koji se stoljećima štuje procesijama i misnim slavljima. Osim toga, tradicija je vezana posebno za vjenčanja i pogrebe, a prenosi se s generacije na generaciju. Tradicijska kultura trogirskog kraja ogleda se u posebno u narodnoj nošnji. Nošnja se razlikovala u zaleđu i priobalju. Dok su u priobalnim dijelovima nošene laganije, mediteranske tkanine, u zagorskom dijelu prevladavali su vuneni i platneni odjevni predmeti. Vezenje i tkanje bili su važni obrti, a do danas su se očuvale pojedine tehnike ručnog rada. Trogir je poznat i po klapskom pjevanju, koje je neizostavan dio njegove glazbene baštine. Osim toga, u Trogiru su se plesali tradicijski

plesovi, poput kvadrilje. Gastronomija trogirskog kraja također je važan dio kulturne baštine. Tradicionalna jela uključuju peku, brudet, arambašiće, sušenu ribu, sir i pršut. Maslinovo ulje koristilo se u prehrani, u ljekovite svrhe. Također, proizvodnja vina i rakije bila je dugogodišnja tradicija, s poznatim sortama prošeka i travarice.

2.12. Razvoj i formiranje identiteta

Razvoj identiteta trogirskog kraja formirao se pod utjecajem različitih civilizacija i kultura. Trogir je bio važno središte još od antičkog doba, od povijesnog razdoblja Grka, Rimljana, Bizanta, Mlečana i Habsburgovaca, a svaki od tih naroda utjecao je na lokalnu kulturu. Grci su osnovali koloniju Tragurion u 3. stoljeću prije Krista, a donijeli su običaje, arhitekturu i umjetničke izraze. Rimljani su nastavili razvijati grad, graditi puteve, javne prostore i akvadukte. Nakon sloma Rimskog Carstva, Bizantsko Carstvo donijelo je sa sobom snažne istočnjačke utjecaje, koji su ostavili trag u crkvenoj arhitekturi i ikonografiji. Ti se utjecaji očituju u karakterističnim oblicima sakralnih objekata te u motivima vjerskih prikaza koji su se razvijali pod bizantskim duhom. U srednjem vijeku, pod mletačkom vlašću, Trogir je doživio procvat kao trgovačko i kulturno središte. Mlečani su uveli nove običaje koji su se pomiješali s postojećim tradicijama, oblikujući kulturni identitet. Renesansa i barok ostavili su trag u arhitekturi i umjetnosti, a Habsburška monarhija unijela je elemente srednjoeuropske kulture. Tijekom stoljeća, stanovništvo Trogira razvilo je osjećaj pripadnosti i ponosa prema kulturnoj baštini trogirskog područja, što je vidljivo u očuvanju tradicijskih običaja do današnjeg dana. Lokalni običaji, folklor, glazba i ples, kulturno nasljeđe, prenose se s generacije na generaciju.

2.13. Definicija tradicijske kulture i njezin značaj

Tradicijska kultura uključuje običaje, vjerovanja, jezike, obrede, umjetnost, glazbu, ples i svakodnevne prakse. U kontekstu trogirskog kraja, tradicijska kultura predstavlja temelj identiteta zajednice. Ona povezuje prošlost i sadašnjost, omogućujući očuvanje kulturne baštine i njezinu prilagodbu suvremenim uvjetima. Značaj tradicijske kulture nalazi se u njezinoj sposobnosti da osnaži osjećaj zajedništva i pripadnosti. Očuvanje kulturnog nasljeđa obogaćuje društveni i kulturni život zajednice. Kroz manifestacije poput narodnih veselja, pučkih pjevanja, zanatskih vještina i lokalnih festivala, tradicijska kultura trogirskog kraja nastavlja oblikuje identitet svojih stanovnika. Tradicijska kultura trogirskog kraja doprinosi i turističkoj ponudi, privlačeći posjetitelje koji žele doživjeti autentičnost i bogatstvo lokalne baštine.

Turizam temeljen na tradicijskoj kulturi donosi ekonomske koristi zajednici, ali i potiče na daljnje očuvanje i promociju kulturnih vrijednosti.

Što se tiče tradicijske kulture u ruralnom dijelu trogirskog područja, pojam obuhvaća složene procese unutar seoske kulture, podložne civilizacijskim utjecajima, pri čemu se dio starih običaja održava zahvaljujući njihovim nositeljima. U posljednjih četrdesetak godina 20. stoljeća, materijalna i društvena kultura ruralnog stanovništva u Hrvatskoj doživjela je značajne promjene. Posebno su vrijedni proučavanja običaji iz Dalmatinske zagore, kao i oni iz okolnih regija koje su u tom razdoblju bile pod snažnim utjecajem ekonomskih i kulturnih transformacija. Do Drugog svjetskog rata, migracijski tokovi bili su gotovo isključivo povezani s ruralnim sredinama.[43]

2.14. Kazivači kao nositelji identiteta: Generacijska i društvena analiza

Istraživanje tradicijske kulture trogirskog kraja oslanja se na kazivače kao ključne nositelje i kolektivnog sjećanja, čiji iskazi omogućuju analizu društvenih, rodnih i generacijskih dinamika unutar lokalne zajednice. Njihovi iskazi pružaju uvid u promjene tradicijskih obrazaca, ali i otvaraju prostor za razumijevanje načina na koji se identitet oblikovao kroz različite društvene, ekonomske i kulturne uvjete. U ovom istraživanju sudjelovalo je 30 kazivača, rođenih između 1921. i 1998. godine, čime je obuhvaćen širok vremenski raspon koji omogućuje usporedbu različitih generacija. Kazivači dolaze iz raznovrsnih društvenih slojeva i profesionalnih domena, uključujući poljoprivredu, umjetnost, kulturu, obrazovanje, politiku i civilni sektor, što omogućuje višedimenzionalnu analizu društvenih odnosa i percepcije tradicije. Najstariji sudionici istraživanja odrasli su u razdoblju dominacije ruralnih ekonomskih modela i povezanosti s tradicijskim oblicima života, dok mlađe generacije svjedoče o procesima urbanizacije prostora, a posebno je vidljiv i utjecaj razvoja turizma. Jedan od temeljnih aspekata analize odnosi se na muško-ženske društvene uloge i njihove promjene kroz generacije. Stariji kazivači, poput Antice Vukman (1921.–2018.) i Mile Perkušić (1930.), svjedoče o tradicionalnoj podjeli rada i rodnih uloga, pri čemu su žene imale primarnu ulogu u kućanstvu i poljoprivrednim aktivnostima, dok su muškarci preuzimali javne i profesionalne funkcije. S druge strane, kazivačice „srednjih“ godina, poput Marine Vujčić (1966.), ističu proces postupne emancipacije žena, potaknut razvojem obrazovanja, zapošljavanja i promjenama u društvenim

[43] Čulinović-Konstantinović, *Vesna, Procesi promjena u tradicijskoj kulturi*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 13 , 2004., str. 141, 144.

normama. Osim rodnih uloga, analiza kazivača omogućuje uvid u razumijevanje i očuvanje tradicije kroz generacije. Stariji pripadnici zajednice, poput Ive Delallea (1934.), naglašavaju važnost običaja poput crkvenih ophoda, pučkih proslava i ritualnih praksi povezanih s blagdanima, dok mlađi kazivači ukazuju na promjene koje su rezultat globalizacije i komercijalizacije kulturne baštine. Ante Bilić (1980.), gradonačelnik Trogira, i Viktor Novak (1979.), zamjenik gradonačelnika, ističu izazove u očuvanju kulturne baštine u kontekstu ubrzanih društveno-ekonomskih promjena, dok Duška Guina, predsjednica Narodne glazbe Trogir, i Vedran Harašić, član grupe Trogirski kanti, naglašavaju značaj glazbenih tradicija kao jednog od temelja lokalnog identiteta.

Društvene promjene značajno su utjecale i na koncept zajedničkog identiteta. Kazivači starijih generacija, poput Ive Delallea (1934.) i Duška Geića (1943.), naglašavaju kako je zajednica nekoć bila usmjerena na međusobnu solidarnost i zajedničko sudjelovanje u tradicijskim aktivnostima, dok mlađe generacije primjećuju porast individualizacije i promjene u društvenim vrijednostima. Istodobno, članovi udruge „Rašpin Jute“, među kojima su Marija Bašić (1950.), Jelenka Gruić (1955.) i Mara Rožić, predstavljaju primjer organiziranih napora za očuvanje kulturnog nasljeđa u institucionaliziranom okviru. Analiza narativa kazivača pokazuje kako se tradicijska kultura trogirskog kraja neprestano razvija i prilagođava novim društvenim okolnostima, pri čemu stariji obrasci postupno ustupaju mjesto novim oblicima izražavanja i očuvanja identiteta. Uloga kazivača u istraživanju omogućuje dokumentiranje tradicijskih praksi, a istodobno pruža uvid u kompleksne društvene procese koji oblikuju suvremeni identitet zajednice.

3. Običaji kroz godinu

Tradicijski običaji trogirskog područja tijekom godine oblikuju dinamiku vjerskog i društvenog života lokalne zajednice. Godišnji običaji u trogirskom kraju predstavljaju skup kolektivnih vjerovanja, narodnih običaja i kulturnih manifestacija. Ciklus običaja započinje razdobljem Adventa, koje u trogirskoj tradiciji nije samo uvod u božićne svečanosti, već duhovni prostor pokore i iščekivanja. Advent se u pučkoj pobožnosti obilježava postom, molitvama, zornicama, odricanjem od svjetovnih radosti te kićenjem prostora simbolima nade poput adventskog vijenca. U pojedinim sredinama božićna priprava počinje već blagdanom Svih svetih, a u drugima spomendanima svetaca poput sv. Martina, sv. Katarine Aleksandrijske. U adventskom ciklusu osobito se ističu blagdani svete Barbare (4. prosinca), svetog Nikole (6. prosinca), Bezgrješnog začeća Blažene Djevice Marije (8. prosinca) te svete Lucije (13. prosinca). Ovi dani donose niz običaja s apotropejskim, divinacijskim i agrarnim značenjem. Na sv. Barbaru sije se pšenica kao simbol obnove i plodnosti, sv. Nikola je nositelj ophodnih rituala i dječjeg darivanja, blagdan Bezgrješnog začeća dopušta veselje i obilježava se i kao početak Božića u pojedinim krajevima, dok se uz sv. Luciju, uz ponovno sijanje pšenice, prakticiraju ljubavne i bračne divinacije kroz papirnate ceduljice s imenima simpatija. U završnici adventskog razdoblja slijede Materice i Očići, dvije pučke nedjeljne svetkovine koje sadrže elemente ophoda, darivanja. Materice uključuju grupne ophode muškaraca, dok se Očići temelje na muškoj darivateljskoj funkciji unutar obitelji. Spomenuti običaji otkrivaju rodne i generacijske značajke unutar blagdanskog ciklusa. Središnje mjesto u božićnom ciklusu zauzima Badnjak, istaknut dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. Taj se dan dijeli na jutro i večer, pri čemu jutro uključuje post, čišćenje, blagoslivljanje doma i okućnice, dok večer uključuje: unošenje panja badnjaka, paljenje svijeće, postavljanje božićnih jaslica, večernju molitvu, ophode, zdravice, božićnu večeru i odlazak na polnoćku. Panj badnjak se antropomorfizira, simbolički hrani i polijeva vinom, a njegov pepeo koristi se za blagoslov polja i voćaka. Taj je običaj, čest u trogirskoj okolici i Dalmatinskoj zagori, povezan s predkršćanskim vjerovanjima, ali je u kršćanskoj simbolici integriran kao znak Kristova rođenja i svjetla. Božić je dan obiteljskog zajedništva, a kolendari (koledari) pjevaju blagoslovne pjesme u ophodu po kućama.[44]

Uskrsni ciklus, u disertaciji detaljno obrađen, u trogirskom je kraju također obilježen obiteljskim okupljanjima, blagoslovima hrane i liturgijskim sudjelovanjem. Praksa bojanja jaja,

[44] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, 13, Split, 2004., str. 7-9.

priprema obrednih jela i ophoda oko crkava potvrđuje važnost pripreme za najveći kršćanski blagdan. Ljetni i jesenski blagdani, osobito oni vezani uz Veliku Gospu (15. kolovoza), sv. Lovru (10. kolovoza), sadrže elemente hodočašća, procesija, pučkih misa i lokalnih sajmova. Na tim se svečanostima često susreću molitve, pjesme, ples.[45]

Godišnji običaji trogirskoga kraja predstavljaju mrežu tradicionalnih običaja koji povezuju religiju, pučku predaju i lokalnu zajednicu. Premda je proces modernizacije, urbanizacije doveo do slabljenja tradicijskih obilježja, temeljna struktura običajne godine i dalje je prepoznatljiva u kolektivnom pamćenju.

3.1. Advent

Advent ima svoje korijene još u 4. stoljeću. Naziv potječe od latinske riječi *adventus*, što znači dolazak, dolazak nečega važnog ili početak.[46] Advent traje četiri nedjelje uoči Božića, a svaka od njih simbolizira po jedno tisućljeće od stvaranja svijeta do rođenja Isusa Krista. To je razdoblje duhovne pripreme obilježeno postom, molitvom i odricanjem, tijekom kojeg se nisu održavale svadbe ni svjetovne zabave. Prva adventska nedjelja pada na onu koja je najbliža blagdanu sv. Andrije, koji se slavi 30. studenoga. Spomendani svete Barbare (4. prosinca), svetog Nikole (6. prosinca) i svete Lucije (13. prosinca) tradicionalno najavljuju približavanje Božića. Ljubičasta boja, koja obilježava advent, simbolizira nadu, pokoru i iščekivanje. Za kršćane, advent je vrijeme ispunjeno nadom i iščekivanjem dolaska Isusa Krista..[47]

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi trogirskog kraja, početak božićnog razdoblja veže se uz blagdan Svih svetih. U pučkoj tradiciji različitih krajeva, početak adventa obilježava se u različito vrijeme. Primjerice, na Korčuli se za početak adventa uzima spomendan sv. Martina, dok se u Bosni i Hercegovini tradicija veže uz blagdan sv. Katarine Aleksandrijske, koji se slavi 25. studenoga. Do pedesetih godina 20. stoljeća, upravo na blagdan sv. Katarine često su se održavale masovne svadbe, što se povezuje s reakcijom na praksu *ius primae noctis* (pravo prve bračne noći) iz vremena osmanske vlasti.[48]

---

[45] Kazivačica: Mila Perkušić, domaćica, djev. Grgin, rođena 1930. u Trogiru

[46] Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, 43(3), Katoličko bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 415.

[47] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, 13, Split, 2004., str. 7.

[48] U kršćanskoj tradiciji sveta Katarina slovi kao zaštitnica žena i djevojaka. Tijekom osmanske vladavine, svadbene svečanosti često su se organizirale upravo na njezin blagdan, 25. studenoga. Razlog za to krije se u praksi tzv. *prava prve bračne noći* (*ius primae noctis*), prema kojemu je osmanski gospodar imao pravo prve bračne noći s kršćanskom nevjestom, najčešće kćeri kmetova ili slugu. Na dan udaje, mladu bi posjetio predstavnik bega ili age, najčešće u pratnji vojnika, te bi je odvodio u kuću gospodara gdje bi provela noć i dan. Tijekom boravka

U to vrijeme u Trogiru je crkvena atmosfera bila obilježena tišinom i smirenošću, ispunjena molitvama i pjevanjem narodnih adventskih pjesama, bez glazbene pratnje orgulja. Devet dana uoči Božića započinjala je devetnica, poznata kao zornica, jutarnja pobožnost koja se održavala prije izlaska sunca. U obiteljskim domovima vladalo je duboko pobožno ozračje, koje je dodatno naglašavalo duhovnu pripremu za nadolazak Božića.[49]

Zora simbolizira dolazak Isusa Krista kao i Kristovu prolivenu krv na Veliki petak. U adventskom se razdoblju ističe adventski vijenac.[50] Adventski vijenac postavlja se u crkvama, domovima i stanovima kao simbol duhovne pripreme i poziv na molitvu. Sastoji se od četiri svijeće koje označavaju četiri nedjelje došašća, ali i četiri godišnja doba te četiri ključna trenutka u povijesti spasenja: stvaranje, utjelovljenje, otkupljenje i svršetak svijeta. Svake se nedjelje pali po jedna nova svijeća - prva na prvu adventsku nedjelju, a zatim redom do Božića. Vijenac je ispleten od zimzelenih grančica u krug bez početka i kraja, čime simbolizira Božju vječnost i neprolaznost.[51]

3.1.1. Sveta Barbara

Sveta Barbara je, prema predaji, rođena „koncem osamdesetih godina 3. stoljeća u Nikomediji u Maloj Aziji (današnjem Izmiru). U vrijeme kad je vladao Maksimijan[52] živio je bogat trgovac purpurom Dioscor koji je obožavao idole. Dioscor je imao mladu kćer Barbaru, za koju je sagradio visok i jak toranj u koji ju je zatvorio, da je nitko ne vidi jer je bila iznimne ljepote. Dioscoru su dolazili mnogi knezovi koji su željeli isprositi Barbaru. Dioscor je otišao Barbari i

nosila bi tradicionalnu tursku odjeću – raskošne dimije od prozirnih, često zlatom ukrašenih tkanina, a kosu bi pokrivala maramom. Djeca rođena iz takvih prisilnih odnosa često su bila osuđivana na smrt – bacana su u jame. Djevojka koja bi pretrpjela zlostavljanje bila bi privremeno odvojena od mladoženje na razdoblje od 21 dan. Ako se u tom vremenu nije pokazalo da je trudna, mogla se vratiti mužu; u suprotnom, dijete bi bilo uklonjeno, a ona bi ostajala u braku. Ipak, neke su djevojke donosile te trudnoće do kraja i rađale djecu unutar braka. Velik broj kazivača i danas prepričava ova sjećanja na okrutne običaje iz osmanskog razdoblja. Upravo zbog toga, mnogi su se mladi parovi odlučivali vjenčati na blagdan svete Kate – bilo je slučajeva kada bi se toga dana vjenčalo i po šezdeset parova. Ovaj običaj zadržao se sve do Drugog svjetskog rata, a u nekim krajevima čak do šezdesetih godina 20. stoljeća. Primjerice, u Kastvu se na svetu Katarinu redovito vjenčavalo i do dvadeset parova. Istodobno, u mnogim krajevima i danas postoji običaj da se svadbe ne priređuju tijekom adventa. U vareškom kraju, primjerice, djevojke su znale pjevati: "Sveta Kato, rastavi me s majkom / da ne čekam ćelavog Andrije", izražavajući time želju da se udaju prije nego što dođe zima i prođe sezona vjenčanja. (Vidi više u: Dragić, Marko, *Sveta Katarina Aleksandrijska u hrvatskoj katoličkoj tradicijskoj baštini*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 7, Mostar, 2011., str. 264-265.).

[49] Žaja, Barbara, *Suvremena etnografija tradicijske kulture u trogirskom kraju,* Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2019. (Kazivačica: Mila Perkušić, rođ. Grgin, 1930. u Trogiru, Trogir, 2017. Razgovor vodila autorica.)

[50] Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata,* Crkva u svijetu, 43(3), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 438.

[51] Isto.

[52] Galerije Maksimijan bio je rimski car od 305. do 311. godine. Bio je oženjen Valerijom, kćerkom cara Dioklecijana.

rekao da će je joj doći prosac. Barbara je odbila prosca. Dioscor je otišao u grad, a nakon toga u daleku zemlju gdje je dugo boravio".[53]

Dok je Barbarin otac bio odsutan, Barbara je prihvatila kršćanstvo: „Kula je imala dva prozora, pa je Barbara, dok je otac bio odsutan, zapovjedila da se napravi i treći prozor. Po Barbarinoj zapovijedi majstor je prema istoku napravio križ od mramora kojeg je Barbara blagoslovila vodom s vrela. Za tu se vodu na vrelu vjeruje da je čudotvorna. (…) Ocu je objasnila da duša prima svjetlo kroz tri prozora i to Oca, Sina i Duha Svetoga".[54]

Otac je odlučio pogubiti Barbaru, no prema jednoj predaji, Djevica Marija ju je čudesno prenijela u planinu, što su primijetili pastiri koji su ondje čuvali ovce. Druga legenda tvrdi da je Barbara pobjegla u šumu kada su se zidovi oko nje razdvojili, dok treća kaže da se otvorila stijena u kojoj je pronašla zaklon. Njezin otac krenuo je u potragu. Prvi pastir kojeg je sreo nije odavao njezino skrovište, ali drugi jest. Zbog toga ga je Barbara proklela. Njegove ovce su se pretvorile u skakavce, a on sam u kamen. Otac ju je potom dao zatvoriti i želio da sudac Marcijan izrekne presudu i mučenja. Kad je sudac vidio Barbarinu ljepotu, ponudio joj je izbor: prinos žrtve poganskim bogovima ili strašna smrt. Barbara je odgovorila da je već sebe posvetila svome Bogu, Isusu Kristu. Sudac je tada naredio da je bičuju. Podnosila je okrutne patnje, a u ponoć, dok je bila zatočena, pojavila se jaka svjetlost koja ju je obasjala.[55]

Prema legendi Barbari se ukazao Gospodin, „tražio je povjerenje i čvrstoću jer će je na nebu na kraju dočekati velika radost. Gospodin ju je tom prilikom blagoslovio. Kad je sudac vidio da su Barbari rane zacijelile, mislio je da je dobila nagradu od njihovih bogova, no Barbara je odgovorila da ju je izliječio Isus Krist. Nastavili su je mučiti, a Barbara je ponovno tražila Kristovu milost. Sudac zapovijedi da je razodjevenu odvedu na trg, a Barbari se usliši molitva i u gradu se pojavi gusta magla. Sudac naredi pogubljenje mačem. Tada je ipak otac odluči uzeti i odvodi je u planinu. Ondje Barbara začuje glas s neba koji je poziva Bogu Ocu na nebesima. Kada ju je otac pogubio, udario ga je grom i ostane samo pepeo".[56]

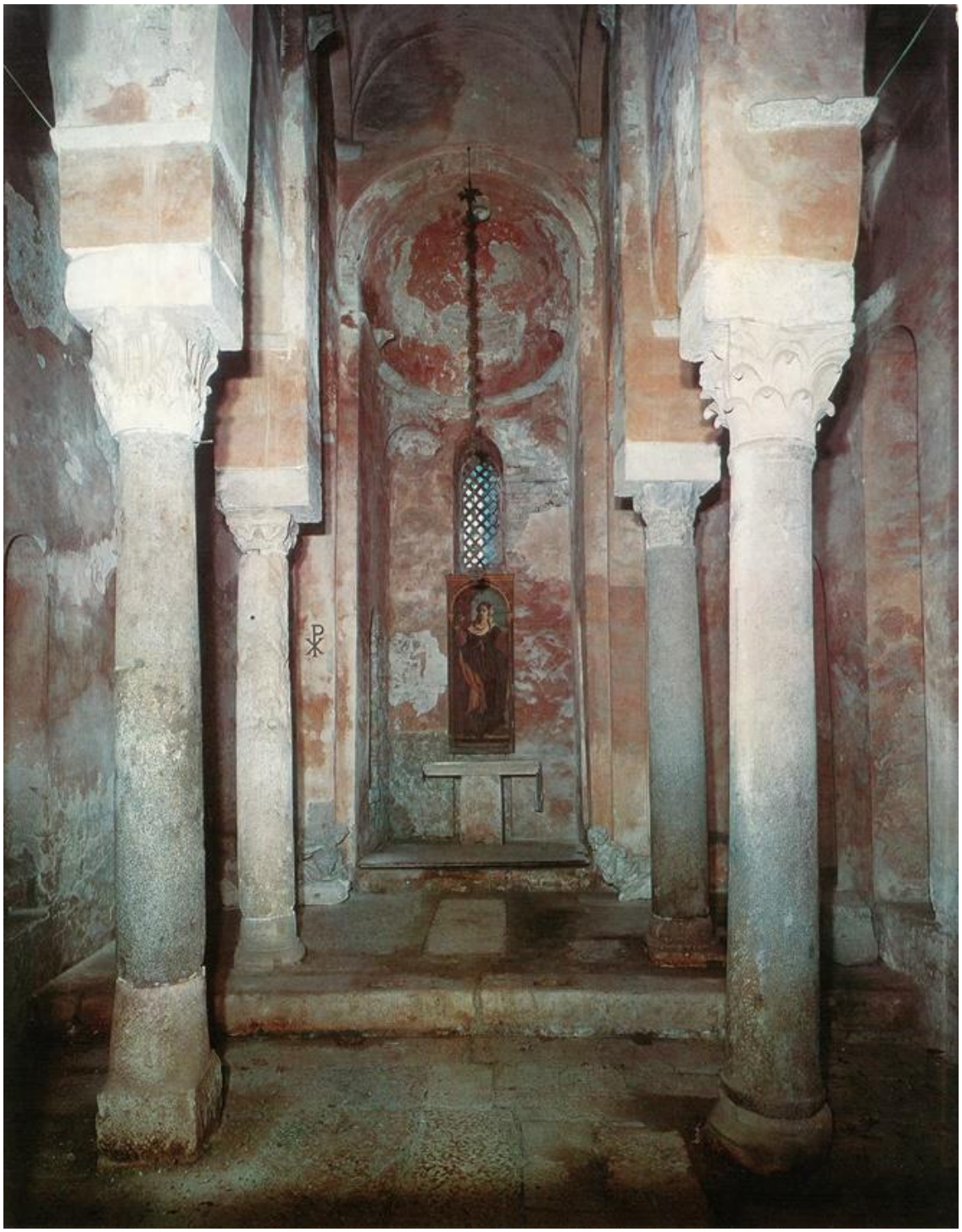
„Sv. Barbara jedna je od četrnaest svetaca pomoćnika u nevolji. Zaštitnica je od nagle smrti, od groma, od požara i od groznice. Isto tako, zaštitnica je topnika, rudara i vojnika".[57] U nekim mjestima na spomendan sv. Barbare sije se pšenica, a sv. Barbara se smatra prvom vjesnicom

[53] Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb:Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015., str. 143.
[54] Isto.
[55] Isto, str. 145.
[56] Isto.
[57] Isto, str. 147.

Božića. Uz spomendan sv. Barbare vrše se obredi divinacija, ophoda[58] i priprave pannspermijskoga variva[59]. „U Trogiru se crkvica Sv. Barbare nalazi nasuprot katedrale. Crkvica je mala i uska te nikada nije služila za veće obrede. Crkva se prvotno zvala crkva Sv. Martina, a sagrađena je u 9. stoljeću.“[60] Fragmenti iz crkve sv. Barbare i oni pronađeni uz zid sv. Marije upućuju na mogućnost da su, osim katedrale sv. Lovre, i neke ranosrednjovjekovne crkve u Trogiru imale kasnoantička ishodišta. Ulomak uzidan u blizini gradskih vrata, zajedno s ostacima zidova i dijelovima svodne konstrukcije, pruža smjernice za određivanje lokacije nestale crkve posvećene sv. Dujmu. Crkve iz Velikog i Malog Poljica na kopnu, u zagori, u Marini, na otoku Čiovu i otočiću Fumiji, kao i one unutar gradskih zidina, pokazuju tragove starokršćanskih faza, potvrđujući kontinuitet sakralne arhitekture od kasne antike do ranog srednjeg vijeka.[61]

[58] Isto, str. 156-159.
[59] Isto.
[60] Žaja, Barbara, *Advent u tradicijskoj kulturi trogirskog kraja*, Bosna franciscana, 54, Sarajevo: Franjevačka teologija, 2021. (Kazivačica Mila Perkušić, rođ. Grgin, 1930. u Trogiru, Trogir, 2017. Razgovor vodila autorica)
[61] Babić, Ivo, *Starokršćanski ulomci u Trogiru*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 25 No. 1, 1985, str. 26.

Slika 11.

Unutrašnjost crkve sv. Barbare, fotografija iz 80-ih godina 20. stoljeća, izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

3.1.2. Sveti Nikola

Sveti Nikola rođen je u 4. st. u Maloj Aziji, u kršćanskoj obitelji. Nakon smrti roditelja, Nikola je sirotinji razdijelio sav svoj imetak. Zaredio ga je njegov stric koji je bio nadbiskup u Myri. Nikola je odlučio otputovati u Palestinu. Vratio se kad je umro biskup u Myri. Tada su svećenici odlučili da će biskup biti onaj svećenik koji prvi uđe u crkvu. Prvi je ušao Nikola te je izabran za biskupa u Myri. O životu i djelovanju sv. Nikole biskupa postoje mnoge predaje i legende:

„Već uz rođenje Nikole vezuje se legenda da je kao novorođenče mogao stajati. Jedna od legendi govori da je u blizini kuće Nikolinih roditelja živio čovjek koji je nekoć bio bogat, ali je izgubio carsku službu i imetak. Taj je čovjek bio spreman svoje sve tri kćeri prostituirati kako bi ponovno stekao bogatstvo. Čuvši za to Nikola je tri noći zaredom kroz prozor ubacivao po vrećicu zlatnika te ih tako spasio od poniženja, priskrbivši im dobar miraz. Ta legenda ima dvije verzije završetka. Prema jednoj legendi, nakon druge vrećice otac djevojaka odlučio je u zasjedi nekoliko noći čekati dobrotvora. Kad je Nikola ubacio dar i za najmlađu djevojku, otac je skočio i prepoznao Nikolu. Usprkos zaklinjanju da nikome ništa ne govori, sretni otac je sve razglasio. Prema drugoj legendi, Nikola je vidio da ga otac djevojaka čeka pa se popeo na krov i kroz dimnjak ubacio zlatnike. Nad otvorenim ognjištem sušile su se čarape i zlatnici su pali u čarape. Prema toj legendi nastala je tradicija stavljanja darova u čarape ili čizmice, a sveti Nikola postao je zaštitnikom djevojaka u nevolji i udavača.

(…)

Prema legendi, sveti Nikola je krenuo u Svetu zemlju, ali je nastala strašna oluja te brod zamalo nije potonuo. Sveti Nikola je zaprijetio valovima i oni su se smirili. Tako je postao zaštitnikom mornara i putnika“.[62] U hrvatskoj tradicijskoj kulturi na spomendan sv. Nikole biskupa odvijaju se ophodi djeci. Dobra djeca se darivaju, a „zločesta“ simbolično kažnjavaju. U Dalmaciji i na otocima sačuvan je običaj spaljivanja barke.[63]

„U Trogiru nisu sačuvani posebni narodni običaji vezani za taj blagdan, no može se istaknuti da se postupno i u tom primorskom kraju, usvajao običaj darivanja djece. Dobru djecu dočekaju darovi u *bičvicama* i cipelama, a lošoj djeci zvijer pod imenom krampus dodjeljuje šibe. Djeca bi obavezno prije spavanja čarape ostavljala na kvakama vrata i prozora, a ujutro bi ih dočekali

[62] Dragić, Marko, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., str. 8-9.
[63] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 9.

bomboni i voće.“[64] Vrijedi spomenuti da bi se djeca nakon završetka spomendana i krampusovog odlaska, ukoliko bi bila neposlušna, plašila strašnim duhovima koja noću hodaju trogirskim ulicama. Naime, srednjovjekovni je Trogir noću bio slabo osvijetljen pa su iz te mistične atmosfere nastale, i danas poznate, priče o duhovima, vilenjacima i *macarolčićima.*[65] Na svetog Nikolu, u Trogiru se održavao stočni sajam, na kojem su seljaci iz zagore dolazili prodavati tuke i svinje.[66]

3.1.3. Bezgrješno začeće Blažene Djevice Marije

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi blagdan Bezgrješnoga začeća blažene Djevice Marije jedini je dan kad se moglo igrati i uopće veseliti. Blagdan Bezgrješnog začeća blažene Djevice Marije slavi se 8. prosinca, a to je ujedno datum kada je sveta Bernardica proglašena svetom 1933. godine.

Za vrijeme 16. ukazanja „na Blagovijest, u četvrtak, 25. ožujka Bernardica je u pet sati ujutro, u pratnji svojih rođaka, ponovno otišla u špilju. Međutim, nekoliko ljudi među kojima i šef policije, već su bili kod špilje. Čim je stigla, Bernardica je ugledala Gospu. Oko sat vremena zaneseno je gledala u Gospu, tri puta je pitajući za ime. Kada je četvrti put upitala Gospa joj je odgovorila: 'Ja sam Bezgrješno Začeće'.“[67]

Sv. Bernardica je iznimno štovana. Mnogobrojni su hodočasnici iz cijeloga svijeta koji dolaze u špilju Massabielle kod Lourdesa gdje su se dogodila Gospina ukazanja svetoj Bernardici. Tijelo sv. Bernardice je neraspadnuto.

„Narod u Zapadnoj Hercegovini taj blagdan naziva *Neoskrvnjeno začeće.* U kreševskoj je narodnoj tradiciji to veliki blagdan, pa su se taj dan držale i prstenske užine onih koji su se

[64] Žaja, Barbara, *Advent u tradicijskoj kulturi trogirskog kraja*, Bosna franciscana, 54, Sarajevo: Franjevačka teologija, 2021., str. 259. (Kazivačica: Vinka Zulim, rođ. Vukman, 1945. u Seget Vranjici, razgovor vodila autorica 2017.)

[65] „Česte su eshatološke potresne predaje o „pojavljivanju ubijene tek rođene vanbračne djece, umrle nekrštene djece i ubijenih odraslih osoba. Ubijena i umrla nekrštena djeca pojavljivala su se noću, kriveći se u bijelim haljinicama sa svijećom u ruci. U zapadnoj Hercegovini tu djecu nazivaju *krivljavcima,* u istočnoj Hercegovini *drekavcima,* u dubrovačkom kraju *tintilinićima* ili *tintama.* U nekim mjestima u Dalmaciji i na otocima ta se djeca nazivaju *macićima,* a to dovodi do zabune jer se *mačićima* nazivaju demonska bića – đavao pretvoren u mačku koji noću sve do prvih pijetlova čini strašna zlodjela ljudima koje sretne na putu.“ (Vidi više u: Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata, Crkva u svijetu,* 43 (3), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str: 426).

[66] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća,* Vartal 1-2, 1996/7., str. 276.

[67] Dragić, Marko, *Sveta Bernardica u hrvatskoj usmenoj lirici*, Suvremena pitanja, 14, časopis za prosvjetu i kulturu, Matica hrvatska Mostar; Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti, Mostar, 2012., str.85-99.

mislili vjenčati na Božić. U Kreševu su na blagdan Bezgrješnog začeća Blažene Djevice Marije služene svečane *esnafske* ili *tufetske mise* za *rupare – rudare* i tada su gorjele dvije esnafske svijeće. Tada su rupari (rudari) davali željezne rude i stipendijum u novcu. U mnogim je mjestima, primjerice, župi Tihaljina, kod Ljubuškoga, te livanjskom kraju, blagdan Bezgrješnoga Začeća Blažene Djevice Marije, smatran prvim čelom Božića. Na taj dan se u posudu stavljala pšenica koja do Božića izraste nekoliko centimetara i u koju se stavlja trostruka svijeća. U Kaštelima su se na taj blagdan skupljale masline u krtole i nosile na poklon Gospi u crkvu.“[68]

3.1.4. Sveta Lucija

Spomendan sv. Lucije svetkuje se 13. prosinca. „Sveta Lucija rođena je 284. u Sirakuzi na Siciliji u imućnoj obitelji. Dok je bila djevojčica, otac ju je nekom bogatom mladiću obećao za ženu. Otac je ubrzo umro, a majka Eutihija teško se razboljela. Uzaludno su velik dio imetka potrošili na liječnike. Ne našavši lijeka, Lucija i njezina majka krenule su na grob sv. Agate u Kataniju. Na grobu se Luciji ukazala sveta Agata i rekla joj da joj je majka ozdravila i da će Krist po Luciji proslaviti Sirakuzu.“[69] Kad je Lucija svo imanje razdijelila siromasima, njezin mladić ju je prijavio da je kršćanka. Uzaludno su Luciju prisiljavali da se žrtvuje poganskim idolima.

Rekla je „da poznaje samo jednoga Boga, stvoritelja neba i zemlje te da je Njemu najdraža žrtva pomaganje siromašnima i udovicama. Priznala je da je sve svoje podijelila siromasima i da joj je preostalo da i samu sebe žrtvuje Gospodinu. Sudac joj je zabranio govoriti te joj se rugao zato što je rekla da iz nje govori Božji Duh te joj zaprijetio da će je na silu osramotiti u javnoj kući, pa da će je ostaviti Božji Duh. Kad je sudac pokušao odvesti Luciju u kuću bludnica, jaram volova nije ju mogao maknuti s mjesta. Kada je nije uspio osramotiti na taj način, naredio je da je poliju vrelim uljem i smolom pa da je zapale. No, vatra nije dolazila do nje. Sudac je potom dao da joj mačem probodu vrat. Prije smrti predvidjela je skoru smrt Dioklecijana i prestanak progona kršćana. Njeno predviđanje se vrlo brzo ostvarilo. Krajnji čin mučenja bilo je vađenje njenih očiju, ali nekim čudom ona je uspjela vidjeti i bez očiju. Mučeničkom smrću

[68] Dragić, *Marko, Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata, Crkva u svijetu*, 43 (3), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 421-423.

[69] Dragić, Helena*, Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*, Croatica et Slavica Iadertina 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., str. 244.

u rodnom mjestu 303. godine, posvjedočila je Kristovu vjeru za vrijeme Dioklecijanova progonstva kršćana“.[70]

Uz spomendan sv. Lucije vezuju se mnogi obredi, običaji, vjerovanja, divinacije.

„U hrvatskoj tradicijskoj kulturi dani od svete Lucije do Božića nazivaju se vidioci i uz njih se vežu različite divinacije (…). Znalo se za običaj u Hrvatskoj da djevojke i mladići, na spomendan svete Lucije, ispisuju imena svojih simpatija na dvanaest papirića. Jedan je papirić mogao ostati prazan. Svaki bi dan do Božića bacali u vatru po jedan papirić, a poslije Polnoćke otvorili bi zadnji papirić. Vjerovalo se da će se djevojka udati ili mladić oženiti s osobom čije ime piše na papiriću. Ako bi im ostao prazan papirić vjerovalo se da se djevojka neće udati, to jest taj mladić neće oženiti u godini koja slijedi. Od spomendana sv. Lucije do Božića traju pripreme za Božić.“[71]

U trogirskom bi se kraju djeci na taj blagdan donosili darovi ispod jastuka, a najčešći bi darovi bile suhe smokve i orasi. Pšenica se mogla posijati u tanjuriće i prije spomendana Sv. Lucije, no neki su to radili baš na sv. Lucu.[72] U susjednom mjestu grada Trogira, u Kaštelima, ostalo je sačuvano vjerovanje da sveta Lucija dolazi noću na tovaru, a djeca ostavljaju slamu i vodu na svom kućnom pragu.[73]

Na spomendan svete Luce, običaj je da bake i majke šalju djecu da „donesu šume“, tj. drva za Božić, kako bi se Božićno vrijeme moglo mirno dočekati i slavilo uz dovoljno drva za kuhanje i pečenje kruha, jer se kruh ne peče na Božić, svetog Stipana i svetog Ivana. Za dijete koje donese više šume govorilo se da će biti bolja čobanica ili čoban. Svetu Lucu u Ljubitovici nazivaju "šumarica" i imaju izreku "Sveta Luca šumarica, trinaest dana do Božića“.[74]

3.1.5. Materice i Očići

Na Materice, dakle dvije nedjelje prije Božića, skupina muškaraca, koju nazivaju "pataračina" u Blizni, obilazi selo od kuće do kuće i pozdravlja ukućane. Ta skupina muškaraca nosi konop te fiktivnim prijetnjama vješanjem ili vezanjem ženskih iznude, kao otkup, razne darove. Žene su ih darivale bajamima, smokvama, vinom, rakijom i suhim mesom. Ako bi se susrele dvije

[70] Dragić, Helena, *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*, Croatica et Slavica Idertina 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., str. 244.

[71] Žaja, Barbara, *Advent u tradicijskoj kulturi trogirskog kraja*, Bosna franciscana, 54, Sarajevo: Franjevačka teologija, 2021., str. 259. (Kazivačica: Vinka Zulim, rođ. Vukman, 1945. u Seget Vranjici, razgovor vodila autorica 2017.)

[72] Isto.

[73] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica 13, 2004., Split, str. 10.

[74] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 276.

"pataračine," došlo bi do svađe između njih. Na Očiće, posljednju nedjelju prije Božića, muškarci darivaju žene i djecu. Momci daruju djevojke, stariji žene mlađariju, a darovi su kao i na Materice, ali se pak samo muškarci međusobno časte.[75]

U Trogirskom zagorju bio je običaj slaviti Osminu, koja se slavila osam dana prije Božića. Slavio se skori dolazak Božića, te je tog dana bilo veselo u selima. Pucalo se iz mačkula, zvona su se slavila, a frigale su se fritule.[76]

3.1.6. Badnjak

Badnjak je dan uoči Božića. U folklornom pogledu, to je najbogatiji dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. Promatrajući običaje možemo ga podijeliti na Badnje jutro i dan, te Badnju večer. Badnje jutro i dan obilježava post, priprema hrane za Božić, ali i škropljenje blagoslovljenom vodom svih ukućana, domova, štala, stoke, voćnjaka, maslinika i slično.[77]

Na Badnjak su se zelenilom ukrašavali domovi, štale, voćnjaci, maslinici, itd. Ono što Badnju večer čini posebnom su božićni bor, božićne jaslice, božićne svijeće, badnja večera, večernja molitva, ophodi, čestitanje, zdravice i pjesme. Drvo badnjak te svi obredi i običaji vezani uz njega čine posebnost Badnjaka.

Na Badnju večer, badnjak (ili badnjake) se nosi u kuhinju, a redovito je gospodar taj koji unosi badnjak na Badnju večer. U Gornjem i Donjem Okruku govori se: "Faljen Isus," dok se u Segetu govorilo: "Na dobro vam došla Badnja večer." U Segetu postoji vjerovanje da se na badnjake ne smije sjesti jer se, prema predaji, dobivaju čirevi. Pepeo od badnjaka se spremi i kasnije posipa po sadu. U Gornjem i Donjem Okruku, na Badnju večer, na stolu se nalazi svijeća koja stoji u čaši punoj žita, dok u Segetu stoji u čaši punoj soli. U Gornjem Okruku, božićna se svijeća pali na iste dane kada i badnjak, dok se u Segetu pali svakog dana do Sveta Tri Kralja. Prije večere, koja obiluje manistrom, juhom, bakalarom, ribom, orasima, fritulama, ukućani se mole za pokojne, a zatim sjedaju na večeru. U ponoć, nakon večere, mnogi odlaze na polnoćku. U Segetu postoji vjerovanje da se na Božić gata iz plećke božićne pečenke kako bi se saznalo hoće li netko u obitelji umrijeti.[78] Trogirani su u kupovinu odlazili u Split ili obližnja Kaštela.

[75] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 276.
[76] Isto.
[77] Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399.
[78] Škoda, Klara; Držić, Marijana, *Godišnji običaji na otoku Čiovu i u Segetu,* Vartal 1-2, 1996/7., str. 286.

Na sam Badnjak, obitelj je na okupu. No svakako, mladi bi tradicionalno pucali van kuće sa željom da otjeraju zle sile. Buka je predstavljala obranu od demonskih bića.[79]

Badnjak bi u Trogiru protekao u posljednjim pripravama za Božić. Svečano bi se dočekala polnoćka koju je krasilo božićno narodno pjevanje uz pratnju orgulja, zadivljujuće božićno drvce ukrašeno srebrnim kuglicama, uz crkvene jaslice. Trogirske bi jaslice izgledom privlačile brojne Trogirane u katedralu. Na badnju se večer molilo, i to uz duge molitve. Uz molitvu, panj badnjak, sa željom i vjerovanjem u plodnu nadolazeću godinu, polijevao se vinom, rakijom, ali i prošekom. Polijevao se badnjak. Molilo se za mir u kući, za zdravlje i sreću svih članova obitelji. Molitva bi se nastavila za obiteljskim stolom. Panj badnjak je gorio i vjerovalo se da će blagoslova biti onoliko koliko badnjak bude gorio.[80] „Badnjak je u hrvatskoj tradicijskoj kulturi antropomorfiran, članovi obitelji mu se obraćaju te mu daju hranu i piće. Običaj je bio prisutan na Čiovu kod Trogira".[81] U trogirskoj okolici, u Seget Vranjici, na Badnju bi večer najstarija osoba u obitelji postavljala dva badnjaka pokraj kamina koja bi ostala na tom mjestu sve do Sveta Tri kralja.[82]

„Božićne jaslice uprizoruju događaj Kristova rođenja. Radi se o prizoru betlehemske štalice s rođenim Isusom, Marijom i Josipom, a obogaćena je dodatnim scenama (pastiri, mudraci). Preteču takvog prikaza napravio je još 1223. godine Franjo Asiški koji je u jednoj špilji u Grecciu upriličio betlehemsku štalu s volom, magarcem i malim Isusom. Tada se stvorio običaj koji se nastavio širiti."[83]

Na sam Badnjak, posebno se ističe i posijano božićno žito. Božićno se žito sije na blagdan svete Barbare, blagdan svetog Nikole ili blagdan svete Lucije, a rađe na dan Marijina bezgrešnog začeća. Inače, ovaj je običaj pohrvaćen za vrijeme ilirskog preporoda. Tada je objeručke prihvaćeno korištenje ukrasne vrpce u bojama hrvatske trobojnice. Posijano žito u zdjelici se postavlja na obiteljski stol ili ispod božićnog drvca odnosno jelke.[84]

Na obiteljskom bi se stolu nalazio ranije pripremljeni adventski vijenac. Vijenac bi služio kao ukras, pleo bi se od lišća, a bio je poseban jer bi se u njega postavljale četiri svijeće koje

[79] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 11.
[80] Žaja, Barbara, *Advent u tradicijskoj kulturi trogirskog kraja*, Bosna franciscana, 54, Sarajevo: Franjevačka teologija, 2021., str. 259.
[81] Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 79.
[82] Žaja, Barbara, *Advent u tradicijskoj kulturi trogirskog kraja*, Bosna franciscana, 54, Sarajevo: Franjevačka teologija, 2021., str. 259. (Kazivačica: Vinka Zulim, rođ. Vukman, 1945. u Seget Vranjici, razgovor vodila autorica 2017.)
[83] Isto.
[84] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica 13, 2004., Split, str. 11.

predstavljaju četiri adventske nedjelje. Svake se nedjelje pali po jedna svijeća, a za Božić gore sve četiri. Inače, običaj dolazi s područja srednje Europe. S druge strane, postojao je i običaj unošenja slame u kuću na Badnjak koja bi se stavljala na pod pa bi se na njoj sjedilo, ali i uz njenu pomoć gatalo. Slama u kući predstavljala je početak proslave Božića.[85] Božićno raspoloženje trajalo bi sve do blagdana Sv. Tri kralja. Morao se poštovati običaj da se iza crkvenog obreda odlazi ravno kući. O hrani su brinule žene, dok su muškarci morali odlučiti što će poslužiti za zdravicu.[86]

Badnji je dan, ako ćemo gledati u folklornom smislu, najbogatiji dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi, badnjaci su u centru pažnje. Badnjaci su antropomorfirani te se uz njih veže kult pokojnika u kršćanskoj tradicijskoj kulturi. Vatra od badnjaka je mistificirana te se, prateći jačinu vatre badnjaka na ognjištu, proricalo o okolnostima nadolazeće godine. Drugim riječima, vjerovalo se da vatra daje snagu godini koja slijedi. Badnji je dan poseban po običajima koji su do dana današnjeg polovično sačuvani u Dalmaciji, primjerice: priprema hrane za Božić, škropljenje blagoslovljenom vodom, kićenje zelenilom[87], badnje pucanje, slama, badnji krjesovi, posipanje žitom badnjaka i onoga koji ga unosi u dom, božićne svijeće, božićno drvce, božićne jaslice, badnji post i večera, večernja molitva, čekanje polnoćke, badnje koledanje, badnji ophodi, zdravice i čestitanje. Radi se o najraznovrsnijem danu u kršćanskoj tradicijskoj kulturi. Škropljenje blagoslovljenom vodom smatra se važnim jer se upravo blagoslovljenom vodom borilo protiv nečistih sila. U prošlosti se vidjela trostruka korist, poput čišćenja vjernika od lakih grijeha, zatim korist od škropljenja u kojoj nam je jasno da od poškropljenih mjesta bježi đavao sa svojim djelima, a posljednje govori o tome da blagoslovljenom vodom bolesnici

[85] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica 13, Split, 2004., str. 12.

[86] Žaja, Barbara, *Advent u tradicijskoj kulturi trogirskog kraja*, Bosna franciscana, 54, Sarajevo: Franjevačka teologija, 2021., str. 264.

[87] Kićenje zelenilom u hrvatskoj tradiciji naziva se gobinjanje. „Gobino je kod starih leksikologa sinonim za triticum spelta, pa je prema tome gobinja pletenica ili trak od lišća ili cvijeća što se stavlja kao nakit na zidove, vrata, pričvršćen na krajevima, a u srijedi visi; sinonim girlanda. Gobinji su u srednjoj Dalmaciji naziv za velike božićne kolače koji se stavljaju na trpezu okićenu lovorikama. U Omišu gobin je naziv za slamu koja se unosila u domove na badnju večer. U ruskom jeziku gobina je naziv za obilje, bogatstvo, žetvu. U staro-bugarskom gobino znači obilje, izobilje, pretek. U staro-crkveno-slavenskom gobino je naziv za poljske plodove, prinose. U hrvatskom i srpskom jeziku gobino je sinonim i za pljevu. Petar Skok smatra da je taj riječ posuđenica od gotske riječi gabei, a ta riječ baštini svoj naziv od latinske riječi habeo (imati, posjedovati). Kad svane Badnje jutro djevojke kite cijelu kuću, groblja, njive, štale, pojate, torovi, čardaci, ulišta, krave, ovce, konje, stogove, ulišta, a momci idu u brda po badnjake.“ (Vidi više u: Dragić, Marko, *Badnje gobinjanje i kićenje u kulturnoj baštini Hrvata*, Bosna franciscana, XXI, 39, Franjevačka teologija, Sarajevo, 2013., str. 63-75.)

vraćaju zdravlje.[88] Muškarci su imali zadatak toga dana ubrati bor u obližnjoj šumi koji bi se potom kitio odabranim figurama.[89]

Ono što u običajima hrvatske kulturne baštine zauzima posebno mjesto jest postojanje srećonosnog gosta, to jest prvoga gosta u adventsko i božićno vrijeme. Običaji su bili takvi da na blagdane svete Barbare, svete Lucije te na badnje jutro, ali i božićno jutro, prvi gosti posjećuju svoje rođake, prijatelje, kumove i susjede. Vjerovalo se da prvi gost donosi sreću tako što uz pomoć određenih obreda iskazuje vlastitu želju da domaćinu ususret dođe sretna i plodonosna godina. Upravo se zato prvi gost zove srećonosnim gostom. Postoje različiti nazivi za prve goste u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, primjerice: polaženik, polaznik, položajnik, poležaj. Uz postojanje srećononog gosta vežu se i određene divinacije. Primjerice, u Hrvata je bilo poželjno da na blagdan svete Barbare prvi gost bude žena jer se vjerovalo da će domaćinstvo potom imati više kokoši, a ako bi prvi gost bio muškarac, vjerovalo se da će biti više pijetlova u narednom razdoblju. Poželjno je bilo da prvi gost bude snažan, zdrav i mlad.[90]

Za Badnjak se pripremaju posebna posna jela. U trogirskom se kraju ručala i večerala riba (bakalar, lešo ili na brudet), a na kraju pršurate, prženi uštipci i fritule s krumpirima s dodanim grožđicama i ribanim jabukama. Badnji stol simboliziraju svijeća, badnja posna jela, kultna pokojnička jela, primjerice posni grah.[91] U hrvatskoj tradicijskoj kulturi brojne su vrste peciva i kruhova koji se pripravljaju za Božić. Peciva i kruhovi pripravljaju se pomoću tijesta, ukrašavaju motivima križa, ptičica, klasa, janjeta, bačve, djeteta u kolijevci i sl.[92] Božićna se peciva jedu na Badnju večer, a nazivaju se još *božićnjak, božićnica, badnjak, badnjača, koleda, litnjak* i dr.[93] Domaćice bi prigodno *pofrigale* i domaći slatki specijalitet - *fritule*. U Segetu Donjem, točno u ponoć započela bi svečana sveta misa i to u crkvi Gospe od Ružarija. Najizvođenije crkvene pjesme bile su *U sve vrime godišća*, *Radujte se narodi* i *Ditešce nam se*

[88] Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 67-69.
[89] Žaja, Barbara, *Advent u tradicijskoj kulturi trogirskog kraja*, Bosna franciscana, 54, Sarajevo: Franjevačka teologija, 2021., str. 264.
[90] Dragić, Marko, *Srećonosni gost u hrvatskoj kulturnoj baštini i europskom kontekstu*, Ethnologica Dalmatica, 26 (1), 2019., str. 97-98.
[91] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica 13, Split, 2004., str. 19.
[92] U Bosni se ukrašava križem, krunicom, fildžanom, čašom, fildžanom, vilicom, ključem itd. Višestruki su nazivi za božićni kruh: *božićnjak*, *božićnica* (Žumberak, Bosna), *česnica/časnica* (Bosna i Hercegovina), *badnjak, badnjača* (Vojvodina, Slavonija), *koleda, koladek* (Hrvatsko Zagorje), *križnica, krsnica* (Bosna), *luk, ljetnica, litnjak* (južna Dalmacija), *čurek, kićenjak, šareni kolač, bogatica, žitnica, božićni somun, božićna pogača* (Bosna i Hercegovina), *bravarica* (Dalmacija). U Bosni i Hercegovini domaćice spremaju *kovrtanj* i *srićicu* za pastire i obrede s ovcama. U Zapadnoj Hrvatskoj pripravlja se *krušnica* u koju se utiskuje svakoga žita i klip kukuruza, a što ima panspermijski karakter. U Žumberku i Slavoniji pripravljao se kruh za stoku i pčele, a zvao se: *volarica, konjarica, ovčarica, čelarica, zdravlje* itd (Vidi: Dragić, 2014: 31.-49.)
[93] Braica, Silvio*, Ciklusi godišnjih običaja - Božićni običaji*, Etnografski muzej Split, Split, 2002., str. 9.

rodilo.[94] Nakon mise postojala je čak i navika plesanja kola na glavnom cestovnom raskršću u Segetu Donjem koje bi okupilo mnoštvo mladosti. Kazivačica Antica (rođ. Čarija) Vukman u opisivanju vesele atmosfere plesanja kola, izdvaja posebno i sjećanje na jedno nezaboravno kolo na Badnjak kada je nenadano susrela oca Antu koji se baš te večeri vratio iz daleke Amerike u rodni Seget. Tih su godina, sredinom 20. stoljeća, stanovnici odlazili u daleke krajeve, prepuštali suprugama brigu o djeci i vraćali se tek kada bi se materijalno osigurali.[95] Također, domaćica peče pogaču, tzv. čobanicu, obredno pecivo koje ima značajnu folklornu tradiciju. U kući gori lumin, kao za sve svete, i mole se za duše pokojnika. Domaćica, ili djevojke iz kuće, kite kuću zelenim grančicama bršljana, koje zataknu za vrata i prozore svih zgrada domaćinstva. Ujedno ih škrope blagoslovljenom vodom, vjerujući da će na taj način „potjerati" vještice i druge zle sile koje bi mogle nauditi ljudima i stoci. U selu Vinovac, u trogirskoj zagori, domaćin pali malo tamjana ili voska u pepelu te kadi zgrade i okućnicu, a sve to učini prije zalaska sunca. U Ljubitovici, kićenje bršljanom i grančicama obavlja se i na pokladni utorak. Ugarak od muškog badnjaka čuvali su kako bi njime na Božić zapalili svijeću. Na Badnju večer pale svijeću koju postave u pogaču, tzv. čobanici. U nekim selima, poput Rastovca, svijeću stave u lonac sa žitom i jabukama, te je obaviju grančicama bršljana i masline. U vinovcu pale svijeću na Božić, a lonac sa žitom stoji na pogači koja ostaje do Stare godine, kada se plodovi daju blagu. Za Novu godinu se pripremi jedna manja svijeća.[96]

Hrvatski narodni običaji su bogati običaji. Dokazuje nam to i sačuvani običaj koledanja u Dalmaciji. Koledanjem se izriče radost zbog dolaska Spasitelja Isusa Krista. Hrvatske koledarske pjesme pripadaju usmenim lirskim obrednim pjesmama, a strukture su im „bliske zdravicama i blagoslovima. (…) Sadržaj koledarskih pjesama je raznovrstan i varira od ljubavne, povijesne, mitske do vjerske tematike".[97]

Koledanje se izvodi u različito vrijeme, od svetog Martina do Sveta tri kralja. U trogirskom kraju koledalo se na Badnjak i Staru godinu. Koledari bi uz koledarske pjesme pozdravljali domaćina, a potom i domaćicu koja bi častila orasima, smokvama.[98]

---

[94] Žaja, Barbara, *Advent u tradicijskoj kulturi trogirskog kraja*, Bosna franciscana, 54, Sarajevo: Franjevačka teologija, 2021., str. 266.
[95] Isto.
[96] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 278.
[97] Dragić, Marko, *Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, 1, Split, 2008., str. 23.
[98] Žaja, Barbara, *Advent u tradicijskoj kulturi trogirskog kraja*, Bosna franciscana, 54, Sarajevo: Franjevačka teologija, 2021., str. 267.

3.1.6.1. Drvo badnjak

Središnji događaj na Badnji dan bio je postavljanje panja badnjaka na ognjište. Domaćin unosi panj badnjak i stavlja ga na komin s tim da se morao polijevati vinom i nije smio prijevremeno izgorjeti. To bi, u tom slučaju, donijelo nesreću. Panj badnjak morao je tinjati do Sveta tri kralja, a pepel koji bi ostao od nagorijevanja, koristio bi se za posipanje voćki i polja s ciljem zaštite od nametnika. Običaj paljenja panja badnjaka vuče korijene iz stare europske tradicije. Postoje i drugi slični nazivi poput bodnjak, božićnjak, did i sl. Sredinom 20. stoljeća, panj badnjak se zamijenio božićnim drvcem za kojeg povijest i tradicija kažu da se običaj proširio iz Njemačke (16. stoljeće), te da je u naše krajeve došao krajem 19. stoljeća preko sjeverozapadne Hrvatske. Sva pozornost koja se nekoć usmjeravala na panj badnjak, sada je usmjerena na božićno drvce koje domaćin unosi u kuću.[99]

Panj badnjak stavljao se na ognjište na Badnjak i morao je tinjati do Mladinaca (treći dan po Božiću) ili sve do Sveta tri kralja (6. siječnja). Panj badnjak mogao je biti jedan ili tri panja, a poistovjećivali su se sa Svetim Trojstvom. Panj badnjak se na ognjištu, najčešće kominu, hranio djelovima objeda i polijevao vinom i nije smio izgorjeti prije vremena, jer se to smatralo strašnom nesrećom. Pepelom koji bi ostao od nagorijevanja panja badnjaka posipale su se voćke, vrtovi i polja. Panj badnjak je stara (indo) europska tradicija.[100] Na temu običaja povezanih s panjem badnjakom, muškarci su znali, pripremajući se za Božić, na Badnjak nacijepati drva za sve blagdanske dane. Pred kuću bi dovukli badnjake, tri velika panja. U sumrak, kada bi se okupila obitelj u kući, gospodar kuće bi izašao ispred kuće, uzeo jedan badnjak, te ponovno ušao uz pozdrav: "*Faljen Isus i Marija, na dobro van došla Badnja večer i porođenje Isusovo!*". Ukućani bi odgovarali: "*I van!*". To se ponavljalo pri unošenju svakoga od triju badnjaka koje je stavljao na komin. Nakon toga bi gospodar blagoslovljenom vodom poškropio ukućane i sve objekte koji pripadaju kućanstvu. Badnjaci su tinjali sve do Mladinaca, tj. trećeg dana po Božiću.[101] Taj je običaj bio poznat i rasprostranjen na trogirskom području, uključujući grad Trogir i okolna mjesta Segeta Donjeg, Seget Vranjice, Kaštela, ali i sela trogirske zagore.

Ostaci badnjeg drveta su imali apotropejske značajke i služili su kao zaštita od nevremena, ali i za uspješniji rod. Badnjak bi se u trogirskom kraju gasio na blagdan Sveta tri kralja, nosio bi

[99] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica 13, Split, 2004., str. 12-13.
[100] Isto.
[101] Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 47-48.

se vani, stavljao u zid tora pored ovaca jer se vjerovalo da su ovce zaštićene tako od bolesti. Kada govorimo o vatri badnjaka, moramo uočiti da vatra zauzima istaknuto mjesto u narodnom vjerovanju i kršćanskoj simbolici. Naime, vatra badnjaka pružala je toplinu i svjetlost u Badnjoj večeri. Palile su se svijeće, osvjetljavao se put pri odlasku na polnoćku. Vatra u kršćanskoj simbolici predstavlja vjerski žar, „pobjedu svjetla nad tamom".[102]

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi susrećemo dvije vrste badnjaka. Jedna je vrsta grana hrasta kojoj nije lišće otpalo ili ljeskova grana s brojnijim resama. Druga vrsta badnjaka bude panj ili truplo stabla uz dva manja komada drveta. U Dalmaciji bi to najčešće bio panj masline ili česmine. Ako nije bilo tog drveća, badnjaci su mogli biti od bukve, javora, bora, smreke, smokve i slično. Najčešće bi se palila tri badnjaka, a u nekim dalmatinskim kućama onoliko koliko je muških glava u kući. Nakon što je badnjak zapaljen, u trenutku molitve, za vrijeme badnje večere, na Božić i Novu Godinu, domaćin je palio svijeću. U prošlosti su Hrvati za te prigode najčešće palili po jednu svijeću.[103]

Svijeće u hrvatskoj tradiciji imaju višestruko značenje. Svijećama se odaje počast umrlim ukućanima. Njihovo svjetlo simbol je pobjede svjetla nad tamom te dobra nad zlim. U trogirskom kraju gledalo se prema kojoj se strani dim svijeće okretao pa se proricalo hoće li u kući biti muških potomaka i hoće li se dogoditi smrt nekog člana obitelji u godini koja slijedi.[104] Svijeće su se najčešće gasile komadom kruha umočenim u vino, a gasile su se za Badnjak, Božić i Novu godinu, a negdje su gorile cijelu noć i ako bi se slučajno ugasile, to bi predstavljalo skorašnju nesreću. U Dalmaciji se svijeća držala na zimzelenoj grančici ili u svijećnjaku s krušnim kolačem oko njega. Svijeću je uvijek palio i gasio najstariji ukućanin.[105]

Badnjak je znak i nacionalnog identiteta. Kao i većine folklornih tradicija, suvremeni čovjek sjeća ga se s nostalgijom. Spominjanje badnjaka na neki je način odjek davnine i izgubljena načina života.[106] Badnjak je u hrvatskoj tradicijskoj kulturi antropomorfiran, te mu se obraća i daje hrana i piće. Običaj je to na trogirskom području. U hrvatskoj je tradicijskoj kulturi Badnjak vezan uz kult pokojnika.[107] U Trogiru, pred sam blagdan Božića, nije bio običaj

[102] Dragić Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 84-85.
[103] Isto, str. 67.-91.
[104] Kazivačica: Vinka Zulim, rođ. Vukman, 1945. u Seget Vranjici, razgovor vodila autorica 2017.
[105] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica 13, Split, 2004., str. 15.
[106] Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 57.
[107] Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 79.

odlaziti na misu u ponoć, već na misu predvečer, u 19 sati, a panj badnjak se palio ispred crkve svetog Dominika na rivi.[108]

Zbog pritiska modernizacije, panj badnjak je potisnut iz tradicijskih običaja i obreda, a slama se kao znak Božića znatno dulje održala. Unošenje i prostiranje slame nije samo znak početka proslave Božića nego se slamom moglo gatati i utjecati na budućnost. Slama se držala u kući tijekom božićnih blagdana, a potom se ritualno iznosila. Najčešće se iznosila na blagdan Sv.Ivana. Pravilo je bilo da se slama iznese rano ujutro, prije zore. U ritualnu unošenju slame u kuću, sudjelovali su isključivo muškarci, dok u ritualu iznošenja, sudjelovale su i žene.[109] U našem narodu poznat je običaj *milanja*. Milanje je magijski običaj zaklanjanja, sakrivanja iza slame za Božić. Također je to naziv za običaj vezan uz zaklanjanje iza božićnog kruha.[110] U pučkom se vjerovanju do danas održalo mišljenje da se slama prostire po kući za Božić zato što se Isus rodio na slami. Zapisi o rasprostiranju slame u kuhinji su mnogobrojni, pa je taj običaj danas ostao u sjećanju onih ljudi koji su djetinjstvo proveli u nekom ruralnom kraju.[111]

Prostiranje žitne slame bilo je posebno karakteristično za područje trogirske zagore. Kazivač Blaž Žaja navodi da se slama prostirala i nalazila u dnevnom boravku, oko kamina i da je za njeno smještanje bio zadužen najstariji član u obitelji. Slama se u kući nalazila i tijekom blagdana Božića, a djeca su uživala u njenom prisustvu.[112]

3.1.6.2. Ukrašavanje kuće i okućnice, božićno drvce i jaslice

Pod božićnim drvcem, u suvremenom obiteljskom domu, središnje mjesto često zauzimaju jaslice. Riječ je o likovnom prikazu Kristova rođenja ili događaja koji prethode tom činu ili ga slijede. Danas komercijalne jaslice imaju i originalnu povijest. Naime, njihovo je prvotno mjesto bilo u crkvama. Spominje se legenda o sv. Franji Asiškom koji je 1223. godine u šumi pokraj Greccia, uz oltar, postavio jaslice sa slamom te doveo magarca i vola. Prema toj legendi, tijekom obreda, Djetešce Isusa se ukazalo svecu. Povijest jaslica pokazuje kako su jaslice pridonijele naučavanju Kristove vjere upravo zato što zorno prikazuju Kristovo rođenje. U 17.

[108] Kazivačica: Jelena Gruić, rođena 1955. u Trogiru
[109] Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 58-62.
[110] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica 13, 2004., Split, str. 12.
[111] Vojinović Tražívuk, Branka, *Jedan etnološki pogled na Božić*, Ethnologica Dalmatica 26, Split, 2019., str. 11.
[112] Kazivač: Blaž Žaja, rođen 1937. u Mitlu

i 18. stoljeću, u Njemačkoj cvate moda jaslica u gradskim i seoskim crkvama, a u 19. stoljeću, jaslice postaju uobičajeni božićni ukras u domovima.[113]

„*Trogirske su jaslice uvijek bile posebne*“, govori kazivač Tonći Barada iz Trogira. Dolazili su ljudi iz okolnih mjesta diviti se uređenim jaslicama i njenim figuricama. Nalazile su se tradicionalno pored gornjeg ulaza u katedralu sv. Lovre, a potom se položaj mijenjao, kasnije su postavljene kraj božićnog drvca, s lijeve strane oltaru.[114]

Božićno drvce simbolizira suvremeni Božić, na selu i u gradu. Socijalna povijest božićnog drvca u Europi upućuje na njegove početke u obrtničkom sloju, ali i u redovima aristokracije. Riječ je o svijetlećem drvcu koje se kiti u domovima i u obiteljskom krugu. Običaj kićenja božićnog drvca postupno se prihvatio u gradskim sredinama, a potom i u seoskim. Kićenjem kuća zelenilom u rimsko se doba željelo djelovati na zimske sile smrti te utjecati na buđenje prirode. Seoske zajednice okupljale su se i veselile oko božićnih majeva u novom vijeku Europe. No, s modernim vremenom, stižu promjene, koje ulaze u gradske domove. Božićno drvce postaje središte oko kojeg se okuplja obitelj i darivaju djeca.[115]

Već sredinom dvadesetog stoljeća kod nas se panj badnjak zamijenio drvcem bora. Otac obitelji unosio bi bor u kuću i sva aktivnost koja je nekada bila usmjerena na komin, ognjište i goruć panj, sada se usmjeravala prema boru ili božićnom drvcu. Svi su se obredni postupci nastavili, a paljenje panja badnjaka je nestajalo. Poznata novogodišnja jelka socijalistički je „derivat“ božićnog drvca. U trogirskoj okolici, u susjednim Kaštelima, bor se kitio već početkom 20. stoljeća, a bio je ukrašen ukrasima u obliku plodova voća, te s pravim orasima koji su bili zamotani u zlatni i srebrni papir. Kićenje božićnim zelenilom i kićenje božićnog drvca podrijetlom su dvije različite pojave. Kićenje božićnim zelenilom doista je stari običaj, dok je kićenje božićnog drvca došlo iz gradova, a proširilo se po selu u 19. stoljeću. Božićnim zelenilom kitila bi se kućna vrata, dvorišta, svinjca, kokošinjca i dr. Božićno drvce, pak, kitilo bi se svijećama, vrpcama, papirnatim lančićima, jabukama, kruškama, orasima, lješnjacima i sl.[116]

Za vrijeme Božića, posebno je mjesto u kući zauzimala *jelka,* okićeno božićno drvce. "*Što detaljnija i bogatija, to svečanija*", ističe kazivač Blaž Žaja. Naime, figurice koje su se nalazile

[113] Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 66-67.
[114] Kazivač: Tonći Barada, rođen 1953. u Trogiru
[115] Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 64-73.
[116] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica 13, Split, 2004., str. 13-14.

na jelki, s godinama su se mijenjale. Kazivač Blaž Žaja navodi da su se za vrijeme njegovog djetinjstva, božićna drvca kitila siromašno, s onim što se do tada već nalazilo u kući, pa i malim jabukama, orasima, ako su bili u blizini. Oblikovane i ukrasne figurice došle su naknadno, a najmodernije su bile one u obliku ptice, golubice. Djeca su se posebno radovala neobičnim figuricama koje su se mogle vidjeti samo u gradskim domovima.[117]

Svijeća i svjetlost sastavni su dio pučkog božićnog rituala. Od adventskih dana, pa sve do odlaska na polnoćku na koju su ljudi u prošlosti odlazili s upaljenim bakljama. Panj badnjak „tinja" za vrijeme božićnih blagdana spajajući drvo i svjetlost, a svijeća na božićnom drvcu spaja ta dva životna elementa. Svijeća je, na neki način, znak povezanosti božićnog zelenila s prirodnim tijekom godine i buđenjem novog svjetla. Seoske su kuće tijekom cijele badnje noći osvijetljene, a tako i suvremeni gradovi svijetle uoči i oko Božića. Običaj božićne svijeće u Splitu bio je malo drugačiji nego po selima. Svijeća bi se postavila u kandelir (svijećnjak) s kolačem od kruha oko njega, a palila se na Badnju večer, na prvi dan Božića ujutro i uvečer, te isto tako na Novu godinu i Tri Kralja. Svijeće bi bile upaljene do kraja večere, a tada bi ih gospodar kuće gasio kruhom umočenim u vino. Taj se kruh ostavljao među svijećama i njime su se ponovno gasile svijeće za vrijeme božićnih blagdana. Hrvati su u prošlosti najčešće palili po jednu svijeću. Rijetko su paljene dvije svijeće, od kojih je jedna bila za pokojne, a druga za žive.[118]

Božićna svijeća nije se gasila cijelu badnju noć dok su se brojnije voštane svjećice kojima se kasnije ukrašavalo drvce palile samo u najsvečanijim trenutcima. One su zamijenjene električnim lampicama i danas su neizostavni dio ukrašavanja suvremenog božićnog drvca, kao što su svijeća i svjetlost sastavni dio pučkog božićnog rituala, što vidimo u blagdanskom osvjetljavanju kuća te u suvremenom božićnom ukrašavanju ulica i naselja brojnim svjetlima. U trogirskom zaleđu je bio običaj, a sačuvan je do dana današnjeg, da se svijeća postavljena u posudu sa žitom, okiti bršljanom. Palila se malo prije Božića i na sam Božić, dok se u centru grada Trogira palila isključivo na blagdan Božića, za vrijeme ručka.

[117] Kazivač: Blaž Žaja, rođen 1937. u Mitlu
[118] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica 13, Split, 2004., str. 13-14.

4. Božićno razdoblje

Božić se slavi 25. prosinca. U kršćanskoj tradiciji, Božić je dan kada se slavi rođenje Isusa, Sina Božjega. Božić je radostan i veseo događaj.[119] Božić veže s Badnjakom u prvom redu misa Polnoćka.[120] Na sam Božić, na splitskom i trogirskom području, išlo se na jutarnju misu između tri i četiri sata. Na povratku kući, čekao bi pripremljen stol, a na njemu postavljeni samo domaći proizvodi: suhe smokve, suho grožđe, mendule (bademi), orasi, pršurate (kvasni kolačići prženi u mnogo ulja), prošek te slatka i *šćeta* (gorkasta) rakija. Rana jutarnja misa na Božić ponegdje se nazivala pastirica. Kad je proslava Božića u pitanju, poznat je bio i običaj darivanja vode, stari božićni običaj kada se daruje voda bacavši u nju jabuku, žito ili što drugo od božićnih jela.[121] Božićno razdoblje je vrijeme darivanja pa je postojala tzv. *božićnica*, odnosno običaj darivanja siromašnih susjeda u novcu, hrani ili ogrjevu te običaj međusobnog darivanja zaljubljenih crvenom jabukom na Božić. Također je zabilježena i *koledvica*, to je dar svećeniku koji je blagoslovio kuću na Badnjak. U trogirskoj okolici djeca bi dobila peciva od bijelog brašna, poznatija kao *lučica* i *luk*.[122] Bitni znakovi, obilježja Božića igraju važnu ulogu u povijesti narodne kulture.[123]

Obilježavanje blagdana započinje Polnoćkom, a nakon znanci i rodbina se *mirbože* ili božićaju. Uobičajeno je čestitanje i darivanje, a značajan dar je crvena jabuka. Tri nedjelje pred Božić nazivaju se *djetinci, materice* i *oci*. *Djetinci, đetići* je treća nedjelja prije Božića. Stariji tada prijete djeci pa ih djeca daruju. *Materice, majke nebeske* je druga nedjelja prije Božića. Muškarci tada ucjenjuju ženske osobe i traže otkup. *Oci, očići, oci nebeski* je nedjelja pred Božić. Djeca ili ženske osobe traže od muškaraca da se otkupe. Naziv za prvi dan Božića je *litnica, letnica, ljetnica*, a označava početak nove godine. U isto vrijeme to je i naziv za božićni kruh. Drugi dan Božića, odnosno *Stipanje, Stjepanje, Štefanje* (26. prosinca) je posvećen konjima jer je Sveti Stjepan zaštitnik konja. Treći dan Božića, *Ivanuš, Ivanja, Janušovo, božićno Ivanje, božićni Ivanjdan* (27. prosinca) je blagdan Svetog Ivana, a tada se vrši blagoslov vina u crkvama, iznosi se božićna slama van i stavlja na voćke, pale se koleda. Na taj dan bi se i kuća pomela, što se nije smjelo napraviti na sam Božić ili Stipanje. Četvrti dan Božića, znani

[119] Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995. , str. 13.
[120] Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 171.
[121] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica 13, Split, 2004., str. 15.
[122] Isto, str. 18.
[123] Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995. , str. 47.

kao *mladenci, mladinci, mladijenci* (28. prosinca) je običaj šibanja o *Nevinoj dječici*, blagdanu kojim se njeguje sjećanje na djecu koja su stradala za Isusa.[124] U središtu spomenutih datuma nalazi veliki kršćanski blagdan, blagdan Božića - najradosniji kršćanski blagdan.[125]

Božić predstavlja početak nove godine. Svi mu se raduju, stari i mladi te bogati i siromašni. Za obiteljskim ručkom pale se božićne svijeće koje se već nalaze u pšenici, posijanoj u zdjeli na blagdan Svete Lucije. Tradicionalna hrvatska katolička čestitka glasi *Na dobro vam došo Božić, Sveto porođenje Isusovo*, a ljudi odgovaraju *I s tobom Bog dao zajedno*.[126]

Darivanje je stara narodna tradicija, a najčešći dar bila je crvena jabuka. Isto tako, darivali su se oni siromašni i bolesni novcem, odjećom, obućom i hranom. Postoje simbolični predmeti koji predstavljaju želju za blagostanjem u godini koja slijedi, a riječ je o božićnom kruhu, jabuci, pšenici posijanoj u posudu na blagdan Svete Lucije, zeleni bor te grančice masline, lovora ili kadulje postavljene iznad ulaznih kućnih vrata. Tu su i neizostavne jaslice koje su se u srednjoeuropskim crkvama počele izrađivati od 17. stoljeća.[127]

Što se tiče samog običaja darivanja, važno je za spomenuti darivanje Djeda Mraza koje se raširilo sredinom 20. stoljeća. Nakon 2. svjetskog rata, polako se pojavljuje lik Djeda Mraza koji dariva djecu kao i Sveti Nikola. U Americi je početkom 19. stoljeća, lik biskupa s mitrom zamijenjen sa sjedobradim čovjekom u crvenoj halji koju na rubovima krasi bijelo krzno. Ubrzo su čovjeku dodane saonice koje vuku psi ili sobovi, a dodijeljeno ime glasilo je Santa Claus. Ime Santa Claus je, između ostalog, uobičajeno ime od Nikolaus u Nizozemskoj i Njemačkoj. Lik Djeda Mraza, zajedno sa Svetim Nikolom, ima puno toga zajedničkog. Može se odmah istaknuti crveni plašt i sijeda brada. No, bitne razlike su, na primjer što Sveti Nikola nosi mitru, a Djed Mraz nosi običnu kapu, ali i dolazi iz krajeva vječne zime. Ono što obojicu povezuje je čin darivanja djece. Pripremanje čarape u kojoj će biti dočekani darovi, zapravo je sastavni dio djetinjstva i u trogirskom kraju.[128]

U hrvatskoj je tradicijskoj kulturi poveći broj rimskih, ali i ilirskih i grčkih kulturnih dobara. Kako je poznato, neki su rimski običaji postali dio hrvatske tradicijske kulture. Tome nam svjedoči, na primjer običaj *biranja kralja* koji se odnosio na dan, najčešće nakon Božića na dan

[124] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str.8
[125] Žaja, Barbara, *Božić u tradicijskoj kulturi Trogiru*, Bosna franciscana, 55, Sarajevo: Franjevačka teologija, 2021., str. 370.
[126] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti,* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 142.
[127] Isto.
[128] Rihtman-Auguštin, Dunja *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi,* Golden marketing, Zagreb 1995., str. 40.

sv. Stjepana, u kojem su stanovnici birali uglednijeg mještanina za *kralja*, pa je tako sačuvan podatak iz 1272. da su Trogirani tijekom uskršnjeg razdoblja pravili *kraljeve* i igrali se oružjem.[129]

Dani božićnih blagdana koji sadrže posjete obitelji, prijateljima i susjedima predstavljaju vjernicima pripadanje Božjem narodu.[130] U trogirskom kraju Božićno jutro započelo bi rano tako što bi najstariji muškarac u kući upalio vatru, a potom bi cijela obitelj odlazila na svetu misu. Među poznatijim crkvenim pjesmama bile su *U svevrimegodišća, Radujte se narodi* i *Ditešce nam se rodilo*.[131]

U Trogiru su se s velikom radošću pjevali stihovi:

U sve vrime godišta

Mir se svitu navišta.

Porođenjeditića,

Od divice Marije.

Porođenjeditića,

Od divice Marije.

Od priciste Divice

I nebeske krajice,

Anđeoske cesarice,

Svete Dive Marije.[132]

[129] Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 8-9.
[130] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti,* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 148.
[131] Kazivačica: Vinka Zulim, rođ. Vukman, 1945. u Seget Vranjici
[132] Buble, Nikola, *Tekstovi pjesama vokalne folklorne glazbe Trogira i Donjih Kaštela od 1875. do 1975.*, Čakavska rič, Vol. XVIII, No. 2, Trogir, 1991., str. 100.

Prigodnim božićnim pjesmama izražavalo se veselje što se Isusovim rođenjem iskazala dobrota Boga i njegova beskonačna ljubav prema ljudima. Božićne lirske pjesme sadrže emocionalnost, simboličnost, slikovitost i konkretnost. U božićnim je pjesmama istaknut lirski efekt. U stihovima se naglašava veselje zbog rođenja Isusa Krista, ali se istodobno pokazuje i briga jer je malom djetetu Isusu hladno. U brojnim usmenim božićnim pjesmama susrećemo i uspavanke. Uspavanke iskazuju jaku majčinsku ljubav prema djetetu, a pjevuše se dok majka njihanjem uspavljuje dijete.[133]

Nakon mise i čestitke Božića, kod kuće bi se pripremao ručak. Uz pečenu tuku, domaći kruh i domaću rakiju, nudile su se i *fritule, kroštule, bajame, suve* smokve, orasi.[134] U gradu Trogiru, na stolu su se morale poslužiti i trogirske *rafijole*.[135] Na Božić, u trogirskoj okolici, ljudi su se međusobno posjećivali i častili s domaćim slatkim specijalitetima. Predvečer se opet plesalo kolo, a za uličnu rasvjetu služili su ribarevi *ferali* na zidićima. Takvo veselje trajalo bi sve do početka Nove godine, s tim da se mladost tako okupljala i na ispraćaj Stare godine, uz ples, pjevanje i zdravicu.[136] Mještani Seget Vranjice božičnu bi misu pratili u crkvi Gospe od Konca svita, na segetskom groblju. Na stolu bi se najčešće posluživala riba koju bi ribari ulovili prije svanuća, a nakon ručka moralo se obavezno nazdraviti domaćom *bevandom*. Bilo je uobičajeno da se i prije samog ručka održi zdravica i kratka molitva.[137]

Običaj zdravica poznat je od davnina. Najčešće su u svadbama, no česte su i u drugim veselim prigodama (Badnjak, Božić, Nova godina, rođendani i slično). Recitiraju se u svečanom tonu. Zdravice se izvode u različitim prigodama pa mogu imati elemente blagoslova, šale, drugih usmeno-retoričkih oblika i usmene lirike.[138] Zdravice, blagoslovi i obilne želje izriču se kao znak međusobnog poštovanja. Hrvatske su zdravice prigodne i imaju ustaljenu formu. Nazdravičar uzvišenim stilom niže obilje dobrih želja koje sadrže sreću, veselje, plodnost i rodnost. S takvim se željama pokazuje kršćanski svjetonazor i približavaju se biblijski događaji.[139]

---

[133] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti,* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 143.
[134] Kazivačica: Vinka Zulim, rođ. Vukman, 1945. u Seget Vranjici
[135] Kazivačica: Mila Perkušić, rođ. Grgin, 1930. u Trogiru
[136] Kazivačica: Vinka Zulim, rođ. Vukman, 1945. u Seget Vranjici
[137] Kazivačica: pok. Antica Vukman, rođ. Čarija, Seget Vranjica, 1921.-2018.
[138] Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croaticaet Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 254,
[139] Botica, Stipe: *Biblija i hrvatska tradicijska kultura*, Školska knjiga, Zagreb, 2011., str. 256.

Na Božić u trogirskom kraju žene nisu smjele mesti kuću, ljudima se nudila pogača i vino, a na stol se stavljala božićna svijeća.[140] U hrvatskoj duhovnoj baštini božićna svijeća zauzima posebno mjesto i smatra se svetinjom u kući.[141]

Božićni ručak u Segetu sastojao se od suhe pršutine, manistre i kupusa, uz vino i fritule kao tradicionalni slatki zalogaj. Na blagdan Svetog Tome, 21. prosinca, bio je običaj klanja prasića. Tada su se pripremale divenice, a glava se pekla za božićni objed, dok se ostatak mesa ostavljao na sušenje za pršut. Jela su se kuhala na kominu, koristeći bronzin obješen o komušture, dok se pogača pekla ispod peke. Tijesto za pogaču mijesilo se od pšeničnog i ječmenog brašna, pri čemu je pšenica morala odstajati oko šest mjeseci prije mljevenja. Obično bi se peklo nekoliko pogača odjednom, dovoljno za tjedan dana. Fritule su se pržile u tavi s obiljem maslinova ulja i posluživale uz rakiju. Na Božić je bilo uobičajeno obilaziti rodbinu, prijatelje i susjede te se tom prilikom nuditi pršutom, sirom, vinom i fritulama. U Segetu Donjem na Badnjak se tradicionalno pripremao bakalar, dok se na Božić posluživala pečenka s krumpirom.[142]

Obitelj je u božićnoj noći najčešće ostajala zajedno. Mladi su često izbivali iz kuće i pucali, cilj je bio potjerati zle sile, raznim eksplozivnim napravama. U znak veselja na Badnji dan, na Božić, ali i Tri Kralja, pucnjava je bila redovita. Nekada su za to služile puške, *kubure, mužari* i *maškule*, dok su u Trogiru, Kaštelima i okolici, kod djece, najrašireniji bili *nanuncini* i *tondini*. Tondin je metalna cijev s ručkom, zatvorena s jedne strane, a s druge otvorena. Napunila bi se sumporom, klorom, barutom ili fosforom. Kada se napuni u otvor bi se stavila manja cijev koja je imala ulogu udarne igle i s njom bi se udarilo o zid. Takve igre su prečesto dovodile do ozljeđivanja, no kako je buka važan dio ovoga razdoblja još od predkršćanskih vremena, redovno bi se pucalo. Buka je po starim vjerovanjima bila sredstvo obrane od zlih bića te bi ih se na taj način otjeralo iz naselja. Za vrijeme i nakon božićnih misa narod se odijevao u svečana odijela, a vrijeme se provodilo u jelu i odmoru.[143] Nakon Božića uslijedili bi radni dani, a mladost bi jedva dočekala slavlje Nove godine kada bi mladići, već u tom druženju, tražili svoje drage.[144]

Prije blagovanja, gospodar kuće moli, uzima glavnju kojom pali svijeće, a nakon ručka svijeće se gase vinom. Tog se dana moralo objedovati kod kuće. Tek tijekom poslijepodneva prekida

[140] Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 4, Split, 2010., str. 474.
[141] Žaja, Barbara, *Suvremena etnografija tradicijske kulture u trogirskom kraju*, Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2019., str. 10.
[142] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str. 72
[143] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str.11
[144] Kazivačica: pok. Antica Vukman, rođ. Čarija, Seget Vranjica, 1921.-2018.

se obiteljska zatvorenost. Pobožnost se ne iskazuje samo odlaskom u crkvu i molitvom, nego i moralom obitelji i njenim ponašanjem tijekom toga dana. Božić je jednostavan dan, predah od svakodnevnice, a opet se dobije osjećaj da je Božićem i njegovim značenjem prožet život i prije i poslije blagdana.[145]

Ljubavne divinacije drevnoga su postanja, a vezuju se uz kršćanske blagdane. U njima je iznimno etnološko i antropološko blago. U hrvatskim je krajevima bio prepoznatljiv običaj da djevojke, ali i mladići, na blagdan Svete Lucije ispisuju imena svojih simpatija na dvanaest papirića. Često bi jedan papirić ostajao prazan. Do Božića bi svaki dan, uglavnom nakon zornice gubili ili u vatru bacali po jedan papirić, a poslije Polnoćke otvorio bi se zadnji papirić i djevojke su vjerovale da će se udati odnosno mladići oženiti s osobom čije je ime na papiriću. Ukoliko bi djevojci ili mladiću ostao prazan papirić vjerovalo se da se u godini koja slijedi ta djevojka neće udati odnosno taj mladić neće oženiti.[146]

4.1. Prvi posjetitelj, božićni stol i koledanje

Drevnoga su podrijetla pohodi i obredi prvoga gosta koji u određene blagdane u adventsko i Božićno vrijeme posjećuje dom rodbine, kumova, prijatelja, susjeda. Prve podatke o polazniku na Božić polovicom 18. stoljeća navodi isusovački pisac Juraj Mulih. Polaznik je nazvan prema glagolu polaziti tj. obilaziti, pohađati.[147] Tijekom božićnih blagdana, uži obiteljski krug odjeljuje se običajima i ritualima od vanjskog svijeta. Tu značajnu ulogu osobe koja obilježava tu granicu igra osoba izvan obitelji, zvani *polaznik, polaženik* ili *položaj.* To je mlađi muškarac koji rano ujutro na Božić prvi dolazi u kuću. Posjetitelj pozdravlja ukućane i sjeda na božićnu slamu ili na neki stolčić. Domaćica bi znala polaznika posuti žitom, zbog magijskog osiguranja rodnosti. Ukućani bi ga potom nagrađivali darovima.[148] Ako kao prvi posjetitelj naiđe žena, to kući donosi zlo, sluti nesreću. Također, običaj je da polaznik bude znanac ili rođak kuće, i da se već unaprijed dogovori s ukućanima da će on doći. Polaznik je obvezan da izvrši neke čini, koji imaju značenje za blagostanje i obilje kuće. Upravo se zato i on i domaćica trude učiniti sve kako tradicija nalaže. Svi ti običaji imaju jedan cilj, a to je da se magijom analogije izazove

[145] Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 119-120.
[146] Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica, 21 (1), Split. 2014., str. 103-104.
[147] Dragić, Marko, *Srećonosni gost u hrvatskoj kulturnoj baštini i europskom kontekstu*, Ethnologica Dalmatica 26 (1), 2019., str. 98, 107.
[148] Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995. str. 125.

rodnost.[149] Također, u običajima se spominje da nije dobro da je prvi gost muškarac trom ili da ima ravna stopala ili neki drugi tjelesni nedostatak, sraštene obrve. Žena je kao prvi čestitar krajnje nepoželjna, a loši su predznaci i pojava zeca, svinje, miša, mačke, vrane. Postoje dobri predznaci pojava životinja koje nose sreću: psi, krave, konji, bijele jarebice.[150]

Kazivačica Jelena Gruić iz Trogira navodi da se prvo čestitanje Božića odvijalo nakon jutarnje mise koja se održavala u katedrali sv. Lovre, a za proslavu Božića, odlazak na jutarnju misu, iz ormara se morala izvući prigodna odjeća, ona svečana i rezervirana za to doba godine. Kazivačica ističe da su se vadili *kapoti* (kaputi) iz ormara, ali i da je jedno od obveznih pitanja na blagdan bilo o odlasku na misu, a kazivačica bi znala kazati: "*Nisam bila na misu, nije mi se dalo kapot iz ormara*.". Božić se čestitao odmah nakon završetka mise, građani bi se okupili na glavnom trgu, ispred katedrale, izmijenili par riječi i potom se uputili svojim domovima. Ostale bi se čestitke odvijale nakon glavnog objeda, predvečer. Susjedi bi navraćali, domaćica bi na stol stavljala sve ono što se za Božić i pripremalo, različite slastice, a uz to i domaće vino.[151] U trogirskoj je zagori bio običaj čestitanje Božića rano ujutro, a prvi je posjetitelj morao biti muškarac, najčešće kum, prvi susjed ili najbolji prijatelj nekom članu obitelji kojoj se dolazi u posjet. Prvi je posjetitelj i čestitar nosio sreću, a zauzvrat bi od domaćice dobio poklone, primjerice: maslinovo ulje, vino, domaći kruh *turtu*, smokve, bajame i slično. Djeca bi se veselila kada bi čula jutarnje zvono i nisu se odvajala od prvog posjetitelja, a on bi se u jednom trenutku i igrao s njima, sjedili bi u njegovom naručju.[152]

Bitna značajka Božića je i božićni stol, pun svakoga obilja. To obilje može, između ostalog, imati i objašnjenje, obilje postoji zbog duhova pokojnika, koji su tada u obitelji nazočni, treba ih počastiti jelom i pićem. Među ostalim obiljem na stolu, najvažnija su, već prije Božića pripremljena, osobita peciva i božićna pečenka. Jedno i drugo se mora naći u svakoj hrvatskoj seljačkoj kući, a važno je pratiti pravila, kako i kada mijesiti, peći, kako i kamo stol staviti, kako jesti i slično.[153]

Hrvati katolici tradicionalno prije obiteljskoga ručka na Božić pale tri svijeće koje su stavljene u pšenicu posijanu, najčešće, na spomendan svete Lucije. U trogirskom kraju prema strani na

[149] Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 173-.174.
[150] Đaković, Branko, *Polaznik, polaženik: Prvi božićni gost čestitar*, Etnološka baština: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva, vol. 32 no. 25, 2002., str. 34.
[151] Kazivačica: Jelena Gruić, rođena 1955. u Trogiru
[152] Kazivač: Blaž Žaja, rođen 1937. u Mitlu
[153] Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 180-181.

koju se dim svijeće okrene proricalo se hoće li u kući biti muških potomaka i hoće li neki član obitelji umrijeti u nastupajućoj godini. Također, prije se u kaštelanskom kraju na Božić palila jedna svijeća koja bi se stavila u čašu napunjenu pšenicom ili kukuruzom. Te žitarice simbolizirale su želju za blagoslovom.[154] U trogirskoj je zagori bio običaj ispeći beskvasnu pogaču, ali i od od tijesta izraditi figurice janjaca i magaraca.[155] U centru grada Trogira, kazivač Tonći Barada ističe: „*Majke su sve radile, muškarci su bili zaduženi za nabavu tuke koja bi se pripremala za božićni ručak. Naime, tuka bi se kupila nekoliko dana prije blagdana, no onda bi se čuvala u krovu kuće, šufitu, gdje bi je domaćin dodatno hranio. Svaka je kuća imala svoj kutak gdje su čuvale i pripremale domaće životinje. Tuka se mogla nabaviti na trogirskom pazaru, a prodavali bi je ljudi iz susjedne trogirske zagore*“. Kazivačiva Ivanka Gruić također navodi: „*Bio je doživljaj ići na pazar, otac bi bio zadužen za to, za nabavu tuke. Kada bi se vratili, tuku bi smjestio u kampunjeru na šufitu, pa bi je šopao do određene debljine. Kada bi došao dan proslave Božića, na stolu bi bila poslužena tuka, s prilogom riže, ali i nasjeckanom žigericom od tuke. Na božićnom bi stolu bila i pšenica u vazi ili čaši sa svijećom u sredini, no ono što je posebno za trogirsko područje, nije se prethodno sijala pšenica, već bi se naknadno postavljala na božićni stol, a ujedno bi se tada, u vrijeme božićnog ručka i palila svijeća koja se nalazila u sredini. Od slastica koje bi bile poslužene nakon ručka, u ponidi bi bile najčešće fritule, i to one s krumpirom*.“

Hrvatske koledarske pjesme pripadaju usmenim lirskim obrednim pjesmama, a značajan ih je broj kristijaniziran. Najčešće im svaki stih završava pripjevom *koledo, koledo*. Do sada je većina antologičara adventske i božićne pjesme nazivala koledskim. Strukturom su bliske zdravicama i blagoslovima. Motivi u koledarskim pjesmama isprepleću se s motivima adventskih i božićnih usmenih lirskih vjerskih pjesama, no ipak one su pretežito svjetovne. Sadržaj je koledarskih pjesama raznovrstan i varira od ljubavne, povijesne, mitske do vjerske tematike.[156] Koledanje, božićno čestitanje, ophod je u kojem ne sudjeluje pojedinac nego skupina od nekoliko mladih muškaraca, ili dječak, a ponekad i žena. Koledanje se zbiva na Božić i nakon Božića, uoči i na Novu godinu i Sv. Tri kralja. Važna sastavnica koledanja su pjesme, često prigodne, za pojedini blagdan. Dok polaznik posjećuje samo jednu, određenu kuću, koledari idu od kuće do kuće, pjevaju prigodnu pjesmu koja izražava želje za dobrobit kuće, a zauzvrat budu nagrađeni. Koledama se uvijek iskazuju dobre želje cijelom domu.

[154] Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et slavica iadertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2016., str. 173.
[155] Kazivač: Blaž Žaja, rođen 1937. u Mitlu
[156] Dragić, Marko, *Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, 1, Split, 2008., str. 23.

Koledari od domaćina očekuju darove. Njihove su želje skromne. Domaćin iznosi sve ono što ima u kući, od pršuta, mesa, kolača, rakije, do vina.[157]

U koledama se pjeva o Božiću ili Novoj godini. Koleda su i naziv za božićni krijes, obrednu vatru. Najčešće se koledanje vršilo dvanaest dana poslije Božića. U Splitu se znalo započeti s koledama dan poslije Božića pa sve do Tri Kralja. Obično kolendraju muškarci, često njih dvadeset do trideset. Koledari koji dan prije odluče koga će pohoditi i to mu nerijetko dojave. Kada domaćin otvori vrata, koledari stupe na prag i prvo pozdrave njega, zatim domaćicu. Kada se stigne do zadnje kante, gospodar kuće im dopusti ulazak u kuću. Koledari posjedaju oko komina.[158] U Trogiru je običaj slaviti Božić u obiteljskom ozračju. Koledalo se tek uvečer kada su skupine koledara išle čestitati Božić. Najviše se koledalo na blagdan Sveta tri kralja.

Osim ovoga, nešto pozornosti zavrjeđuju i neki običaji s vatrom na Božić, svečano paljenje i darivanje vatre na ognjištu, vjerovanje o njenoj apotropajskoj moći. Riječ je o običaju u Dalmaciji, kresovima. Ove zimske vatre, uobičajene za to doba godine, imaju nekih analogija po Sredozemlju. [159]

Kazivač Tonći Barada prepričao je obilaženje kuća, susjedi su darivali određene namirnice, po mogućnosti slatkiše, ili pak, još bolje, novčiće (dinare). Kada bi dobili slatkiše, to bi bili kocke šećera, a ako bi bili novčići, svi bi požurili u butigu sa slatkišima koji su se prodavali *refužo*. Kazivač navodi da se tadašnja popularna prodavaonica sa slatkišima nalazili nasuprot katedrale, a danas se na tom mjestu nalazi kultna trogirska optika. Osim obilaska susjednih kuća, dječaci su obožavali stvarati buku, a mogli su je stvarati tek predvečer, kada bi se okupili u centru grada. Buku bi stvarali uz *kaluncine*. To su bile naprave iz brodogradilišta. Punile su se s vrhovima od šibica. Jedan utor bi se zatvorio metalnim čepom i nakon toga bi dječaci udarali napravom u zid. Također, tu su bile *garbure*, od konzervi. U konzervu bi se stavila garbura, provukla bi se žica, unutra bi se stvorio plin, a potom bi došlo do praska. Veselje se događalo pred Božić, noć prije Božića, na samu proslavu blagdana, ali i na proslavu Nove godine.[160]

[157] Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 131-134.
[158] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica 13, Split, 2004., str. 16.
[159] Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 185.
[160] Kazivač: Tonći Barada, rođen 1953. u Trogiru

U trogirskom se kraju obilježavaju dani: sv. Stjepana, sv. Ivana, Mladenci, Silvestrovo, Nova godina te Sveta tri kralja.

4.2. Sveti Stjepan i Sveti Ivan

Stipandan je drugi dan Božića. Ljudi bi taj dan posvećivali konjima jer je Sv. Stjepan zaštitnik konja. Ivandan je treći dan Božića. Na taj se dan daje blagoslov vina u crkvama. Tada bi se također pomela kuća jer žene nisu smjele mesti na sam Božić ili Stipandan.[161]

U hrvatskoj je tradicijskoj kulturi poveći broj rimskih, ali i ilirskih i grčkih kulturnih dobara. Kako je poznato, neki su rimski običaji postali dio hrvatske tradicijske kulture. Tome nam svjedoči, na primjer običaj *biranja kralja* koji se odnosio na dan, najčešće nakon Božića na dan sv. Stjepana, u kojem su stanovnici birali uglednijeg mještanina za *kralja*, pa je tako sačuvan podatak iz 1272. da su Trogirani tijekom uskršnjeg razdoblja pravili *kraljeve* i igrali se oružjem.[162]

U selima Trogirskog zagorja bio je običaj da onaj tko ima konja ili magarca, na dan Svetog Stipana, a u Rastovcu na Svetog Ivana, unese „samar“ u kuću kraj ognjišta i na njemu „užge“ svijeću, ili to uradi u štali. Na Jaslama se palila svijeća za vola. Po pučkom vjerovanju, to je trebalo osigurati zdravlje konja. Na Svetog Ivana nema značajnijih običaja; glavno je da su božićna slavlja završila, ali se još uvijek kuća ne mete i ne kuha se kruh. Skuplja se pepeo badnjaka kojim se posipaju smokve i vinogradi, a u Lepenici taj lug čuvaju do Svetog Jure, te tada njime posipaju stabla bajama.[163]

4.3. Mladenci

Na dan Nevine djece, 28.12., nakon Svetog Ivana (27.12.) i Svetog Stipana (26.12.), u Ljubitovici je bio običaj da se odrasli muškarac maskira u starca s bradom i kapom na glavi. Taj "starac" držao je u ruci pijat na kojem su bili drveni nož, malo krvi i jabuka s konopom. On bi obilazio kuće u kojima ima djece, a prilaskom kući govorio bi: „*Ko je ovdje vlasnik od ove djece? Je li će ih poklati ili će te ih otkupiti?*“. Djeca su se bojala ovog maskiranog starca, a

[161] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti,* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 147.
[162] Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., str. 8-9.
[163] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća,* Vartal 1-2, 1996/7., str. 280.

roditelji i ukućani su ih otkupljivali darujući ga jajima. U ovom običaju nazire se biblijska tema o kralju Herodu i pokolju Nevine djece.[164]

U Segetu i Gornjem Okruku, na Mladince (odnosno na dan Nevine djece), običaj je da se djeca šibaju, a u Gornjem Okruku je zapravo običaj da ih „za uši vuku".[165]

4.4. Sveti Silvestar

Na Staru godinu, diljem trogirskog zaleđa, ponovno se pale badnjaci i svijeće, kao ponavljanje božićnih običaja. Negdje ostave komadić desetog badnjaka za Novu godinu, a običaj je taj komadić sačuvati za paljenje svijeće za sljedeći Božić. Negdje se siječe i novi mali badnjak za taj dan. U Rastovcu su domaćice pripremale "bravar," tj. kruh ukrašen ubodima viljuškom, čašom i bajamima. "Bravar" se na Novu godinu daje čobanu da ga ponese kad krene s blagom na pašu. Na Čiovu se također pripremio "bravar" za pastira, ali on ga je razdijelio samo među blago.[166]

4.5. Nova godina

Stara godina bi završavala uz molitve i škropljenje djece, kuće, dvorišta i štale. Nova godina bi se s veseljem dočekala. Čestitalo se uz riječi „*Na dobro vam došla Nova godina"*. Najčešći odgovor bi bio „*I s tobom Bog dao zajedno"*. Također, narod bi se prisjećao i svojih najmilijih koji nisu više bili prisutni. Sveta tri kralja označavaju završetak božićnih blagdana. Taj se blagdan nekada zvao Tri mudraca od istoka. U crkvama se blagoslivlja voda koju će domaćini čuvati u svojim kućama i po potrebi *škropiti* ukućane, stoku i slično. Na taj se dan iznosi pepeo i nedogorjeli badnjak te ostavlja u masliniku ili voćnjaku kako bi služio kao zaštita od nevremena. Isto tako, iz kuće se iznosi božićni bor. Župnici blagoslivljaju kuće, a domaćini pripreme nešto novca, ali i domaćeg pršuta. Dani božićnih blagdana koji sadrže posjete obitelji, prijateljima i susjedima predstavljaju vjernicima pripadanje Božjem narodu.[167]

Uoči Nove godine peče se velik kruh koji se zove "bravar," kojeg se površina ukrasi zarezima, većim i manjim krugovima. Svaki pastir dobije po jedan "bravar," od kojeg daje svakom volu ili kravi po jedno "veliko oko" iz bravara. Djeci se tog dana peče također posebna vrsta malih

[164] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 280.
[165] Škoda, Klara; Držić, Marijana, *Godišnji običaji na otoku Čiovu i u Segetu,* Vartal 1-2, 1996/7., str. 287.
[166] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 280.
[167] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti,* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 148.

kolača. Na večer se na Novu godinu odlazi ukućanima po kućama, a za nagradu dobiju vina, smokava, bajama i sl.[168]

Za Novu Godinu u Segetu Donjem postojao je običaj besplatne podjele vina. Bačva s vinom nalazila se na Bratskomu, u središtu sela, a ovu tradiciju, koja se održavala sve do početka Drugog svjetskog rata, organizirao je crkveni odbor predvođen Lukom Lozovinom. Djeca su toga dana obilazila kuće čestitajući domaćinima uz riječi: „Dobro van došlo mlado lito." Sa sobom su nosila jabuku, u koju bi im ukućani ubacivali kovani novac kao simbol sreće i blagostanja. Na Novu Godinu također se pekao bravar, veliki kruh čija se površina ukrašavala većim i manjim krugovima utisnutim čašom, a zatim premazivala maslinovim uljem, što je kruhu davalo poseban miris i sjaj.[169]

4.6. Sveta tri kralja

Sveta Tri Kralja, ili Vodokršće, uglavnom ima crkveno obilježje. Odlazi se u crkvu gdje svećenik blagoslivlja vodu i sol, koju vjernici donose kućama i čuvaju za slučaj bolesti, smrti, nevremena i drugih nedaća. Blagoslovljenom vodom domaćice škrope kuću i okućnicu sa svim gospodarskim zgradama. Uz svadbu, škrope i nevjestu da joj ne bi naškodile vještice, a u odjeću joj majka ušije neko zrno blagoslovljene soli. Sol nose uza se i putnici kad kreću od kuće, da im se ne dogodi kakvo zlo. Ponovno se pale badnjaci, a u Ljubitovici je bio običaj da s glavinjom od desnog badnjaka idu u vinograde i u svaki stave po komadić ugaraka.[170]

Na blagdan Sveta Tri Kralja u Segetu svećenik nije blagoslivljao polja, već samo obilazio i blagoslivljao kuće, dok su seljaci sami obavljali blagoslov svojih polja. Tog dana bio je običaj uzeti svetu vodu iz crkve za škropljenje polja, a također se palio badnjak i pripremao svečani ručak.[171]

Na Tri Kralja, kada završava božićno vrijeme, žito se daje kokošima. U Vinovcu se poslije posije na najplodniju zemlju, a u Ljubitovici se to žito prvo sije, dok se grančice bršljana i masline zapale na kominu.[172]

[168] Škoda, Klara; Držić, Marijana, *Godišnji običaji na otoku Čiovu i u Segetu,* Vartal 1-2, 1996/7., str. 287.
[169] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str. 73
[170] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 281.
[171] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str. 65
[172] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 279.

5. Od sv. Sebastijana do korizme

5.1. Sv. Sebastijan

Još davne 1476. godine, trogirska vlast donijela je odluku o posebnom štovanju svetog Sebastijana, vjerujući da je zaštitio grad od kuge, bolesti protiv koje je bio poznati zaštitnik. Tom je prilikom izdana i službena odredba kojom je njegov dan proglašen blagdanom, a rad na taj dan bio je strogo zabranjen pod prijetnjom novčane kazne. Na središnjem trgu u Trogiru, uz samu gradsku ložu i vijećnicu, smještena je crkva svetog Sebastijana. Posebnost ove crkve leži u tome što se nalazi u prizemlju zvonika gradskog sata. Iznad njezina renesansnog portala ističe se kip svetog Sebastijana u punoj veličini, dodatno naglašavajući značaj ovog zaštitnika grada.[173]

Tijekom kasnog srednjeg vijeka došlo je do postupnog slabljenja kulta svetog Sebastijana među stanovnicima Trogira, što se jasno ogleda u odluci gradskih vlasti iz 1476. godine o podizanju crkve njemu u čast. Ta inicijativa može se tumačiti kao pokušaj obnavljanja i učvršćivanja njegova štovanja u zajednici. Sama činjenica da su gradske vlasti smatrale potrebnim izgraditi crkvu posvećenu ovom svecu svjedoči o njegovoj prethodnoj važnosti, ali i o promjenama u religijskim praksama i preferencijama stanovništva. Odluka iz 1476. godine također ilustrira kako su kultovi svetaca kroz povijest prolazili kroz različite faze popularnosti, ovisno o društvenim, kulturnim i političkim okolnostima. U slučaju Trogira, gradnja crkve svetog Sebastijana može se promatrati i kao odraz težnje vlasti da očuvaju i naglase vjerski identitet grada, istovremeno odgovarajući na promjenjive duhovne potrebe svojih građana.[174]

5.2.Svijećnica

Već tijekom siječnja i veljače počinju prvi proljetni poljodjelski radovi. U narodu se, prema vremenu na određeni dan ili blagdan, gatalo kakvo će biti vrijeme za izvođenje tih poslova, što je izraženo i nekim poslovicama. „Kandelora“ je blagdan blagoslova svijeća i toga dana vjernici donose svijeće u crkvu na blagoslov. Za vrijeme mise, svaki vjernik drži u ruci zapaljenu svijeću koju poslije nosi kući. U Blizni Gornjoj, taj blagdan se posebno štuje svečanom misom i procesijom oko crkve, a u kućama se slavi uz obilniji ručak, uz uštipke i fritule. Kandelorska

[173] Fisković, Cvito, *Firentičev Sebastijan u Trogiru*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1959., str. 369.
[174] Kunčić, Meri, *Od pošasti sačuvaj nas,* Srednja Europa, Zagreb, 2008., str. 116.

se svijeća pali sa mrtvima na Mrtvi dan za duše pokojnika, a komadić te svijeće pali se na samar za Svetog Stjepana.[175]

Na Gospu Kandeloru, tj. Svijećnicu, nosi se svijeća u crkvu na blagoslov, a ta se blagoslovljena svijeća pali kada netko u kući umire. Taj običaj je prisutan u Segetu, Gornjem i Donjem Okruku.[176]

Kandalora je blagdan Svijećnice, to jest Prikazanja Gospodinova u Hramu, koji se slavi 2. veljače. Na Kandaloru se blagoslivljaju svijeće. Posebno se štuje u Blizni Gornjoj, uz svečanu misu i procesiju, a u kućama je uz obilniji ručak., uz uštipku i fritule. U Trogiru se Kandalora posebno slavila u crkvici Gospe kraj mora. U gradu je bila proslava i navečer. Primjerice 1926., održana je religiozna predstava u zgradi Općine „Sv. Elizabeta Turinška" koju je priredio Treći Red sv. Frane i tako je počelo svetkovanje jubileja 700. godišnjice smrti sv. Frane. [177]

Na Svijećnicu, vjernici su nosili svijeće u crkvu na blagoslov, a blagoslovljena svijeća kasnije bi se palila u domu kada bi netko preminuo.[178]

5.3.Poklade

Nakon blagdana Sveta tri kralja pa sve do Čiste srijede traje vrijeme poklada ili karnevala. Podrijetlo naziva karneval sadrži više teorija. Karneval svoj naziv baštini od latinskoga uzvika *Carne vale!* (Zbogom meso!). S druge strane, postoji mogućnost da karneval potječe od latinskih riječi *carrus navalis* (lađa na kolima, koja se prije u pokladnim povorkama vozila po srednjoj Europi).[179] Intenzivni pokladni običaji događaju se nedjeljom, ponedjeljkom i utorkom, pred Pepelnicu (Čistu srijedu).

Maskiranje ima svoju povijest još od pretkršćanskih vremena. Nekoć su se mladi maškarali tako da su šarali svoje lice ili pak na lice stavljali krpe, mladići su se oblačili u djevojke i obrnuto. Tako su hodali po selu s ciljem da ih nitko ne prepozna. Kupili bi od vrata do vrata darove koje bi i dali susjedi, obično jaja i suho meso, a poslije bi dobivene darove dijelili među sobom. Pokladni utorak zadnji je pokladni dan. Taj dan je kruna poklada, ali običaji traju i dva dana prije. Nedjeljom se maškare djeca, oni su svojevrstan uvod onomu što slijedi, ponedjeljkom

[175] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 265.
[176] Škoda, Klara; Držić, Marijana, *Godišnji običaji na otoku Čiovu i u Segetu,* Vartal 1-2, 1996/7., str. 288.
[177] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 50.
[178] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str.65
[179] Dragić, Marko,*Velike poklade u folkloristici Hrvata,* Croatica et Slavica Iadertina, 8/1, Zadar, 2013., 156.

mladi, a utorkom stariji. Ophod maškara najčešće se odvijao u utorak uoči Čiste srijede, a obilježja su sljedeća: zastrašujuće maske i drugi odjevni rekviziti, buka, galama, zvonjava zvona privezanih na maškare (mačkare), pjesme, šale i tako dalje. Time se htjelo otjerati demone od domova i štala.[180]

Svaki je karneval u Dalmaciji imao svoga princa, središnju osobu, a u ovom dijelu Hrvatske, na Jadranu, radilo se o krnji. Na dogovorenom mjestu prikazivalo se suđenje krnji koji je za sve kriv i na kraju bi ga zapalili ili svečano utopili. To bi simboliziralo pobjedu proljeća nad zimom.[181]

Autor Milovan Gavazzi u knjizi "*Godina dana hrvatskih narodnih običaja*" navodi da karneval prati bučenje, šale, a svrha mu je udaljavanje ljudi, stoke, stanova od demona, zlih sila. Tome se teži kroz prerušavanje to jest, promjenu odjeće, sakrivanje ili mazanje lica. Naime, iz karnevalskog šarenila zapadno europskih zemalja, navodi autor, do nas je stigla i ličnost karnevala, figura izgrađena od slame, starog odijela i slično. U Dalmaciji je ta figura dobila naziv krnjo.

5.3.1. Tradicija maškara u Trogiru i okolici

U Trogiru se spominju maškare još u 17. i 18. stoljeću. Iz tog razdoblja postoje zapisi u kojima se spominje trogirska obitelj Garagnin. Riječ je o trogirskoj obitelji, porijeklom iz Italije, koja bi, za potrebe karnevala, maske i odjeću nabavljala u Veneciji. Tradicija nije prekinuta sve do 20. stoljeća, svojim zapisima potvrđuju ispitani kazivači u sklopu ovoga rada. Naime, tradicija maškaranja postojala je u Trogiru, u prvoj polovici 20. stoljeća. Svjedoče o tome održavani plesovi u privatnim kućama i palačama. U drugoj polovici 20. stoljeća, maskiranje se nastavlja, probuđuju se kreativnije ideje izrade maski, i ples ostaje u središtu pozornosti. Za karneval u Trogiru veže se nekoliko legendi, a najpoznatija je ona o obitelji Pajtunovu. U tom se razdoblju spominju dva četvrtka: siromašni četvrtak i gospodski četvrtak. Hrana se pripremala i proslavljalo se prema nazivu dana.[182] Krajem 20. stoljeća i ulaskom u 21. stoljeće, u trogirskom je kraju ostao običaj, uz tradicionalnu karnevalsku povorku, i onaj vezan za maskiranje djece

[180] Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, vol.8/1, no. 8, 2012, str. 158.
[181] Isto, str. 171.
[182] Kazivačica: Mila Perkušić, rođ. Grgin, 1930. u Trogiru.

koja predvečer idu od kuće do kuće, a domaćini kuća ih daruju slatkišima, voćem i pokojom novčanicom.[183]

Maškare u centru grada Trogira imale su sličnosti, ali i različitosti u usporedbi s običajima maškara u okolnim mjestima grada Trogira, ističući zajedno sadržajnost tradicijske baštine na trogirskom području.

U svim selima trogirskog zaleđa do prije petnaestak godina redovito su se održavale maškare, u kojima je sudjelovalo i po četrdesetak sudionika. Onda su polako zamrle, da bi tijekom Domovinskog rata potpuno nestale. Godine 1995. u selima Blizna, Bristivica, Ljubitovica i Vrsine maškare su obnovljene, pa su na pokladnu nedjelju te prostore obišle skupine maškara. Did ima u zase torbu s lugom i pušku, koju puni lugom i ispaljuje na babu i na seljane. Maškare su se morale vratiti u svoje selo prije zalaska sunca. U Blizni su maškare, po povratku u selo, putem razglasa pozivale seljane da dođu na seoski trg. Tamo su Did i Baba ponovno izvodili svoju predstavu, sada za sve seljane koji bi se okupili na javnom prostoru. Uz likove Dida i Babe, u skupini maškara je i barjaktar. On je obučen u tradicionalnu nošnju i nosi nakićeni barjak sa *šudarima*, maramama, kolačima i jabukom. Takav nakićeni barjak nosi barjaktar, koji je sudionik svadbenog ceremonijala. U grupi maškara je i *nevista,* a ponekad ih je i više. Neviste su obučene u svečanu žensku tradicijsku nošnju, nakićenu bogato ukrašenim sadakom. Lice joj je prekriveno maramom, a na glavi je crvena kapa, što je znak djevojaštva. Ona nosi košaru u koju skuplja jaja, jabuke, naranče, što joj po običaju daruje domaćica kuće u koju su došle maškare. Običaj je da domaćin kuće daruje Dida, i to suhim mesom i slaninom. Maškare se pri ulasku u selo zaustave i pjevaju pred kućom: „*Namažite Didu sa slaninom da bode bolje Babu, namažite Didu brke da ne ide đaba trke"*. Prije Drugog svjetskog rata išle su pješice, a posljednjih godina idu traktorima i automobilima. Svoj dolazak u selo danas maškare obznanjuju ručnim razglasom i trubljenjem automobilskih sirena, tako da ih selo spremno dočeka. Kako je uvriježeno vjerovanje da se na pokladni utorak javljaju vještice i da se treba od njih obraniti, u Ljubitovici je običaj da se već na pokladnu subotu na sve stambene i gospodarske zgrade, uz prozore i vrata, zatakne svježa grančica bršljana. Ovo kićenje zelenilom, po vjerovanju ovdašnjeg puka, ima apotropejsku moć, tj. odbija zle sile. Iz istog

[183] Žaja, Barbara, *Pokladni običaji na trogirskom području*, Bosna franciscana, 58, Sarajevo: Franjevačka teologija, 2023., str. 329.

razloga, domaćica škropi kuću i druge zgrade blagoslovljenom vodom, i to u zastoju od pokladne subote do utorka.[184]

Oko dva kilometra zapadno od Trogira, nalazi se selo Seget, koje se može usporediti sa selima Čiova, budući da su običaji u tom mjestu slični, a neki su i isti kao oni na otoku Čiovu. Vrijeme poklada obilježeno je oblačenjem i prerušavanjem, obično mladeži, u različite haljine, krpe i sl. Tako maskirana, mladež odlazi po selu, šali se, pleše i zabavlja. Na pokladni utorak naprave krnju od slame i krpa te ga na koncu spale. To se prakticira u Gornjem Okruku, Donjem Okruku i Segetu.[185]

Tijekom maškara, mladi su se prerušavali, ali nisu nosili klasične maske, na glavu bi stavili šudar, odnosno rubac, a lice prekrili krpom. Tako maskirani obilazili su selo, zabavljajući se plesom i šalama, a ponekad su odlazili i do dva kilometra dalje, sve do Grginih kuća u Segetu Donjem. Kada bi ušli u kuću, domaćicu bi zamolili: „*Bako, daj jaja, ako nemaš jaja, onda dinar*." Na pokladni utorak izrađivali su krnju od slame i starih krpa, kojeg bi potom spalili. Sljedećeg jutra, na Čistu srijedu ili Pepelnicu, bilo je uobičajeno temeljito oprati kuhinjsko posuđe od masnoće. Također, toga dana „komuštre" bi se skidale i davale djeci, koja bi ih zatim vukla po selu, od Rive preko Gornjih vrata do raskrižja u Segetu, simbolično čisteći selo od pokladne masnoće. U obiteljima bez djece, taj su običaj obavljali nećaci ili susjedi.[186]

5.3.2. Maske i ostala obilježja

Trogirani su se, u stoljetnoj tradiciji maškara, trudili iz generacije u generaciju, osmišljavati što kreativnije maske, ističu članovi trogirske karnevalske udruge Rašpin Jute. Članica udruge Dina Rožić aktivna je u čuvanju tradicije maškara od osnutka udruge te tvrdi da su zabavno osmišljene koreografije sastavni dio trogirskog karnevala:

Prije onog Drugog svjetskog rata je bilo maškaravanja, i iza Drugog svjetskog rata. Ja eto pripadam toj generaciji iza Drugog svjetskog rata. I moj dida je bia u maškarama, znači uvik neko nekoga mora naslijediti u tim maškarama i volit to. Znači meni je to izuzetno drago kad smo bili moje prijateljice i prijatelji, koji smo u centru grada živili, mi smo se tamo 70-ih godina maškaravali i to je za nas bio izuzetan doživljaj. Posli kad smo se udali, dobili svoju dicu, nismo išli po maškarama, nismo imali vrimena. Negdi tamo 1993., kad su se maškare vratile

[184] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 267-270.
[185] Škoda, Klara; Držić, Marijana, *Godišnji običaji na otoku Čiovu i u Segetu,* Vartal 1-2, 1996/7., str. 283.
[186] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str. 65.

na velika vrata, angažirali smo se 1994. i tako do dana današnjeg. Moraš jednostavno bit u tom điru, meni nije problem napravit i neku koreografiju, nas u grupi ima nekih 20-ak, i za svakog se zna kakvu ulogu nosi. Mi smo imali našeg pokojnog Valentina Bublu koji je bio maskota tih naših maškara, poslije kad smo po općini išli, on je bia gradonačelnik. Svako vrime nosi nešto svoje. Onda i nije bilo neke robe za maškare, a danas i perika ima i robe koju ti možeš uskladi sa svim i svačim. Po našoj tradiciji uvijek nekako to napravimo da je to nekakva kombinacija i grada i svega što se dešava i nešto šta je aktuelno te godine i tako.[187]

Šaljive pjesme, kontinuirano ruganje bili su također sastavni dio karnevalskog razdoblja. Autor Nikola Buble bilježi pjesme Trogira i Donjih Kaštela od 1875. do 1975., a šaljive su sastavni dio zapisanog repertoara:

„Škovacin san s Travarice

O starine citadin,

Više vridi moja metla

Neg' fažola pun bronzin;

Tja ra ri ra, ri ra, la, la,

Ri ra la la na,

Ti ra na na na na ni,

Na ni na na na na."

"Projden niz Pasike

Sa družbon veselon,

Ozgar me posipje

Murtilon zelenon.

Murtila zelena

[187] TV emisija „Dalmacija moga oka“ Televizije Jadran, emisija emitirana 8. 2. 2021., urednica i voditeljica: Barbara Žaja, kazivačica: Dina Rožić, https://bit.ly/3HjvucZ (Pristupljeno: 7. 3. 2023.)

Batarijo mila,

Koja si okrila

Sva potajna dila."

"Došli smo te pozdraviti

Prijatelju mladi mili.

Došli smo te kolendati

Bone feste nazivati.

Da si tvrji nego stina

Iznija bi vrčić vina.

I izvadi ormarune,

I izvadi botiljune.

Još donesi kartol voća,

Da nam bude svima dosta.

Da si od srebra il oi zlata

Izaša bi baš na vrata."[188]

[188] Buble, Nikola, Tekstovi pjesama vokalne folklorne glazbe Trogira i Donjih Kaštela 1875-1975, Čakavska rič, vol.XVIII, no.2, Trogir, 1991., str. 70, 91, 96.

Slika 12.

Karnevalska odjeća u Trogiru 1949. godine, izvor fotografije: Muzej Grada Trogira, Trogir Time Travel

Članica udruge Rašpin Jute Mara Rožić navodi da su maškare bile središnji događaj u godini, mladi su mislili samo na zabavu:

„Dugo se u Trogiru održavaju maškaranja, meni je stara gospođa s Čiova prepričavala, njima mladima roditelji nisu dali da idu u maškare, prvo bi se priprema obid, a dok se to kuvalo, trk

u sobu maškarat se, priko ponistre van i put grada na maškare. Vratili bi se prije nego obid bude gotov, presvukli bi se i opet bili uz špaker.“[189]

Slika 13.

Karnevalska odjeća u Trogiru 1953. godine, izvor fotografije: Muzej Grada Trogira, Trogir Time Travel

S druge strane, stanovnica susjednog mjesta Seget Donji navodi da lokalno maškaranje u Segetu nikada nije bilo za usporedbu s onima u Trogiru i Kaštelima. Segetske su bile skromnije, a za maskiranje se koristila stara odjeća:

„Maske su se radile od kože i kartona, žene su se oblačile u mušku robu, a muški u žensku robu. Nije te smia nitko pripoznat. Ja se sićan, imala san nekih 16, 17 godina, uzela san robu od pokojne babe, dugu veštu, a maska mi je bila gaza, napravila san otvor za oči i usta, kapa mi bila od janjeće kožice. Išli smo tamo sve do Čarića, i nitko me nije moga pripoznat. Kad su se

[189] TV emisija „Dalmacija moga oka“ Televizije Jadran, emisija emitirana 7. 2. 2022., urednica i voditeljica: Barbara Žaja, preuzeto: 7. 3. 2023., https://bit.ly/3snNf6P, kazivačica: Mara Rožić

momci okupljali, bilo ih nekoliko, njih 5-6, i maskirali bi se u žensku robu, dok su se ženske posebno organizirale i išle od kuće do kuće. Poželjno je bilo da ti kuća da nešto jaja, smokava, ulja, jabuka. A na Čistu srijedu, čistile su se komoštre, kuvale se na vatri. Mi bi te komoštre vukli po selu, po kamenju, a pričalo se da koliko se očiste od luga, koliko na kraju zabijele, da će toliko bit čista godina, to jest, čista kuća. Kasnije kad sam se udala, nisam nastavila tu tradiciju maškara. Nije to bilo za mene. To su dica nastavila. A dica su opet nastavila kako je nakad bilo. Izvlačenje iz ormara stare robe, mašta je radila. Ćer je, kako je krenila u školu, tako krenila u maškare, pa je tako jedan put izvukla babinu robu, staru veštu iz ormara, glumila je staricu. Uzela je stare naočale, stari didov klobuk koji je donia iz Amerike debele sokne, štap. Sa sebon bi dica uzela košaru pletenu, to bi inače i imali više tih košara doma. Uzimali ih na pazaru. Sve šta se koristilo, bilo je od naših starih, a stari se nisu ni bunili, još bi i pomagali. A momci su uzimali vatu, pa je bojali, mislin da su bile tempere. Mi doma bi ih čekali, išli bi u maškare po kućan, od nedilje pa do utorka, u grupama. U dvoru bi ih se skupilo možda petero, šestero. Koji je to život bija, svi na dvoru, nema toga danas. Dok oni u maškare, mi žene doma čekaj ih, radi fritule, pa ko bi najviše poklona dobija, onda bi se u toj kući častili, a to je sve bila kuća do kuće. Vratili bi se oni s voćen, bananama, jabukama, narančama, a neki su i dinare dilili. To je dici bija gušt, živilo se te dane, veselje. ja jedino šta se sićan, kad se radile te fritule, obavezno su bile one s krumpiron, posute s grubin šećeron."[190]

Kazivačica Vinka Zulim nadalje navodi o običaju dječjih mačkara u Seget Vranjici te dnevnih i večernjih kucanja na vrata:

„Mogli su se ljudi maškarat sve dok traju poklade, ali najčešće su se ljudi maškarali u zadnjim pokladnim danima, i to posebno na pokladni utorak. Mačkare su se razlikovale i po maskama i po robi. Dok sam ja dite bila, išlo se i danju i noću po kućan, a sada idu više noću. Kad smo išli u maškare, tamo 60-ih, onda je bilo pravilo, maškaraj se i šuti, nisi smia pisnit, da te nitko ne pripozna. I onda ako te teško pripoznaju, onda pustiš malo glas, ali glumiš. karikiraš. Ako je bilo koga teško pripoznat, nastojali smo to priko pokreta, kako oda, kakvu masku nosi, pa si pokušava dokučit. Nekad bi ta dica oponašali svoje dide i babe pa bi bila utrka ko će prvi skužit. A bilo nas je malo u selu, pa nije nekad ni bilo teško. Ali ne bi uvik oponašali ni ljude, babe ni dide, nego životinje. Lako to šta bi mi skužili koja je to životinja, prase, konj, kokoš, nego skužit onoga ispod maske, to nije bilo lako. A šta se tiče krnje, to ne pamtin, to su imali Kaštelani, i mislin da se prvo kod njih pojavia. Ko je to kod nas vidia, malo đir po mistu (Seget Donji, Seget

[190] Kazivačica: Vinka Zulim, poljoprivrednica, djev. Vukman, rođena 1945. u Seget Vranjici

Vranjica), malo smija, zabave, ruganja na tuđi račun, i to bi sve završilo do ponoći na pokladni utorak.“

Hrvatska književnica Dunja Kalilić, rodom iz Trogira, navodi da su se najbolje maske, otkada je tradicije, morale pokazivati na glavnom gradskom trgu, na Pjaci. Maskirana djeca nisu išla od kuće do kuće, skupljajući darove. Od pripremljenih jela, isticale su se fritule:

„Maškare su za nas djecu bila zapravo ulična, gradska zabava, uglavnom se događala uzduž glavne ulice i na Pjaci, Riva tada nije bila popločana, osim toga, Pjaca je ipak pomalo zaklonjena od vjetra. Pjaca je i inače bila tada glavna šetnica, modna pista, sastajalište, gledalište za razna događanja. U Gradskoj loži bi limena glazba održala koncert, na sredini Pjace bi plesali kvadrilju, a pojedine maškare su također samostalno plesale ili u skupini izvodile kakav ples ili sličan nastup uz neki instrument. Našao bi se i koji fotograf. U školi se onda ništa nije organiziralo u smislu povorki i sl. Sve se radilo doma, ali u dogovoru...Mi djeca bi se u grupicama maškarali, ali sve pod nadzorom starijih, i kući bi se vraćali prije potpunog mraka, ako nitko od roditelja nije bio s nama. Nije se išlo po kućama i nešto tražilo od domaćina; taj običaj uopće nije ni postojao onda. Glavno je bilo prošetati gradom, pa ostati na Pjaci gdje bi se okupljalo građanstvo i pokazivalo svoju odjeću, posebno za to šivane i tematski pripremljene kostime, tako da smo se često i međusobno natjecali. Sjećam se šaljivih i posebnih kostima nekih onda poznatih sugrađana, kojima bi se mi djeca divili, a koji ne bi maskirali lice, a s druge strane postojale su i maškare koje bi izazvale i porugu zbog previše "štracaste" ili neprikladne odjeće. Uvijek bi se našao netko da ih udalji s Pjace. Isto tako nije bilo maski koje bi mogle vrijeđati, pa čak ni predstavljati neku političku ličnost kao što je to običaj u današnje vrijeme. Mi, djeca, najčešće bismo se maskirali tako da nas prijatelji i poznanici ne prepoznaju, pa da ih na kraju toga dana sve iznenadimo ili nasmijemo. Budući da osim kina nije bilo bogatih TV- programa, maškare su tada bile doista dio zabave, trajale su duže, gotovo cijelo vrijeme od kraja siječnja, veljače do Pokladnog utorka, odnosno Pepelnice, Čiste srijede, tj. početka Korizme i to bi bilo do oko 40 dana prije Uskrsa. Maškare su imale i svoje posebne fritule, koje su se radile po svim vrstama recepata. Znalo ih se pripremiti i u različitim bojama, zvali smo ih "maškarane fritule", npr. u tijesto bi se dodala strugana mrkva da budu narančaste... Osim fritula radili su se i "favi" – bobići. Ne sjećam se krafni. Djeca su rezuckala korjandole u bojama od šarenih papirića, pravili smo sami i papirnate pompone za ukrase na odjeći, na kapama i pravili trake "serpentine" pa bismo to bacali okolo, posipali jedni druge i stvarali dodatni šušur. Na zadnji dan karnevala kad bi se na Rivi spaljivao Jute (trogirski princ karnevala), okupilo bi se građanstvo i ono maškarano i ono nemaškarano.

Također, voljela bih istaknuti kako, Iako je riječ maškara povezana sa španj. maskara i tal. maschera, ona najvjerojatnije dolazi od arap. maskharah. Prve su maske stari Grci uveli u kazalište, a njihovi pisci Tespis i Frinih izmislili su maske u bojama posebno za muškarce i posebno za žene. Tespis, inače prvi čovjek koji se pojavio na sceni kao glumac, izmislio je mušku masku crvene boje, a Frinih žensku masku bijele boje. I odatle je izgleda sve počelo."

Jedan od bitnih sadržaja poklada sigurno je ples, na različite načine prisutan u odvijanju običaja maškara. Nalazimo ga u ophodima pokladara, u plesnim zabavama s maskiranjem (maskenbal), kao i poseban pokladni ples. Priče o plesu i plesnim običajima iz srednjega vijeka često se odnose na različite zabrane, pa tako i na pokladna zbivanja. Splitski nadbiskup tako zabranjuje maskiranje svećenicima 1511. i 1535. godine, a općinski učitelj u Trogiru 1552. godine priređuje u svom domu svojim učenicima, njihovim roditeljima karnevalske večeri, gozbu s plesom na kojoj je došlo do tučnjave. Poklade se odnose na razdoblje u kojem se ponajviše pleše , a ponegdje je to bilo i jedino razdoblje u godini kada se plesalo. U tom pogledu, nema razlike između sela i grada.[191]

Na trogirskom području održavali su se plesovi u hotelima "Plavi Jadran", "Palace" iIi "Resnik" u Kaštelima. U hotelu "Medena" kraj Trogira donjokaštelanski ples pod maskama prvi put je održan 1985. godine.[192]

Članica udruge Rašpin Jute Jelenka Gruić ističe da je upravo ples važna karakteristika trogirskog karnevala:

„Za trogirski karneval nije bila specifična povorka nego ples. Izlazilo se na Pijacu, šetalo se po Pijacu, bili su plesovi. Još moja mama, a i moja teta kada su bile maškare, obukle bi se, išle na ples. Na takav način se i po gradu šetalo i ono što bi se reklo, intrigavalo se u poznatoga , ako te nije nitko prepoznao, onda je to značilo da si se dobro maškara."[193]

5.3.3. Legende o trogirskim maškarama

[191] Sremac, Stjepan, *Ples u suvremenim pokladnim običajima u Hrvatskoj*, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol.25, no.1, 1988., str. 158-139.
[192] Lozica, Ivan, *Dva karnevala*, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol.25, no.1, 1988., str. 92
[193] TV emisija „Dalmacija moga oka" Televizije Jadran, emisija emitirana 24. 2. 2020., urednica i voditeljica: Barbara Žaja, kazivačica: Jelenka Gruić, https://bit.ly/3JSM5pM (Pristupljeno: 7. 3. 2023.)

Stoljetna tradicija maškaranja u Trogiru krije nekoliko legendi. Kazivačica Mila Perkušić je kazala kako je maškaranje u trogirskoj karnevalskoj baštini moralo biti zaustavljeno do ponoći na pokladni utorak:

„U Trogiru je zadnji dan karnevala bio pokladni utorak. Tog je dana buka morala prestati u ponoć, a pola sata prije ponoći bi se s katedrale oglasilo velo zvono. Bio je to znak opomene. No, mještani Trogira pamte legendu prema kojoj je davno jedna maskirana grupa tadašnjih gradskih moćnika, usprkos opomeni velog zvona, uletjela u crkvu u pijanom stanju i nastavila s divljanjem. Kada su konačno bili udaljeni iz crkve, svoje maske nisu više nikada mogli skinuti s lica, do smrti."[194]

Članica udruge Rašpin Jute Dina Rožić se u osvrtu na organizaciju trogirskih maškara iz 2020. godine, dotaknula i legende vezane za tradicionalno trogirsko jelo i deliciju - rafijole:

„Ovoga puta u karnevalskoj povorci nisu izostale maske u obliku rafiola, a jedna od legendi u Trogiru kaže kako je djevojka radila rafiole u Kuli Kamerlengo, čekala je svoga momka, a on je negdje na moru bio, bilo je olujno nevrijeme. On se iskrca brodom na puntu Čiova i doša do nje u kulu. Tako je završila jedna sretna ljubav uz rafiole.

Imamo isto jednu legendu o Pajtunovima, di su isto tri sestre koje su feštale, ali nisu skinule maske do ponoći do Čiste srijede i onda su im iste maske ostale na licu. Kaže legenda, morale su moliti Boga u Svetoga Ivana da se te maske skinu i tako da one bude opet lijepe kao što su bile. Tako da to maškaravanje je sigurno bilo do 18., do 19. stoljeća. Bili su nekakvi prekidi, nekakva turbulentna vremena koja su bila pa onda nije bilo tako, ali uvijek je postojala tradicija maškara u Trogiru."[195]

Predsjednik udruge Rašpin Jute Tonći Barada ističe kako su za očuvanje tradicije itekako zaslužni građani grada Trogira:

„Mi imamo već nekakve legende i zapise koji datiraju i petsto godina unazad, gdje se priča o karnevalima, o tim karnevalskim festama, kako se to u Trogiru nekada radilo, kako se maškaralo i to nam je drago da tu tradiciju i dalje nastavljamo. Drago nam je da su tu naši građani grada Trogira, da su nas prepoznali i da oni zajedno s nama čuvaju tu tradiciju. "[196]

[194] Kazivačica: Mila Perkušić, rođ. Grgin, 1930. u Trogiru
[195] TV emisija „Dalmacija moga oka" Televizije Jadran, emisija emitirana 24. 2. 2020., urednica i voditeljica: Barbara Žaja, kazivačica: Dina Rožić, https://bit.ly/3JSM5pM (Pristupljeno: 7. 3. 2023)
[196] Isto.

Članica udruge Rašpin Jute Ivanka Vukman govori o specifičnosti trogirske obitelji Garagnin Fanfogna, ali i podjeli običaja maškaranja u višim i nižim građanskim staležima:

„Tradicija karnevala u Trogiru datira još iz prošlih vremena, iz kasnog srednjeg vijeka, konkretno postoje zapisi iz 17., 18. stoljeća. Iz tog razdoblja imamo čak i zapise gdje je bila poznata trogirska obitelj Garagnin, Trogirani porijeklom iz Italije, ali su živili tu i oni su specijalno, rekli bi Trogirani "apožito", za potrebe karnevala maske i robu nabavljali u Veneciji. Dakle održavale su se prekrasne svečanosti i balovi, krabuljni plesovi u njihovim palačama, koji su bili organizirani za članove visokog plemstva i dužnosnike, dok istovremeno puk na ulici se zabavljao opet na svoj način, izrugujući se jedni drugima, prilikama koje su tada bile, zapravo svemu i svačemu i tako dalje. Inače taj period karnevala bio je kao jedan dopušten grijeh, u ponašanju odijevanju, bilo čemu, nakon čega je slijedila korizma, znači jedan period pokajanja, jedan period posta i jedan period mirnijeg života. Iz tog perioda vezano za sve ovo, moramo spomenuti legendu o trogirskoj obitelji Pajtoni, čija palača barokna i dan danas je tu u Trogiru, kod samostana svetog Nikole. Znači oni su također kao i svi članovi Visokog plemstva održavali krabuljne plesove. Legenda kaže da su njihove tri kćeri koje su bile mlade, zgodne, razuzdane i tako dalje, plesale na pokladni utorak, a bio je običaj kao što je i danas da se u ponoć Pokladnog utorka maske moraju skinuti jer ulazimo period Čiste srijede, znači mlade razuzdane sestre, nisu skinile svoje maske i po legendi te su im maske ostale, a opet druga legenda kaže da su dva dana nakon toga dakle, u četvrtak, otišle u katedralu kod biskupa koji je molio, škropio ih blagoslovljenom vodom i te su maske pale. Znači to kaže legenda, ali narod se dugo pitao što ako to kaže legenda, zašto je dugo godina znači Pajtunovi obitelj, koja je ostala u Trogiru do početka 20 stoljeća, ostavila zaduženje crkvi da se u zadnjem tjednu karnevala održavaju mise i zvone zvona za obitelj Pajtunovu. Pita se narod, šta je bila legenda, a šta stvarno. Te su se mise stvarno dugo održavale, i nakon što je obitelj otišla iz Trogira. A ostao je običaj, zvone zvona na Pokladni utorak u 9 sati, Trogirani stari kažu da zvona zovu 3 duve, duše. A u ponoć, i u današnje vrijeme, zvonu velika zvona, rekli bi Trogirani, manjarola. To bi značilo da je gotovo sa zabavom, slijedi period pokajanja, korizma. A kako su se naši stari pripremali za maškare? Moj otac je znao od listova agave raditi maske, zvali su taj list agave, mačinjac, valjda zbog izgleda. To su zapravo radili bratimi župe Gospe od Karmena. No ono šta je tribalo zapantit, triba skinit maske to jest, morete kada dođe ponoć.“

5.3.4. Pokladni utorak

Na pokladni utorak u mnogim krajevima, a posebno u trogirskoj zagori, glavnu su ulogu imali did i baba. Baba je sa sobom nosila lug i posula bi one koji joj se ne bi sviđali, a did je uvijek bio glavni u povorci. Cilj je bio da „did povali babu". Taj običaj želio je potaknuti nadolazeću godinu da bude što plodonosnija Maškare su bile odjevene u staru odjeću, s ovčjom kožom i okićene zvonima. Maškare su velikom bukom htjele protjerati demonske sile i probuditi proljeće i rodnu novu godinu.[197]

Pokladni utorak je bio dan velikog čašćenja. Autor Marko Dragić u „Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti" spominje Poljičku krajinu i utorak pred Čistu srijedu, te hranu to jest, izobilje, jer je bila grjehota da propadne, a sutra je slijedila korizma i više se nije moglo jesti u takvim količinama. Od svega onoga što se moglo ponuditi na stolu, spominju se *vrigani ušćipci*, a upravo se ta delicija ističe i na stolu kod trogirskih obitelji, i obitelji u trogirskoj zagori, tzv. *frigani uštipci.*[198]

Članica udruge Raščin Jute Marija Bašić spominje običaj koji se održavao na pokladni utorak: „*Ja sam rođena na selu, išlo se od kuće do kuće, tražila su se jaja, jabuke, naranče, a kad bi se uveče skupila jaja, jabuke, naranče, mesa, pancete, onda si ima za večeru, a ovo danas evo vidite, malo uz kolače, makarone, ne bi znala reći šta je bilo ljepše i bolje, možda mi je ono bilo bolje s obzirom da sam bila mlađa.*"[199]

Članica udruge Raščin Jute Alenka Marušić ističe živost seoskih maškara: „*Posebno se pamte seoske maškare, ušli bi ljudima u komin, ljudi bi stavili kruv peć, bacala bi se žerava, valjali bi se mi dica po podu, i nema veze što je kruv bia vruć, friško ispečen.*"

Seoske su maškare, one s područja trogirske zagore, bile sklonije drugačijem obliku karnevalske povorke. Naime, u fokusu su bili spomenuti likovi did i baba. Kazivač Blaž Žaja navodi da su poklade na selu trajale od pokladne nedjelje do pokladnog utorka*:*

„A na pokladni utorak spremala se pokladna večera. Povorke su se počele organizirat već u nedilju, išlo se od sela do sela, a kako je bilo više sela, onda bi se povorka nastavila sutradan

[197] Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et Slavica Iadertina, 11(1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2016., str.175
[198] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str 152
[199] TV emisija „Dalmacija moga oka" Televizije Jadran, emisija emitirana 24. 2. 2020., urednica i voditeljica: Barbara Žaja, preuzeto: 7. 3. 2023., https://bit.ly/3JSM5pM, 2020., kazivačica: Marija Bašić

u ponediljak. U povorci bi bila dva momka, cili u bilom. Zajedno s njima nevista, did i baba. Zapravo bi se drugi momci maskirali u nevistu, koja je bila cila u bilom, i u dida i babu. Ako ih nitko nije zna pripoznat, znači da su se dobro mačkarali. Seoske naškare kod nas su zvali mačkare. Povorka bi išla kroz sela, od kuće do kuće, a zapravo smo posebno mi dica išli od kuće do kuće i kupili darove, od vina, ulja, jaja, i tako dalje. Uz povorku bi iša i prerušeni vrag. Momak bi se obuka u staru, iskidanu robu, a ima bi obavezno neke grablje u ruci, i za njim bi klepetala neka zvona. Povorka bi, nakon poklona narikala:

"(...)ovde su nas darovali

od boga se radovali.."

"..ovdje nam je dobar gazda

od poštinja bia vazda.."

Kad bi doša pokladni utorak, pripremalo se slavlje za utorak navečer, kuvalo se suho meso. Spremala se svečana večera, sve šta je bilo u kući, moralo je navečer biti na stolu za čašćenje. Maske koje smo vidili u povorci su bile maske od kože, did i baba su sa sobom nosili luga i tako posipali okupljeni svit, na nogama su nositi opanke, a u centru pozornosti je bia barjaktaš koji je nosia barjak, a na vrhu barjaka koji je bia od trske i drva, stajala je jabuka s maramom. Baba bi imala uz sebe uvik novčiće koji su zvonili kako je ona hodala. Bitna je bila buka. Did mi diza atmosferu, on bi vata babu, štipa. Od kuće do kuće bilo je najdraže dobit vina, a nekad je tribalo da i dva momka pomognu za to nosit, ipak je tribalo proć od 20 do 30 kilometara. Još se sićan šta je meni moj dida priča, išlo bi se priko Boraje, pa Vrsno, Lepinica, Ljubitovica, priko brda Vilaje do Gornje Blizne. A onda bi tek sutra nastavili, selo Blizna Donja pa Blizna, Rastovac, Mitlo, i onda se vratit u Vinovac. A neki su išli i do Kruševa."

Kazivač Ante Žaja navodi da su se na selu razlikovale dječje i odrasle mačkare:

„Pamtim velike i male mačkare, iz 70-ih godina. Kod odraslih maškara, maškarali su se uglavnom samo muškarci. Maska bi se izrađivala od kože, mješina, nosio se barjak, a na vrhu barjaka bi bila jabuka. Obavezno bi maškare sa sobom nosile zvona. Povorka mi započela na početku sela Vinovca, pa bi išla sve do kraja sela, do glavnog inače okupljališta. Kada bi se stiglo do kraja sela, započela bi ceremonija, zaplesalo bi se kolo, ne bi izostale ni ojkalice. One dječje maškare su išle od kuće do kuće, pozdravljale domaćina, a domaćin bi spremio poklone, voće, jaja pa i nešto dinara. Neki su domaćini čak i odbijali, pa su male mačkare vikale da je

loš. Odrasle mačkare su najčešće meso dobivale, pa i vino, a navečer bi mačkare slavile, djeca su međusobno dijelila poklone, a na pokladni utorak, cili bi dan bili u toj maškaranoj robi. Pamtim da sam bia indijanac, pa sam koristia kokošje pero, lice premazano ugljenom, a curice bi bile doktorice, ciganke i tako dalje. Odrasle su mačkare imitirale najčešće ovce, a obavezno su bila tu zvona i rogovi. Samo su dječje mačkare šutile, i kada bi došle pred nečiju kuću, samo bi rekle "Mačkareee", bilo je pravilo da ne govore, a odrasle za razliku od toga obavezno u sav glas. Zvona su bila u povorci da se dica preplaše, što jača buka, govorilo se da to tjera zle sile. Kad su zvona prolazila, djeca bi bježala ispod stola i kreveta. Krnje nije bilo, lutka je na primjer bila u Radošiću, ali nije bila na ovu stranu, kod nas. Kaštelanske su maškare zato bile poznate, imali su i krnju, i čitanje oporuke. Sad kad usporedim, šta je ostalo od toga, u selu više i nema djece, ni tog interesa. Bilo je življe, živilo se za tradiciju, držalo se do susjeda, gledalo se unaprid šta će se to davat malim mačkarama, ali i odraslima za poklone. Nije falilo ni vina, ni ulja, a iza toga opet, ogroman trud. Bez obzira na to, pjevalo se više nego danas."

5.3.5. Utjecaj donjokaštelanskih i splitskih maškara

Pokladni utorak je na cijelom trogirskom području, ali i šire, sve do grada Splita, bio „najbučniji" dan u pokladnom razdoblju. Dovoljno o posebnosti tog dana svjedoči činjenica da su stariji građani u Splitu išli samo dva puta na godinu na Rivu i to na Sudamju i na pokladni utorak. Bilo je uobičajeno da se djevojke prerušavaju u momke, kao i da se momci prerušavaju u djevojke. Važan je to bio događaj, posebno za niži težački puk, jer bi se u pokladama saznalo tko se s kim ženi ili tko se kome udvara.[200] Trogirske su se maškare godinama pokušavale približiti kaštelanskim, posebno donjokaštelanskim. U susjednim Kaštelima su se u pokladno vrijeme, većinom, svake subote održavale „šerate". Organizirao bi se i ples i lutrija. Na pokladni utorak bile bi završne „šerate", kao i krnje, maskenbal i čitanje krnjine oporuke.[201]

Princ karnevala u Dalmaciji je krnjo. Uz njega su određene osobe: tužitelj, branitelj, sudac, krvnik s odgovarajućim maskama. Na određenom mjestu izvodi se prikaz suđenja krnji koji je za sve kriv, te ga na koncu spaljuju ili svečano utope. Nekada tu dramu prate i narikače koje žale za krnjom. To folklorno kazalište simbolizira pobjedu proljeća nad zimom koja je obilovala mnogobrojnim nedaćama otjelovljenim u krnji. Prvi podatak o splitskome karnevalu navodi Marko Marulić u pjesmi *Poklad i korizma*. U Splitu, dvije, tri nedjelje prije krnje počele su po

[200] Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, vol. 8/1, no.8, 2012., str. 159.
[201] Isto, str. 163.

Rivi šetati maškare. U rano jutro, na pokladni utorak, počele su klape sa tovarima hodati po varošima. Jedna klapa ne bi završila, druga bi već nastupala. Tako je bilo sve od ranoga jutra pa do podne. Popodne se po Rivi fešta nastavljala. U povorci je bio provozan i sam krnjo nekoliko puta „gore – dolje" po Rivi, uz pratnju njegovih *cukuna*. Krnje je bio obučen u crni frak i nosio je bijelu kravatu, u rukama štap, a na rukama su bile rukavice, na glavi cilindar, na očima naočale. *Cukuni* su ga pratili glazbom, a neka cukunica je pratila krnju i plakala za njim jer mu se u ponoć sprema pogubljenje. Tako se šetalo po Rivi i Pjaci sve do jedanaest sati u noć, a onda bi svi krenuli prema malom mulu kraj šinitadi, na mjesto gdje će se krnji javno suditi i nakon osude ga užgati na lomaču. I dok je krnje tako gorio, glazba je svirala. U Splitu se krnje prvi put palio na ponoć pokladnoga utorka, oko 1875. godine na Narodnom trgu. Krnje je bio smješten na samome dnu Pjace (Narodnog trga), a palio se žicom odozgo. U toj se noći najavljuje da je završio ludi krnjeval i da je na vrata došla korizma. [202]

U trogirskom kraju bio je najpoznatiji kaštelanski karneval, karneval Donjih kaštela. Donjokaštelanski karneval organizirao se prvenstveno zbog Kaštelana, a tek onda za one koji ga žele vidjeti. To bi pretežno bili Kaštelani, Splićani, Trogirani i stanovnici drugih bližih mjesta.[203] Ljudi su se maškarali tijekom cijele maškarate, iako je glavni dan uvijek bio Pokladni utorak. Prije rata žene nisu bile prisutne u maškarama, osim na plesu. Za vrijeme talijanske okupacije 1943. godine maškare nisu bile zabranjene, ali ipak nije bilo maškara i plesa. Split i Trogir se ne mogu ponositi svojim poznatim karnevalom, ali se zato Kaštelani maškaraju od osnutka Kaštela.[204] Donjokaštelanski ples pod maskama održao se prvi put 1985. godine nedaleko od Trogira, u Segetu Donjem. Povorka, čitanje osude i spaljivanje kmje bili su glavni događaji donjokastelanskog karnevala.[205] Krnjeval Donjih Kaštela nije karneval koji se slijepo drži starih lokalnih tradicija. Donjokaštelanski karneval je turistički atraktivan, ali se organizira prvenstveno zbog Kaštelana.[206]

Autor Ivan Lozica u knjizi *Dva karnevala* navodi ime veterana Donjokaštelanskog karnevala, Ive Cvitića (rođ. 1919) koji potvrđuje mišljenje o tradiciji kaštelanskih maškara. Ivo Cvitić se bavio istraživanjem povijesti svoga kraja i povijesti donjokaštelanskog karnevala. Prema njegovim riječima, u razdoblju između dva rata djelovale su glazbe *Hrvatski sklad* (projugoslavenski orijentirana) i glazba *Jugoslavenskog sokola*. Te su dvije glazbe uglavnom

[202]Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, vol. 8/1, no. 8, 2012., str.172.
[203] Lozica, Ivan, *Dva karnevala*, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, Vol. 25, No. 1, Zagreb, 1988, str. 89.
[204] Isto, str. 91.
[205] Isto, str. 93.
[206] Isto, str. 90.

držale ples. U Kaštel Novom je *Hrvatska Čitaonica* okupljala tamburaše, koji su isto·tako imali svoje zabave. I Kaštel Štafilić je imao svoju glazbu i svoje plesne zabave, a slične su se zabave održavale i u Lukšiću i Kambelovcu. Prostori za ples bili su središta oko kojih se formirao karneval, ali su sami prostori bili vezani uz političke organizacije. To je značilo da su postojale konkurentske grupe od kojih je svaka imala vlastiti karneval. Zabave i plesovi su bili donekle zatvorenog karaktera, pristup su imali samo članovi i oni koji su bili posebno pozvani. Na poklade je bio običaj da se iz dvorane izađe s kolom preko sela. Bilo je važno tko će s kim izaći. Mladić i djevojka koji bi zajedno izašli, bili su promatrani kao ozbiljan par. Po Cvitićevom kazivanju, plesova u privatnim kućama nije bilo.[207] Na tim su se plesovima, navodi autor Ivan Lozica, u pokladno vrijeme obavezno pojavljivale maškare. Šjor Meto, legenda Donjokaštelanskih maškara, sudjeluje u glazbi od 1926. godine. Glazba je oduvijek bila povezana s organizacijom karnevala. Glazbari bi se skupili i preobukli u udovice, u bilo kakvu staru odjecu, stare kaputе. Vukli su komoštre od ognjišta. Posipali su pepelom kojeg su nosili u kantama i sićima. Posipali su i polijevali na sve strane. Također, navodi se, da se u vrijeme Metovog djetinjstva, jedan blagoslov dijelio grančicom masline. Kada mu je ponestalo „svete vode“, pomokrio se u posudu i nastavio s blagoslovom. Maškare su nosile i zvona. Maškare su tridesetih godina 20. stoljeća išle od kuće do kuće, u susjednim Kaštelima. Šjor Meto je imao mazgu i kola na kojima su se vozili i išli zasvirati pogotovo onim djevojkama koje su dolazile na ples. Bio je cilj pridobiti što više djevojaka na ples. Obilazak maskara po kućama bio je na neki način i poziv na ples. Glazbari-maškare dijelili su djevojkama bonove ili ulaznice za ples, a za uzvrat su bili nuđeni vinom, prošekom, rakijom, suhim mesom, bakalarom. Rijetko je tko maškarama davao novac. Prije rata žene nisu sudjelovale u maškarama, osim na plesu. Za kraj poklada, Krnje je morao biti osuđivan i spaljen.[208]

Autor Frano Baras u knjizi *Splitski karnevali* spominje važnost održavanja tradicije maškaranja u Dalmaciji, osvrćući se na tradiciju maškara u Splitu. U knjizi se može doznati da su brojni Splićani sudjelovali u maškarama, primjerice povijesna ličnost don Frane Bulić. Autor spominje održavane krabuljne plesove po palačama, privatnim kućama, i u kazalištu. U knjizi je uočljivo sudjelovanje svih gradskih staleža u pokladno vrijeme. Takva se atmosfera odvijala u svim obližnjim mjestima, pa tako i u Trogiru i njegovoj okolici. Krabuljni plesovi su bili

[207] Isto, str. 91.
[208] Isto, str. 91.

uobičajeni, posebno za Trogirane visokog staleža. Zabave su se održavale u privatnim kućama.[209]

Autor Goran Borčić u knjizi *Splitski krnjevali* spominje da su druženja pod maskama trajala tjednima, a vrhunac je bio na Pokladni utorak kada bi svi izašli na ulice. Kako je padala noć, pučani su se povlačili s ulica, a izlazili su maskirani pripadnici višeg sloja koji su se sastajali na plesovima i zabavama po palačama. O krabuljnim plesovima u Splitu svjedoče bogatije splitske obitelji i njihova razna karnevalska odjeća. Pučani su maske izrađivali kod kuće, a oni imućniji su maske nabavljali u Italiji, Veneciji.[210]

Autor Mladen Domazet u knjizi *Donjokaštelanski krnjeval* navodi da najstariji spomen krnjevala Donjih Kaštela potječe iz 1823. godine, ali, njegov intenzivni razvoj počinje tek sa Stipom Vuletinom Metom u međuratnom razdoblju, koji je ujedinio donjokaštelanske maškare u jedinstvenu organizaciju. Stipe Vuletin Meto prepoznatljivo je ime donjokaštelanskog krnjevala u 20. stoljeću. Godine 1931. Meto je došao na čelo donjokaštelanskih maškara, i navodno su se tih godina glazbari oblačili u udovice.[211]

5.3.6. Trogirski karneval u 21. stoljeću

Tradicija se nastavlja i 90-ih godina u Trogiru. Djeca odlaze u maškare od pokladne nedjelje pa sve do pokladnog utorka. U trogirskim naseljima, djeca posjećuju susjedne kuće, te odjeću, maske, sve potrebno za maškare, kupuju u gradskim dućanima, a poslije trgovačkim centrima. Rijetki koriste staru odjeću, svojih djedova i baka. Pokušavaju se kopirati likovi iz crtanih filmova, stranih i domaćih. Također, djeca u tom dijelu godine požele biti poput svojih filmskih i glazbenih idola. U posjet susjednim kućama, maškare idu i više večeri zaredom. Obavezno, svaka dječja maškara, nosila je svoju pletenu košaricu ili plastičnu kesicu. Maškare su obavezno šutile, samo bi pozvonile na zvono i čekale domaćina ili domaćicu. Najčešće bi se domaćica odazvala i to tek nakon nekoliko dodira na zvona. Maškare bi dovikivale da su maškare došle i tražile su pažnju, sitne darove. Najčešće bi ti darovi bili: naranče, jabuke, banane, jaja, sitne kune (*kune medići* - kovanice od 5 kuna). Domaćica bi na ulazu pitala: "*Koje su to maškare*?", a maškare bi odgovarale: "*Ne smimo vam reć*". Roditelji nisu dopuštali da se maškarana djeca udalje od kvarta i ulice u kojoj inače provode dane. Ako domaćini ne bi otvarali vrata, a bilo bi

[209] Baras, Frano, *Splitski karnevali*, Logos, Split, 1984., str. 20.
[210] Borčić, Goran, *Splitski krnjevali*, Etnografski muzej Split, 2019., str. 30.
[211] Domazet, Mladen; Marić, Robert, *Donjokaštelanski krnjeval*, Hrid, Zagreb, 2014., str. 11.

upaljeno svjetlo, maškare su znale baciti jaja. Osim posjeta susjednim kućama, prije glavnog karnevala, organizirale su se pripreme dječjih maškara u sklopu karnevala, i po nekoliko dana, u dječjim vrtićima. Svaka bi skupina u vrtiću dobila zadatak, koja tema mašaranja slijedi. Primjerice, 1999. godine, u Trogiru su bili aktivni vrtići Maslačak i Ribola. Tema maškaranja u DV Maslačak odnosila se na gljive. Roditelji su također znali za tu temu, pa su na vrijeme kupovali potrebne materijale. Dijete je na kraju izrade imalo sašiveni bijeli kombinezon, obrazi su se bojali crvenom šminkom, a na glavi je bio okrugli crveni plosnati šešir, ručno izrezan i ukrašen izrezanim manjim bijelim krugovima. Maškarana djeca su se sastala u vrtiću, u pratnji svojih roditelja, a potom su ih tete u vrtiću poredali u odgovarajuće parove. Povorka bi se uputila put grada i glavnog gradskog trga. Male maškare okupile bi u centru grada Trogira djecu, predškolce, ali i školarce te njihove roditelje.

Slika 14.

Časopis o trogirskim maškarama 1998. godine, izvor fotografije: Muzej Grada Trogira

Tijekom ranih 2000-ih, nastavilo se organiziranje tradicionalnog karnevalskog druženja prilagođenog djeci. Nakon malih maškara, slijedile bi sutradan velike maškare. U velikojpovorci, sudjelovalo je nekoliko karnevalskih udruga te svi zainteresirani i željni

sudjelovanja u povorci. Za taj su se veliki karnevalski dan, pripremali *kari* i konji, traktori, kočije. Za cijelu je organizaciju godinama zaslužna trogirska karnevalska udruga Raščpin Jute.

Slike 15. i 16.

Karnevalska povorka u Trogiru, izvor fotografije: Muzej Grada Trogira, izvor fotografije: Muzej Grada Trogira

Naime, udruga Rašpin Jute registrirana je 2002. godine. Članovi udruge Rašpin Jute svake godine, ususret karnevalu, rado ističu sljedeće:

„Vrijeme je festivala od karnevala, vrijeme šale i omiljene zabave za sve generacije. Pozivamo vas da nam se pridružite i svojim prisustvom obogatite karnevalsko događanje. Želimo još jednom istaknuti da se čuje: maškare i maškaranje je običaj naših starijih generacija koji se njeguje i ne prepušta zaboravu. U našem malom mistu, našem voljenom Trogiru mnogi građani njeguju tu tradiciju. Vole smijeh i zabavu, vole maškare"[212]

[212] Udruga Rašpin Jute, objavljeno: 25.12.2011., https://bit.ly/3CpZiEh (Pristupljeno: 6.1.2020.)

Slika 17.

Karnevalska povorka u Trogiru, izvor fotografije: Muzej Grada Trogira, Trogir Time Travel

Lokalni mediji tradicionalno prate novosti koje svake godine dolaze s pripremom za karneval. Primjerice, 2015. godine, na lokalnom internet portalu, obavještavalo se o održanoj povorci u Trogiru:

„I ove je godine u Trogiru udruga Rašpin Jute organizirala veliku povorku maškara u kojoj su sudjelovale i mnoge druge karnevalske skupine: Maškare iz Kaštel Sućurca, Karnevalska udruga iz Donjih Kaštela, KUD Labišnica, djeca iz dječjih vrtića Vrsine te djeca iz područne škole Vrsine. Povorka je krenula u 15 sati s parkinga Brodotrogira, preko grada te na trg Ivana Pavla II. gdje se održala velika fešta. Predsjednik karnevalske udruge Rašpin Jute Tonči Barada kazao je da Karneval nije politika i ne rješava probleme nego javno pokazuje što zajednicu muči. Karnevalska kritika pokazuje na trendove bahatosti i moći. Mi uvijek nastojimo pogoditi u metu.“[213]

[213] Dalmatinski portal, članak „Pogledajte povorku maškara u Trogiru“, objavljeno: 15. 2. 2025., https://dalmatinskiportal.hr/zivot/pogledajte-povorku-maskara-u-trogiru/2767 (Pristupljeno: 6. 1. 2020.)

Karneval je uvijek znao iznjedriti aktualnu temu koja zaokupira pažnju. Prigoda je to da se oslobodimo loših navika ukazujući na donošenje štetnih odluka, kazao je predsjednik udruge Rašpin Jute Tonći Barada. 2020. godine tema karnevala odnosila se na "dobri bankomat", a nisu izostali ni prigodni stihovi, objavljeni na facebook stranici udruge:

"*Nekad je do ljudi,*

a digod i do aparata,

Sad minuta sutnje

za dobrog bankomata.

U blagajni bilo il ne bilo para,

bankomat je uskaka i to s puno zara.

Isplaciva dnevnice i place kad je tribao,

jer dobri bankomat nikad ne zaribao.

I za nogometase na placi u Dobrica,

dobri je bankomat stvarno bija prava srica.

Radija je, cak i stampa kune sam,

dobri je bankomat i mora i san.

Sve dok je dava nikoga to nije bilo briga,

je li pare stampa il ih je s racuna diga.

No jednog je dana bankomat reka dosta vise,

minus u blagajni vam na cudno mirise.

Ne dan vise niti jedne lipe,

zatvorija san sve od para pipe.

I danas gradom kruze price da je dobar bija,

dobri bankomat mir mu dusi bija!"[214]

Da se stoljetna tradicija nastoji očuvati, dokazuju svojim zalaganjem i poznati Trogirani. Popularni hrvatski pjevač Vinko Coce (1954.-2013.), rodom je bio iz Trogira i uz veliki broj otpjevanih glazbenih hitova, 2002. godine, objavljuje pjesmu posvećenu maškarama. Stihovi dokazuju očuvanost tradicije, maškarana osoba se nije smjela prepoznati, a maskirana zabava trajala je do ponoći na pokladni utorak:

"*Sinoć sve do ponoć*

u maškare san bija

dikod da san iša

puka san od smija.

Kaletu cilu tvoju

stoput san obaša

nigdi san te vidi

nigdi san te naša.

Ajdemo se maškarat

nećemo se pripoznat

drugu ja ću ljubiti

mislit da si ti.

Sinoć sve do ponoć

s tebon ja san bija

[214] Udruga Rašpin Jute, objavljeno: 25.12.2011., https://bit.ly/3CpZiEh (Pristupljeno: 6.1.2020.)

poznala me nisi

puka san od smija."

Članovi udruge Rašpin Jute iz godine u godinu pozivaju sve zainteresirane, mlađe generacije da se pridruže udruzi i da se novim idejama nastavi stoljetna tradicija. Predsjednik udruge Rašpin Jute Tonći Barada objašnjava da je zato osnovana i facebook grupa, da bi svi zainteresirani građani mogli pratiti novosti, ali i da se pisanim putem sačuva vrijedna baština trogirskoga kraja. Na facebook stranici spomenute udruge stoji sljedeće:

„Grupa je zamišljena da obavještava i okuplja sve one koji vole igru, smijeh, zabavu i maškaranje. Trogirska karnevalska događanja imaju stoljetnu tradiciju. Jedna od legendi stara više od 500 godina priča o tužnim zvonima i obitelji Pajton u vrijeme poklada. Karnevalski običaji njeguju se i danas. Trogirska karnevalska udruga RAŠPIN JUTE registrirana je 2002. godine. Cilj i program udruge je zajedničko druženje, zabava i nastup. Danas smo u situaciji ne samo da čuvamo tradiciju, već da je i sami stvaramo. Stvaramo je kroz nove fešte, nove maske, nova događanja i prenosimo duh maškaranja na sljedeće generacije. Činimo to organizirano, osmišljeno i prilagođeno današnjim uvjetima života. Svaka generacija nosi svoj pečat vrimena. Generacijama prije i sada karnevalsko vrijeme je vrijeme igre, smijeha i zabave. Trogir je lokalitet svjetske baštine. Grad bogate prošlosti. Grad spomenika, ali i grad veselih građana zaljubljeni u ples, igru i lijepu pjesmu. Grad sretnih građana. Grad sretnog trenutka. Kairos je naš brand.“

Nekada krnje nije bio glavna tema trogirskog karnevala, ali posljednjih godina jest:

„Ono što se svake godine mora obavezno, a to je pronaći krivca koji je u prošloj godini bio loš. 2020. godine, krivac je bio bankomat koji je asocijacija na komunalno poduzeće Dobrić koje je likvidirano u toj godini, ono je opterećivalo grad, sve građane Trogira.“[215]

Budućim generacijama trogirskih maškara ostaje zapisana trogirska karnevalska legenda, zaštitno lice trogirskog karnevala:

„Legenda trogirskih maškara je pokojni Valentin Buble, koji je svojom pojavom i specifičnošću obilježio aktivnost karnevalske udruge Rašpin Jute iz Trogira. A kako nas uvik pitaju šta je rašpe, a šta je jute, evo odgovora. Raše je nadimak za Trogiranina, jer legenda kaže da su postojala dva prijatelja Trogiranin i Kaštelanin, a kada je Kaštelanin došao u trogirsku

[215] TV emisija „Dalmacija moga oka“ Televizije Jadran, emisija emitirana 24. 2. 2020., urednica i voditeljica: Barbara Žaja, kazivač: Tonći Barada, https://bit.ly/3JSM5pM (Pristupljeno: 7. 3. 2023.)

katedralu, za križ je dobio objašnjenje da je to raspelo, a jute je inače maskota, krivac za sve što se dogodi u godini."[216]

[216] TV emisija „Dalmacija moga oka" Televizije Jadran, emisija emitirana 7. 2. 2022., urednica i voditeljica: Barbara Žaja, kazivač: Tonći Barada, *https://bit.ly/3snNf6P* (Pristupljeno: 7. 3. 2023.)

6. Preduskrsno vrijeme i Uskrs

Preduskrsno vrijeme u trogirskom kraju obilježeno je nizom običaja, vjerovanja i pučkih obreda koji predstavljaju pripremu zajednice za najvažniji kršćanski blagdan Uskrs. Riječ je o razdoblju duhovne pokore koje počinje Pepelnicom (Čistom srijedom) i traje četrdeset dana, sve do Uskrsa. Tijekom korizme naglasak je na postu, molitvi, odricanju, a osobito je važna simbolika Velikog tjedna koji uključuje običaje Velikog četvrtka, petka i subote. Na trogirskom području preduskrsno razdoblje povezano je s brojnim lokalnim običajima, od pripreme posebnih jela, procesije kroz grad, do čuvanja groba i dramatiziranih prikaza Kristove muke.

6.1. Sveti Grgur

Sveti Grgur Čudotvorac, rođen oko 213. godine u Neocezareji (današnji Niksar u Pontu, Mala Azija), potekao je iz poganske obitelji, no nakon obraćenja na kršćanstvo postao je biskup rodnog grada. Tijekom svog biskupovanja neumorno je širio kršćansku vjeru, a pred kraj njegova života gotovo cijeli grad bio je pokršten. Nadimak Čudotvorac stekao je zahvaljujući brojnim čudima koja su mu pripisana, a njegova pisana ostavština uključuje i prvu kršćansku autobiografiju. Posebno mjesto zauzima u povijesti bosanskih kraljeva iz dinastije Kotromanić, koji su ga štovali kao svog zaštitnika. Njegov lik bio je prikazan na novcu kralja Stipana Ostoje, a na molbu posljednjeg bosanskog kralja Stipana Tomaševića, papa Pio II. proglasio ga je 7. studenoga zaštitnikom Bosanskog kraljevstva. Sveti Grgur Čudotvorac ostao je kroz stoljeća simbol vjere i duhovnog vodstva, povezujući povijest kršćanstva u Maloj Aziji i na Balkanu.[217]

Njegov se blagdan tradicionalno obilježavao na datum njegove smrti 12. ožujka, no nakon liturgijske reforme Drugog vatikanskog koncila premješten je na 3. rujna, dan njegova izbora za papu. U hrvatskoj pučkoj tradiciji, 12. ožujka poznat je kao Grgurevo ili Gregurjevo, a ovaj je datum bio povezan s brojnim poslovicama i narodnim vjerovanjima o prirodnim pojavama i početku proljeća. Poznata poslovica „*Sveti Grgur, tica gnijezdur*" upućuje na to da ptice u to vrijeme počinju graditi gnijezda. U Trogiru je taj dan bio poznat i po izreci „*Grgurina - zlogodina*", koja upućuje na mogućnost obilnih kiša i lošeg vremena. Međutim, premještanjem

[217] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 155.

blagdana na rujan, mnoge od ovih pučkih poslovica izgubile su svoj izvorni smisao jer su bile vezane uz proljetne vremenske uvjete i prirodne cikluse.[218]

6.2. Sveti Josip

Sveti Josip, čija se svetkovina slavi 19. ožujka, poznat je kao muž Blažene Djevice Marije i zakonski otac Isusa Krista. Iako nije bio njegov biološki otac, kao potomak kralja Davida pripadao je lozi kojoj je Bog obećao dolazak Mesije. Po zanimanju stolar, Josip simbolizira tihu, ali izuzetno važnu ulogu u povijesti spasenja. Evanđelja ne bilježe nijednu njegovu riječ, no o njemu saznajemo kroz Matejevo i Lukino evanđelje. Prema biblijskim zapisima, anđeo mu se ukazivao u snovima i davao mu Božje upute. Vodio je Mariju na popis stanovništva u Betlehem, gdje se Isus rodio, i zajedno s njom tražio dvanaestogodišnjeg Isusa koji se zadržao u hramu u Jeruzalemu. Nakon tog događaja, Josip se više ne spominje u evanđeljima, pa se pretpostavlja da je preminuo prije nego što je Isus započeo svoje javno djelovanje. Josip je postao uzor vjere, poslušnosti i obiteljskog života. Hrvatski sabor ga je 1687. godine proglasio zaštitnikom Hrvatskog kraljevstva i cijelog hrvatskog naroda, dok ga je papa Pio IX. 1870. godine proglasio zaštitnikom sveopće Crkve. Njegov zagovor kod Boga smatra se iznimno snažnim, zbog čega je zaštitnik bolesnika, umirućih i uzor svima koji kroz svakodnevni rad služe Bogu. Josipova snaga leži u njegovoj poniznosti i pravednosti, čime je postao dostojan časti kao Božji odabranik i čuvar Isusa Krista.[219]

U Trogiru se sv. Josip tradicionalno slavi u crkvi sv. Josipa na Čiovu, suzaštitnika župe. 2019. godine, središnje misno slavlje predvodio je fra Bojan Rizvan, tajnik Franjevačke provincije sv. Jeronima. U propovijedi je istaknuo da je sv. Josip bio vjeran Božjoj ljubavi, nadodajući povjerenje i vjeru Marijinoj priči. Premda je isprva sumnjao, prihvatio je Božji naum i postao odgojitelj Isusa Krista, pokazujući kako otac gradi život svog djeteta vlastitim primjerom. Naglasio je važnost poslušnosti Božjoj riječi, jer pravo ispunjenje dolazi kada živimo Božji plan o nama. Fra Bojan potaknuo je vjernike da, po uzoru na sv. Josipa, više djeluju, a manje govore, svjedočeći vjeru kroz život. Pred kraj mise, fra Bojan je izmolio posebnu molitvu pred kipom sv. Josipa. Župnik fra Matija Matošević zahvalio je svima koji su pridonijeli proslavi,

[218] Gazivoda, Jelena, *Sveti Grgur, tica gnijezdur*, Predavanje Sanje Vulić *Sveci u ožujku u frazemima i poslovicama, Matica hrvatska*, Vijenac 654., https://www.matica.hr/vijenac/654/sveti-grgur-tica-gnijezdur-28917/ (Pristupljeno: 12. 11. 2024.)
[219] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 156.

uključujući župni zbor i sudionike križnog puta. Svetkovini je prethodila devetnica, a završne dane vodio je don Mate Madunić.[220]

6.3. Blagovijest

Blagovijest je svetkovina koja slavi utjelovljenje Isusa Krista, Spasitelja i Otkupitelja svijeta. Smatra se jednom od najvećih svetkovina u kršćanstvu jer obilježava trenutak kada je anđeo Gabrijel navijestio Djevici Mariji u Nazaretu da će po Duhu Svetom začeti i roditi Sina imena Isus. Događaj predstavlja početak Božjeg plana spasenja. Prema Bibliji, Gabrijel se Mariji ukazao u Nazaretu, dok je bila zaručena s Josipom, ali još nisu živjeli zajedno. Njegove riječi: „Zdravo Marijo, milosti puna, Gospodin s Tobom" postale su početak molitve „Zdravo Marijo", jedne od najpoznatijih kršćanskih molitvi. Marijina ponizna i predana izjava: „Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po riječi tvojoj!" simbol je potpunog prihvaćanja Božje volje i ključni trenutak ove svetkovine. Prema legendi, kako bi zaštitili kuću u kojoj se dogodilo Navještenje od muslimanskog razaranja, anđeli su je 10. svibnja 1291. godine prenijeli na Trsat u Rijeci. Kasnije, 10. prosinca 1294. godine, premještena je u Loreto, gdje se i danas nalazi, poznata kao *Santa Casa* (Sveta Kuća). Iako se Blagovijest često slavi u korizmenom razdoblju, ona nosi posebnu važnost, praćenu bogatim vjerskim obredima i običajima. Svetkovina uključuje molitve, liturgijske pjesme, procesije te djela milosrđa, poput pomaganja siromašnima i udovicama. U prošlosti su mladići i djevojke u dobi od trinaest do šesnaest godina na Blagovijest prolazili obred tetoviranja križeva, kao zaštitu od turskih napada. Večer uoči Blagovijesti u crkvama su se pjevale litanije u čast Gospi, dok se na sam blagdan održavala svečana procesija oko crkve, nakon koje bi slijedila misa. Uvečer bi se ponovila procesija koja je prolazila kroz cijelo selo, a njen središnji trenutak bilo je nošenje kipa Gospe, kojeg su nosila četvorica muškaraca, dok su djevojčice u bijelim haljinama posipale cvijeće, dodatno naglašavajući svečanu i duhovnu atmosferu ovog blagdana.[221]

Blagdan Navještenja Gospodinova, poznat kao Blagovijest, tradicionalno se obilježava u Trogiru, a svečano je proslavljen 25. ožujka 2019., s posebnim naglaskom na najveću trogirsku župu Gospe od Anđela. Misno slavlje održalo se u crkvi Gospe od Demunta..[222]

---

[220] Informativno katolička agencija, *Proslavljena svetkovina sv. Josipa u Trogiru*, članak objavljen: 20. 3. 2019., https://ika.hkm.hr/novosti/proslavljena-svetkovina-sv-josipa-u-trogiru/ (Pristupljeno: 13. 2. 2024.)

[221] Dragić, Marko, *Blagovijest u hrvatskoj tradicijskoj duhovnosti*, Etnologica Dalmatica, Vol. 29, 2022., str. 41-46.

[222] Trogirski portal, *Slavimo blagdan Blagovijesti*, članak objavljen: 24. 3. 2019., https://trogirskiportal.hr/slavimo-blagdan-blagovijesti/ (Pristupljeno: preuzeto: 5. 4. 2024.)

6.4. Korizma

Riječ korizma dolazi od latinske riječi *quadragesima*, to jest od talijanske riječi *quaresima* što znači broj četrdeset ili možemo reći četrdesetodnevno razdoblje koje dolazi prije Uskrsa. Elementi korizmene priprave su pokora, post, pokornička odjeća i molitva. Korizma je, posebno u prvim stoljećima kršćanstva, imala značenje pokorničkog razdoblja.[223]

Značajno obilježje korizme je izraženiji vjerski život. Ljudi se češće mole i odlaze na godišnju ispovijed. Veliki petak se provodi u molitvi, u crkvi, ali i u procesijama.[224] Tijekom molitve na Veliki četvrtak, ljudi stoje ili kleče. Klečanje u Katoličkoj crkvi pokazuje iznimnu pokornost. U korizmenom razdoblju, vjernici nastoje činiti dobra djela, pomagati jedni drugima, u spomen na Isusove postupke.[225] U početku korizme nastupa čišćenje ljudi, kuće i okućnice i ono je simbolično te se odvaja od prethodnog razdoblja, vrijeme poklada. Istodobno, radi se i o pripremi za uskršnje doba.[226]

U korizmi, kršćani se ispovijedaju prije proslave Uskrsa. U korizmi postoji šest nedjelja, prva se naziva Čistom, druga Pačistom, treća Bezimenom, četvrta Sredoposnom, peta Gluhom, a šesta Nedjeljom muke Gospodnje ili Cvjetnicom. Od Čiste srijede pa sve do Uskrsa pjevaju se korizmene i uskrsne molitve. Katolici se skrušeno pripremaju za Uskrs, najveći i najsvečaniji blagdan.[227]

U korizmi se, još od početaka kršćanstva, kao pripremu za Uskrs, preporučao post i nemrs. Kada se spominje nemrs, radi se o suzdržavanju od namirnica mesnoga podrijetla, dok je post potpuno odricanje od hrane, to jest uzimanje samo jednog potpunog obroka dnevno. Vjernici najčešće ne čine razliku između ta dva pojma pa pod pojmom posta podrazumijevaju nemrs.[228] Korizmeni je post završavao na Veliku subotu. Korizma se isticala od dolazećeg razdoblja i odjećom. Crkva je za korizmu koristila crno i ljubičasto, a bijelo za Uskrs, pa su se vjernici

---

[223]Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica.* Golden marketing, Zagreb 1997., str. 28.
[224] Isto, str. 34.
[225] Isto, str. 39.
[226] Isto, str. 29.
[227]Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti,* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007. , str. 152.
[228]Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica.* Golden marketing, Zagreb 1997., str. 41.

odijevali prateći pokornički duh korizme. Korizmena je odjeća bila jednostavna, potpuno različita od uskršnje svečane odjeće.[229]

Korizma je započinjala s Čistom srijedom. Taj je dan morao biti u skladu s crkvenim propisima. Na Čistu srijedu odlazilo se na *pepeljanje*. Na Cvjetnu nedjelju, nakon mise, bio je običaj započeti s četrdesetosatnim klanjanjem.[230] Klanjanje je trajalo do srijede, do podneva. U trogirskom zaleđu, od običaja na Čistu srijedu, izdvaja se iskuhavanje posuđa, kaže kazivač Blaž Žaja: „*Na Čistu srijedu se posuđe iskuhavalo u lugu, na glavu se stavlja pepeo. Što se tiče hrane, nije se ništa mliječno jelo*"“[231]

Kazivačica Vinka Zulim navela je da se u Trogiru i njegovoj okolici, na Čistu srijedu, njegovao običaj skidanja i pranja „komoštri“. U Segetu, Okrugu, Arbaniji, djeca bi vukla „komoštre“ po cesti, pa sve do obale, do mora, gdje bi ih prali. Domaćice su započinjale s čišćenjem i uređenjem kuće, prale su posuđe u lušiji, a čistile su i dimnjake i okućnice. Domaćice su nosile skromniju odjeću, bez ukrasa i nakita, nije bilo zabave. Kazivačica Mila Perkušić kazala je da su Trogirani svakoj od šest nedjelja korizme dali poseban naziv pa su primjerice, petu korizmenu nedjelju u Trogiru nazivali „Glušćica“.

Vrijedi spomenuti da je nakon korizmenog razdoblja, nakon tišine i ozbiljnosti, u kojem zabave nisu bile dopuštene, započinjalo razdoblje u kojem su ljudi mogli opušteno plesati, pjevati i svirati. To je obično započinjalo na Uskrsni ponedjeljak. Radilo se o kolanju na Uskrsni ponedjeljak.[232] U trogirskom se kraju posebno ističu nekadašnja kola, za koji su se djevojke pripremale i to tako da su birale najljepšu odjeću jer su to bili trenutci kada su se pokazivale mladićima, mogućim budućim muževima.[233]

---

[229] Isto, str. 48.

[230] Četrdesetsatno klanjanje u tradicijskom vjerskom životu južnog dijela Hrvatske. Riječ je o Kvarantorama koje dolaze od talijanskih riječi *quranta ore*, tj. četrdeset sati (lat. *Oratio quadraginta horarum*) i označavaju pobožnost javnog štovanja Presvetog oltarskog sakramenta. Najčešće se pobožnost odvija u danima od Cvjetnice do Velike srijede. Radi se o pobožnosti koja je nastala pod utjecajem katoličkih strujanja u mediteranskom prostoru. Počeci klasičnog oblika ove pobožnosti nastali su u Milanu između 1527. i 1537. godine. Ipak, korijeni ove pobožnosti još su stariji i nisu vezani samo uz Milano. Vezani su za simboliku četrdesetsatnog počinka Kristova tijela u grobu. U suvremenoj se talijanskoj literaturi često napominje da je upravo Zadar mjesto najstarijeg spomena četrdesetsatnog klanjanja. Isto tako, Zadar se spominje kao mjesto prvog obavljanja ove pobožnosti izvan Velikog tjedna, to jest u vrijeme izbijanja kuge 1304. g.
(Huljev, Ivica, *Kvarantore: jučer, danas, sutra*, Prilozi povijesti otoka Hvara, Vol. XIII, No. I, Komiža, 2017., str. 125-126.)

[231] Kazivač: Blaž Žaja, rođ. 1937. u Mitlu

[232] Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 40.

[233] Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica.* Golden marketing, Zagreb 1997., str. 191.

Dok su se još nosile tradicijske nošnje, vrijeme korizme značilo je da su žene odlagale odjeću s manje ukrasa, veza, a vunene tkane pregače bile su zagasitih boja. Manje su nakita stavljale na sebe. Vrijeme je to intezivne pokore, molitve, radova u polju i vinogradu, i crkvenih pobožnosti. Za vrijeme korizme, postilo se, a starije osobe u tom razdoblju ne bi uopće jele meso. Inače, meso su jeli samo četvrtkom i nedjeljom, a ostale dane najviše razne vrste zelja. Druga faza korizmene pripreme je Veliki tjedan, kojemu prethodi Cvjetnica (Cvjetna nedjelja).[234]

6.4.1. Čista srijeda

Na Čistu srijedu ili Pepelnicu skidaju se komuštre, koje djeca vuku po cesti do mora, gdje ih peru da bi bile čiste od pokladne masnoće. U Segetu i Donjem Okrugu (Okruku) također pale crkvene palme, koje su prošle godine bile blagoslovljene na Cvjetnicu, i tim se pepelom posipa glava u Gornjem Okruku. Na večer Velikog četvrtka u Gornjem Okruku i Segetu, ili Velikog petka u Donjem Okruku, tuče se šibama po crkvenim klupama, *baraban* ili *taraban,* na uspomenu šibanja Krista, te se šibe poslije bace pod krevet protiv gamadi. Šibe mogu biti išarane, a vjeruje se da ako takvu donese kući sa barabana, da će se u toj kući roditi žensko dijete. Pastiri često spremaju te šibe i njima gone blago, a to je zabilježeno u Segetu. Na Veliki petak moralo se obilno piti vina, jer se po vjerovanju ono toga dana pretvara u krv. Taj običaj je zabilježen u Segetu, Gornjem i Donjem Okrugu (Okruku). Na Veliku subotu ujutro naloži se pred crkvom velika vatra, koju svećenik blagoslovi svetom vodom. Običaj je da nazočni uzmu komad gorućeg drva te ga odnesu kući i s njim zapale novu vatru. Drugdje se taj ugarak samo baci u vatru koja gori na kominu (u Segetu), a često crkvenjak sakupi ugarke i nosi ih selom i dijeli po kućama (u Segetu Donjem i Gornjem Okruku).

Na uskrsne blagdane, značajan je dan svetog Jurja. Rano ujutro govori se u crkvi misa za blago, i tada se blagoslovi konopac, koji se priveže volu ili kravi za rogove. Sol se također blagoslovi, a tu blagu kasnije, kod napajanja, popije u vodi.[235]

6.4.2. Veliki tjedan

Brojni su običaji vezani za Veliki tjedan i Uskrs u Trogiru. Blagdan Uskrsa se slavio odlaskom u crkvu, a potom u krugu obitelji te se nisu održavale kulturno-umjetničke manifestacije.

[234] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., 271.
[235] Škoda, Klara; Držić, Marijana, *Godišnji običaji na otoku Čiovu i u Segetu,* Vartal 1-2, 1996/7., str. 283-284.

Društvene zabave su bile održavane tek drugi dan, na Uskrsni ponedjeljak. Veliki tjedan otvara Cvjetnica koja se slavi u nedjelju prije Uskrsa. Veliki četvrtak je dan početka muke Isusove. Veliki petak se provodi u molitvi, u crkvi, ali i u procesijama.[236] Tijekom molitve na Veliki četvrtak, ljudi stoje ili kleče. Klečanje u Katoličkoj crkvi pokazuje iznimnu pokornost. Na Veliki petak se govori o Isusovoj muci. Na oltaru se ne nalaze križ, cvijeće, svijećnjak. Velika subota se naziva i Bijelom subotom kada domaćice čiste i uređuju dom. Dom mora biti spreman, čist i uredan za obilježavanje važnog katoličkog blagdana Uskrsa. Za vrijeme mise, na Veliku subotu, odvija se obred blagoslova hrane. Na misu se nose sirnica i kuhana jaja na blagoslov, a nakon blagoslova služe se za uskršnji doručak.[237]

Na Veliki četvrtak obavezno se kuhalo zelje koje se jelo prstima, pa se u narodu taj dan zove Zeleni četvrtak. Na Veliki petak, kao i druge dane Velikog tjedna, nije se radilo o zemlji, jer se vjerovalo da je tijelo Isusovo u njoj i drži. Nije se smatralo sretnim roditi dijete na Veliki petak. Običaj je piti crno vino, jer se vjerovalo da će onaj tko ga pije imati krvi. Za objed se jeo bakalar, a onaj tko nije bio u mogućnosti kupiti ga, pripremao je kuhani krumpir ili neko drugo posno jelo. Tog dana su se torovi škropili blagoslovljenom vodom. Na Veliku subotu, zvanu i Bila subota, nosili su na blagoslov u crkvu pogaču, kuhana jaja - i to onoliko komada koliko je ukućana - te sir i sol. Kada bi na Bilu subotu zazvonili crkveni zvona, obznanjujući Kristovo uskrsnuće, običaj je bio umiti se, a ako se čeljade zateklo u paši s blagom, podalje od vode, tada to obredno umivanje obaviše pljuvačkom.[238]

Od Velikog četvrtka zvona su prestajala zvoniti, odnosno bila su „vezana“ sve do Bijele subote, kada bi ponovno zazvonila. Kada bi ujutro u Segetu odjeknulo zvono Glorija, iako se slavilo u 9 sati, prvo što su ljudi činili bilo je pranje očiju. Djeca bi trčala umiti se, vjerujući da će im to donijeti dobro zdravlje. Na Veliki četvrtak vjernici su odlazili u crkvu na Gospin plač, gdje se pjevalo bez pratnje glazbe, a tako je bilo i na Veliki petak. Kada bi toga dana zazvonila Glorija, prestajale su sve zabrane koje su vrijedile tijekom Velike sedmice. Istog dana mijesilo se tijesto za sirnice i garitule, koje su se darivale djeci. Žene bi svoje sirnice nosile na pečenje u pekaru Lozovinovih, a svaka sirnica imala je tri pletenice tijesta, s jajetom postavljenim u sredinu. Tog

[236] Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica.* Golden marketing, Zagreb 1997., str. 34.
[237] Žaja, Barbara, *Veliki tjedan u trogirskoj crkveno-pučkoj baštini*, Kulturna baština, 49-50, Društvo prijatelja kulturne baštine, Split, 2025., str. 280.
[238] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 271.

dana također su se bojila jaja, pri čemu su se za prirodne boje koristili kapula i peršin. U Gornjem Segetu postojao je običaj darivanja zeta duzinom jaja, odnosno s 12 jaja.[239]

Tijekom cijele Velike sedmice bilo je uobičajeno piti crno vino, jer se vjerovalo da se ono u tim danima pretvara u krv. Na Veliki petak održavala se velika procesija, a cijelo selo bilo je svečano ukrašeno. Žene i djevojke postavljale su marame i tapete na prozore, a duž puta kojim je prolazila procesija palile su se *šterike*, odnosno svijeće. Ljudi su posipali put kaduljom i poljskim cvijećem, dok su ribari na usidrenim brodovima na mulu palili ferale. Procesija bi se zaustavljala na rivi, gdje bi župnik blagoslovio brodove. Na Uskrs su se u crkvu nosile košare s blagoslovljenim jelom, sirnicom, jajima i janjetinom, koje bi se nakon mise zajednički *marendavalo*. Uz to, na Uskrsni blagdan slavio se i blagdan Svetog Jure, kada se služila posebna misa za blago. Nakon Drugog svjetskog rata ovi su se običaji postupno izgubili.[240]

6.4.3. Cvjetnica

Običaj je da djeca uoči Cvjetnice beru cvijeće poput bajama, ljubica, drijena i drugog, te da to stave u vodu, kojom će se prije izlaska sunca na Cvjetnicu umiti svi u kući. Cvjetnica je, kao proljetni blagdan, označena zelenilom, pa je uobičajeno blagoslivljanje palmi, a to su ovdje grančice javora, lovora i masline. Ljudi su ovim blagoslovljenim grančicama pridavali veliku moć, te su ih stavljali u vinograde, oranice, štale, a u kući ih zaticali za kućna raspela ili sliku sveca, vjerujući u njihovu zaštitnu moć. Ove su palme služile i za obranu od groma, pa bi je za nevremena zapalili ili s palminom ružicom činili znak križa prema oblacima, vjerujući da će ih tako razbiti te da im neće naškoditi usjevima.[241]

Korištenje grančica na Cvjetnicu kršćanski je običaj o kojem se već govori u 4. stoljeću u Jeruzalemu, a u latinskoj Crkvi prisutan je od 1000. godine. Evanđelja nam govore o Isusovom svečanom ulasku u Jeruzalem gdje ga je dočekao veliki broj ljudi s palminim granama u ruci. Upravo su ta evanđelja u osnovi obreda blagoslova grančica na Cvjetnicu. U srednjoj Dalmaciji, u okolici Trogira, naziv Cvjetnica miješao se i s nazivom *Cvitnica* ili *Cvitna nedilja*. Blagoslovljena grančica trebala je osigurati zdravlje, sreću, zaštitu i dobar urod.[242] U hrvatskoj

[239] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str. 67
[240] Isto, str. 67
[241] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 271.
[242] Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica.* Golden marketing, Zagreb 1997., str. 83., 88.

se tradiciji, umjesto naziva Cvjetnica, Cvitnica, koristio i naziv Cvitna nedilja, Palmenica (Šolta), Neđeja od póme (Dubrovačka Župa), Palmina nedija (Trogir).[243]

U trogirskom zaleđu, u selu Vinovac, povodom Cvjetnice, bila je posebna priprema u kući. Naime, kazivač Blaž Žaja kaže da je običaj bio blagoslovljenu maslinovu grančicu postaviti u nekoliko kućnih prostorija, prvenstveno u blagovaonicu i spavaću sobu:

„*Na Cvitnicu se išlo u polje, u maslinik, ubrala bi se grančica koja bi se nosila u crkvu na blagoslov. Nakon što bi se ta maslinova grančica blagoslovila, grančica bi se stavila u polje, štale, vinograd, ali i u dom. U kući bi se najčešće stavila, jedna u spavaću sobu, a druga u kužinu. Ta u spavaćoj bi se uviknamistila na okvir slike nekog sveca. Stariji ukućani bi nosili grančice na groblje. Te su grančice značile mir i blagostanje, aprije svega zdravlje. Svake bi se godine pripremala i cvitna vodica. Dan prije Cvitnice bi se ubralo cviće, doma bi se izvadijakajin, stavila bi se unutra voda zajedno s tincvićen, i to bi se sve stajalo vanka noću. Znali bi i bršljan stavit. Ujutro bi se svi umili s tom vodom. Značilo bi da ćemo bit zdravi i lipog lica*.“[244] Također, u Trogiru, običaji odlaska na svetu misu i umivanja na Cvjetnicu se i danas poštuju: „*Na Cvjetnicu se obavezno ide u crkvu. A prije toga, još od djetinjstva je ostalo umivanje jutarnje s mirisnom vodicom. Večer prije se pripremi posudica s vodom i cvijećem, a ujutro to cvijeće omekša. Nakon umivanja, u crkvu se ide s friško ubranom maslinovom grančicom koja se nakon blagoslova, nosi doma i stavi u vazicu na vitrini*“.[245]

U trogirskoj okolici, u Seget Vranjici, na *Cvitnicu* se nosila maslinova grančica koja se nakon blagoslova postavljala na posebno mjesto u kući.[246] U Bibliji se navodi da je maslina biblijska biljka koja je ljudima oduvijek pridonosila izobilje ulja. Obilan urod masline predstavlja Božju providnost, a sama maslinova grana simbolizira mir.[247]

Na Cvjetnicu se u crkvu nosila maslinova grančica na blagoslov, a po povratku iz crkve djeca su dobivala na dar naranču. Nakon toga odlazili su na svoju zemlju, gdje bi blagoslovljenu grančicu stavljali na određeno stablo, uvijek na isto mjesto svake godine. U Velikoj sedmici bilo je zabranjeno kopanje zemlje, jer se vjerovalo da tih dana Kristovo tijelo počiva u zemlji. Također, nisu se obavljali pogrebi niti čišćenje kuće, koje se moralo završiti unaprijed. Na

[243] Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskog zaleđa*, Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke, Vol.8 No. 8, 2015., str. 157.
[244] Kazivač: Blaž Žaja, rođ. 1937. u Mitlu
[245] Kazivač: Ante Žaja, rođ. 1961. u Trogiru
[246] Kazivačica: pok. Antica Vukman, rođ. Čarija, Seget Vranjica, 1921.-2018.
[247] Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi,* Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No. 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015, str. 423.

Veliki četvrtak i Veliki petak bio je običaj da se u crkvi šibama, tzv. barabanima, udara po klupama ili podu, u znak sjećanja na Kristovo šibanje. Te su šibe bile ukrašene rezbarijama i kasnije su se koristile za tjeranje blaga, poput ovaca i koza. Djeca su po selu pravila buku pomoću čvrčaljki, budući da se zvona nisu oglašavala. Umjesto njih, zvonila je remet, dok su ljudi u crkvu bili pozivani *klapalicom*, koja je pri okretanju proizvodila zvuk, uz poziv: „*Prva, druga, treća, ajte svitu na misu.*“[248]

Voditelj Klape Sveti Juraj HRM-a Marko Bralić navodi kako su momci na Cvjetnicu ili večer prije znali curama donositi cvijeće i to ono u *pitarima*, a te bi *pitare*, ukoliko nisu imali novca za kupiti cvijeće, uglavnom ukrali gdje im je zgodno.[249]

Na dan Cvjetnice, tijekom mise, čitalo se o Isusovoj muci. Na taj su se dan mladi ljudi umivali, što je slučaj i u trogirskom kraju, izvorskom vodom u koju se dan ranije stavljalo tek ubrano proljetno cvijeće.[250] Trenutak umivanja je posebno značajan. Taj se trenutak uz velikosubotnji crkveni obred, upotpunjuje zvonjavom zvona. To se moglo uraditi s tek blagoslovljenom vodom, u moru ili rijeci, ali i na bilo koji drugi način. Umivalo se radi zdravlja, posebno očiju, te lijepoga lica koje se može očistiti od bilokakve kožne bolesti. Umivanje se oslanja na religijsko razdoblje i na poveznicu sa značenjem korištenja vode u crkvenim obredima. Voda je u kršćanskoj liturgiji simbol očišćenja. Očišćujuće djelovanje blagoslovljene vode uočljivo je u molitvi koju je svećenik, početkom 10. stoljeća, izgovarao dok je provodio blagoslov vode.[251]

6.4.4. Veliki četvrtak

Veliki četvrtak je dan Isusove posljednje večere, a Katolička crkva tim danom ulazi u sveto trodnevlje i priprema se za veliku proslavu Uskrsa. Isus je na Veliki četvrtak sa svojim učenicima proslavio po posljednji put židovski blagdan Pashe te je ustanovio svetu misu po kojoj se kršćani prepoznaju. Isus je prisutan u kruhu. Predao je svoje ljudsko tijelo i svoju krv, a to označava pobjedu nad smrću, zlom i tamom. Krist je na taj dan molio za apostole, svijet, obećao zaštitu od zloće. Tada je isto tako uhićen i sudski ispitivan. U prostoriji posljednje

[248] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str. 67
[249] TV reportaža, Klapa Sveti Juraj HRM, objavljeno: 17. 4. 2014., https://www.youtube.com/watch?v=t9RfMUwaDtY (Pristupljeno: 23. 9. 2022.)
[250] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti,* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007. , str. 157.
[251] Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica.* Golden marketing, Zagreb 1997., str. 75., 77., 79.

večere, Isus je učenicima oprao noge, a svojom smrću i uskrsnućem pozvao sve ljude u svoje nebeske dvore.[252]

U trogirskoj tradicijskoj baštini zapisano je postojanje, sada već izgubljena, četiri trogirska običaja u Velikom tjednu. Četiri trogirska običaja u Velikom tjednu nisu u tradiciji sačuvana. Riječ je o običajima: "križ od zakletve ili rotni križ", "poljubac mira", "glorija i hladna voda" te "molitva oko Ošljaka". Na temu običaja "križa od zakletve", u sklopu projekta Trogir Time Travel (Muzej grada Trogira), Maja Maljković Zelalija navodi da se zakletva pri izvršenju presude nekoć polagala nad križem i knjigom Evanđelja koji su bili postavljeni na jednu okruglu ploču na trgu, te uz to dodaje zapis Ivana Lucića koji glasi:

„Iako ove okrugle ploče više nema, te je ovaj način zaklinjanja izišao iz običaja, ipak je moguće da se ona ploča nalazila na sredini trga jer se još uvijek vidi okrugli trag na starom pločniku između Gospine crkve i novog zastavnog stupa. Od tog svečanog polaganja zakletve ostao je trag te se i u našim danima za uskrsnih blagdana običava izložiti veliki srebrni posvećeni križ na četverouglastoj ploči koja je pokrivala jednu kamenu raku, a bila je postavljena pokraj spomenute Gospine crkve na trgu pod prozorom. Ona je pred malo godina uklonjena, a namjesto nje se običava postaviti jedan mali stol s istim križem i ovaj se križ u narodu običava nazvati Križ od zakletve ili rotni križ.“[253]

Također, Maja Maljković Zelalija[254] govori o zaboravljenim trogirskim običajima na Veliki četvrtak. Rezultate istraživanja, u sklopu projekta *Trogir Time Travel,* iznosi 29. ožujka 2018. godine. Navodi kako je Veliki četvrtak, kao i cijeli Veliki tjedan, obilježen posebnim narodnim običajima. Posebno se osvrće na trogirski običaj koji se događao na Veliki četvrtak, nakon povratka s groblja. Naime, građani su dolazili na bunar Ošljak i oko njega kružili moleći za mrtve. Tradicija je nalagala da se svake godine na Veliki četvrtak, kao i na Dan mrtvih, obilaze groblja. Gradske bratovštine su u srednjovjekovnim tunikama i sa svijećama u ruci obilazile crkve u gradu, a onda su u procesiji odlazile izvan grada, na groblje, u posjet mrtvima. Na povratku s groblja, prije ulaska u grad, bratovštine su posjećivale bunar Ošljak. Običaj je bio da kruže oko bunara, mole za mrtve. Bunar je služio za napajanje blaga, a u blizini nije bilo groblja. Nije poznato u Trogiru kako je nastao običaj obilaženja bunara i molitve za mrtve. Maja Maljković Zelalija izdvaja zapis iz 1934. godine povjesničara Marka Perojevića, rođenog

[252] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti,* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007. , str. 160.
[253] Trogir Time Travel, 4 stara trogirska običaja u Velikom tjednu, objavljeno 8. 4. 2020.,., https://trogirtimetravel.blogspot.com/ (Pristupljeno: 11. 9. 2022.)
[254] Komunikologinja i kroatologinja, viša suradnica za odnose s javnošću u Muzeju grada Trogira

u Trogiru, koji zapisuje da su Trogirani sačuvali taj običaj i nesvjesno nastavljaju s tradicijom svojih predaka.[255] U nastavku, slika pod rednim brojem jedan, prikazuje tlocrt parka Garagnin koji se i danas nalazi na ulazu u grad Trogir, a na tlocrtu je ucrtan položaj bunara Ošljaka.

Slika 18.

Karta parka Garagnin na kojoj je ucrtan položaj Ošljaka, izvor fotografije: Muzej Grada Trogira, Trogir Time Travel

Nadalje, podrijetlo običaja *molitve oko Ošljaka* pojašnjeno je 1902. godine. O njemu je više kazao povjesničar i publicist Marko Perojević u članku *Starokršćanska grobišna bazilika u Trogiru*, objavljenom u časopisu *Novo doba*, 6. studenoga 1934. godine, Marko Perojević piše u članku da se „niveliralo zemljište“ oko Ošljaka i u dubini od 20 cm pronađen je komad pločnika od mozaika s bijelim kockama, te nekoliko komada rimskog crijepa i jedan kameni sarkofag s ravnim poklopcem. Radovi su bili odmah obustavljeni i pozvan je don Frane Bulić.

[255] Trogir Time Travel, 4 stara trogirska običaja u Velikom tjednu, objavljeno 8. 4. 2020., https://trogirtimetravel.blogspot.com/ (Pristupljeno: 11. 9. 2022.)

Publicist Perojević objašnjava u članku da je don Frane Bulić zatražio daljnje kopanje te su otkriveni zidovi i jedna apsida, komad mozaika i dva sarkofaga. Pretpostavilo se da su to temelji jedne velike trobrodne bazilike. Pronađeni su sarkofazi i poklopci s uklesanim križevima, a don Frane Bulić je zaključio da se upravo na tom mjestu, u parku Garagnin, nalazila glavna grobišna bazilika grada Trogira. Bazilika je razorena, no početkom 20. stoljeća postojao je običaj da se bratovštine na ruševinama pomole za pokoj svojih predaka.[256]

Također, to nije jedini običaj s trogirskog područja u razdoblju Velikog tjedna, zaboravljen je običaj pod nazivom *poljubac mira*. Maja Maljković Zelalija u opisu zaboravljenih trogirskih običaja, 8. travnja 2020. godine, izdvaja dijelove iz vodiča *Dr. I. Delalle: Trogir, vodič po njegovoj historiji, umjetnosti i životu*, iz 1936. godine, koji govore o djelovanju bratovština na Veliki četvrtak i Veliki petak:

„*Na Veliki četvrtak i Veliki petak bratovštine kao da ožive i vraćaju nas u stara vremena. Iza procesije na Veliki petak u kasnoj noći, bratimi se skupljaju u dvorane svojih bratovština, skidaju kukuljice, oko vrata objese pâs u znak pokore i pred otkrivenim Raspećem pitaju oproštenje od Boga i u svoje braće i mire se u - poljupcu mira.*“[257]

Slika 19. Tunika bratovštine Sv. Duha, izvor fotografije: Muzej Grada Trogira, Trogir Time Travel

[256] Isto.
[257] Isto.

Kada se govori o uskršnjim običajima na trogirskom području, vrijedi istaknuti i tradiciju pučkih napjeva. Naime, u susjednim Donjim Kaštelima, u Kaštel Štafiliću, u crkvi Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije, još uvijek je sačuvana tradicija održavanja koncerata korizmenih pučkih napjeva:

„*Naš svit je uvik iša u crikvu. To je bila ka neka užanca, pogotovo na dan o nedije. Svega se znalo događat na tom svetonmistu, molilo se, pivalo, plakalo, a sve na slavu Bogu, kao i korimeni napjevi koji su i pri više od sto godina opivali muku Gospodinjovu. Najviše bi se pivalo na Veliki četvrtak i Veliki petak, prinosilo se to s kolina na kolino. I fala Bogu, tako je i danas.*“[258]

Na koncertu korizmenih pučkih napjeva u Kaštel Štafiliću, održanom 2017. godine, pučki pjevač sastava *Donji Kaštili* Pero Klišmanić je kazao kako su ljudi prepoznali održavanje tradicije:

„*Ova je tradicija počela zamirat i čujte, čuti napjev iz drugih mjesta i koje mi isto pjevamo, to je jedan gušt, zato mi dođemo poslušat Oprosti moj Bože iz Ostravice, Kučina, Tugara, Sućurca jer ova tri sela, znači na različit način se pjeva. Mi pjevamo jedan isti tekst na dva načina, mi ćemo početi s pjesmom Gospodina mučenje štafilički, korizmeni napjev što se pjeva u procesiji za Veliki petak. Mislim da je najveće bogatstvo od ovoga što smo mi počeli notno zapisivati. To je isto s koljena na koljeno, s uva na uvo, možda i nisu sve te note onako kako se pivalo prije sto godina, ali uglavnom mislim da je. Ja sam još tamo osamdesetih prošlog stoljeća, snimao ljude tu iz župe Kaštel Štafilić pa sam dosta toga zapisao. Današnje melodije koje uzimamo neke stare, još ljude koji su živi pa ih osnovnu melodiju tražimo. Mi se zatvorimo u sobu, vježbamo i to je jedno bogatstvo koje ćemo ostavitiu nasljedstvo*“.[259]

Pjevač Miljenko Donkov iz Župnog mješovitog zbora Kaštel Štafilić također ističe vrijednost očuvanih pučkih napjeva:

„*A čujte, počeo sam kao mlad, sa svojih petnaest, šesnaest godina. Tada smo ispjevali jednu misu koja je s latinskog prevedena, a kasnije za Srce Isusovo smo to zapjevali, evo sada sam se opet vratija u crikvu u Štafiliću i pivan sa gušton. Ljepota je u tim starinskim napjevima. Stari su to tradicionalno pjevali u tim pjesmama. Čuvamo tu baštinu. Ja kao dijete sam sluša naše*

[258] TV emisija „Dalmacija moga oka“ Televizije Jadran, emisija emitirana 10. 4. 2017., urednica i voditeljica: Sandra Barčot, https://bit.ly/3qLe9UA (Pristupljeno: 16.5.2022.)
[259] Isto.

stare kada bi oni na rivi pjevali. Sada mladi neće ili ne znaju. Ja sada kada zapjevam, misle ili sam pijan, ili sam lud. A ja pivan sa gušton, ne triba mi ni jest, ni pit, samo pivat".[260]

U trogirskoj okolici na Veliki četvrtak odvijalo se pranje nogu kao što je to Krist radio na posljednjoj večeri. Na Veliki petak slijedila je velika procesija, te je bio pripremljen grob uspomene na Krista.[261] Na grob su pazili *Čuvari Kristova groba*.[262]

6.4.5. Veliki petak

Veliki petak je dan kada kršćani označavaju Isusovu muku i smrt, u petak prije Uskrsa. U zajednici s Velikim četvrtkom i Velikom subotom objedinjuje Vazmeno trodnevlje. Misno se slavlje ne održava na Veliki petak. To je dan žalovanja i ne izvode se pjesme. Veći se dio dana provede u crkvi i dodiruje se raspelo.[263]

Procesija na Isusov grob spominje se već u izvještaju hodočasnice Eterije iz Jeruzalema u 4. stoljeću. Procesija je, u razdoblju srednjega vijeka, oblikovana kroz različite oblike. Na čelu procesije postavljen je križonoša sa svojim križem. Osoba pristaje na tu ulogu potaknuta vlastitim ili obiteljskim zavjetom.[264]Nošenje križa bila je posebna čast, a i poseban ponos križonošine obitelji.

Voditelj klape Sveti Juraj HRM-a Marko Bralić spominje one pučke pjesme koje su se pjevale na Veliki petak:

„*Tradicionalno pučko pjevanje, još ga zovu glagoljaško pjevanje koje je niklo iz crkvenog korala i u novije vrijeme, iz tog se pjevanja zapravo profilirala i klapska pjesma, ona acapella, do onih modernijih obrada. Te se pučke pjesme nisu zabilježavale pomoću nota nego su se prenosile s koljena na koljeno, posebno su poznate one koje su se pjevale na Veliki petak, a upravo bi na taj dan započeo gastro zadatak, priprema sirnice, odnosno drvenice. "*[265]

---

[260] Isto.
[261] Kazivačica: Mila Perkušić, rođ. Grgin, 1930. u Trogiru.
[262] Tko se odluči za čuvanje Gospodinova groba, mora se zavjetovati kod župnika. Stražar mora biti doličnoga ponašanja i mora živjeti ili biti rodom iz te župe. Stražari su većinom mladi, čuvaju grob stojeći u stavu mirno,a mijenjaju se otprilike svakih petnaest minuta. O tome više: Marko Dragić, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata,* EthnologicaDalmatica, Etnografski muzej Split, 17 (1)., Split, 2009., str. 5-32.
[263] Dragić, Marko, *Metkovska pasionska baština,* Hrvatski neretvanski zbornik 6/2014, Društvo Neretvana i prijatelja Neretvana u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 230.
[264]Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica.* Golden marketing, Zagreb 1997., str. 118., 120.
[265] TV reportaža, Klapa Sveti Juraj HRM, objavljeno: 17. 4. 2014., https://www.youtube.com/watch?v=t9RfMUwaDtY (Pristupljeno: 23. 9. 2022.)

Nadalje, u opisu uskrsnih običaja klape *Sveti Juraj* HRM-a, ističe se pojašnjenje izrade sirnice*:*

„Vjerojatno se nekada stavljao sir unutra, a drvenica naziv je zato što se dosta tare, moraš imati dosta snage, da bi to tijesto bilo glatko i ne smije biti mekano, a ni pretvrdo. To nisu mogle mršave žene, nego one jače. Počela bi se pripremati navečer, kada bi se umijesio kvasac. Recept je nasljedan, od babe, prababe, to se generacijama pravi. Prvo se mora zagrijatiprostorija, mora biti topla. Najčešće žene cijelu noć ne bi spavale, nego bi pratile, diže li se tijesto i je li prostorija dovoljno topla. Treba baš vremena za to, baš se treba posvetiti. U sirnicu idu brašno, kvasac, jaja, mast, maslac i šećer, a najvažniji dio su mirisi. Bitno je izgrantat limuna, naranče, bičerin ruma, maraskina i rožuline. Bitan je miris, da ona dobije jedan svoj miris, da se pripozna drvenica domaća. Mirisi su nekada bili vrlo skupi i kupovali su se u jednoj jedinoj drogeriji u Splitu, gdje su dolazile domaćice iz svih okolnih mjesta. Nakon miješanja i dizanja, oblikuju se sirnice i guske. Prave se guske za curice, na vrh ide jaje, to je simbol plodnosti i onda opet pokrijemo u toploj prostoriji i pričekamo nekoliko sati da se diže. To sve skupa traje cili dan. Što se tiče jaja, bojila su se na sljedeći način: na jaje bi se stavio list peršina, umotalo bi se jaje u čarapu i stavilo u kuhanu koru luka. Sirnice i guske bi se pekle, a onda gotove, ne bi se jele prije Uskrsa ujutro. Ništa drugo, osim sirnice, ne bi se od slatkog jelo, jedino još prošek domaći. Gosti bi se primali uvijek u tinelu, a ne u kužini.“[266]

Kazivač Ivo Delalle, rođen u Trogiru, kazao je nešto više o zaboravljenim običajima Velikog petka:

„*Sjećam se tih običaja, na Veliki petak, tri ili četiri skule bratimi, duhovljani, na Rivi je bila crkva svetog Duha koja je izgorila s vrijednom arhivom, bratimi su se tu okupljali, a to je zapravo na mjestu današnje škole na Rivi. Bratimi, oni su se kasnije okupljali u svetoga Petra, a u katedrali su se okupljali na Veliki petak. Kamerlitani u Gospe od Karmena (karmelićanska boja), a jakovljani u sv. Jakova (bijela boja). Među jakovljane, bio je Jako, čuveni tenor od Dune pjevača. Dune je bio oficir inače u Divulje, divno je pjevao. Pjevali su dače od bratima, od Muke Kristove. Ja se kao mali sjećam, to je bilo krasno. Procesija je bila na Veliki petak, mislim 1946.-te, od crkve, preko Rive, pa fortin, a na prozorima su bile svijeće i bijeli stolnjaci postavljeni*.“[267]

[266] TV reportaža, Klapa Sveti Juraj HRM, objavljeno: 17. 4. 2014., https://www.youtube.com/watch?v=t9RfMUwaDtY (Pristupljeno: 23. 9. 2022.)
[267]Kazivač: Ivo Delalle, rođ. 1934. u Trogiru

U Seget Vranjici, na Veliki se petak postilo, na stolu bi bila poslužena riba, najčešće bakalar na *bruet* ili na *lešo*. Tko je na Veliki petak *mrsio*, smatralo se da čini veliki grijeh.[268]

U trogirskom zaleđu, na Veliki petak su se vukle komoštre (lanci): „*Komoštre su bile obavezne. Vukle se po putu, to jest, taj lanac na koji bi stavio lonac iznad vatre. Također, na Veliki petak se pilo iz bukare. Svi su pili to vino*“.[269]

6.4.6. Velika subota

Velika subota je dan šutnje i ozbiljnosti. Vjernici posjećuju Božji grob. Za Veliku je subotu bio značajan obred obnove kućne vatre. U jutro Velike subote, svećenik je blagoslivljao vatru pred crkvom. U večernjim satima, počinje vazmeno bdijenje u crkvama i završava svečanom euharistijom. Taj završetak predstavlja Kristovu pobjedu nad smrću. Blagoslivlja se vatra van crkve i na njoj se pali uskrsna svijeća, simbol uskrsloga Isusa Krista.[270]

Uskrsna se svijeća unosi u crkvu, vjernici pale svijeće i pjeva se svečani hvalospjev. Kroz čitanja svetopisamskih tekstova, pjevanje psalama, slavi se Gospodina Isusa Krista. Čitanja završavaju pjesmom *Slava Bogu na visini*, zasviraju se orgulje, zazvone crkvena zvona, a sav taj svečani zvuk predstavlja pobjedu nad grijehom.

Dosada su opisani običaji *rotni križ, poljubac mira, molitva oko Ošljaka*. Preostao je četvrti značajni običaj trogirskog područja u razdoblju Velikog tjedna, a običaj se odnosi na *gloriju i hladnu vodu*. Naime, voditeljica za odnose s javnošću Muzeja grada Trogira Maja Maljković Zelalija opisuje običaj *glorija i hladna voda* koji se odvijao na Veliku subotu:

„*Na Veliku, tzv. Bilu subotu, zvoni Glorija, koja označava Kristovo uskrsnuće, a upravo tom zvonjavom prestaju sve korizmene zabrane. Običaj je bio da se, dok zvoni Glorija, svi ukućani umiju u hladnoj vodi, za dobro zdravlje. Tko nije bio kod kuće, ni u blizini vode umivao se pljuvačkom*.“[271]

U Segetu Donjem i Seget Vranjici, pored Trogira, na Veliku se subotu obavezno čistilo:

---

[268] Kazivačica: pok. Antica Vukman, rođ. Čarija, Seget Vranjica, 1921.-2018.
[269] Kazivač: Ante Žaja, rođ. 1961. u Trogiru
[270] Marko Dragić, *Veliko trodnevlje u ramskojpasionskoj baštini,* Hum, 6. Časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2010., str. 81-104.
[271] Trogir Time Travel, 4 stara trogirska običaja u Velikom tjednu, objavljeno 8. 4. 2020., https://trogirtimetravel.blogspot.com/ (Pristupljeno: 11. 9. 2022.)

„*Na Veliku subotu se čistilo i pralo. Žene su bile cile dan zauzete. Prali bi se podovi, prozori, obavezno posteljina bi išla u pranje. Zračile bi se sobe. Vadila se vanka čista posteljina, bijeli pokrivači, lancuni, kušini. A nakon čišćenja, bilo bi posla i u kužini. Uskršnje pletenice bi se uz sirnicu obavezno morale pripremiti. One bi više bile kao poklon, za goste, i to najviše za dicu. A sva pripremljena hrana nosila bi se na Veliku subotu, na blagoslov u crkvu. U košari bi bila sirnica, jaja, ali i obični kruh, kapula čak. Sve to bi se jelo tek sutra, na Uskrs*."[272]

[272] Kazivačica: Vinka Zulim, rođ.1945. u Seget Vranjici.

6.5. Uskrs

Uskrs je najveći kršćanski blagdan, Isus je uskrsnućem spasio i otkupio Svijet. Od 2. stoljeća slavi se jedanput godišnje nakon prvog proljetnog punog mjeseca, između 21. ožujka i 25. travnja. Podrijetlo samog Uskrsa je u židovskom blagdanu Pashe. Židovi su tim blagdanom slavili Božja čuda koja je pokazao izlaskom Izraelaca iz egipatskoga ropstva. Kršćani se orijentiraju na Isusovo Uskrsnuće, Kristov prelazak iz smrti u život.[273]

Blagoslov različite hrane, od mlijeka, meda, pa do plodova zemlje, postojao je još u ranoj Crkvi. Tijekom povijesti košarica blagoslovljene hrane izmjenjivala je sadržaj hrane i to sve ovisno o mjesnim običajima, tako da je teško uspostaviti pregled njezine povijesti. Hranu su odnosile na blagoslov, na Veliku subotu ili rano ujutro na sam Uskrs, uglavnom mlađe žene i djevojke, a nekad i djeca.[274]

Uz blagdan Uskrsa vezani su brojni drevni pučki običaji. Djevojke i domaćice u crkvu su na blagoslov nosile najčešće jaja, sirnice, sir, a mladići i domaćini nosili su na blagoslov vino. Za ručak se posluživala blagoslovljena hrana. Nije se smjelo ništa baciti na Uskrs. Velika se misa održavala kroz jutro, a poslije uskršnjeg objeda mladost se zabavljala, igrala i pjevala.[275]

Za Uskrs je običaj da punica dariva zeta jajima, a on nju kolačima nanizanim na štap, što čini i za Božić. Uskrsni ponedjeljak i utorak slave se i ne radi se o zemlji, međusobno se posjećuju uz čestitanje i darivanje jajima. Običaji Uskrsa u trogirskoj zagori gotovo su isti kao u ostalim krajevima Dalmacije i u njima ne nalazimo folklorno obilježje, jer Uskrs je prvenstveno najznačajniji katolički blagdan, te su iz katoličke crkve tijekom vremena ušle u narod neke tradicije, kao što se na Veliki petak ne radi o zemlji jer se u njoj taj dan već leži tijelo Isusovo.[276]

Najčešće boje uskrsnih jaja bile bi nijanse žute, smeđe, crne i crvene boje. Kupovne boje su polako počele zamjenjivati prirodne krajem 19. stoljeća. Prirodne su boje u sastavu imale različite trave, cvijeće i kore drveća.[277] Kazivačica Dunja Kalilić otkriva da su se u Trogiru jaja bojala u crveno, i to tako što bi se prethodno kupio crveni prašak, a jaja bi se potom uronila u crvenu vodu, čak je bio ponegdje korišten i ocat. Uskrsna su jaja imala namjenu poklanjanja,

[273] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti,* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 173-174.
[274] Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica.* Golden marketing, Zagreb 1997., str. 93., 96.
[275] Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke, Vol. 3 No. 3, 2010., str. 143.
[276] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 271.
[277] Isto, str. 150.

posebno ukrašena jaja mogla su krasiti stambeni prostor, ali postojala je mogućnost igre jajima i to na Uskrsni ponedjeljak.[278]

Kruh je još jedan predmet koji se darivao u uskršnje doba. Poznate su dvije vrste kruha, slani i slatki. U srednjoj i južnoj Dalmaciji, pa tako i u trogirskom kraju, javlja se naziv sirnica što upućuje da je nekada i sir bio jedan od sastojaka slatkog uskrsnog kruha. Osnovni sastojci, između ostalog, bili su pšenično brašno, kvasac, ali i jaja, posebno žumanjci koja su davala izrazitu žutu boju. Dodavani su, po želji, različiti mirisi (ružina vodica, rum), pa i limunova ili narančina kora i grožđice. Ovi sastojci su bili obavezni i u fritulama. S vremenom, već četrdesetih godina u okolici Trogira, sirnice se ne mijese već ih domaćice kupuju.[279]

Od ostalih vrsta kruhova, spominju se i tzv. pletenice, ponegdje i s umetnutim jajem u sredini, a one su se najčešće darivale djevojčicama.[280] Jutarnja misa traje sve do podneva, a poslije mise mladež se okuplja i zabavlja. Dan poslije Uskrsa, Uskrsni ponedjeljak, također prođe u svečanom tonu. Na taj se dan govori o putu uskrsloga Krista u Emaus s dvojicom učenika. Učenici su ga prepoznali tek u lomljenju kruha.[281]

U štovanju Uskrsa ne slavi se samo najvažniji kršćanski blagdan i Kristovo uskrsnuće, već i veselje zbog buđenja prirode i njene snage da se ne preda zlim silama.[282] U vrijeme uskršnjih blagdana, posebno je mjesto zauzimala i uskrsna svijeća koja se blagoslivljala na Veliku subotu. Pet zrna tamjana u toj svijeći simbolizirala su pet Isusovih rana. Uskrsna se svijeća morala pripaliti na upaljenoj vatri koju bi đakon unosio u nerasvijetljenu crkvu. Pritom se svečano zaustavljao tri puta prije nego što bi došao do oltara i svaki put pjevao *Svjetlo Kristovo*. Ljudi bi mu odgovarali *Bogu hvala*. Pred oltarom je treći poklik i tada se upale sve svijeće u crkvi i u rukama vjernika.[283]

U trogirskom se kraju Uskrs proslavljao jutarnjom svetom misom. Žene i djeca su u crkvu nosile košaru s namirnicama koje bi nakon blagoslova poslužile na uskršnjem ručku. Tada su svi članovi obitelji bili zajedno, ljudi su dolazili u svoj rodni kraj iz najudaljenijih krajeva. Žene su se trudile pripremiti što veći broj raznolikih trogirskih specijaliteta.[284]

---

[278] Isto, str. 163.
[279] Isto, str. 181., 185.
[280] Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 38.
[281] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti,* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 174.
[282] Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998, str. 71.
[283] Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 4, Split, 2010., str. 482.
[284] Kazivačica: Mila Perkušić, rođ. Grgin, 1930. u Trogiru.

Na temu trogirskih specijaliteta, kazivačica Dunja Kalilić navodi pak da se u njenoj kući i susjedstvu, u staroj gradskoj jezgri, kolač koji se radio za Uskrs, u obliku pletenice, uvijek zvao *garitula*, i radio se samo za djecu. U onu pletenicu, koja se radila za djevojčice, stavilo bi se crveno jaje, a za dječake plavo jaje. Garitula se još mogla zvati uskrsni kruščić.[285] Nadalje, kazivačica Dunja Kalilić ističe da je na Uskrsni ponedjeljak, stol još uvijek bogat:

„*Kolači, sirnica, prošek za aperitiv koji se radi od suvica, od suvog grožđa, zatim rožoljo, liker za nazdraviti od višnje maraske, imamo i ukrašena piturana jaja, često je janjetina za glavno jelo, a često je i janjetina s bižima obrok. Ovo biži je grašak, prvi grašak, sve su to simboli proljeća, Uskrs je povezan s tim, zeleni simboli. Ta riječ biži dolazi od mletačkog izraza bizi. Ne mora biti s mesom. Može biti i riži biži. Interesantno je da Talijani kažu risibisi, a mi ćemo u dijalektu za rižu, reći angriz. A simbol Uskrsa svakako je sirnica ili pinca, a to dolazi od stare rimske riječi pisa to jest, pogača, a i mi smo imali pogače, nismo imali kvasa, pa su se radile od sira i tako je nastala sirnica. Ovo pinca čuje se još u južnom dijelu Italije*“.[286]

Muzej grada Trogira u svojoj arhivi posjeduje nekadašnje uskršnje čestitke, i to izbor čestitki, poslanih i primljenih sredinom 20. stoljeća. U radu se prilažu dvije čestitke iz postave Muzeja grada Trogira.

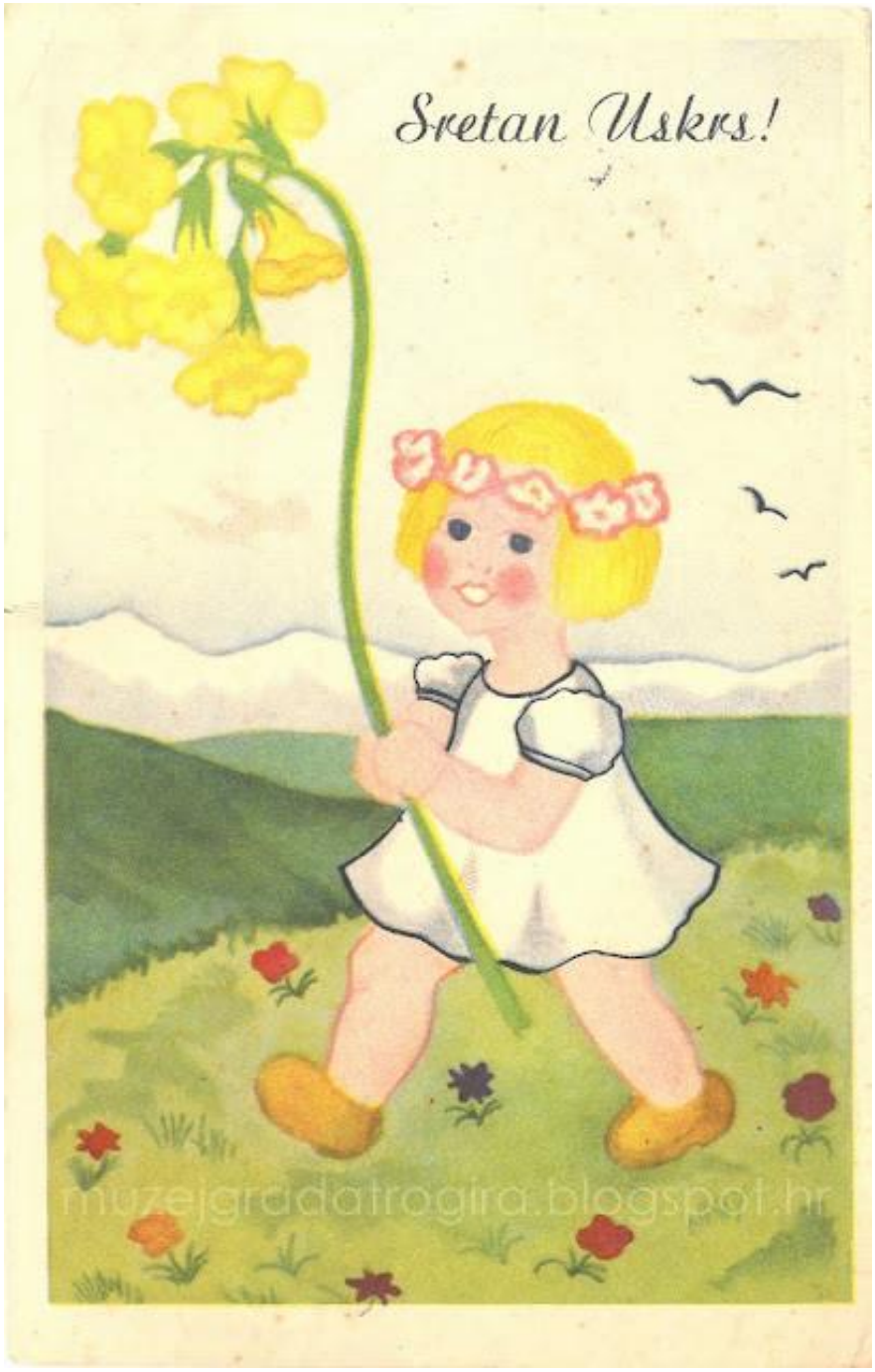
Slika 20.

[285] TV emisija „Dalmacija moga oka“ Televizije Jadran, emisija emitirana 5. 4. 2021., urednica i voditeljica: Barbara Žaja, https://bit.ly/3drtqXB (Pristupljeno: 16. 5. 2022.)
[286] TV prilog u Vijestima Televizije Jadran, emitirano 18.4.2022., urednik informativnog programa: Robert Škurla, voditeljica: Barbara Žaja, https://bit.ly/3QS392u (Pristupljeno: 30.5.2022.)

Uskršnja čestitka, izvor fotografije: Muzej Grada Trogira, Trogir Time Travel

Slika 21.

Uskršnja čestitka, izvor fotografije: Muzej Grada Trogira, Trogir Time Travel

6.5.1. Uskrsni ponedjeljak

Nakon korizmenog razdoblja, započinjalo je razdoblje u kojem su ljudi mogli opušteno plesati, pjevati i svirati. To je obično bilo na Uskrsni ponedjeljak. Radilo se o kolanju na Uskrsni

ponedjeljak.[287] U trogirskom se kraju ističu nekadašnja kola, za koja su se djevojke pripremale, birale su najljepšu odjeću jer su to bili trenutci kada su se pokazivale mladićima, mogućim budućim supruzima.[288]

U druženju, plesanju, osim mladića i njihovih ljubavnih stihova upućenih voljenoj djevojci, i djevojke su pjevale sljedeće stihove, koje je potvrdila i kazivačica Vinka Zulim:

„Ja san, majko cura fina,

Ma, ja san, majko cura fina,

Udat ću se za Marina;

Ma, ja san majko cura fina,

Udat ću se za Marina.

Jer je Marin lipo ime,

Za njin moje srce gine!

Oj' na moru, oi' na kraju,

Moj Marine, slaki raju.

U Marina bili zubi,

Da znaš, majko, kako jubi!"[289]

Pjevajući, mladići su se znali obratiti i imenom voljenoj osobi:

[287]Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 40.
[288] Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica.* Golden marketing, Zagreb 1997., str. 191.
[289] Buble, Nikola, *Tekstovi pjesama vokalne folklorne glazbe Trogira i Donjih Kaštela od 1875. do 1975.*, Čakavska rič, Vol. XVIII, No. 2, Trogir, 1991., str. 75.

„Ančice mila

mili raju moj!

Ančice mila

mili raju moj!

Ančice mila

mili raju moj!

što ti meni kratiš

mili pogled tvoj.“[290]

Uskrsni ponedjeljak, ali i utorak pripadali su blagdanskom razdoblju kada se nije radilo na zemlji nego su mještani posjećivali susjede, međusobno čestitali blagdan i darovali jaja djeci.[291]

Za razliku od dana Uskrsa, na Uskrsni ponedjeljak se veselilo, održavale su se društveno-kulturne manifestacije. U novinama *Dan,* objavljeno 16. travnja 1914., izdvojeno je da je na Uskrsni ponedjeljak održana zabava hrvatskog katoličkog društva Ivan Lučić, u dvorani općinskog doma. Na drugi dan Uskrsa slavila se u Trogiru Preradovićeva 100-godišnjica, zapisano je u *Narodnom listu* u izdanju od 17. travnja 1918. godine, pod naslovom „Preradovićeva proslava u Trogiru“. Također, na Uskrsni ponedjeljak 1936., došao je SMD Zvonimir iz Splita u Trogir, a u katedrali je izvedena Papandopulova „Muka Isusova“, izvijestio je Jadranski dnevnik 18. travnja 1936. godine.[292]

6.5.2. Očuvanje uskršnjih običaja kod novih generacija

Uskršnji se običaji danas njeguju i čuvaju na trogirskom području. Na Cvjetnicu se ide na svetu misu. Nosi se maslinova grančica, a nakon blagoslova, grančica najčešće bude u blagovaonici.

[290] Isto, str. 64.
[291] Kazivačica Vinka Zulim, rođ.1945. u Seget Vranjici
[292] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 42.

Na Veliki petak traje nemrs. Poslužuju se nemasna jela, često bude riba za glavni objed. Na Veliku subotu se obavlja blagoslov hrane, a u Trogiru se hrana na blagoslov nosi u katedralu sv. Lovre. Od sačuvanih običaja izdvaja se bogat stol na sam blagdan Uskrsa. Naime, na stolu se i danas mogu naći sirnica, jaja, kuhana šunka, sir, janjetina, a od slastica trogirski rafijoli i fritule. Domaćice u vrijeme Uskrsa, osim sirnice, od istog tijesta izrađuju i garitule, pletenice s proširenim gornjim dijelom, tzv. glavom u koju se utiskuje uskršnje jaje. Uz sačuvane uskršnje običaje, prisutni su i neki novooblikovani, primjerice, za ukrašavanje i bojanje jaja, sve se rjeđe koriste prirodne metode, već su u upotrebi kupovne posebne boje. Kazivač Luciano Žaja (rođ. 1998.) spominje pripremu uskršnjih jaja u djetinjstvu. Naime, na Veliku je subotu jaja ispuhavao usnama, i to tako što bi čačkalicom probio vrh jaja s jedne strane i vrh jaja s druge strane. Tako ispuhana jaja bi se ukrašavala kistom i temperama. Na uskršnjem stolu svoje mjesto danas nalaze i ukrasne, manje košarice s uskrsnim čokoladnim zekom, a u košaricama znaju biti i uskršnja koka, pilići, obojana kuhana jaja ukrašena prigodnim naljepnicama, sve ono što se može naći u današnjim bolje opremljenim trgovinama.[293]

Također, kupuju se i uskršnja drvca čije se grančice ukrašavaju plastičnim jajima. Na Uskrsni ponedjeljak, jaja (pisanice) se međusobno daruju, a djeca uključuju čak i igru sakrivanja jaja. Pravilo igre kaže da je pobjednik onaj koji sakupi što više tuđih pisanica. Osim sakrivanja pisanica, popularno je tzv. tuckanje jaja. Naime, na Uskrsni ponedjeljak, u igri tuckanja pisanicama, uzme se jaje i izabere protivnik. Jaja se jedno u drugo *tuckaju* vrhovima, a pobjednik je onaj čije jaje ostaje netaknuto te on nastavlja igru. Pobjednička pisanica je ona koja ostane neoštećena nakon cijelog kruga tuckanja.

[293] Kazivač: Luciano Žaja, rođ. 1998. u Trogiru

Slika 22.

Sirnica i jaja na blagdanskom stolu, izvor fotografije: privatna arhiva Barbare Žaja

7. Od Uskrsa do Duhova

Od ostalih godišnjih blagdana, uglavnom se drže lokalne proslave („derneci“) u susjednim mjestima grada Trogira. Tako na svetkovinu svetog Jure, 23. 4., odlaze na dernek u Lepenicu. Na Svetog Paškvala, 17. 5., kojega ovdje zovu Stadar ili Čban, kojeg slave u Kruševu, odlaze na zavjet za zdravlje i napredak stoke. Na blagdan svetih Filipa i Jakova, 1. 5., odlaze u svetište koje je u Špilji u blizini Marine. Na Svetog Antu, 13. 6., idu na Čiovu, a u franjevačku crkvu na Dridu. Odlaze i na zavjete Gospi Vrpoljskoj, u Rogoznici, i u šibenskoj Gospi od Pohođenja. U Blizni Gornjoj „dernek“ je na Svetog Stipana, 26. 12., a u Blizni Donjoj na Svetog Ivana, 24. 6. Crkva je posvećena porođenju Marijinu, gdje mnogi vjernici dolaze na zavjet. U Ljubitovici slave Svetu Katarinu, 25. 11. U Rastovcu Gospu od Brze Pomoći, 24. 9., a odlazili su i u Trogir na fjeru Svetog Ivana Trogirskog, 14. 11. U ponedjeljak poslije Duhova svećenik obavlja blagoslov torova, kada ga seljani daruju sirom. U nekim mjestima blagoslov torova obavlja se na Svetog Paškvila, a donose i ovčje runo ili dlake od beštije te malo brašna. To runo i dlake stave poslije blagoslova u tor ili pojatu, a brašno će staviti u hranu ostalim domaćim životinjama.[294]

7.1. Sveti Jure

Svetkovina svetog Jurja karakterizira obilata upotreba zelenila. Tu je i Jurjevski ophod s Juranjem, Đurom - dječakom maskiranim svježim zelenilom. Običaj je da ide sa stokom, trubljenjem u trubu od drvene kore. Djelomično je i u Dalmaciji sveti Juraj označen zelenilom, pa je običaj kićenja kuća i gospodarskih zgrada zelenim grančicama rašeljke poznat u sinjskoj krajini. Valjanje po zelenoj raži ujutro prije izlaska sunca i ljuljanje na ljuljačkama od konopa pričvršćenim za stablo, poznato je primjerice u drniškom kraju. U trogirskom zagorju običaj je na Jurjev dan škropiti blagoslovljenom vodom loze, bob, kuće i blago.[295]

7.2.Sveti Marko

Na svetkovinu svetog Marka održava se procesija oko groblja uz crkvu, gdje svećenik obavlja blagoslov polja. Na Markov dan seljaci donesu na misu svežnjeve od tri vrste trave: zmijske trave, trave svetog Marka i kadulje. Poslije mise, župnik blagoslovi te svežnjeve trave, koje

[294] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 272.
[295] Isto, str. 272.

vjernici drže u kući i toru, vjerujući da će tako otjerati poskoke i zmije. Ove se trave koriste i za liječenje ljudi i životinja, naročito od zmijskog ugriza.[296]

Dan svetog Marka slavio se 23. travnja svake godine uz vrijeme venecijanske uprave. Toga dana, zagorsko stanovništvo dolazilo je u grad pozdraviti kneza i zastavu svetog Marka, koja se vijorila na zagasito crvenom *štandarcu* urešenom zlatnim lavom, smještenom na trgu. Trogir je punih 337 godina slavio Dan svetog Marka. Prigodom crkvenih svečanosti knez je ulazio u katedralu na posebna južna vrata, koja se danas zbog toga nazivaju Kneževa vrata. Sveti Marko, evanđelist, slavio se i u 20. stoljeću. Svečanost blagoslova polja na ovaj dan održavala se u Vinišću, tijekom procesije koja je prolazila od Piščina preko Drage do *ćematorija* na Oriovici.[297]

Na svetkovinu svetog Marka procesija je kretala od župne crkve u Segetu, obilazila brdo Vlaška i nastavljala do Gornjeg Segeta, što je bila ruta duga oko pet kilometara. Na križanjima puta župnik bi se zaustavljao i blagoslivljao polja, moleći za dobru žetvu.[298]

7.3. Prvosvibanjski običaji

Svibanj simboliziraju tradicijski elementi poput buđenja prirode, mladosti, ljubavi i duhovne obnove. Prvosvibanjski običaji, osobito izraženi u Segetu Gornjem i na otocima poput Drvenika Malog, uključivali su kićenje domova zelenilom i cvijećem, te simbolično darivanje djevojaka granama procvjetalih stabala trešnje, bajame, jasena ili masline. Uz ljubavne elemente, mjesec svibanj obilježen je i značajnim vjerskim svečanostima, poput Primišćenja, Uzašašća ili Spasova, koji se slavi četrdeset dana nakon Uskrsa. Blagdan Duhovi slavi se pedeset dana nakon Uskrsa i u Trogiru je tradicionalno povezan s velikim sajmom i crkvenim svečanostima.[299]

Večer uoči 1. svibnja, tj. svetog Filipa i Jakova,[300] mladići su stavljali pred kuće dragih im djevojaka drvo nakićeno kolačima, maramama i slično. Onima koje im nisu bile drage ili

[296] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 273.
[297] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 70.
[298] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str. 68
[299] Kazivačica: Vinka Zulim, rođ. Vukman, 1945. u Seget Vranjici
[300] O sv. Filipu i Jakovu Alfejevu više: Dragić, Helena, Apostoli sv. Filip i sv. Jakov Mlađi u hrvatskoj hagionimiji i antroponimiji, Croatica et Slavica Iadertina, 17 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar. 2021., 339.-355. Dragić, Helena, Apostoli sv. Filip i Jakov Alfejev u hagiografiji i poeziji Marka Marulića, Nova prisutnost – časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XX (1). Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb, 2022. 89-102.

omiljene stavljali su draču, trnovito granje, okićeno starim cipelama, krpama i slično. To je bio običaj u Segetu Gornjem. Tog se dana išlo na zavjet u špilju svetog Filipa i Jakova u Marini.[301]

Prvi svibanj je u folkloristici Hrvata poznat i kao Dan cvijeća, Dan mladeži i zaljubljenih. U središtu pažnje je majsko drvo koje su mladići noću, uoči prvoga svibnja, ubrali u polju i donijeli ga u dvor ili pod prozor voljene djevojke. Prvi svibanj bio je istaknut i kićenjem cvijećem i zelenilom.[302] Tradicija slavljenja prvoga svibnja dolazi od davnih pretkršćanskih razdoblja. S obzirom da se prije prvoga svibnja slavio blagdan svetoga Filipa i svetoga Jakova, taj se dan nazivao i Filipovlje ili Filipovo. Prvosvibanjski običaji obavezno su sadržavali usmene lirske pjesme u kojima su obitavali mitski elementi.[303] Prvi svibanj u katoličkoj tradicijskoj kulturi predstavlja svetkovinu svetoga Josipa Radnika, a cijeli svibanj posvećen je Blaženoj Djevici Mariji.[304]

Prvog svibnja mladići su imali običaj posjeći granu bajame ili trešnje i ostaviti je pod prozor djevojci koja im se sviđala. U Gornjem Segetu najčešće se brala grana jasena, koja bi u to vrijeme procvjetala, te bi se stavljala blizu vrata djevojčine kuće kao znak naklonosti. Ako bi, umjesto cvjetne grane, mladić ostavio smriču ili sikavac, to se smatralo sramotom za djevojku. Zbog toga su majke budno pazile i, ako bi tijekom noći primijetile nepoželjnu granu, odmah bi je uklonile. S druge strane, grana trešnje ili *pitara* s cvijećem smatrana je dobrim znakom i donosila je sreću.[305]

Nedaleko od Trogira, na Drveniku Malom, skupina momaka bi ususret prvome svibnju donijela najbolju maslinovu granu i stavila je na prozor djevojke koja im se sviđala. Zapjevali bi i obilazili ostale djevojke. Zabava bi trajala cijelu noć, a onda bi se jelo i pilo kod zadnjega mladića koji je dragoj nosio maslinu.[306]

U trogirskom je kraju također bio običaj da mladić na dan prvoga svibnja posiječe drvo maj i donese ga odabranoj djevojci, a djevojka bi ga s prijateljicama okitila u slučaju da joj se mladić dopada.[307]

---

[301] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 273.
[302] Dragić, Marko, *Prvosvibanjski običaji i ophodi u folkloristici Hrvata i europskom kontekstu*, u: Između dviju domovina, Zbornik Milorada Nikčevića, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet; Crnogorsko kulturno društvo „Montenegro-Montenegrina“, Osijek; Hrvatsko-crnogorsko društvo prijateljstva „Croatica-Montenegrina“ RH; Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, Osijek, travanj 2011., str. 257.
[303] Isto, str. 258.
[304] Isto, str. 278.
[305] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str. 68.
[306] Isto, str. 261.
[307] Isto, str. 262.

Umjesto darovanog cvijeća, neki bi mladići ukrasili vanjsku kućnu ogradu koja je vodila na gornji kat kuće. Tako su pokazivali naklonost prema nekoj djevojci. Plesanje kola bio je događaj kada su se mladići također mogli djevojkama približiti, a pjevalo se:

„Biraj, biraj draga,

koga ti je drago.

Samo nemoj onoga,

koga ne bi rado!"[308]

Mladići nisu jednostavno odustajali od voljene djevojke, a one su se čak i bojale same prošetati jer su ih mladićevi prijatelji ili rođaci mogli oteti i prisilno odvesti u budući dom. Taj se običaj od sredine prošloga stoljeća sve rjeđe viđao, ali je još uvijek postojala navika da prosidbu vrše mladićevi prijatelji, a djevojka bi ih darivala košuljama ili rubčićima. Do prosidbe nije trebalo dugo čekati jer „kada bi mladić i djevojka češće provodili vrijeme zajedno, odmah se razmišljalo i na ozbiljnije buduće korake. Prije same svadbe, roditelji su pratili ponašanje budućih supružnika".[309]

U nekadašnjem običaju otmica[310] radilo se zapravo o otimanju žene uz upotrebu fizičke sile i to protiv njezine volje te volje njezinih roditelja. Otmice su se događale s namjerom buduće ženidbe. Sve bi počelo kada bi se mladić zaljubio u djevojku, a djevojka bi odbijala tu ljubav i bračnu ponudu. Mladić bi tada u toj situaciji, uz pomoć prijatelja ili potpuno sam, oteo i odnio djevojku.[311]

Ustaljen je običaj bio da prvoga svibnja mladići prilaze djevojkama koje im se sviđaju, ali se udvaranje odvijalo i preko godine u prigodnim situacijama, s tim da su se čak iz naraštaja u naraštaj prenosili stihovi ljubavnih pjesama pa su se u trogirskom kraju mogle čuti brojne

[308] Kazivačica: Vinka Zulim, rođ. Vukman, 1945. u Seget Vranjici
[309] Isto.
[310] U 18. stoljeću razlikovale su se dvije vrste otmica, nasilna i dogovorena otmica. Postojale su također i dvije vrste nasilnih otmica i to otmice protiv volje djevojke i njezinih roditelja te otmice protiv volje djevojke, ali uz roditeljsko odobrenje. Najčešće, jednom oteta djevojka nije olako odbijala udaju za otmičara već bi pristala na udaju. Postojale su i dvije vrste dogovorenih otmica. Radilo se o otmicama potaknute ljubavlju, ali protiv volje djevojčinih roditelja i s druge strane o otmicama iz ekonomskih razloga uz odobrenje svih strana. Ipak, razlog otmice nije uvijek bila zaljubljenost, pa su česti bili upravo ekonomski razlozi, a to se posebno odnosilo na djevojke bez braće. (Tomašević, fra Luka *Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću),* Knjižnica «Gospa Sinjska» knjiga br. 6, Sinj 2000., str. 193.)
[311] Tomašević, fra Luka *Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću),* Knjižnica «Gospa Sinjska» knjiga br. 6, Sinj 2000., str. 192.

sačuvane lirske pjesme ljubavne tematike. Najčešće su bile one u kojoj mladić žudi za voljenom djevojkom, ne može joj odoljeti i nastoji pomno odabranim stihovima iskazati svoje osjećaje:

„U đardinu, kad si ruže brala,

U đardinu, kad si ruže brala.

U đardinu, kad si ruže brala,

Sama si me k sebi dozivala.

Dođi k meni moj cvite rumeni,

Ako ćeš mi biti moj suđeni."[312]

„*Viruj meni vilo lipa,*

Mogu poći na kraj svita,

Lipje vile neću naći,

Ni takogajubitcvita.

Viruj meni, moj golube,

Najbilijajemaš krila,

Za najdražja milovanja

Justa su ti kano svila.

Jubimo se, vazmimo se,

Uresima bile dvore,

Uspavanku pivat će nanMisecina,

[312] Buble, Nikola, *Tekstovi pjesama vokalne folklorne glazbe Trogira i Donjih Kaštela od 1875. do 1975.*, Čakavska rič, Vol. XVIII, No. 2, Trogir, 1991., str. 99.

modro more.“ [313]

„*Jeno jutro prije zore*

Kad san ovdje prolazija,

Pa pogledan uz prozorje

Da bi vilu ja vidija.

Eto vile na prozorje

Bilo lice umivala,

Cistonvodon lika svoga

Cviće moje zalivala.

Cujencvitu di govori:

Cviće moje cvati, cvati,

Dragon ću te darovati.

Cvati, cvati, rascvalo si

Dragon ruke pridalo si,

Rad jubavi draga moga

Koj' u srcu mome cvate.

Po sve dane radi koga

U njemu on se veselija.“ [314]

[313] Isto, str. 102.
[314] Isto, str. 76.

„*Golubice nemoj spati,*

Dražja si mi nego mati.

Probudi se zoron, vilo,

I protari o' sna oci,

Pa ćeš vidit dragog svoga,

Ca za tebon pati noći.“ [315]

„*Bila golubice*

Ca si na nebesi,

Sajdi s neba doli

Pa me razveseli.

Sagradit ću kuću

Pokraj sinjeg mora,

Pokrit ću je, dragi,

Granom o' javora.

Ka' mi dragi projde,

Neka mu zavanja,

Neka mu zavanja

[315] Isto, str. 72.

Grana o' javora.“ [316]

„*Divojcice narancice,*

Daj se jubiti,

Daj se jubiti.

Dojdi momce o ponoci,

kad mi majka spi.

Tvoja majka tanka sanka,

Ne smim divojko.

Pokrit ću je tankim velom,

Dojdi slobodno.

Prid kućom ti kuška laje,

Ne smim divojko.

Bacit ću joj komad kruva,

Dojdi slobodno.“ [317]

„Djevojka slatka k'o med,

Djevojka slatka k'o med,

Djevojka slatka k'o med,

[316] Buble, Nikola, *Tekstovi pjesama vokalne folklorne glazbe Trogira i Donjih Kaštela od 1875. do 1975.*, Čakavska rič, Vol. XVIII, No. 2, Trogir, 1991., str. 64.
[317] Isto, str. 67.

Najsladi je poljubac njen.“[318]

„*Ako si mi ti zaspala,*

Sveta sarca s tobom bila,

Mir spokoja uživala

Ako si mi ti zaspala.

Nek' ti sanak skrije oči,

Da bi sriću ti spoznala,

U blaženoj ovoj noći

Meni da si ruku dala

Slatke sanke ti sanjala,

Da bi drago cviće brala,

A najdraži cvitaksriće

Meni rano jutros dala.“[319]

Neke pjesme uz iskazivanje ljubavi, spominju i voljeni grad Trogir koji simbolizira ljubav mladića i djevojke. Ljubav se dogodila pod okriljem povijesnoga grada:

„*Projden kroz Pasike,*

Projden kroz Pasike,

Projden kroz Pasike

Sa družbonveselon .

Ozgar me posipje

[318] Isto, str. 68.
[319] Isto, str. 63.

Mutilonzelenon.

Murtilonzelenon

Moje, milo zlato.“[320]

„*Priko mosta o' Ciova*

Vidija sam vilu moju.

Grlica je propivala,

Baš na dubu zelenome.

Moja vila to pribiva,

U Trogiru bilome.“[321]

„*U zaljevu malom gle,*

Trogir već spava,

Nad njim se nadvila sumorna tama.

Na rivi te čekam ja,

kad ćeš mi doći,

Sretni bit ćemo mi u ovoj noći.

A sad slatki cjelov mi daj,

[320] Isto, str. 91.
[321] Isto, str. 91.

Jer morat ću poć,

Poći u drugi kraj,

Ostavit mili grad.

Taj spomen ću nosit ja u srcu svome,

Na divan Trogir grad i naše more."[322]

Djevojka bi, zajedno sa svojim drugaricama, okitila darovano drvo *bićvama*, *traverzama*. U Segetu je još bio običaj da se *maj* donese pred kuću djevojke i 4. svibnja, 7. svibnja i 27. svibnja.

7.4.Uzašašće

Uzašašće je blagdan koji se slavi četrdeset dana nakon Uskrsa, uvijek četvrtkom, a obilježava Kristov uzlazak u nebo. O Isusovom Uzašašću govore izvještaji Mateja, Marka i Luke. Blagdan se slavio u ranim stoljećima kršćanstva. U zapadnim katoličkim zemljama, kao i na Istoku, primjerice, u Jeruzalemu i Antiohiji, održavane su velike crkvene procesije uoči blagdana ili na sam blagdan. Uzašašće se naziva drugim Uskrsom, a najprije se slavilo zajedno s Duhovima, pedeset dana nakon Uskrsa. Od 4. st. slavi se četrdeset dana nakon Uskrsa. Uzašašćem na nebo Isus Krist je spasio čovječanstvo. Zato se taj blagdan zove i Spasovo. U Dalmatinskoj zagori pučki je naziv Križi ili Spasovo. Procesija je vjerska povorka koja ide s jednoga na drugo mjesto ili se, obilazeći, vraća na polazno mjesto. U procesiji se uvijek nosi neka sakralna stvar ili znak. U kršćanstvu se procesije javljaju nakon što su kršćani dobili slobodu u 4. st., kada su se u Rimu svakodnevno u drugoj crkvi sakupljali vjernici i potom kretali prema crkvi u kojoj će se održati euharistijska liturgija. Na čelu procesije je križ, slijede djeca, pa muškarci, zatim svećenici, niži po časti, iza njih viši, te najčasniji koji nose sakralni predmet. Na kraju povorke su žene. U splitskom i kaštelanskom kraju procesije su se nazivale *rogacijuni*.[323] Mali Uskrs označava se tjedan dana nakon blagdana Uskrsa. Na taj dan nema dodatnog slavlja u kući, a nakon četrdeset dana od Uskrsa slavi se Uzašašće, Kristov ulazak u nebo.[324]

[322] Isto, str. 101.
[323] Dragić, Marko, *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu, 44 (3) Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2009., str. 305, 321.
[324] Isto, str. 205.-228.

U Trogiru je 1939. godine, prema najavi iz lista Novo doba održan veliki umjetnički koncert u Trogiru orkestra splitske Primorske muzičke škole. Naime, pred samostanom Svetog Križa na Čiovu, na dan Uzašašća u 16. stoljeću, narod se poslije vjerskih obreda zabavljao sviranjem i igranjem kola. Kako je to redovito na takvim svečanostima bivalo, točilo se i vino, što je na jednoj od tih proslava dovelo do velike svađe i jednog smrtnog slučaja. Zbog toga je knez Vicenzo Basadona 1556. godine zabranio plesanje, sviranje i druge igre, te točenje vina. Kazne za prekršitelje bile su stroge: sviračima je prijetilo godinu i pol dana veslanja na kažnjeničkoj galiji, plesačima koji su sudjelovali u igri mjesec dana zatvora, a svima koji bi točili vino izgon iz grada na godinu dana. Na Uzašašće se također odvijao sajam, o čemu svjedoči i jedna tužba iz 1770. godine.[325]

7.5.Duhovi

Na blagdan Duhova u Trogiru se tradicionalno održavao veliki sajam. 1927. godine je Kaštelanska plovidba osigurala prijevoz iz Splita s dva parobroda Kozjak i Kaštela. [326]

Blagdan Duhova slavi se u spomen silaska Duha Svetoga na apostole, pedeseti dan nakon Isusova uskrsnuća. Duhovi su, poslije Božića i Uskrsa, treća velika kršćanska svetkovina koja se slavi u šestu nedjelju poslije Uskrsa, zbog čega je poznata i kao Pedesetnica. U tradiciji zapadne Crkve, to je blagdan silaska Duha Svetoga i osnivanja Crkve. Trogir je do požara 1896. godine imao crkvu Svetog Duha, na čijem su se zvoniku na blagdan Duhova vijorile tri bijele zastave s crvenim križevima. Bratovština Svetog Duha imala je jednake tunike, bijele s crvenim križevima. Glavne svečanosti bratovštine odvijale su se, naravno, na blagdan Duhova, kada se pred gradom prostirao tepih te postavljali stolovi s hranom za zajedničko blagovanje. Na blagdan Duhova dijelio se kruh u većoj količini i lijepo izrezan. Na Duhove 1902. godine u Trogiru je otvoreno novo prosvjetno društvo Berislavić. Društvo Berislavić nosilo je ime po Petru Berislaviću, hrvatskom banu rođenom u Trogiru, koji se istaknuo u brojnim borbama protiv Turaka. Prvi predsjednik Društva bio je Ivan Belas, a glazbeni voditelj Ivan Bozzotti. 1910. godine, zbog želje za većom socijalizacijom, posebno prema težacima i radnicima, društvo je promijenilo ime u Hrvatsko pučko prosvjetno društvo Berislavić. Početkom Prvog svjetskog rata, zabranjen je rad društvu zbog nelojalnosti Habsburškoj Monarhiji. Nakon

[325] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 42.
[326] Čipčić, Marijan, *Trogir između svjetskih ratova (1918. – 1941.),* Muzej grada Splita, Split, 2021., str. 289.

završetka Prvog svjetskog rata, pod imenom Pučko prosvjetno društvo Berislavić, nastavilo je s radom do početka Drugog svjetskog rata, kada prestaje djelovati.[327]

8. Lipanjske svetkovine i blagdani

Lipanj je mjesec u kojem se u trogirskom kraju isprepliću crkveni blagdani i pučki običaji. Blagdani poput Tijelova, svetog Ante, Vidova dana, svetog Ivana Krstitelja te svetih Petra i Pavla donose niz svečanosti koje povezuju duhovne vrijednosti s narodnim vjerovanjima i običajima. Ovaj period godine obilježen je procesijama, hodočašćima, paljenjem obrednih vatri, sajmovima i pučkim proslavama. Vatra, voda i bilje, kao simboli pročišćenja, zdravlja i plodnosti, imaju važnu ulogu u mnogim lipanjskim običajima.

8.1. Tijelovo

Tijelovo, odnosno svetkovina Presvetog Tijela i Krvi Kristove, slavi se u spomen na ustanovljenje euharistije na Veliki četvrtak. Obilježava se u četvrtak nakon svetkovine Presvetog Trojstva. Nastala u 13. stoljeću, za cijelu zapadnu Crkvu uveo ju je papa Urban IV. početkom 14. stoljeća. Ubrzo se na taj dan počela održavati svečana procesija, tzv. tijelovska procesija, tijekom koje se obično zastane na četiri stajališta (sjenice), na kojima se naviješta evanđelje na četiri strane svijeta. U procesiji na dan Tijelova, primjerice 1415. godine, odlučeno je da svaki plemić trogirskog vijeća mora svake godine sudjelovati u procesiji oko zidina grada Trogira i nositi upaljenu voštanicu od barem pola litre voska, a svaki obrtnik jednu kraću debelu svijeću od barem jednog *solda*, pod prijetnjom kazne od 20 libara za svakog tko se toga ne bi pridržavao. Jedno od poznatijih trogirskih Tijelova u povijesti je svakako ono obilježeno anarhijom 1797. godine. Večer prije Tijelova označila je početak kraja venecijanske vladavine Trogira. Običaj svečane procesije na Tijelovo u Trogiru njeguje se i danas, a kako su tijekom godina, preciznije 1892., 1909. i 1913., ophodi izgledali, svjedoče nam novinski izvještaji iz

[327] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 43.

novina *Narod, Il Dalmata, Katolička Dalmacija* i dr. Jedan ophod na Tijelovo ovjekovječen je i na fotografiji, čiji se original čuva u albumu obitelji Mirić, a prvi vlasnik albuma bio je ugledni trgovac, predsjednik društva Berislavić Ivan Belas, koji ju je objavio i kao razglednicu. Tijekom Tijelova 1892. godine, u uvali Šaldun boravilo je carsko i kraljevsko bojno brodovlje s posadom vojnicima i časnicima te nadvojvodama Karlom Stjepanom i Leopoldom. Bilo je dogovoreno da dvije satnije s časničkim zborom i vojnom glazbom uveličaju planirani veleban crkveni ophod na blagdan. No, kiša je poremetila planove, te su na svetu misu u katedrali pristigli samo viši časnici. U članku lista *Il Dalmata* iz 1902. godine spominje se da se na Tijelovo te godine održavala procesija, no umjesto opisa slavlja, navode se provokacije pojedinaca usmjerene prema glazbenicima tijekom procesije. Zadirkivanja autonomaške glazbe u procesijama na svetog Ivana i Tijelovo spomenuta su i u dopisu *Da Trau*. U tjedniku *Dan* iz 1913. godine stoji da se u tijelovskoj procesiji mogao vidjeti ostenzorij, kojeg je upravo prigodom Tijelova zbornoj opatijskoj crkvi u Trogiru darovao mons. Rikard Tacconi.[328]

Blagdan Tijelova, koji se slavi kao pomična svetkovina u lipnju, bio je obilježen velikom procesijom. Vjernici su u povorci prolazili selom, a procesija se protezala sve do Jelčevih kuća, gdje bi se obavljao blagoslov.[329]

8.2.Sveti Ante

Posebno se slavio i spomendan sv. Ante na Čiovu. Iako je samostan bio zapaljen poslije II. svjetskog rata, blagdan se nije propuštao. Njegovih trinaest utoraka i sam blagdan okupljao je veliki broj vjernika.[330] Mještani Segeta Donjeg i Seget Vranjice odlazili su također u crkvu na Čiovu. Djeca su kupovala ručno izrađene drvene figurice, najčešće tzv. *ptice klepetuše*.[331] Svećenici (*popi*) su obavljali blagoslove kuća, a žene su morale dočekati svećenika s urednim kućnim prostorijama. U starom dijelu Trogira, crkva Gospe od Karmela okupljala je veliki broj vjernika. S obzirom da je crkva nije bila dovoljno velika, Gospin kip prenio bi se u katedralu, pa bi se u katedrali služila misa. Gospin kip bi se nakon obreda opet vraćao u staru crkvu, a taj su postupak trubama pozdravljali svi brodovi usidreni na trogirskoj rivi.[332]

Sveti Ante u Trogiru se tradicionalno obilježava hodočašćem na čiovski Drid, gdje je smještena crkva Uznesenja Marijina i franjevački samostan Svetog Ante, kojeg je utemeljio fra Nikola

[328] Isto, str. 44-45.
[329] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str. 68.
[330] Isto.
[331] Kazivačica: Vinka Zulim, rođ. Vukman, 1945. u Seget Vranjici.
[332] Kazivačica: Mila Perkušić, rođ. Grgin, 1930. u Trogiru.

Trogiranin 18. lipnja 1432. godine. Devet dana prije blagdana svetog Ante, svako predvečerje u samostanskoj crkvi odvijaju se obredi. Nekoliko tisuća vjernika, najviše ih je dođe na sam blagdan sveca zaštitnika djece, spušta se i penje prema samostanu. Za svetog Antu u Trogiru se na Travarici održavao sajam, odnosno pazar, o kojem svjedoči članak iz novine *Dan* iz 1915. godine. Posebno je svečano bilo 1931. godine, kada je proslavljena 700. godišnjica smrti svetog Antuna Padovanskog i istodobno 500. obljetnica useljenja franjevaca u samostan na Dridu. O višednevnom programu, koji je započeo deset dana prije samog blagdana svetog Ante, svečanom svetom misom, posebno se ističu svečanosti 13. i 14. lipnja koje uključuju svečane procesije, svete mise te koncerte na Trgu svetog Ivana na Dridu, praćene prigodnim vatrometom.[333]

8.3.Vidov dan

Večer uoči Vidova dana, 15. lipnja, djevojke su gatale za kojeg će se mladića udati. Ispod jastuka su stavljale ružičasto i plavo cvijeće. Plavo je cvijeće simboliziralo crnoputog mladića, a ružičasto svjetloputog. Ujutro su gledale koje je cvijeće uvenulo. Ako je uvenulo ružičasto, budući mladoženja neće biti svijetle puti. To je bio običaj u Segetu Gornjem.[334]

8.4.Sveti Ivan Krstitelj

Petnaest dana prije Svetog Ivana, tj. Svitnjaka, 24. lipnja, djeca su skupljala drva za paljenje svitnjaka – obrednih vatri koje su se palile uoči blagdana. Vrijeme je to oko ljetnog suncostaja, kada se sunce, prema vjerovanju, nakratko zaustavlja na svom putu i gubi snagu. Taj je običaj star i poznat je svim slavenskim i europskim narodima. Svitnjaci se pale po *komšilucima*, gdje svaki *komšiluk* pali zajedničku vatru na vidnom mjestu, na brežuljcima, a pale ih i u po dvorištima, na raskrižjima. U Ljubitovici se pale vatre ujutro prije izlaska sunca po vinogradima da bi loza bila zdrava, dok u drugim mjestima pepeo svitnjaka nose u vinograde, vjerujući da će se tako očuvati loze od bolesti. Pored vatre svitnjaka i pepela, za koje narod drži da imaju utjecaj na zdravlje ljudi i usjeva, i voda na Svetog Ivana ima ljekovitu moć. U Segetu Gornjem, dan uoči Svetog Ivana, kada se pale svitnjaci, običaj je ubrati cvijet Svetog Ivana, vrstu kadulje, koja se malo spali na svitnjaku, a potom odnese kući i stavi u lavor s vodom. Prije izlaska sunca,

[333] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 37.
[334] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 274.

svi ukućani se umivaju tom vodom. Roditelji bude djecu da ne bi propustili to umivanje, jer drže da je dobro za lijepu kožu i zdravlje očiju.[335]

U hrvatskoj baštini, u vrijeme spomendana svetog Ivana Krstitelja, seljaci su općenito po poljima palili male krjesove, a tim su zapravo htjeli dozvati snažniju sunčanu toplinu kako bi polje uspješnije rodilo. Zvonjava crkvenih zvona trajala je cijelu noć. Obredi održani te noći imali li svrhu očuvanja zdravlja i plodnosti. Palile su se biljke, vatra je gorjela i održavale su se razne igre i plesovi.[336]

U Trogiru i okolici bi se na večer 23. lipnja svitnjaci palili na rivi, oko kuća, na raskrižjima putova. Oko njih su se okupljali stari i mladi, veselili se i skakali preko plamena u jednom i drugom smjeru, pjevajući: „Sveti Ivane što se okuku, slavimo te što smo na okupu". Preskakivalo se i u drugim mjestima nekadašnje općine Trogir, primjerice u Vinišću i Bristivici.[337]

Spomendan svetog Ivana Krstitelja u Segetu je bio obilježen paljenjem vatri, poznatih kao svitnjaci, uoči samog blagdana. Momci i djevojke preskakivali su preko plamena vjerujući da će im to donijeti zdravlje i otjerati gubu. Vatre su se palile na rivi, oko kuća i na raskrižjima puteva, a oko njih su se okupljali i mladi i stari, družeći se, šaleći i veselo skakućući. Sljedećeg jutra svi bi odlazili na more noseći Ivanovo cviće, biljku nalik kadulji, te se umivali morem uz pjesmu: „*Biži gubo, biži s vrata, sutra nam je Sveti Ivan*." Ovaj običaj simbolizirao je pročišćenje i zaštitu od bolesti.[338]

8.5.Sveti Petar i Pavao

U baroknoj crkvi Sv. Petra, smještenoj u UNESCO-ovoj staroj jezgri Trogira, 29. lipnja 2012. godine, svečano je obilježen spomendan sv. Petra i Pavla. Misno slavlje predvodio je trogirski dekan i katedralni župnik don Pavao Piplica, uz sudjelovanje don Branimira Marinovića i pratnju župnog zbora. Među okupljenim vjernicima bio je i poznati glazbenik, prof. dr. Nikola Buble. Tom prilikom don Pavao je čestitao imendan svima koji nose imena povezana s ovim svecima. U svojoj propovijedi potaknuo je vjernike da slijede primjer apostola Petra i Pavla te da u svom životu pokažu istu predanost i gorljivost u vjeri. Istaknuo je simboliku skulptura ovih

[335] Isto, str. 274.
[336] Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2016., str. 177.
[337] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 46.
[338] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str. 68.

apostola, smještenih uz svetohranište, izrađenih u prirodnoj veličini od pozlaćenog drva. Sv. Petar prikazan je s ključevima u lijevoj ruci i zatvorenim Evanđeljem, što odražava Kristove riječi: „*Ti si Petar stijena i na toj stijeni sagradit ću Crkvu*.“ S druge strane, sv. Pavao drži mač u desnoj ruci, simbolizirajući njegovu prošlost kao Savla, njegovo obraćenje i kasnije mučeništvo. Unatoč svojim slabostima, obojica su postali veliki uzori vjere, završivši život mučeničkom smrću u Rimu. Petar je bio razapet naopako, dok je Pavlu odrubljena glava. Prema predaji, samostan uz crkvu sv. Petra u Trogiru osnovala je kraljica Marija, supruga Bele IV., tijekom svog boravka u Trogiru 1242. godine, iako se crkva spominje i ranije. Arheološki nalazi upućuju na mogućnost postojanja ranokršćanske crkve na istom mjestu. Svoj današnji barokni izgled crkva je dobila kasnijim pregradnjama. Posebno se ističe bista sv. Petra, pripisana Nikoli Firentincu ili njegovom krugu, dok unutrašnjost krase barokni oltari i izrezbareni drveni strop. Skulpture sv. Petra i Pavla, odjevene u pozlaćene haljine s bogatim dekorativnim uzorcima, smještene su uz svetohranište. Nedavna restauracija crkve i njezine umjetničke baštine omogućila je očuvanje ovog vrijednog spomenika, koji i danas ostaje duhovno i kulturno središte, povezujući vjernike s bogatom poviješću i tradicijom.[339]

[339] Splitsko-makarska nadbiskupija, *Trogir: proslavljen blagdan sv. Petra i Pavla*, članak objavljen: 29. 6. 2012., https://smn.hr/1456-trogir-proslavljen-blagdan-sv-petra-i-pavla (Pristupljeno: 31. 3. 2024.)

9. Običaji kroz srpanj i kolovoz

Srpanj u trogirskom kraju obilježen je brojnim vjerskim i pučkim blagdanima koji se njeguju kroz stoljeća. Proslavljaju se svetkovine svetih Ćirila i Metoda, Gospe od Karmela, svetog Ilije i svete Marte, uz običaje hodočašća, procesija, pučkih fešti i starih vjerovanja. Ovi dani okupljaju zajednicu u molitvi, slavlju i sjećanju, potvrđujući snažnu povezanost vjere, baštine i lokalnog identiteta.

9.1. Blagdan Ćirila i Metoda

Velika se važnost početkom 20. stoljeća pridavala proslavi blagdana slavenskih apostola, svete braće Ćirila i Metoda. Oni su pridonijeli utvrđivanju kršćanstva u Hrvata i istodobno širenju glagoljice, glagoljskog pisma, bogoslužja i književnosti. Taj se blagdan održavao 5. i 6. srpnja. O proslavama ovog blagdana u Trogiru pisali su *Narodni list* (1901., 1902. i 1909.), *Il Dalmata* (1902.), te *Novo doba* (1918.). Jedan od najranijih izvještaja o proslavi ovog blagdana objavljen je pak još u 19. stoljeću, u novini *Narod,* i to 1888. godine, koja je objavila dopis iz Trogira, napisan 6. srpnja, na talijanskom, u kojem stoji da je Trogir *jučer bio u fešti*, a *Štionica*, Narodna *kafana*, kao i kuće narodnjaka, postavile su trobojnice. U crkvi dominikanaca je bila glagoljaška misa, a u svirala je i glazba. Članovi Društva Berislavić su u 1902. godine pripremali veliko hrvatsko slavlje povodom spomendana braće svetog Ćirila i Metoda. Održala se glagoljaška misa na kojoj su sudjelovala sva hrvatska društva u odorama s kokardama i trobojnicama. Za večer je bio planiran veliki filharmonijski koncert. U listu *Il Dalmata* pisalo je da su crkve postale pravi politički teatar. U izvješću pod naslovom *Di una festa,* u listu *Il Dalmata* te godine, pisalo je da je glagoljaška misa u svim trogirskim crkvama, na žalost organizatora, bila zabranjena. Iz prosvjeda su organizirali mimohod koji je bio upućen u Seget, gdje im je želju za glagoljaškom misom ispunio župnik Zanchi. Po povratku iz Segeta, održalo

se blagoslov prostorija društva Berislavić i slike svete braće Ćirila i Metoda. Slavlje se nastavilo i navečer, kada je u dvorani općinskog kazališta održana akademija društva Berislavić, koja je privukla preko dvjesto ljudi. U *Narodnom listu* iz 1909. godine stoji izvještaj o proslavi svetkovine svetog Ćirila i Metoda. Čitaonica, Narodna glazba, Berislavić, vatrogasci, Sokol, sva gradska društva zajedno su proslavila svetkovinu, koja je započela svečanom povorkom s glavnog gradskog trga prema poljskoj crkvi Gospe od Anđela. Ondje se okupilo mnoštvo kako bi slušalo pjevanu svetu misu i nadahnutu propovijed župnika Jesenica-Krilo. Potom je cijela povorka otišla u prostorije društva Berislavić, gdje je na svečani način otvorena prva pučka knjižnica u Trogiru.[340]

9.2.Gospa od Karmela

U Pasikama nalazi se crkva Gospe od Karmela, poznata i kao Gospa od Pregrađa ili Gospa od Novoga Grada, koju Trogirani nazivaju Gospa od Karmena. Na sam spomendan, 16. srpnja, na trgu pred crkvom tradicionalno se održava pučka fešta. Postoji i običaj da se na blagdan iznad zelenilom ukrašenih crkvenih vrata izvjesi prvi grozd, podsjećajući da je ljeto već podmaklo. Još uvijek je živ i običaj da je na sam blagdan, kupanje u moru strogo zabranjeno. Vjerojatni razlog tog običaja može se pronaći u staroj trogirskoj legendi Dobrica od Aranđela. Nekoć je za crkvu bila vezana ranije spominjana bratovština Gospe od Karmela. Za održavanje tradicije štovanja i slavljenja ovog blagdana, crkvenim slavljem, procesijom i pučkom feštom u Trogiru, danas velike zasluge pripadaju udruzi Gospa od Karmela.[341]

Crkva Gospe od Karmela nalazi se u Pasikama u Trogiru te se na taj dan ukrašava lovorovim vijencima, a na njeno pročelje stavlja se crno grožđe. Tradicionalna je i procesija koja ide od katedrale do crkve Gospe od Karmela. Običaj je nositi grožđe Gospi na blagoslov kako bi bila što plodnija godina.

9.3.Sveti Ilija

Spomendan svetog Ilije, 20. srpnja, u Gornjem Segetu bio je obilježen velikom proslavom. U blizini brda Vlaška nalazila se istoimena srednjovjekovna crkvica, do koje su hodočasnici rano ujutro pješice kretali, penjući se uz Dragu, što je trajalo oko sat vremena. U crkvici svetog Ilije misu je služio segetski župnik, a nakon mise hodočasnici su do podneva posjećivali rodbinu i

[340] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 46-48.
[341] Isto, str. 49.

prijatelje. Drugi dio dana bio je posvećen svjetovnom slavlju, koje je uključivalo dernek, ples, pjesmu i sajam. Po okolnim poljima pekli su se janjci, prodavala se galanterija, a ljudi su se veselili, pjevali i igrali kolo, stvarajući živahnu i svečanu atmosferu. Za vrijeme Drugog svjetskog rata srušena je ta crkvica, pa se nakon rata nije mogla održavati misa, ali se običaj održao, zapravo njegov svjetovni vid.[342]

9.4.Sveta Marta

Trogirska župa Gospe od Anđela svečano je proslavila spomendan svete Marte 29. srpnja 2012., na lokalitetu Stombrate u Bijaćima, gdje se nalazi kamena crkva, nasljednica starokršćanske crkve Sv. Marte. Misno slavlje predvodio je splitsko-makarski nadbiskup Marin Barišić, uz sudjelovanje brojnih svećenika. Prije mise predstavljen je povijesno-arheološki vodič Sveta Marta u Bijaćima, koji je priredio doc. dr. don Josip Dukić s Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Splitu, u suradnji sa stručnjacima poput muzejske savjetnice Vedrane Delonge, profesora arheologije dr. Ante Uglešića, profesora patrologije dr. Ivana Bodrožića te dr. Tončija Burića, predsjednika Društva za očuvanje kulturne baštine *Bijaći*. Knjižica, izdana uz podršku Grada Trogira, Kaštela, Solina, Splita i Splitsko-dalmatinske županije, predstavlja važan doprinos razumijevanju crkvene i kulturne povijesti Hrvata. Tijekom predstavljanja, dr. Burić je istaknuo značaj lokaliteta Bijaća, naglašavajući arheološke nalaze koji potvrđuju povezanost Hrvata s Rimom i zapadnom civilizacijom još od najranijih kršćanskih vremena. Posebno je izdvojio natpise na kamenom ciboriju, koji svjedoče o djelovanju franačkih misionara i širenju kršćanstva. U uvodnom dijelu misnog slavlja, nadbiskup Barišić naglasio je kako povijesni temelji hrvatskog naroda sežu sve do Isusa Krista te da misa predstavlja susret prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. U propovijedi se osvrnuo na evanđeosko čudo umnažanja kruha, ističući da se pravo obilje postiže dijeljenjem i solidarnošću. Povezao je gostoljubivost svete Marte s prihvaćanjem Krista među Hrvatima tijekom pokrštavanja, čime je simbolično označen kraj poganstva i početak novog duhovnog razdoblja. Svečanost su svojim nastupima uveličali zborovi *Bijaćka Vila* iz Kaštela i Zbor župe Gospe od Anđela, a nadbiskup je na kraju pozvao vjernike da nastave širiti ljudskost i unose duhovno proljeće u međuljudske odnose.

Kolovoz u trogirskom kraju obilježen je marijanskim blagdanima, svecima i lokalnim tradicijama koje svjedoče o pobožnosti i očuvanoj kulturnoj baštini. U središtu su proslave posvećene Gospi od Anđela, od Sniga i Velike Gospe, koje se slave uz procesije, hodočašća i

[342] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str. 68

narodne običaje, često povezane s legendama i vjerovanjima. Trogirani posebno štuju i blaženog Augustina Kažotića, svojeg sugrađanina, kao i svetog Lovru i svetog Roka, u čiju čast se organiziraju crkveni obredi i kulturne svečanosti.

9.5.Gospa od Anđela

Župa Gospa od Anđela od Trogiru ima posebnu povlasticu o kojoj se, nažalost, vrlo malo zna. Naime, sadašnja Mala župna crkva Gospa od Anđela sagrađena je na temeljima prvog Franjevačkog samostana u Hrvatskoj, ujedno i izvan Italije. Sudeći prema povijesnim izvorima, jedan od najvećih svetaca katoličke crkve, sveti Franja Asiški, bio je 1212. godine u Trogiru. Naime, činjenica je da je trogirski mecena D.S. Lučić dao izgraditi samostani crkvu manjoj braći na svojem posjedu, što je zapisao u svojoj oporuci. Taj samostan koji je izgrađen na mjestu današnje župne crkve, prvi je Franjevački samostan u Hrvatskoj, ujedno prvi uopće koji je sveti Franja osnovao izvan Italije. 2012. godine je proslavljeno je 800. godina od dolaska svetog Franja Asiškoga na naše prostore, što je velika uspomena.[343]

„Nekada su se održavali tzv. *rogacjuni*. Djeca bi iz škole sa starijima odlazili na jednodnevni izlet ispred crkve Gospe od Anđela. Na izletu bi se obavio blagoslov polja.“[344]

9.6.Gospa od Sniga

Spomendan Gospe od Sniga, 5. kolovoza, slavio se u srednjovjekovnoj crkvici posvećenoj Gospi od Sniga. Ujutro su se čitali lecijuni, dok se popodnevna misa održavala izvan crkve. Na misu su dolazili vjernici ne samo iz Segeta, već i iz okolnih mjesta poput Trogira, Vinišća i Kaštela. Nakon mise, slavlje se nastavljalo na okolnom zemljištu, gdje su se pekli janjci, pilo vino, veselilo i pjevalo. Ispred crkve prodavale su se krunice, *zogatule* (igračke), *gulozarije* (slatkiši) i dinje (lubenice), doprinoseći svečanom i živopisnom ugođaju blagdana.[345]

Gospa Snježna jedan je od marijanskih naslova Blažene Djevice Marije te zauzima istaknuto mjesto u hrvatskoj duhovnoj i kulturnoj baštini. Štovanje Gospe Snježne među Hrvatima seže još u 14. stoljeće, a kroz povijest se razvijalo u različitim oblicima pobožnosti. Spomenuta pobožnost povezana je s legendom o snijegu koji je, prema predaji, usred ljeta prekrio rimski

[343] Bodrožić, don Stipan, „Predgovor“ u *Zbornik radova znanstvenog skupa „Osam stoljeća štovanja Gospe od Anđela i prvoga franjevačkog samostana u Trogiru*, Župa Gospe od Anđela, Muzej grada Trogira, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Trogir-Split, 2022., str. 7.
[344] Isto, str. 7.
[345] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str. 69-70.

brežuljak Eskvilin te označio mjesto na kojem je sagrađena bazilika Santa Maria Maggiore, jedna od najvažnijih crkava posvećenih Mariji u Rimu. U svom radu *Štovanje Gospe Snježne u hrvatskoj kulturnoj baštini*, autor Marko Dragić istražuje istaknutost marijanske pobožnosti, koja još uvijek nije dovoljno obrađena u znanstvenoj i stručnoj literaturi. Štovanje Gospe Snježne očituje se sljedećim primjerima: od procesija i hodočašća do narodnih veselja i izgradnje sakralnih objekata posvećenih njezinu imenu. Diljem Hrvatske podignute su crkve i kapele koje svjedoče o pučkoj pobožnosti i povjerenju u Marijinu zaštitu. Među njima se osobito ističe Tiho svetište u Osijeku, sagrađeno 1704. godine, koje i danas okuplja vjernike na spomendan Gospe Snježne, 5. kolovoza. Pobožnost je dio kulturnog identiteta naroda koji kroz stoljeća u Gospi Snježnoj prepoznaje utjehu i duhovnu snagu.[346]

9.7.Blaženi Augustin Kažotić

Spomendan blaženog Augustina Kažotića[347] (3. kolovoza), rođenog Trogiranina, kasnije zagrebačkog biskupa, Trogirani su slavili na osobit način uz misno slavlje i procesiju. Pjevale su se stare trogirske pjesme:

„Augustine blaženi

Prisvitla zvizdo trogirska.“ [348]

Bl. Augustin Kažotić ističe se kao jedna od najvažnijih osobnosti u glazbenom životu srednjovjekovne Hrvatske. Njegov doprinos glazbi vidljiv je kroz uloge reformatora crkvenog pjevanja, organizatora liturgijskog obreda i skladatelja. Tijekom službe zagrebačkog biskupa (1301.-1322.), pretpostavlja se da je reformirao crkveno pjevanje u zagrebačkoj katedrali, unio novi raspored liturgijskih obreda i uveo inovacije u repertoar. Kažotićev rad obilježen je značajnim promjenama i preokretima koji su ostavili trajan utjecaj na crkvenu glazbu. Kao

[346] Marko Dragić, *Štovanje Gospe Snježne u hrvatskoj kulturnoj baštini*. Od Pavlimira do riči šokačke (Zbornik Ljiljane Kolenić). (ur. Ćurak Silvija; Blažević Krezić, Vera). Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Osijek 2021., str. 544.

[347] Blaženi Augustin Kažotić najpoznatiji je član trogirskoga samostana. Rodio se oko 1260. u uglednoj plemićkoj obitelji. Bio je jedan od prvih Hrvata koji je imao priliku studirati na pariškom sveučilištu u drugoj polovini XIII. stoljeća. To objašnjava kolika se važnost pridavala visokoškolskoj izobrazbi u trogirskom samostanu. Uživao je glas učena i pobožna redovnika, 1303. imenovan zagrebačkim biskupom i kasnije biskupom grada Lucere u Apuliji. Malo iza njegove smrti, zatraženo je proglašenje Augustina Kažotića svecem. U velikom broju dokumenata, Augustin se svecem naziva još od XIV. stoljeća. Tek je 1700. godine službeno proglašen blaženim. Tako je Augustin postao prvi hrvatski blaženik. (Krasić, Stjepan, *Crkva i samostan sv. Dominika u Trogiru*, Prilozi povijestiumjetnosti u Dalmaciji, Vol. 41, No. 1, Rim, 2008., str. 99.)

[348] Kazivačica: Mila Perkušić, rođ. Grgin, 1930. u Trogiru

trogirski dominikanac, smatra se jedinstvenom pojavom u desetostoljetnoj povijesti hrvatske crkvene i umjetničke glazbe, potvrđujući svoj izuzetan značaj u ovom području.[349]

Spomendan blaženog Trogiranina Augustina Kažotića proslavljen je svečano 6. kolovoza 1925. godine. Blaženikove moći su prikazane javnosti u novom umjetničkom relikvijaru koji je izradio poznati zagrebački zlatar Griesbach. Procesiju je pratila Narodna glazba Trogir.[350]

Marko Trogrlić[351] navodi da nisu zastupljena historiografsko-hagiografska djela o bl. Augustinu Kažotiću, a nisu ni za neke druge blaženike i svece. Rad pod naslovom *Povijesna vrela o liturgijskom štovanju bl. Augustina Kažotića* rezultat je strpljiva autorova rada koje se odlikuje njegovim temeljitim pristupom i uvjerljivim interpretacijama utemeljenja u vrelima. Rad je potreban u postupku za proglašenje svetim bl. Augustina Kažotića, kojemu je naš autor kao član posebnoga biskupijskog odbora stručnjaka za povijesna i arhivistička pitanja, ovim djelom itekako odgovorio i dao mu svoj vlastiti doprinos. Rad je doprinos poznavanju liturgijskog štovanja bl. Augustina Kažotića u trogirskoj katedrali i Biskupiji od početka 17. stoljeća pa sve do prvih desetljeća 19. stoljeća, te je zacijelo i vrijedan doprinos hrvatskoj crkvenoj povijesti.[352]

Prvi hrvatski blaženik, dominikanac Augustin Kažotić, rođen je u Trogiru oko 1260.-1262. godine, a umro u Luceri 3. kolovoza 1323. Bio je zagrebački i lucerski biskup, zaslužan i cijenjen teolog, vrstan propovjednik te predavač na dominikanskim učilištima u Francuskoj, Italiji i Hrvatskoj. Jedan je od prvih teoloških pisaca u Hrvatskoj, a o njemu je napisana niz radova, primjerice knjige Petra Grgeca *Blaženi Augustin Kažotić i njegovo doba* iz 1963. godine te Marijana Biškupa *Blaženi Augustin Kažotić, biskup, prosvjetitelj i zaštitnik siromaha* iz 2002. godine. Trećeg kolovoza u Trogiru se i danas slavi blaženi Augustin Kažotić. Uoči svetkovine, koja je te 1891. godine bila posebno svečana, trogirski su dominikanci objavili proglas koji prenosi *Narodni list* 25. srpnja. Redovnici Svetog Dominika molili su sve obitelji koje stanuju na morskoj obali, u gradu i na Čiovu, da dan uoči same svetkovine ukrase svoje kućne prozore zastavama. U proglas su uključili i molbu da brodovi koji se nađu u luci prigodno razviju svoje barjake kako bi što svečanije dočekali novi kip blaženog Augustina. U proglasu je dalje naveden program proslave „svečani blagoslov kipa održat će se u 16 sati u Svetom Križu, nakon čega će

[349] Tuksar, Stanislav, *Augustin Kažotić, biskup zagrebački, sakralna glazba i liturgijsko pjevanje,* Arti musices Vol. 50, No. 1-2, 2019, str. 9-17.
[350] Čipčić, Marijan, *Trogir između svjetskih ratova (1918. – 1941.),* Muzej grada Splita, Split, 2021., str. 289.
[351] Trogrlić, Marko, *Povijesna vrela o liturgijskom štovanju bl. Augustina Kažotića u trogirskoj katedrali i biskupiji od godine 1603. do 1830*., Crkva u svijetu Vol. 57, No. 2, 2022.. str. 305-306 .
[352] Isto, str. 305-306 .

okićenom brodicom, u pratnji drugih brodica, doploviti u Trogir, koji će ga dočekati zvonjavom zvona. Brodica s kipom blaženog sugrađanina Augustina pristat će taj dan pred lučkim uredom, gdje će ga dočekati mitronski opat s prečasnim kaptolom i svećenstvom te načelnik". Uz pjevanje *Tebe Boga hvalimo,* kip je prenesen u crkvu Svetog Dominika i položen na sred crkve. Općinsko upraviteljstvo nastojalo je organizacijski doprinijeti svečanosti te organiziralo proslavu na morskoj obali blizu crkve. Iz izvještaja *Narodnog lista* od 15. kolovoza uočava se da je proslava išla prema planu najavljenom u proglasu, osim što kip, zbog vjetra, nije stigao u grad malom brodicom već parobrodom, koji je izletnike iz Splita doveo na slavlje. Autor je zapisao da se zastava na urešenoj brodici u pratnji parobroda s kipom blaženog Augustina putem pucala te da je njegovo pristajanje uz trogirsku obalu bilo popraćeno pucanjem iz mužara i zvonjavom. Cijela obala je bila urešena zastavama i trobojnicama. Svečana proslava blaženog Augustina Kažotića održala se i 1923. godine, na 600. obljetnicu njegove smrti. To veliko slavlje najavio je list *Narodna svijest*, dubrovački tjednik koji je izlazio u međuratnom razdoblju od 1919. do 1941. godine. O tome je govorio u izdanju od 12. lipnja 1923., a iscrpno je izvijestio list *Novo doba* 4. kolovoza 1923. godine, pod naslovom *Obljetnica jednog apostola*. Uz svečanu zvonjavu zvona katedrale i drugih crkava, auto sa svečevom relikvijom, koja sadrži kost podlaktice, stigao je na okićenu obalu pred crkvu Svetog Dominika. Na obali su svečanu relikviju dočekali ljudi, kaptol i redovnici, nakon čega je, okružena svijećama i tamjanom, uz molitve u povorci položena na svečev oltar u crkvi Svetog Dominika. Sutradan ujutro održana je svečana pjevana misa koju je predvodio šibenski biskup Jerolim Mileta. Poslijepodne održana je procesija. U procesiji su sudjelovali građanstvo sa svim bratovštinama, školama, vjerskim udruženjima, vatrogasci i glazba. Iza srebrnog kaptolskog križa stupali su franjevci, konventualci, dominikanci, a iza njih veliko mnoštvo svećenstva iz grada i okolice. Svećenici su bili odjeveni u svečane odore. U procesiji su sudjelovali opat Sentinella, u mitri i sa srebrnim štapom, i provincijal Orlandini, koji je u rukama držao moći, pred kojima je stupalo 12 djevojčica u bjelini s košarama cvijeća, dok je iza moći hodao biskup Mileta. Bratimi su nosili svečani kip praćen duplirima. 1925. godine svečanost je bila drugačija jer su moći, koje su bile u svečanoj procesiji, nošene u novom umjetničkom relikvijaru kojeg je izradio zagrebački zlatar Griesbach prema nacrtu profesora Kordića. Tijekom procesije svirala je Narodna glazba, koja je navečer pred crkvom priredila koncert s programom. 2023. godine slavljena je 700. obljetnica smrti blaženog Augustina Kažotića, koju su trogirski dominikanci svečano slavili s brojnim aktivnostima. Početkom obljetničke godine, u crkvu Svetog Dominika postavljene su restaurirane orgulje čiji je zvuk prvi put ispunio crkvu u noći vazmenog bdijenja, dok se svečana kolaudacija održala 4. lipnja. Nove klupe za vjernike postavljene su 4. srpnja, a upravo na datum

nekoć izuzetno slavljene obljetnice Primišćenja. Klupe su, među ostalim, urešene biskupskim grbom blaženog Augustina Kažotića.[353]

9.8.Sveti Lovre

Osim blaženog Ivana Trogirskog, istu važnost imao je i sveti Lovre (u Trogiru se kaže Lovre), ranokršćanski svetac koji je umro mučeničkom smrću 10. kolovoza 258. godine. No iako je štovan, usporedno pisani izvori, osim statuta grada Trogira, o svetom Lovri ne pišu u onolikoj mjeri koliko pišu o svetom Ivanu Trogirskom. O slavljenju svetog Lovre u Trogiru ne pronalazimo mnogo novinskih izvještaja. U prilog tome ide i izvještaj o skromnoj svečanosti, kako je opisano u dopisu *Katolička Dalmacija* iz Trogira 1908. godine. Obzirom na datum, dalo bi se zaključiti da je riječ o proslavi svetog Lovre, no autor izvještava o svetkovanju svetog Kajetana. Dopisnik piše da je „trogirska obitelj Sassu tog sveca štovala odavnina“, a te je godine još posebnije jer se misnom slavlju pridružio mladi svećenik glagoljaš Josip Sassu, koji je tada služio na Šolti. Uoči blagdana, u crkvi Svetog Mihovila, služena je svečana pjevana glagoljaška sveta misa na hrvatskom jeziku, a sutradan zornica pred oltarom svetog Kajetana na staroslavenskom. Roko Slade-Šilović naziva taj oltar svetog Kajetana, dok ga Ivo Babić, spominjući Roka Slade-Šilovića, navodi kao oltar svetog Venancija, kojeg je podigla obitelj Garagnin u znak zahvalnosti za spašavanje njihova sina Horacija nakon pada sa stuba. U listu *Novo doba* od 10. kolovoza 1940. godine, navodi se da se sveti Lovre štuje u Trogiru od najranijih vremena te da mu je bila posvećena i stara bazilika koju spominje Konstantin Porfirogenet. Dva dana nakon svetog Lovre, 12. kolovoza, Trogir je u staro doba slavio posvetu katedrale. No, prigodom požara biskupskog arhiva, uništeni su dokumenti o konsekraciji crkve, te je biskup Jeronim Fonda smatrao da je potrebna nova posveta. Na dan 22. listopada 1750., s velikom svečanošću iznova je posvetio katedralu, i taj se dan danas slavi obljetnica posvete hrama. Da su se posvete crkve slavile i u 20. stoljeću, dokazuje i članak iz novine *Omnibus* od 5. kolovoza 1908. godine, koji izvještava da je na dan Svete Marte, 29. srpnja 1908., posvećena crkva Svete Marte u Bijaćima. Crkvicu je sagradilo Društvo Bijać o svom trošku, a prema obvezi koju je preuzelo nakon što je sa svoje svrhe porušilo staru crkvicu iz 17. stoljeća, u čijim je ruševinama, navodi se u članku, pronađen glasoviti natpis *almificae Marthae*. Svečanu posvetu obilježio je govor don Frane Bulića, koji je na kraju svog govora o znamenitostima i

[353] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 35-37.

povijesnim spomenima ovog mjesta pozvao okupljene na klicanje *Slava! knezovima, banovima i kraljevima Hrvatske narodne dinastije*.[354]

9.9.Velika Gospa

Nakon Tijelova (Božjeg dana) slijedi važan blagdan Velike Gospe (15. kolovoza). Odlazilo se u Vrpolje na misu, a na Malu Gospu u Solin. Na blagdan Velike Gospe, mještani Trogira bi, neki i bosi, odlazili i u crkvu Gospe od Demunta, a na Malu Gospu hodočastilo se u Prizidnicu.[355] Pojedinci bi odlazili i u Sinj na slavlje Gospe Sinjske. Kako ističe fra Luka Tomašević, Gospa Sinjska je ona majka koja pruža i vraća duševni mir. Taj se mir pojavljuje nakon što vjernik hodočasti Gospi, pjeva joj i moli se. Vjernik očekuje na neki način da će mu Gospa uzvratiti na žrtve koje čini za nju. U hodočašćima, vjernici su uvjereni kako idu prema Gospi, idu se pokazati pred njom, traže utjehu i mir.[356]

Prema pučkom vjerovanju, na blagdan Velike Gospe, oko tri sata ujutro, trebalo je izaći izvan sela i moliti se Gospi da se nebo otvori kao škrinja. Tada, prema vjerovanju, možeš vidjeti Gospu, koja će ti ispuniti svaku želju. Priča se o jednoj djevojci koja je imala slabu kosu, pa je zaželjela od Gospe da joj kosa naraste i ojača. Kada se nebo otvorilo i sve zasvijetlilo, djevojci je kosa narasla tako duga i gusta da ju je na kraju ugušila.[357]

Blagdan Velike Gospe, 15. kolovoza, bio je jedan od najvažnijih vjerskih blagdana u Segetu, obilježen procesijom i hodočašćem. Vjernici su tog dana odlazili na hodočašće u Sinj, pridružujući se tisućama hodočasnika iz drugih krajeva. U crkvu su se nosile blagoslovljene grančice masline, koje se nisu smjele bacati u smeće, već su se spaljivale u peći, a pepeo se posipao po *intradi*. Ovaj običaj simbolizirao je poštovanje prema blagoslovljenim grančicama i vjeru u njihovu zaštitničku moć. Hodočašće u Sinj za blagdan Velike Gospe bio je duboko ukorijenjen običaj, kojim su vjernici izražavali svoju pobožnost i zahvalnost.[358]

9.10. Sveti Rok

Povodom 140. obljetnice rođenja Roka Slade-Šilovića, uglednog ljekarnika, konzervatora i publicista, trg ispred njegove rodne kuće u Trogiru svečano je nazvan njegovim imenom.

[354] Isto, str. 34.
[355] Isto, str. 34.
[356] Tomašević, fra Luka *Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću),* Knjižnica «Gospa Sinjska» knjiga br. 6, Sinj 2000., str. 101.
[357] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 274.
[358] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str. 70

Ceremonija imenovanja održana je 16. kolovoza, na blagdan sv. Roka, u organizaciji Društva za zaštitu kulturnih dobara Trogira *Radovan*. Tom prigodom viša kustosica Muzeja grada Trogira i predsjednica Društva *Radovan* Danka Radić održala je predavanje o njegovom životu i radu, istaknuvši njegov značajan doprinos očuvanju kulturne baštine. Kao ljekarnik, konzervator, kroničar i povjesničar, Slade-Šilović se istaknuo u dalmatinskom ljekarništvu i povijesti Trogira. Autor je oko 70 stručnih i znanstvenih radova iz različitih područja, a njegovo najvažnije nasljeđe uključuje osnivanje Gradskog lapidarija te spašavanje brojnih kulturnih i arheoloških spomenika, uključujući reljef Kairosa. Tijekom svog rada bio je povjerenik Hrvatskog društva za istraživanje domaće povijesti i počasni konzervator Konzervatorijalnog ureda Dalmacije, nadgledajući zaštitu trogirskih spomenika. Također je utemeljio Društvo *Radovan* za očuvanje starina, dok njegovi dnevnici i kronike, vođeni kroz cijeli život, predstavljaju vrijedan povijesni izvor. Svečanost je završena otkrivanjem ploče s imenom trga, koju je isklesao kipar Tomislav Šalov. U sklopu programa glumci Joško Ševo i Antonio Franić izveli su recitaciju stihova koje je napisao Rokov sin, Mirko Slade-Šilović. Rokov unuk, Radovan Slade-Šilović, najavio je pripremu monografije te objavu dosad nepoznatih rukopisa svoga djeda. Događaju su prisustvovali brojni uzvanici, među kojima i trogirski gradonačelnik Damir Rilje, dok je svečanost zaključena prigodnim glazbenim nastupom Narodne glazbe Trogir.[359]

10.Od Male Gospe do Adventa

Mala Gospa, odnosno Rođenje Blažene Djevice Marije slavi se 8. rujna. Vjernici ga obilježavaju misama, devetnicama, molitvom krunice i procesijama, a posebno se svečano slavi u marijanskim svetištima i župama, uključujući Trogir. 29. rujna slavi se sveti Mihovil, arkanđeo i vođa nebeske vojske, zaštitnik policije. Taj dan se, uz liturgijska slavlja, obilježava i kao Dan policije.

[359] Informativno katolička agencija, Trogir: Imenovan Trg Roka Slade-Šilovića, članak objavljen: 17. 8. 2012., https://ika.hkm.hr/novosti/trogir-imenovan-trg-roka-slade-silovica/ (Pristupljeno: 13. 2. 2024.)

10.1. Mala Gospa

Blagdan Rođenja Blažene Djevice Marije, poznat kao Mala Gospa, jedna je od najstarijih marijanskih svetkovina u kršćanskoj tradiciji. Svetkovina je nastala u Jeruzalemu već u 5. stoljeću, gdje je Djevici Mariji posvećena bazilika na mjestu koje se i danas časti kao rodna kuća Marijina, a današnja crkva nosi ime sv. Ane, Majke Blažene Djevice. Datum blagdana, 8. rujna, postavljen je devet mjeseci nakon Bezgrešnog Začeća Marijina (koje se slavi 8. prosinca). Ova svetkovina brzo se proširila na Istoku, a u 7. stoljeću prihvaćena je i na Zapadu, osobito među Bizantincima u Rimu. Veliki procvat doživjela je u Srednjem vijeku, posebice u Francuskoj i Španjolskoj. S Marijinim rođenjem neraskidivo je povezana cijela stvarnost Utjelovljenja, jer je upravo ona postala sredstvom preko kojeg je Sin Božji postao čovjekom. Krist je došao na svijet po njoj, i zato Crkva s posebnim klicanjem slavi ovaj dan. Blagdan Male Gospe osobito se svečano slavi u brojnim marijanskim svetištima diljem Hrvatske, poput Marije Bistrice, Trsata, Sinja, Aljmaša, Voćina i drugih. Vjernici toga dana izražavaju zahvalnost Bogu za dar Marije, nebeske Majke.[360] U Trogiru je 2012. godine, u svetištu blaženog Augustina Kažotića u crkvi sv. Dominika, svečano obilježen blagdan Male Gospe 8. rujna. Proslavu su organizirali trogirski dominikanci, predvođeni paterom Veseljkom Begićem. Vjernici su se za blagdan pripremali kroz devetnicu, tijekom koje se svakog dana prije mise molila krunica. Tijekom cijele devetnice, kip Blažene Djevice Marije bio je izložen ispred oltara, nakon što je izvađen iz niše za blagdan Velike Gospe. Vjernici su imali priliku upaliti svijeću i pomoliti se pred kipom. Uoči središnje mise održana je procesija s malim Gospinim kipovima kroz samostanski klaustar. Svečano misno slavlje i procesiju predvodio je pater Veseljko Begić, uz sudjelovanje svojih suradnika. U slavlju je sudjelovao i crkveni zbor, pod vodstvom glazbene voditeljice Marine Ćalete, a prisustvovao je i veliki broj vjernika iz Trogira i okolice. U svojoj propovijedi pater Begić je naglasio važnost hodočašća u marijanska svetišta, gdje „dolazimo pred nebesku Majku onakvi kakvi jesmo, sa svim svojim poteškoćama i slabostima“. Po Mariji, rekao je, uspostavljamo trajan odnos s Bogom, našim Stvoriteljem, koji nas je stvorio kao „jedinstvena i neponovljiva bića, svoje remek-djelo“.[361]

10.2. Sveti Mihael

[360] Čovo, Stjepan, *Marijine svetkovine*, Služba Božja : liturgijsko-pastoralna revija, Vol. 16 No. 2, 1976., str. 147.
[361] Splitsko-makarska nadbiskupija, *Blagdan Male Gospe kod Dominikanaca u Trogiru*, članak objavljen: 8. 9. 2012., https://smn.hr/58-zupne-proslave/1501-blagdan-male-gospe-kod-dominikanaca-u-trogiru (Pristupljeno: 31. 3. 2024.)

Sveti Mihael (Mihovil) arkanđeo poznat je kao vođa nebeske vojske i pobjednik nad pobunjenim anđelima. U Svetom pismu opisan je kako pobjeđuje sedmoglavog zmaja, simbol zla. Smatra se zaštitnikom duša te onim koji ih vodi u raj. Prema predaji, odlučno je odbio Sotonu kada je pokušao prisvojiti tijelo preminulog Mojsija.[362]

Blagdan svetog Mihovila (Mihaela) slavi se 29. rujna. Njegovo ime dolazi iz hebrejskog oblika „Mikael", što znači „Tko je kao Bog". Štovanje sv. Mihovila započelo je na Istoku u 4. stoljeću, a proširilo se na Zapad krajem 5. stoljeća, osobito preko poznate špilje ukazanja i svetišta na Monte Garganu, koje je postalo važno hodočasničko mjesto. U Rimu se njegovo štovanje posebno razvilo nakon viđenja pape Grgura Velikog, koji je tijekom kužne epidemije ugledao arkanđela Mihovila iznad Hadrijanova mauzoleja. Od tada ta građevina nosi ime Anđeoska tvrđava (Castel Sant'Angelo). Od 9. stoljeća, sveti Mihovil se na Zapadu prikazuje kao krilati anđeo, obučen u tuniku, često s plamenim mačem ili kopljem. U kasnijem srednjem vijeku, njegova se ikonografija mijenja, prikazuje se kao nebeski ratnik u oklopu, s kacigom, štitom i kopljem, simbolizirajući njegovu ulogu zaštitnika i borca protiv zla.[363]

Na blagdan svetog Mihovila, koji je ujedno i dan policije, u Trogiru se tradicionalno obilježava izbor najboljeg policajca godine. Svake godine, kolege i nadređeni iz Policijske postaje Trogir biraju policijskog službenika koji se istaknuo svojim radom i zalaganjem. Tim je povodom 2020. godine, gradonačelnik grada Trogira Ante Bilić primio najboljeg policajca i načelnika postaje kako bi im zahvalio na njihovom doprinosu sigurnosti i dobroj suradnji s gradom.[364]

10.3. Gospa od Ružarija

Listopad je u katoličkoj tradiciji poznat kao Marijin mjesec, s posebnim naglaskom na molitvu krunice. 7. listopada slavi se Gospa od Ružarija. U Segetu Donjem, gdje se Gospa štuje kao zaštitnica sela, blagdan se obilježava misom, procesijom i zavjetima. Gospa od Ružarija časti se i u Trogiru, osobito u dominikanskom samostanu, gdje se održavaju procesije i zajednička molitva.

---

[362] Dragić, Marko, *Brgulja – slava nebeskih zaštitnika u hrvatskoj tradiciji,* Ethnologica Dalmatica, Vol. 30 No. 1, 2023., str. 107.
[363] Šibenka biskupija, *Zaštitnik biskupije*, https://www.sibenska-biskupija.hr/zastitnik-biskupije-2/ (Pristupljeno: 3. 5. 2024.)
[364] Trogirski portal, *Izabran trogirski najpolicajac: Mario Đikić je primjer policajca kakav bi svaki od nas zaista trebao biti*, objavljeno: 29. 9. 2020., https://trogirskiportal.hr/izabran-trogirski-najpolicajac-mario-dikic-je-primjer-policajca-kakav-bi-svaki-od-nas-zaista-trebao-biti/?fbclid=IwY2xjawKoNbxleHRuA2FlbQIxMQABHoQVe0eIaW4O5ykGFZn4bNzVasZG3LVknNOeB0nCZ1FswKlalQvEM-FxJqdB_aem_20YCyZ_50VR8wOiJ23SauQ (Pristupljeno 3. 5. 2024.)

Spomendan Gospe Ružarije, u Segetu se slavio na dva načina, religiozno i svjetovno. Jutarnji vjerski dio sastojao se od izvršenja zavjeta, sudjelovanja u procesiji s kipom Gospe i prisustvovanja svečanoj misi. Mnogi su vjernici darivali zlato ili novac kako bi se služila misa za zdravlje njihove obitelji. Budući da je Gospa Ružarica bila zaštitnica sela, spomendan je smatran najvažnijim crkvenim blagdanom u Segetu. Hodočasnici su dolazili ne samo iz Segeta, već i iz čitave trogirske okolice, a najviše ih je pristizalo iz Gornjeg Segeta. Već od ranog jutra okupljali su se kod kume Jele Šorine, gdje su ih domaćini srdačno nudili jelom. Odatle potječe izreka: **„***U Segetu na Ružaricu devet puta jelo*.**“** Prema predaji, „Gospa je došla u Seget 24. kolovoza“. Kip Gospe izrađen je od posebne vrste masline, tzv. pulizice, koja nije jestiva, već se od nje proizvodi sveto ulje. Na taj dan, 24. kolovoza, održavala se procesija do groblja, udaljenog jedan kilometar od župne crkve, čime se dodatno naglašavala svetost ovog blagdana. Prema predaji, crkvicu Svete Marije od Konacvina čuvala je sama Gospa sve dok za nju nije saznala roba. Tek tada je Gospa prenesena u župnu crkvu. Za blagdan Ružarice, kao i za sve blagdane posvećene Gospi, bio je običaj iznositi *kaparicu* te uzeti cvijet iz vaze u crkvi. Tim cvijetom vjernici bi lagano dotaknuli Gospin kip, a zatim ga ponijeli kući i stavili u vitrinu. Kada bi se osušio, nije se smio baciti u smeće, već bi se spalio, što je simboliziralo poštovanje prema blagoslovljenim predmetima. Procesija je prolazila oko crkve do križanja, a vjernici su pritom pjevali: „*Rajska djevo, kraljice Hrvata, kraljice krunice, moli za nas*.“ Godine 1997., na Dan općine Seget, koji se obilježava prve nedjelje u listopadu, na rivi je postavljen kip Gospe Ružarice potvrđujući njezin značaj u duhovnom životu Segeta.[365]

Spomendan Gospe od Ružarija utemeljen je kao spomen na pobjedu kršćanske flote nad turskom u bitci kod Lepanta 7. listopada 1571. godine. U toj bitci sudjelovala je lađa Žena „La Donna“, s trogirskom posadom na čelu sa zapovjednikom Alvizom Cippicom. Ona je potopila turski brod i s njega, kao ratni suvenir, uzela pulenu u obliku pijetla. Po povratku u Trogir, Alviz Cippico postavio ga je u predvorje svoje palače, Velike palače Cippico, smještene u glavnoj gradskoj ulici u Trogiru. Danas se tamo nalazi odljev pulene, dok je original, kao iznimno vrijedan i zanimljiv eksponat, smješten u stalnu postavu Muzeja grada Trogira. Gospa od Ružarija tradicionalno se štuje u Segetu Donjem, gdje je zaštitnica sela, a u Trogiru je nebeska zaštitnica trogirskog dominikanskog samostana i crkve. Trogirski dominikanci i danas

[365] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str. 71

nastavljaju tradiciju molitve krunice, odnosno Ružarija, te održavanja procesije na dan svoje zaštitnice. Procesija se odvija ili klaustrom samostana svetog Dominika ili ulicama Pasika.[366]

Također, vjernici župe Gospe od Ružarija na brdu Sveti Ilija iznad Segeta Donjeg, zajedno s vjernicima iz susjednih župa, slave 20. srpnja, blagdan proroka Ilije. Po dolasku na brdo, mole križni put koji ih vodi do starog groblja, smještenog u dvorištu crkve, gdje su i danas vidljivi ostaci nekadašnjih gomila. U proslavi 2010. godine, svečanu misu ispred zavjetne crkvice, podignute na temeljima sakralnog objekta iz 13. stoljeća, predvodio je segetski župnik don Nikola Galov, uz asistenciju don Dražena Balića, župnika iz Drvenika. U svojoj propovijedi don Nikola je naglasio povijesni značaj crkve Svetog Ilije, ističući da njezini temelji svjedoče o vjeri starih Trogirana, koji su gradnjom zavjetnih crkava izražavali svoju pobožnost. Podsjetio je na dugu tradiciju štovanja proroka Ilije na ovim prostorima te upozorio na opasnost "lažnih proroka" u suvremenom društvu, koji, „poput vukova u ovčjoj koži, zavode ljude lažnim obećanjima“. Osvrnuo se i na izazove povezane s izgradnjom nove segetske crkve i pastoralnog centra, kritizirajući one koji, prema njegovim riječima, „prioritiziraju materijalni dobitak nad dobrobiti zajednice“. Pozvao je vjernike da se otvore Kristu kroz tišinu i molitvu, te da stečeno liturgijsko iskustvo preobraženja prenesu u svoj svakodnevni život. Na završetku misnog slavlja don Nikola je izmolio odrješenje za pokojne s groblja oko crkve, kao i za sve one koji su kroz povijest hodočastili na ovo sveto mjesto.[367]

Mjesec započinje blagdanom Svih svetih (1. studenoga) i Dušnim danom (2. studenoga), kada obitelji posjećuju groblja, kite grobove cvijećem i pale svijeće u znak sjećanja na preminule. Poseban je običaj kukulezanja - ophoda i pjevanja djece i mladića koji, obilazeći kuće, pjevaju prigodne stihove u čast svetih i pokojnika. Uz to se njeguje duboko poštovanje prema grobljima, s naglaskom na molitvu, darivanje misa i simboliku svijeća. Studeni je i vrijeme spomena na Sv. Ivana Trogirskog (18. studenoga), zaštitnika grada Trogira.

10.4. Svi sveti i Dušni dan

Na blagdan Svih Svetih, 1. studenog, u Segetu je postojao običaj da momci, a kasnije i djevojke, obilaze kuće i pjevaju kukurleze – pjesme posvećene članovima obitelji. Pjevali su stihove poput: „Evo smo vam, evo vas smo van, dobro došli anđeli Božji, a Isusu Kristu kiva vas pomoz'

[366] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 47.
[367] Informativno katolička agencija, Sveti Ilija na brdu iznad Segeta, članak objavljen: 21. 7. 2010., preuzeto: 31. 3. 2024., https://ika.hkm.hr/novosti/sv-ilija-na-brdu-iznad-segeta/

i zdravo naši anđeli Božji," ili "Dobro došli anđeli Božji.“ Običaj je imao duhovnu svrhu, kroz pjesmu su se povezivali članovi zajednice u znak sjećanja na preminule i svetost tog dana.[368]

Uoči blagdana Svi Sveti, uz crkvene obrede, održavali su se običaji *kukulezanja*. Pjevale su se djevojkama lijepe i romantične pjesme pod njihovim prozorima. Tako su se postupno pojavile klape, simbol zbornog pjevanja dalmatinskog područja. Domaćini bi ih častili suhim smokvama, orasima i *bajamama*.[369] U Seget Vranjici, za vrijeme *kukulezanja*, odlazilo se od kuće do kuće i pjevalo:

„Ja sam mali rebac,

ja ću kukulezat.

Koko smokvu, koko grozdić,

dobro doša prvi Božić.

Evo smo vam dobro došli,

zdravo sviju dobro našli.“[370]

Svi Sveti blagdan je kojeg su mnogi zvali i *prvim Božićem. Kukulezanje* bi započeo mještanin, već poznat po lijepom pjevanju. U predbožićno vrijeme *kukulezalo* se uz slične stihove:

„Ja sam mali rebac,
ja ću kukulezat.

Koko smokvu, koko grozdić,
dobro doša prvi Božić.

[368] Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal, 1-2, Split, 2001., str. 70
[369] Kazivačica: Mila Perkušić, rođ. Grgin, 1930. u Trogiru
[370] Kazivačica: Vinka Zulim, rođ. Vukman, 1945. u Seget Vranjici

Oj Marijo bulbina,
donesi vrčić vina.

Nemoj cila nego vodna
da ja umin doći doma.

Ne čini me stati
iza tuđi vrati,

da me bura mlati
po golima knjati". [371]

U Trogiru su se pjevali slični stihovi, također se *krlelezalo*:[372]

„Ja san mali rebac
Doša san van krlelezat.

Ko smokvu, ko grozdić
Na dobro van doša Božić.

Otvorite ormarune,
Izvadite botiljune,

Anđele Božji, Andele Božji.

[371] Kazivačica: Vinka Zulim, rođ. Vukman, 1945. u Seget Vranjici
[372] Dragić, Marko, *Svi sveti u hrvatskoj kulturnoj baštini*, Radovi Hrvatskoga društva za znanost i umjetnost, XIV-XV, Sarajevo, 2012.-2013., str. 72.

A Isuse, Isukrste.

Ti jih pomozi,

Ti jih pomozi.

Otvorite ormarune,

Izvadite botiljune,

Andele Božji, Anđele Božji.

A Isuse, Isukrste

Ti jih pomozi,

Ti jih pomozi.“[373]

Blagdan Svih svetih (1. studenoga) blagdan je sjećanja na poznate i nepoznate kršćanske svece i svetice. U hrvatskoj je tradicijskoj kulturi posebno istaknut i štovan kult groblja. O tome nam govori izreka „Pokaži mi kakvo je groblje, odmah ću ti reći kakvo je selo“. Svi sveti i Dušni dan povezana su dva blagdana i tada cijele obitelji odlaze na groblja, pale svijeće i kite grobove cvijećem.[374]

Na blagdan Svih Svetih, djeca ili momci obilazili bi kuće, pjevajući prigodne pjesme, čiji se tekst razlikovao od mjesta do mjesta nekadašnje trogirske općine. U drugim krajevima Hrvatske, običaj koledanja odvijao se u vrijeme Božića, no za trogirsko područje karakteristično je koledanje povodom slavljenja Svih Svetih, tzv. „prvog Božića“. Crkva Svih Svetih u Trogiru nalazi se u ulici koja razdvaja predio zvan Obrov od predgrađa u Pasikama. Uz nju je vezana istoimena bratovština, čije se pravilnik čuva u Muzeju grada Trogira.[375]

[373] Buble, Nikola, *Tekstovi pjesama vokalne folklorne glazbe Trogira i Donjih Kaštela od 1875. do 1975.*, Čakavska rič, Vol. XVIII, No. 2, Trogir, 1991., str. 75.
[374] Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 4, Split, 2010., str. 484.
[375] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 50.

U Segetu, na večer na Svi svete, muška djeca odlaze po kućama i pjevaju „krleže“ (ili nešto slično). Redom članovima obitelji, za nagradu dobivaju smokve, bajame, vino i slično.[376]

Na Dušni (Mrtvi) dan, mještani trogirskoga kraja posjećivali bi groblja, a žene bi nekoliko dana prije očistile grobove.[377]Molitve, plaćanje misa za pokojnike, ispovijed, obilazak groblja, cvijeće i svijeće simboliziraju Dušni dan.[378] Dušni dan je spomen u kojem se Crkva sjeća svih vjernih mrtvih. Blagdan se slavi 2. studenoga, a ako taj dan spada u nedjelju, onda se prebacuje na 3. studenoga. U hrvatskoj baštini Dušni dan nazivamo još i Mrtvim danom te Danom mrtvih. Ljudi na groblje nose cvijeće i pale svijeće. U današnje vrijeme, nošenje cvijeća može se vidjeti i na blagdan Svih svetih. To je moguće zbog toga što je blagdan Svih svetih neradni dan. Uloga svijeća u katoličkoj tradiciji sadrži više značenja. Prvi su kršćani koristili svijeću zbog svjetlosti pred zoru u katakombama za vrijeme bogoslužja. Crkveno se učenje tumači njihovim brojem, izgledom i načinom korištenja. Jedna svijeća simbolizira vjeru u jednoga Boga i Spasitelja, dvije svijeće simboliziraju Boga i čovjeka, a tri svijeće predstavljaju vjeru u presveto Trojstvo. Zatim šest svijeća na oltaru simbol je crkvine neprekidne molitve. Sedam svijeća simbolizira sedam sakramenata. Svijeće koje susrećemo u euharistijskom obredu predstavljaju Isusov dolazak u pričesti. Pokojnička svijeća svjedoči o kultu pokojnika.[379]

Na Mrtvi dan, domaćin nije smio raditi na svojoj zemlji, ali je mogao posuditi poljodjelske alate drugima. Za sve svete se već kušalo mlado vino, uz sir iz ulja, koji se jedno vrijeme držao u ulju, a zatim u suhom bobu.[380]

10.5. Sveti Martin

Sveti Martin, jedan od najštovanijih svetaca Katoličke crkve, zauzima važno mjesto u vjerskoj i kulturnoj povijesti Europe. Rođen oko 315. godine u rimskoj Sabarii, današnjem Szombathelyu u jugozapadnoj Mađarskoj, sveti Martin potječe s prostora koji je, od 16. stoljeća, postao odredištem iseljavanja Hrvata u zapadnu Ugarsku. U hrvatskoj dijaspori taj je grad i dalje poznat pod nazivom Sambotel, što potvrđuju brojni izvori i književni zapisi iz razdoblja Austro-Ugarske Monarhije. Blizina austrijske pokrajine Gradišće, u kojoj živi značajna zajednica gradišćanskih Hrvata, dodatno je učvrstila štovanje svetog Martina kao

[376] Škoda, Klara; Držić, Marijana, *Godišnji običaji na otoku Čiovu i u Segetu,* Vartal 1-2, 1996/7., str. 284.
[377] Kazivačica: Vinka Zulim, rođ. Vukman, 1945. u Seget Vranjici
[378] Dragić, Marko, *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini,* Obnovljeni život, časopis za filozofiju i religijske znanosti, Vol. 68, br. 3, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., str. 418.
[379] Isto, str. 419.
[380] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 275.

zaštitnika regije. U gradišćanskim selima poput Gerištofa i Mjenova, pripadnici hrvatske manjine nazivaju ga svojim „zemaljskim patronom“, potvrđujući njegovu duboku ukorijenjenost u kolektivnoj svijesti zajednice. Njegov blagdan, 11. studenoga, obilježava se svečano, ne samo u Gradišću, nego i u drugim sredinama s hrvatskom prisutnošću. Za razliku od većine ranih svetaca, sveti Martin nije stradao mučeničkom smrću, nego se istaknuo svojim milosrđem, kršćanskom etikom i pastoralnom službom kao biskup. Bio je prvi svetac u povijesti Crkve koji je dobio liturgijski blagdan bez statusa mučenika, što je u katoličkoj hagiografskoj tradiciji značajan *presedan*.[381]

Štovanje svetog Martina, jednog od najranijih i najznačajnijih svetaca latinske Crkve, imalo je široki odjek diljem srednjovjekovne Europe, uključujući i jadranski prostor. U kontekstu dalmatinskog prostora, posebno je značajna crkva svetog Martina u Trogiru, koju je Radoslav Bužančić datirao u drugu polovinu 11. stoljeća, svrstavajući je u okvir ranoromaničke arhitekture dalmatinskih gradova. Istraživanjem stratigrafskih slojeva građevine, Bužančić je utvrdio i postojanje starijih arhitektonskih faza, uključujući predromaničku pregradnju oko 1000. godine. U toj fazi, crkva sv. Martina oblikovno pripada skupini gradskih bazilikalnih crkava bez nadvišenog središnjeg broda, kakvu nalazimo i kod crkve sv. Lovre u Zadru, što dodatno potvrđuje uključenost Trogira u šire kulturne arhitektonske tokove.[382]

10.6. Blagdan Svetog Ivana Trogirskog - Stivanja

Sv. Ivan Trogirski imenovan je trogirskim biskupom 1062. Zbog pokorničkoga života i čuda koja mu se pripisuju, došao je na glas svetosti pa je kanoniziran. Uz sv. Lovru, zaštitnik je grada Trogira. Na temelju njegova štovanja, nastala je bogata književna i umjetnička baština. Prva latinska verzija djela *Život bl. Ivana ispovjednika biskupa trogirskog i njegova čudesa* (*Vita b. Iohannis confessoris episcopi Traguriensis et eius miracula*) iz 1105. djelo je anonimnog autora. Godine 1203. trogirski biskup Treguan napisao je novu latinsku verziju, a Ivan Lučić objavio je 1657. novo izdanje toga djela. U 17., 18. st. objavljeno je više hrvatskih prijevoda latinskoga teksta *Života*.[383] Promatran u povijesti književnosti, *Život* je jedno od najranijih

[381] Vulić, Sanja, *O pučkim imenima blagdana sv . Martina i martinjskom nazivlju u čakavštini , štokavštini i kajkavštini*, Čakavska rič : Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi, Vol. XLI No. 1-2, 2013., str. 95.
[382] Bužančić, Radoslav, *Predromanička pregradnja crrkve sv. Martina u Trogiru*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 35 No. 1, 1995., str. 241.
[383] Ivan Trogirski. Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024., https://hbl.lzmk.hr/clanak/8594 (Pristupljeno 3. 3. 2024.)

izvorno sačuvanih latinskih pripovjednih djela. Njegov hrvatski prijevod dokazuje visoko pozicioniran položaj hrvatske renesansne književne djelatnosti.[384] O Ivanu je sačuvano nekoliko isprava, životopis sastavljen, pod pretpostavkom, oko 1150. godine i ponovno 1203. Prvi hrvatski povjesničar Ivan Lučić započeo je oko 1651. istraživanje izvora o biskupu Ivanu. Na to je bio potaknut građom sakupljenom u rukopisima oca Petra i Dominika Andreisa.[385] Dvostruka je vrijednost *Života sv. Ivana Trogirskog* u povijesnoj znanosti. Gledajući povijest ranosrednjovjekovne države i crkve, to je u hrvatskoj književnosti najraniji ljetopis. On svjedoči o zbivanjima prvih godina 12. stoljeća, vrijeme nastanka nove državne zajednice hrvatsko-ugarskoga kraljevstva, i vrijeme kada u crkvi konačno pobjeđuju pristalice papinskog pokreta, koji je u dalmatinskim biskupskim gradovima počeo jačati upravo u vrijeme Ivanova dolaska u Trogir. Temeljna istraživanja povijesti života i djelovanja trogirskoga biskupa Ivana učinio je Ivan Lučić u svom izdanju *Života* 1657. Otac hrvatske povijesne znanosti Ivan Lučić tragao je za povijesnim i književnim izvorima, pa je pronašao još dva primjerka tiskanoga *Života* u Zadru. Postojanje i djelovanje biskupa Ivana dokazano je ispravama od 1064. do 1111. godine.[386]

10.6.1. Sv. Ivan i djelovanje

Podaci o životu sv. Ivana do 1064., temeljeni su na pripovjednim izvorima, a oni do 1111. temeljeni su na ispravama, no nekima je zanijekana vjerodostojnost, zapisao je autor Milan Ivanišević, 2005. godine. Biskupski je red Ivan primio od splitskoga nadbiskupa Lovre, pretpostavlja se oko 1064. Kao biskup, počeo je sudjelovati u političkim borbama za hrvatsku državu u doba početka vlasti ugarskih kraljeva. Sudjelovanje u predaji Zadra kralju Kolomanu (1105.) potvrđeno je u svečevu *Životu*. Oko 1106. sudjeluje na zadarskom crkvenom saboru, što je zabilježeno u ispravi o sporu benediktinskoga samostana sv. Petra u Selu za zemlje u poljičkim Jesenicama. Ivanovo se ime 1111. spominje posljednji put u Kolomanovoj potvrdi povlastica Rapskoj biskupiji.[387]

Vezano za proglašenje svetosti, nisu sačuvani spisi prikupljeni za dokaz Ivanove svetosti ni papin proglas svetosti. O životu sv. Ivana Trogirskog sačuvani su dijelovi bule. Stariji su

[384] Ivanišević, Milan, *Život sv. Ivana Trogirskog*, Čakavska rič: Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi, Vol. VIII. No. 2, 1978., str. 141.
[385] Ivanišević, Milan, *Sveti Ivan Trogirski biskup*, Croatica Christiana periodica, Vol 4, No 5, 1980., str. 44.
[386] Ivanišević, Milan, *Život sv. Ivana Trogirskog*, Čakavska rič: Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi, Vol. VIII. No. 2, 1978., str. 141.
[387] Ivan Trogirski. Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024., https://hbl.lzmk.hr/clanak/8594 (Pristupljeno: 3. 3. 2024.)

događaji do ukopa vjerojatno pisani oko 1120. ili 1150. godine. U postupku kanonizacije uvrštene su izjave šezdesetak svjedoka. Kardinal Svete Marije in Porticu, Grgur de Sancto Apostolo, boravio je u Trogiru kroz korizmeno vrijeme (od 18. veljače do Uskrsa 5. travnja) 1192. godine. Taj boravak bio je unaprijed određeno vođenje postupka. Prvi i najznačajniji proučavatelj života sv. Ivana Trogirskog je povjesničar, Trogiranin Ivan Lučić. Ivan je bio pobornik reformnog benediktinskog redovništva. Nije isključeno da je sa sobom u Trogir doveo i školovano svećenstvo koje mu je trebalo biti glavna snaga protiv protureformskog redovništva. Grad Trogir je prihvatio reformni pokret Rimske crkve.[388]

Bio je suvremenik posljednjih kraljeva Dmitra Zvonimira i Stjepana II. koji su vladali Hrvatskom i Dalmacijom. Sa splitskim nadbiskupom Lovrom imao je velik utjecaj na kraljeve. U Šibeniku su predstavnici velikaša i duhovnih vođa 1089. godine za kralja izabrali posljednjeg kralja Trpimirovića, brata Petra Krešimira IV., Stjepana II. Splitski nadbiskup Lovro i trogirski biskup Ivan bili su među dostojanstvenicima kod krunidbe kralja Stjepana II. Među crkvenim dostojanstvenicima bili su: splitski nadbiskup Lovro i trogirski biskup Ivan.[389] Koncem 1090. ili početkom 1091. godine kralj se razbolio i umro.[390]

10.6.2. Okolnosti nakon smrti sv. Ivana

Nakon smrti sv. Ivana, grad Trogir pretrpio je niz velikih pljački i razaranja, a prekriven je bio i njegov grob. Pronađen je pod ruševinama katedrale tek sredinom 12. stoljeća, i to za vrijeme trećega trogirskog biskupa Dese Maccarellija .[391]

---

[388] Žaja, Barbara, *St. John of Trogir in the traditional culture of the Trogir region*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Lingua montenegrina, god. XVIII/2, br. 36, Cetinje, 2025., str. 296.

[389] Sveti Ivan Trogirski podrijetlom je iz plemićke rimske obitelji Orsini (1063-1111.). Za vrijeme kralja Krešimira IV. Papa ga je poslao u Trogir i u tom je mjestu izabran za biskupa. Provodio je pokornički život, ističući se miroljubivošću, blagošću i pomirljivošću. Riješio je spor između Zadrana i kralja Kolomana. O njemu postoji više legendi: Po jednoj od njih biskupu Ivanu je za vrijeme mise s neba sletjela golubica na glavu kao znak Duha svetoga i njegova mirotvorstva. Druga legenda kazuje kako je jednom tuča uništila vinograde, a Ivan je naredio da se ono malo preostaloga grožđa stavi u tijesak iz kojega je potekla golema količina mošta. Prema trećoj legendi Ivan je za vrijeme oluje putovao u Šibenik doživjevši brodolom kod rta Planke. Ivan je hodao po valovima i po njegovom su zagovoru spašeni su mornari i teret. Poslije Ivanove smrti Mlečani su htjeli njegovu ruku prenijeti u Mletke. Međutim, uoči godišnjice njegove smrti ruka je zrakom došla i spustila se na svečev grob. (Vidi više u: Badurina, Anđelko, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990., str. 284.)

[390] Dragić, Marko, *Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora*, Časopis za hrvatske studije, Croatian Studies Review, 7, Macquarie Universyty Sydney, Australia, Faculty of Philosphy Universyty of Split, Croatia, Waterloo Universyty, Canada, 2011., str. 63-64.

[391] Ivan Trogirski. Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024., https://hbl.lzmk.hr/clanak/8594 (Pristupljeno: 3. 3. 2024.)

Kada su Mlečani 1171. godine u pohodu protiv Emanuela Komnena napali Trogir, svečev je sarkofag oskvrnut i opljačkan, a tijelo obeščašćeno. Razbojnici su u neuspjelom pokušaju da skinu prsten osakatili sveto tijelo, ruku odsjekli u laktu i odnijeli je sa sobom u Veneciju. Uoči blagdana sv. Ivana, uz obilje svjetlosti „trakate zvijezde", ruku su čudesno prenijeli anđeli i položili je na kovčeg u njegovoj prvoj kapeli. Legenda o sv. Ivanu Trogirskom zabilježila je, dakle, uspomenu na mletačku pljačku Trogira i priču o čudesnom prijenosu svečeve ruke, koja se zrcali u prikazu zvijezde na gradskom grbu. Teško je sa sigurnošću reći koliko je štete grad doista pretrpio u velikim razaranjima i pljačkama tijekom 12. stoljeća. U svakom slučaju, već su za vrijeme uprave četvrtoga biskupa, Mihovila Maccarellija, nećaka biskupa Dese, započeli prvi radovi na obnovi katedrale, koji će potrajati tijekom cijeloga 13. stoljeća.[392]

U Trogiru je biskup Mihovil u vrijeme korizme 1192. godine ugostio kardinala đakona sv. Marije u Portiku - Grgura de Sancto Apostolo, kojega je velika hladnoća zaustavila na putu prema Ugarskoj, gdje su ga očekivali kako bi proveo istragu o krepostima i čudesima kralja Ladislava I. Svoj je boravak u Dalmaciji kardinal iskoristio kako bi proveo istraživanje o životu biskupa Ivana. Ispitao je o tome šezdesetoricu svjedoka, a oni su svoja svjedočanstva, unesena u službene spise, i vlastoručno potpisali. Od tada se, prema Farlatiju, trogirskom biskupu Ivanu Orsiniju prvi puta počeo pridavati naslov sveca te mu se javno iskazuju svečane počasti. Spis koji je sastavljen po nalogu kardinala Grgura čuvao se u Trogiru do 1411. godine, kada je na molbu ugarskog kralja i cara Sigismunda poslan u Ugarsku.[393]

Autor Joško Belamarić u svom radu *Moći sv. Ivana – trogirski paladija* navodi da su krajem 14. stoljeća Trogirani bili prisiljeni založiti moćnik ruke svog zaštitnika u Zadar. Trogirani naknadno odlučuju otkupiti moćnik i restaurirati ga i to po izvornoj ruci naručiti novu u zadarskog zlatara Emerika Krenjića, koju on zbog smrti u lipnju 1400. nije dovršio. Izvorna ruka sv. Ivana Trogirskoga, koju je trebao kopirati, bila je remek-djelo mletačkog zlatarstva iz 1270-ih godina. Za dvije pozlaćene ruke sv. Ivana Trogirskoga prevladalo je mišljenje da su darovi kraljice Elizabete Kotromanić, u riznici katedrale sv. Lovre u Trogiru, dakle iz 70-ih godina 14. stoljeća. Zadarski zlatar Emerik obvezao se, dakle, 1399. godine Luki Vitturiju, zastupniku trogirske stolne crkve, skovati desnicu bl. Ivana Trogirskog, i to od vlastitog zlata i srebra. Osobitu pažnju može danas privući činjenica da su Trogirani odlučili založiti najdragocjenije relikvije, istinski paladij grada. Zanimljivo je da je osim tih ruku, trogirska

[392] Farlati, Daniele, *Trogirski biskupi. S dodacima i ispravcima Jacopa Coletija*, Split: Književni krug Split, 2010, str. 33, 34.
[393] Isto.

riznica posjedovala i moćnik srebrne glave sv. Ivana. Može se pretpostaviti da je bila također kasnogotički rad kao i druga ruka, čime se zaokruživala tipična cjelina svečevih relikvijara kao i u ostalim dalmatinskim katedralama.[394]

Radoslav Bužančić u radu *Stara kapela sv. Ivana Trogirskog u katedrali sv. Lovrinca* spominje 1123. godinu i napad na Trogir koji bilježi Ivan Lucić, a tijelo sv. Ivana čiji je grob izgubljen u ruševinama nakon napada, pronađeno je za biskupovanja Dese Makarela, obnovitelja ranoromaničke katedrale. Novo pustošenje je nastupilo 1171. godine, Mlečani su uzeli ruku sv. Ivana, a relikvije su prema legendi vratili anđeli, i to oko 1174. godine. Tijelo je preneseno u oratorij, a radi se o kapeli sv. Uršule koja je kasnije preimenovana u kapelu sv. Ivana. Kapelu prvi put spominje Treguan, opisujući čuda što ih je sv. Ivan učinio bolesnom dječaku koji je prenoćio ispred vrata. Tijelo trogirskog zaštitnika bl. Ivana preneseno je 1681. iz gotičke katedrale, koja se nalazila u prvom traveju pored apside sjevernog broda katedrale, u novu katedralu sagrađenu uz sjeverni zid stolne crkve nasuprot Kneževim vratima. Riječ je o najznačajnijem pothvatu u 17. stoljeću.[395]

Uz sve navedeno, vrijedi naglasiti da je sv. Ivan pokopan u stolnoj bazilici, na južnoj strani, nasuprot oltaru sv. mučenika sv. Kuzme i Damjana koji se nalazio u južnoj apsidi crkve sv. Lovre (1111.). Prema legendi, kod groba su slijepi progledali, a bolesni ozdravili.

Slika 22.

[394] Belamarić, Joško, *Moći sv. Ivana – trogirski paladij založen u Zadru* (filigran u riznicama dalmatinskih katedrala), Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 38 No. 1, 1999., str. 151, 152, 169.
[395] Bužančić, Radoslav, *Stara kapela sv. Ivana Trogirskog u katedrali sv. Lovrinca*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 40, No.1, 2005., str. 77-79, 107.

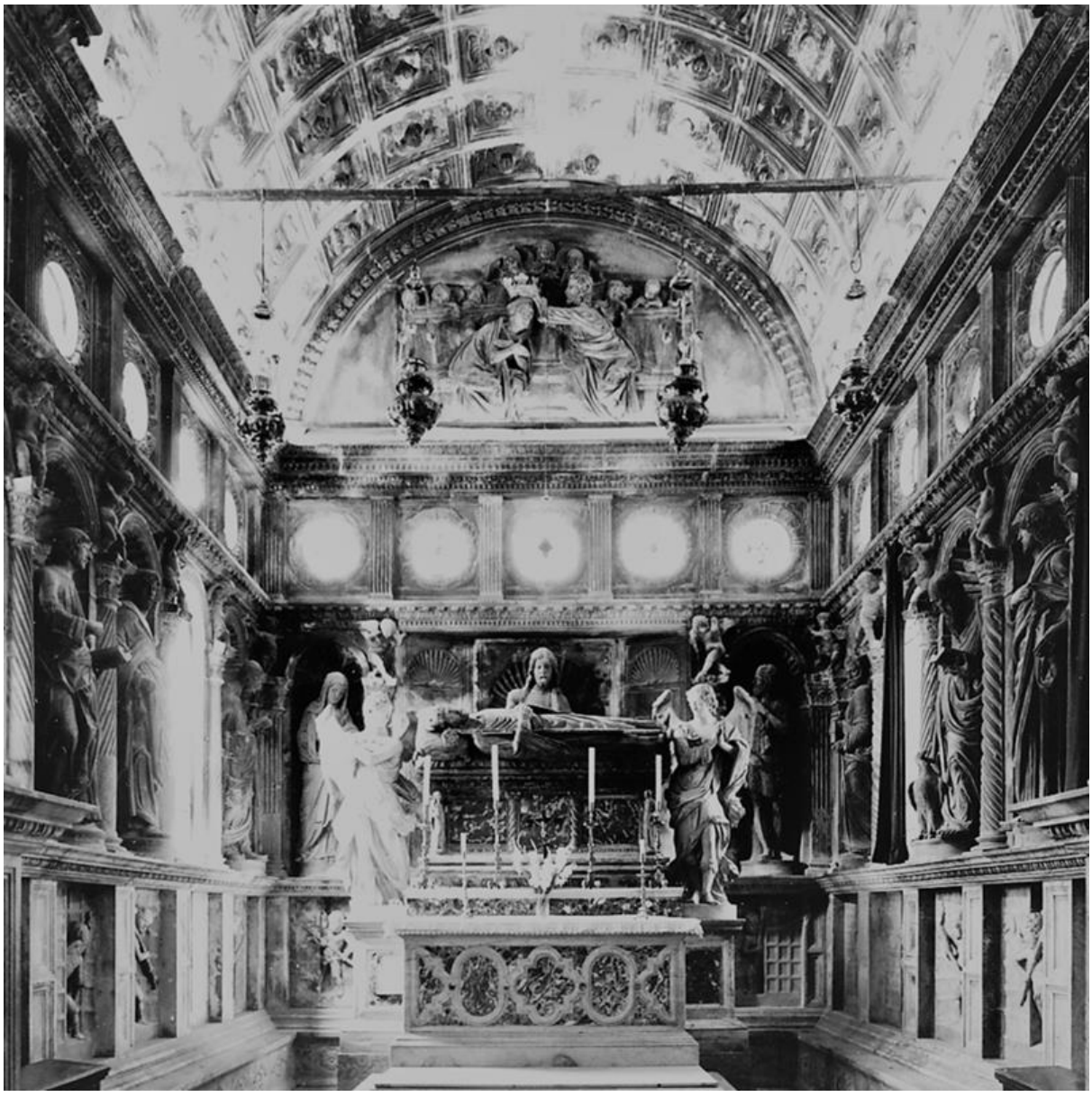
Don Ivan Delalle blagoslivlja kapelicu podignutu na mjestu ukazanja sv. Ivana starcu Tudoru, izvor fotografije: Muzej Grada Trogira, Trogir Time Travel

Na putu za Grčku, Mlečani su pristali u Trogir i opljačkali grad (1171.). Oštetili su sarkofag i odnijeli lijes, ostavili osakaćeno tijelo na obali, a ruku ponijeli (riječ je prvom otvaranju lijesa od ukupno četiri). Mlečani su po povratku doživjeli brodolom. Trogirani su vratili ukradene stvari, no ruku (podlakticu) nisu mogli vratiti. Započele su svečanosti proslave sv. Ivana, a 1174. godine, svečeva ruka je bila umotana u čisto platno, smještena natrag u lijesu.

Zbog nedovoljno sigurnog prostora, Trogirani su odlučili premjestiti grobnicu u vrh sjeverne lađe, kasnije kapelu sv. Blaža, danas sv. Križa (1348.). Taj je prostor postao tijesan za sve veći broj štovatelja, pa je 1468. počeka gradnja Nove kapele koja je dovršena 1497. godine. 1671. godine, lijes se otvorio drugi put, radi provjere sadržaja. 1680. sarkofag je opet otvoren radi

popravka (treće otvaranje lijesa), a potom je sarkofag prenesen na oltar u kapeli sv. Jeronima. 1681. dogodio se prijenos na oltar u Novoj kapeli. 1724. godine, Mlečani su od trogirskog biskupa tražili da im se ustupi dio moći sv. Ivana. Trogirani su otvorili sarkofag i uzeli kost desnog bedra. Relikvija je bila u procesiji 14. studenog, a 1725. je otišla s moćima u Mletke u riznicu crkve sv. Marka, predana je Papi koji moći daruje stolnici u Beneventu. Izdvojeni detalji pokazuju da se sarkofag sv. Ivana otvarao čak četiri puta.[396]

Slika 23.

[396] Trogir Time Travel, projekt Četvrti jesenski škafetin, objavljeno: 8. 1. 2013., https://issuu.com/muzejgradatrogira/docs/cetvrtijesenskiskafetinmgt (Pristupljeno: 9.3.2024.)

Kapela sv. Ivana Trogirskog u katedrali sv. Lovre, izvor fotografije: Muzej Grada Trogira, Trogir Time Travel

Autor Radoslav Tomić u radu *Slika Agostina Ridolfija u trogirskoj katedrali* piše da se u trogirskoj katedrali nalazi velika slika "Sv. Ivana Trogirski spašava brodolomce" prikazujući čudotvoran događaj iz života sv. Ivana Ursinija trogirskog zaštitnika, kod rta Planka. Sliku je potpisao i datirao manje poznati slikar Agostino Ridolfi (1646.-1727.) iz Belluna, a naručio ju je trogirski biskup Stjepan Cupilli. Trogirska pala je jedino poznato Ridolfijevo djelo u Dalmaciji. U bogatoj literaturi o trogirskom zaštitniku neizostavno se spominje i putovanje biskupa Ivana u Šibenik. Uputivši se preko mora, on i posada doživješe kod pogibeljnog rta Planka brodolom. Brod se izvrnuo s putnicima i stvarima. Svi su se spasili plivajući ili držeći se za daske, dok je biskup hodao po moru.[397]

„Na slici dominira uspravljen i snažan biskup u trenutku dok poput Krista čudotvorno hoda po uznemirenoj morskoj površini. Njegova kretnja s uzdignutom desnicom i uspravljenim prstima, sa zavijorenom odjećom i sigurnim zakorakom na valovitom moru, dominira cijelom slikom, naglašavajući gestualnom dramatikom i teatralnošću biskupovu svetačku snagu. Trogirani upravo u 17. i 18. stoljeću šire kult svog sveca zaštitnika, množe njegove prikaze, obogaćuju i oblikuju ikonografiju, kojemu su 4. svibnja 1681. godine prenijeli ostatke u renesansnu kapelu, kada su na ceremoniji bili nazočni u punoj baroknoj emfazi uglednici tada kompaktne Dalmacije od Kotora do Raba“.[398]

Branka Purgarić-Kužić u radu *Smrt sv. Ivana Trogiranina* ističe govor pred smrt trogirskog biskupa Ivana koji se nalazi u *Životu svetog Ivana biskupa trogirskog*, a koji je napisan u 2 maha, oko 1150. godine od nepoznatog autora i 1203. godine od Treguana, Firentinca, trogirskog biskupa zaslužnog za početak izgradnje trogirske katedrale. Zatim, autorica navodi da je Ivan bio mudar i razborit čovjek, veliki govornik koji je uspio u doba Kolomanovih osvajanja dalmatinskih gradova 1105. godine, spriječiti krvoproliće kršćana. Pričalo se da mu je tijekom mise u šibenskoj crkvi sv. Mihovila Arhanđela na glavu sletjela bijela golubica, simbol mira, a nakon smrti, iza 1111. godine, proglašen je svetim. Ivan je bio benediktinac koji se zalagao za osnivanje samostana benediktinki sv. Dujma, kasnije sv. Nikole, u Trogiru 1064. godine. Pokopan je nasuprot oltara svetog Kuzme i Damjana, a kasnije kada se ukazao starcu

[397] Belamarić, *Joško, Moći sv. Ivana – trogirski paladij založen u Zadru* (filigran u riznicama dalmatinskih katedrala), Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 38 No. 1, 1999., str. 151, 152, 169.
[398] Tomić, Radoslav, *Slika Agostina Ridolfija u trogirskoj katedrali*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 27 No. 1, 1988., str. 293, 294, 300.

Teodoru, otkopan je, a tijelo je bilo neraspadnuto. Puk ga je prvo stavio u sanduk od čempresovine, a zatim u mramorni sarkofag te sve skupa u oltar sv. Kuzme i Damjana. Godine 1171. Mlečani su se domogli njegovog prstena tako što su mu odsjekli desnu podlakticu, no prema predaji, anđeli su ruku vratili preko Jadrana. Danas je u kapeli Orsini, a riječ je o djelu Nikole Firentinca iz 15. stoljeća.[399]

Dunja Babić osvrće se na Ivana Lucića koji u rukopisu, a taj se rukopis može datirati u početak zadnjeg desetljeća XVI. stoljeća, spominje Dolfina Dolfinija, tadašnjega gradskog kneza koji upravlja Trogirom od 1590. do 1593. godine. Naveden je uz podatke o raspelu iz samostanske crkve sv. Križa na Čiovu koji zaslugom ovog kneza treba biti prebačen na novo mjesto. Na jednom mjestu autor se obraća neimenovanom titularu, vjerojatno knezu Dolfinu Dolfiniju, kojem obećava poslati kopiju legende o blaženom Ivanu Trogirskom.[400]

Nakon smrti sv. Ivana, sjećanje na sveca i njegov doprinos zajednici čuvale su bratovštine, poput bratovštine sv. Ivana, osnovane kao vjerske zajednice posvećene određenim svecima ili religijskim ciljevima, koje su osiguravale da nasljeđe živi dalje. One su bile važan faktor u održavanju društvene povezanosti i vjerske prakse u Trogiru. Te udruge – bratovštine – svojim su članovima osiguravale socijalnu zaštitu, ali i težile za većim utjecajem u komuni. Bratovština je imala ulogu sličnu plemićkom vijeću, jer je osiguravala sigurnost i društveni položaj svojim članovima.[401] Broj pučana u bratovštini obično nije bio puno veći od broja članova plemićkog

---

[399] Purgarić-Kužić, Branka, *Smrt sv. Ivana Trogiranina,* Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vol. 28 No. 1, 1995., str. 59.

[400] Babić, Dunja, *Opis Trogira i teritorija s kraja XVI. stoljeća*, Sources and contributions for the history of Dalmatia, Vol. 24 No. 24, 2012., str. 10,11.

[401] Primjerice, *razvoj trogirske bratovštine Sv. Duha vezan je uz nekoliko elemenata: opću pojavu tih bratovština u Europi, društveni i politički položaj pučana u Trogiru u 14. i 15. stoljeću, te održavanje gradskog hospitala pod mogućim utjecajem hospitalskog reda Santo Spirito. Glavni izvor za istraživanje trogirske bratovštine Sv. Duha u srednjem i ranom novom vijeku jest Matrikula (Mariegola) bratovštine Sv. Duha, koja se nalazi u trogirskom kaptolskom arhivu (danas izložena u Pinakoteci zbirke sakralnih umjetnina katedrale (Sv. Lovre). U njoj su sačuvani popisi bratima i posjedi bratovštine te odredbe o ponašanju unutar bratovštine.*
U dalmatinskim gradovima bratovštine su bile glavno uporište pučkih skupština, koje su kasnije bile zabranjivane. Veće i uglednije bratovštine stjecale su vremenom pokretnu i nepokretnu imovinu te imale sve veću društvenu i gospodarsku ulogu. U 15. stoljeću ponovno jačaju bratovštine. Mletačka je vlast, da bi ograničila snagu gradskog plemstva, uvela propis da se, nakon odluka donesenih u Vijeću, saslušavalo mišljenje pučana, te su njihove primjedbe zajedno s odlukama Vijeća slane u Veneciju, gdje se na temelju svih dokumenata donosila konačna odluka. Plemstvo je zbog toga pokušalo odluke donositi u tajnosti, što je mletačka vlast spriječavala (ili zabranjivala). Bratovštine u Dalmaciji pokušavale su izboriti pravo da se sitni sudski postupci među bratimima rješavaju unutar bratovština, dakle mimo komunalnih vlasti. Prema Matrikuli Sv. Duha u Trogiru spor među članovima prvo se iznosio pred župana i oficijale, a tek onda pred kneza. Venecija je sredinom 15. stoljeća potvrdila bratovštinama Sv. Duha i Sv. Mihovila dozvolu okupljanja.
Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku su okupljale članove različitih zanimanja. U Trogiru, osim mornarske bratovštine, nije bilo strukovnih bratovština. Jedna od važnijih bratovština Novoga grada u 15. stoljeću bila je bratovština Svih Svetih, osnovana uz istoimenu crkvicu. Okupljala je velik broj članova, među kojima je bilo i nekoliko zanatlija s nazivom majstora, a i svećenika. Ovoj je bratovštini 1443. bilo dozvoljeno

vijeća – stotinjak. U sklopu srednjovjekovnoga društva bratovštine su okupljale grupe ljudi s istim interesima.[402]

10.6.3. Legende o sv. Ivanu Trogirskom

Sveti Ivan Trogirski odrastao je u plemićkoj rimskoj obitelji Orsini (11.st.). Papa ga šalje u Trogir za vrijeme vladavine kralja Krešimira IV., gdje je izabran za biskupa. Bio je istaknut blagošću i miroljubivošću. Uspio je riješiti spor između Zadrana i kralja Kolomana. Prema jednoj legendi, biskupu Ivanu je, tijekom mise, sletjela golubica na glavu kao znak Duha svetoga. Druga legenda govori kako je tuča uništila vinograde, a prema Ivanovoj se naredbi preostalo grožđe stavilo u tijesak i tako se dobila velika količina mošta. Treća legenda kazuje da je Ivan, tijekom olujnog putovanja prema Šibeniku, doživio brodolom, no uspio je hodati po valovima, a ostali su mornari bili spašeni. Nakon Ivanove smrti, Mlečani su imali namjeru prenijeti njegovu ruku u Mletke, ali se tijekom godišnjice njegove smrti ruka zrakom spustila na grob Sv. Ivana Trogirskog.[403]

Milan Ivanišević u svom radu *Ikonografija svetoga Ivana Trogiranina* navodi da su u njegovom Životu, uz čudo brodoloma, opisana tri čuda dok je biskupovao u Trogiru. Najstarije je ono u crkvenom vinogradu za sušne godine, kada su vinogradari nabrali malo grožđa, a po biskupovoj molitvi, napunile se bačve vinom. Drugo je obrana Zadra od ugarskoga kralja Kolomana i nagovaranje na mir koji je nakon toga sklopljen. Zatim, biskup s novim kraljem odlazi u Šibenik i dok u tvrđavskoj crkvi sv. Mihovila služi misu, kralj vidi nad biskupovom glavom bijelu golubicu, i to ga uvjerava u svetost toga čovjeka. Trogirski biskup je u tom burnom vremenu bio od velike pomoći, jednako tako kao što je na početku svoga biskupovanja, oko 1064. godine,

---

sastajanje. U Novom gradu spominje se 1435. dućan u vlasništvu bratovštine Sv. Katarine. Ova je bratovština imala oltar u crkvi Sv. Dominika, a sredstva za gradnju i razne ukrase ostavljaju joj žene iz Novoga grada koje su bile njezini članovi. Prema Andreisu, polovicom 15. i u 16. stoljeću osnovane su i bratovštine na obali - Sv. Jurja i Sv. Marije, a na Čiovu Blažene Djevice Marije kraj mora (1552.) i Sv. Jakova (1452.). Ipak mnoge regulacije dokazuju da su bratovštine potencijalno mogle biti društveno i politički opasne. U bratovštini Gospe na Zvirači bilo je određeno da svi bratimi moraju županu prijaviti sve što bi čuli protiv mletačke vlasti, dužda i vlastele, a župan je bio obvezatan dojaviti to gradskom knezu, uz prijetnju protjerivanja. I bratimi Svih Svetih trebali su prijaviti sve što se čulo protiv gradskoga kneza, a onaj tko to ne bi učinio, bio je protjeran. U statutu bratovštine Blažene Djevice Marije kraj mora bilo je određeno da svaki bratim mora biti vjeran. Kasnije odredbe naređivale su braći da prijave županu sve što je usmjereno protiv mletačke vlasti, dužda i vlastele, a župan je to morao javiti gradskom knezu. Mletačka se vlast tako osiguravala protiv moguće pobune. Sve trogirske bratovštine, osim bratovštine mornara, sačinjavale su zajednicu građana i pučana, u koju je bio učlanjen sav trogirski puk. (Vidi više u: Benyovsky Latin, Irena, *Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku*, Povijesni prilozi, Vol. 26 No. 32, 2007., str. 25-29.)

[402] Benyovsky Latin, Irena, *Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku*, Povijesni prilozi, Vol. 26 No. 32, 2007., str. 25,26,27.

[403] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti,* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 303.

bio od koristi borcima za jačanje papinske vlasti u dalmatinskim biskupijama. Nakon svečeve smrti zaredala su čuda, tri čuda koja potvrđuje šezdeset svjedoka, a sva ih opisuje Treguan 1203.[404]

10.6.4. Proslava sv. Ivana Trogirskog, zaštitnika grada Trogira

Trogirani su 1927. godine, prigodom proslave sv. Ivana, skupljali milodare za siromahe iz ubožnice sv. Lazara.[405] Ivan Trogirski bio je cijenjen građanin grada Trogira što su mještani, za vrijeme kneza Nikole Michelia 1517. godine, pokazali tako što su u prilici kovanja vlastitog novca od čistog bakra, kovali na novčiću i lik zaštitnika grada.[406] Trogirani su skloni isticati činjenicu da se o *Švetom* Ivanu mora s poštovanjem govoriti. Na svečev blagdan rado pjevaju:

„Svet' Ivane o' Trogira

Providi mi ti mladića,

Koj', ne igra šije, šete

Koj ' ne puši španjulete.

Koj' ne pije puno vina

Koj' ne ide put kažina .

Ako mi ga ne providiš,

U crikvu me već ne vidiš. "[407]

U pjesmi djevojka moli svetoga Ivana Trogirskog, nebeskog zaštitnika grada Trogira, da joj pošalje lijepoga mladića. Postavila je neke uvjete, iskazala svoje želje, a to bi bilo da mladić ne

[404] Ivanišević, Milan, *Ikonografija svetoga Ivana Trogiranina,* Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti, Vol. 21 No. 1, 1978., str. 92.
[405] Čipčić, Marijan, *Trogir između svjetskih ratova (1918. – 1941.),* Muzej grada Splita, Split, 2021., str. 288.
[406] Celio Cega, Fani, *Trogir*, Vjesnik, Zagreb: Turistička naklada, 2002., str. 20.
[407] Buble, Nikola, *Tekstovi pjesama vokalne folklorne glazbe Trogira i Donjih Kaštela od 1875. do 1975.*, Čakavska rič, Vol. XVIII, No. 2, Trogir, 1991., str. 96.

puši, nije sklon pijanstvu i da nema običaj ići u *kažin*. Djevojka naglašava svecu, uz opjevane želje, da ako joj takvoga mladića ne pošalje i ne usliši njenu molitvu, više je neće moći vidjeti u crkvi.

U dozivanju Ivanovog grada Trogira, Trogirani i Trogiranke često su spominjali i obraćali se svojoj voljenoj osobi, što pokazuju sačuvani stihovi:

„Oj, Trogiru grade

Jesi malo misto,

U tebi stanuje

Moj dragi, doisto. [408]

Lipe jesu zelene livade,

Pokraj mora okolo Trogira;

Pokraj mora okolo Trogira.

Još su lišpje divojcice mlade

Oko vode ladnoga Dobrića.

Lipa li su poja kraj Trogira,

O' Krbani pa do Dragulina.

Još su lišpje cure kraj Dobrića

Ka' s mastilcem cekadu mladića.“[409]

[408] Isto, str. 86.
[409] Isto, str. 79.

Njegovo je počivalište u kapeli sv. Ivana Trogiranina, a riječ je o jednom od najljepših renesansnih spomenika u Europi.[410] Legende o sv. Ivanu Trogirskom prenosile su se s koljena na koljeno, mještani su upoznati sa životom omiljenoga sveca koji i danas stoji na vrhu sjevernih gradskih vrata ili kako Trogirani kažu - na *vrata o'grada*.[411]

U sklopu izložbe koja je otvorena u povodu proslave 60. obljetnice osnutka Muzeja grada Trogira, u prigodnom katalogu *Fešta* (2023.) naglašeno je što su i kako Trogirani slavili kroz povijest, pa se tako navodi da su stari Trogirani svoga zaštitnika sv. Ivana slavili dva puta godišnje. Sam blagdan, danas i Dan grada Trogira, obilježava se 14. studenoga, a drugo važno trogirsko slavlje vezano je za Primišćenje, spomen na 4. svibnja 1681. godine kada je obavljen prijenos moći sv. Ivana Trogirskog u novosagrađenu kapelu u trogirskoj katedrali. U katalogu se spominju navodi Zrinke Novak (2006.) i Irene Benyovsky Latin (2009.) o održavanju viteških igara na sv. Ivana. Naime, statutarna odredba iz 1386. godine kazuje o viteškoj igri koja se održavala pod nazivom *palium balistrariorum* u kojoj su se strijelci natjecali na konjima za palium tj. plašt koji je bio nagrada natjecateljima. Zatim, Statut grada Trogira iz 1988. godine govori o prinošenju darova koje u čast i poštovanje blaženog Ivana iz Trogira čini bratovština svetog Ivana, o paljenju svijeća ili voštanica s dvostrukim stijenjom težine 40 libara i to u večernje sate, iz novaca trogirske komune. Dvostruke voštanice ili svijeće moraju se prenijeti na dar i postaviti u večernje sate na oltar i do oltara sv. Ivana. Također, treba na trošak komune kupiti četiri galete vina, od kojih dvije treba predati uoči blagdana i druge dvije u večernje sate na dan svetkovine.[412]

U *Katoličkoj Dalmaciji* 27. studenog 1882. godine, autor pod pseudonimom Sutilijski piše o *Stivanji livanji*, kišnoj proslavi blagdana sv. Ivana. U listu *Il Dalmata* izašao je tekst 20. studenog 1897. godine koji govori o proslavi blagdana sv. Ivana, tj. o odgođenom koncertu i održanom sajmu, uz prisustvo stranaca. Također, održana je procesija, a nakon ručka na trgu je svirala Narodna glazba, no ne uz poveći broj posjetitelja. U izdanju lista *Il Dalmata* 22. studenog 1902. godine, piše se o življoj zabavi blagdana, natjecanju stranaca. Održana je procesija i svečani obred u katedrali. Nakon ručka, Narodna glazba je nastupila na trgu, a završila je svoj program serenadom. Tjednik i dnevnik *Dan*, pokrenut od strane splitskog biskupa Filipa Frane Nakića, zagovarao je katoličko-socijalne ideje, a u izdanju od 23. studenog

[410] Žaja, Barbara, *Suvremena etnografija tradicijske kulture u trogirskom kraju,* Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2019., str. 29-32.
[411] Kazivačica: Mila Perkušić, rođ. Grgin, 1930. u Trogiru, snimljeno: 2018.
[412] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 27-30.

1905. godine piše o svečanoj proslavi blagdana sv. Ivana. Članak govori da je zbog vremenskih neprilika, bila manja gužva i da proslava nije bila kao i prethodnih godina. Autor pod nazivom *Spectator* piše da više stranci štuju sv. Ivana nego Trogirani, da je procesija više parada i da je pusta. Također, spominje neskladnost u organizaciji proslave, zatim da postoji mnoštvo oko procesije koje gleda procesiju, no ne sudjeluje u njoj, čak su neuljudne riječi upućene onima koji sudjeluju u procesiji. Tjednik *Dan* u izdanju od 21. studenog 1912. godine govori o zabavi na dan proslave sv. Ivana, koju je organiziralo Hrvatsko katoličko društvo Ivan Lučić, i to u korist balkanskog Crvenog križa. Zabava je završila hrvatskom himnom u izvedbi Narodne glazbe. Dnevni list *Jadranski dnevnik* u izdanju od 10. studenog 1936. piše da je marveni Pazar koji se održava 14. studenog, zbog općinskih izbora 15. studenog, odgođen za na dan 21. studenoga. Činjenica jest da je Trogir bio prepoznat kao pazarni grad. Sajmovi su se održavali i na proslavi sv. Ante, na Tijelovo i na Duhove.[413]

Marijan Čipčić u svojoj knjizi *Trogir između svjetskih ratova (1918.-1941.)* navodi da su Trogirani uz uobičajeni kalendar katoličkih blagdana, još od srednjeg vijeka slavili svečano blagdane sv. Lovre 10. kolovoza i sv. Ivana 14. studenog. Ti su se blagdani obilježavali svečanostima koje su trajale sedam dana prije i sedam dana nakon blagdana. Građani su darivali cvijeće crkvi i ta se tradicija sačuvala i u prvoj polovici 20. stoljeća. Velika je svečanost bila 1681. godine prigodom prijenosa moćnika sv. Ivana u njegovu kapelu. Na proslavi su sudjelovali dalmatinski biskupi, predstavnici plemstva i pučanstvo. Ivan Delalle navodi u *Vodiču po njegovoj historiji, umjetnosti i životu*, da je preko 10 000 ljudi sudjelovalo na ovoj proslavi. Trogirani su tijekom proslave sv. Ivana 1927. godine skupljali milodare za siromahe iz ubožnice sv. Lazara. U Jadranskoj pošti navodi se da su milodare sakupljali papirnica Milishich i župnik sv. Križa don Ante Milić. Posebno je svečano proslavljen ovaj blagdan 1937. godine kada je trogirski opat Lucije Mileta slavio svoju 50-godišnjicu svećeničke službe.[414]

Zrinka Novak u radu *Život trogirske komune pod zaštitom bl. Ivana Trogirskog i sv. Lovre* spominje da je krajem 17. stoljeća donesena odluka prema kojoj se blagdan sv. Ivana Trogirskog osim 14. studenog treba slaviti i 4. svibnja, u spomen na Primišćenje - prijenos tijela sv. Ivana u novu renesansnu kapelu. To je bio svečan događaj u povijesti Trogira, sudjelovale su brojne delegacije i vjernici. U povorci su sudjelovale trogirske bratovštine i to Svih svetih, Gospe od Anđela, Gospe od Karmela, sv. Roka i sv. Duha, noseći križeve, zastave i svijeće,

[413] Isto.
[414] Čipčić, Marijan, *Trogir između svjetskih ratova (1918. – 1941.),* Muzej grada Splita, Split, 2021., str. 288.

odjeveni u bijele ili svijetlo plave tunike. U povorci su pjevane svečane himne na hrvatskom jeziku. Također, sudjelovali su gradski franjevci i dominikanci, uz puk.[415]

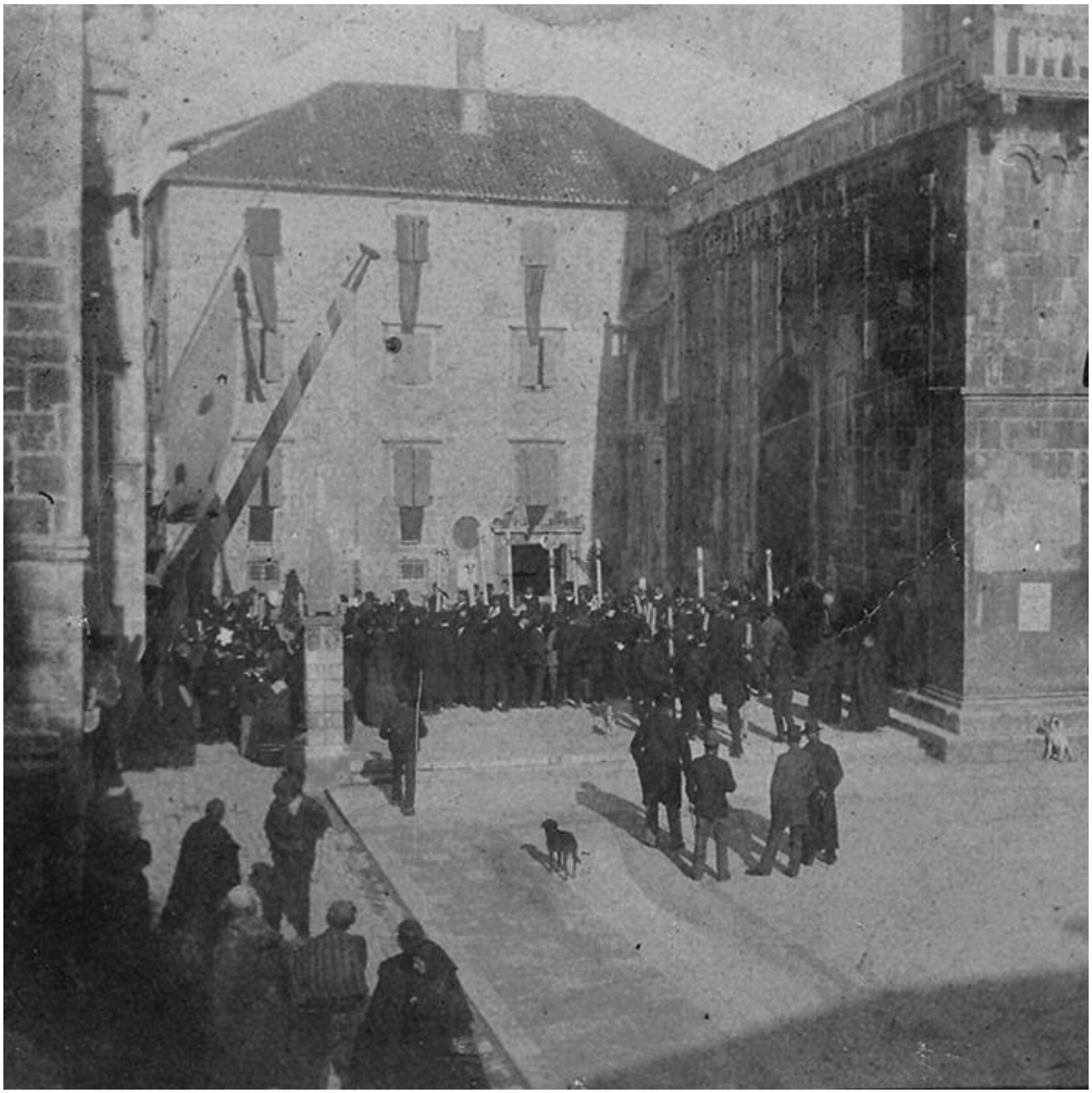
Don Ivan Delalle, svećenik, povjesničar umjetnosti, arheolog i publicist iz Trogira, piše u *Novom dobu* 15. studenog 1925. da Trogir ima mnogo crkava i svetaca te dodaje, uz opis noći u mjesecu studenom i spomen na sv. Ivana Trogirskog:

„On će sutra naći opet svoje svece zaštitnike u raju i stajati će u krugu nebeskom, koji je najbliži Stvoritelju, jer su njegovi sveci svi vrlo stari i vrlo mogući. Večeras pod ovom novembarskom kišom stojim pred tvojim vratima, da slušam kao i ti sveti glas zvona tvojih crkava. Zvona razvedruju moju dušu. Njihovi srebreni tonovi uzdižu se tako visoko kao da traže neizmjerno plavetnilo neba. Tornjevi su crni, samo ih rasvjetljuje, ako se može kazati, svjetlost smirene glazbe zvonova. Glas zvona zove nekoga, koji je mnogo daleko, ali koji ih sluša. Zove ga, da bdije nad snom umirućeg grada. Zove ga glasom plača, nade i hvalospjeva. Trogir moli na obadva koljena sa svojim malim kućama bez svijetla, bez glasa osim glasa zvona, u tami novembarske noći, pod kišom. Sluša njegove molitve Sveti Ivan, koji se pognuo od starine, sa debelim pastirskim štapom i blagosivlje svoj grad danas kao i uvijek. Noć je tamna. Na gradskim vratima, pred kipom sv. Ivana gore dvije svjetiljke. Jedna je užgana kao zavjet suze, a druga kao zavjet nade“.[416]

U predgovoru časopisa za kulturu Ogranka Matice hrvatske u Trogiru *Vartal* 2/1992., posvećenog dr. don Ivanu Delalleu, hrvatski povjesničar umjetnosti i arheolog Ivo Babić iz Trogira je zapisao da su od uspomena na don Ivana najsnažnije one vezane uz blagdan Sv. Ivana Trogirskoga što se slavi 14. studenoga te dodao da je to vrijeme beskrajnih kiša. Zatim, zapisan je podatak da se služba užežin odvijala noću u Katedrali: „Pred zoru, u stanci između beskrajnih služba Božjih, dolazili smo u sakristiju čestitati don Ivanu imendan“.[417]

Slika 23.

[415] Novak, Zrinka, *Život trogirske komune pod zaštitom bl. Ivana Trogirskoga i sv. Lovre*, Stara hrvatska svakodnevnica, Kolo 4, 2006.
[416] Trogir Time Travel, Trogir u novembru, tekst objavljen: 23. 11. 2020., https://trogirtimetravel.blogspot.com/2020/11/ (Pristupljeno: 3. 3. 2024.)
[417] Trogir Time Travel, užežin Stivanje, tekst objavljen: 13. 11. 2020., https://trogirtimetravel.blogspot.com/2020/11/dan-uzezin-stivanje-13-studenog-1892.html (Pristupljeno: 3. 3. 2024.)

Procesija u povodu proslave blagdana sv. Ivana Trogirskog, izvor fotografije: Muzej Grada Trogira, Trogir Time Travel

Slika 24.

Prizor procesije u Trogiru, okupljeni ugledni građani, izvor fotografije: ustupio prof. Ivo Delalle u svom domu, 30. kolovoza 2022.

Što se tiče slavlja 14. studenoga, na blagdan sv. Ivana, kazivačica Vinka Zulim kazala je kako je bilo dan prije svečanosti:

„Pripreme bi već bile u punom jeku. Katedrala bi bila ukrašena cvićen. Tradicija je bila procesija kroz grad. Procesija s kipom sv. Ivana kroz gradske ulice - to je bilo središte svečanosti. Nakon procesije, došla bi misa koja bi okupila sve vjernike. Sićan se kako bi se nakon mise svi zajedno okupili na trgu, di bi se tradicionalno igrali plesovi. U to vrime, živili smo pod utjecajem raznih promjena, ali unatoč tome, tradicija proslave svetog Ivana ostala je i nastavila se s istom željom".[418]

[418] Kazivačica: Vinka Zulim, rođena 1945. u Trogiru, snimljeno 2. 1. 2024.

Kazivačica Dunja Kalilić navodi da se u vrijeme njezinog djetinjstva, oko 1954. godine, nije blagonaklono gledalo na građane koji su za vrijeme proslave blagdana sv. Ivana odlazili na svetu misu u katedralu. Jedno se vrijeme nije održavala procesija izvan crkve. Kazivačica Kalilić dodaje da se u katedrali taj dan uvijek posebno slavio svečanim misama te da su joj kao djetetu ostale neke uspomene tih procesija kroz crkvu kada bi bratimi u posebnim odorama nosili velike svijeće, relikvije pod baldahinom, i pjevali.[419]

Ivo Babić u radu *Trogir - grad i spomenici* spominje suvremenika tih događaja Pavla Andreisa koji je te događaje opisivao na hrvatskom i talijanskom jeziku, i to prizore procesije, vatrometa, kićenja grada, pucanja topova.[420] U srednjem vijeku, Trogir je imao više gradskih vrata osim današnjih sjevernih i južnih: vrata sv. Duha, vrata sv. Roka i vrata Kamerlenga kod sv. Dominika. Južna gradska vrata izgrađena su u renesansnom stilu 1593. godine, dok su sjeverna vrata sagrađena 1656. godine. Prema Ivanu Delalleu, ispod kipa sv. Ivana je od 1661. godine u procijepu kamena rastao zeleni bor.[421]

Slika 25.

[419] Kazivačica: Dunja Kalilić, rođena 1947. u Trogiru, snimljeno: 2. 12. 2022.
[420] Babić, Ivo, *Trogir - grad i spomenici*, Split: Književni krug: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2016., str. 52.
[421] Delalle, Ivan, *Trogir – vodič po njegovoj historiji, umjetnosti i životu*, Zagreb: Ex libris, 2006., str. 10.

Sjeverna gradska vrata, kraj 1920-ih (vj. 1929.). izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Ivan Babić o kipu sv. Ivana zapisuje sljedeće:

„Kip sv. Ivana nad Kopnenim gradskim vratima u Trogiru prikazan je s uzdignutom desnicom kojom blagoslivlja te s biskupskim, metalnim štapom u ruci. Biskup je zaodjeven misnicom, kazulom, prebačenom preko halja (alba, dalmatica). Na ruhu ispod kazule prikazani su ukrasi izvedeni linearno s debljim uhljebljenjima; posebno su ukrašeni rubovi uz otvor rukava s rupičastim udubljenjima. Na kazuli je reljefno izvedena traka, u obliku slova T. I ovratnik je prikazan s plastičnim ukrasima. Mitra je također urešena, među ostalim i dvijema rozetama. Kompozicijska osovina cjeline pomalo je kruta s okomicom bez uobičajena gotičkog nagiba. Kopnena vrata na sjevernoj strani Trogira otvorena su u vrijeme providura Antonija Bernarda (od 1656. do 1660.), o čemu svjedoči njegov grb. No gradska vrata dobila su do danas sačuvani oblik mnogo kasnije, tek 1763., zahvatom poznatoga graditelja Ignacija Macanovića. Kip je, nema dvojbe, stariji od gradskih vrata. Riječ je, očito je po oblikovanju, o gotičkom djelu s početka 15. stoljeća. Veoma je blizak djelima kipara i graditelja Bonina Jakovljeva iz Milana), koji se spominje u Dalmaciji od 1412. godine, djelujući od Šibenika, Splita, pa do Korčule i Dubrovnika na jugu“.[422]

10.6.5. Tradicija danas – blagdan sv. Ivana Trogirskog

Od nastanka suvremene države Hrvatske 1991. godine, proslava blagdana sv. Ivana Trogirskog je ujedno i Dan grada Trogira te se ističe višednevnim sakralnim i svjetovnim svečanostima u organizaciji Župe sv. Lovre i Grada Trogira. Blagdanu prethodi trodnevnica u katedrali, a na sam blagdan održava se svečana sveta misa s procesijom. Tjedan uoči odvijaju se kulturno-umjetnička i sportska događanja. Sportski klubovi, kulturna društva i obrazovne ustanove proslavljaju obljetnice, zatim se održavaju glazbeni nastupi, otvorenja različitih izložbi, a predstavljaju se i novi književni naslovi. Tradicionalno se tijekom Stivanje održava svečana sjednica Gradskog vijeća grada Trogira uz dodjelu Nagrada grada Trogira zaslužnim pojedincima, udrugama i ustanovama.[423]

Tradicija štovanja blagdana sv. Ivana Trogirskoga, nebeskog zaštitnika grada Trogira, nastavila se u 21. stoljeću, i to u studenom svake godine -14. studenoga. Središnji dio proslave obilježava

[422] Babić, Ivo, *O kipu sv. Ivana nad Kopnenim gradskim vratima u Trogiru*, Vijenac 217, Matica hrvatska, 2022., str. 27-30.
[423] Isto.

se svetom misom i procesijom te proslavom, uz nastup Narodne glazbe Trogir, na glavnom gradskom trgu, Trgu Ivana Pavla II. Blagdan svetog Ivana Trogirskog, poznat je i kao "Stivanja", a naziva se tako zbog lokalnog govora i običaja u Dalmaciji. Ime "Stivanja" je zapravo skraćena verzija imena Ivan na lokalnom dijalektu, gdje se često koristi oblik "Štivan". Važno je napomenuti da se Stivanja danas svečano slavi, a tradicija bogatog slavljenja Primišćenja se s vremenom izgubila. Tri stoljeća važnog događaja koji je vezan za Primišćenje proslavljen je 3. i 4. svibnja 1981.[424], a zanimljivo je spomenuti i proslavu 4. svibnja 2009., kada je misnim slavljima i prigodnim glazbenim programom, obilježena obljetnica prijenosa posmrtnih ostataka svoga zaštitnika sv. Ivana u njegovu kapelu. Program 4. svibnja 2009. započeo je misom, kada je 46 mladih krizmanika primilo pečat Duha Svetoga. Sakrament potvrde mladima je podijelio mons. Josip Delić. Nadalje, poslijepodne je glazbeni program otvarila Narodna glazba Trogir i njihovi gosti Gradska glazba Pag, koji su održali zajednički promenadni koncert ulicama grada, a zatim i koncert u Gradskoj loži. Nakon toga uslijedila je večernja misa u katedrali, a glazbeni program nastavio se na Cimatoriju u kojem su sudjelovali KUD Kvadrilja iz Trogira, KUU Andrija Matijaš Pauk iz Marine, KUD Mindula i ženska klapa Mindula iz Okruga Gornjeg te klapa Čiovo.[425]

Na proslavi sv. Ivana Trogirskog koja je održana u Trogiru 2019. godine, svečanu svetu misu predvodio je mons. Marin Barišić, splitsko-makarski nadbiskup i metropolit. Održana je tradicionalno procesija te je nastupio katedralni zbor. Mons. Marin Barišić je pozvao na duhovnu obnovu, posvetio je govor pravdi i miru u konačnici. Don Vinko Sanader, katedralni župnik, istaknuo je koje su to svetačke osobine. Spomenuo je krepost i ljubav. Zatim, kazao je da sv. Ivan nije se štedio ljubavi prema Bogu i narodu. Zastupao je hrvatsku orijentaciju dalmatinskih gradova. Središnje se misno slavlje održalo u katedrali sv. Lovre, a procesija je prošla „oko grada“, od katedrale, preko rive, pored kule Kamerlengo i sjevernih vrata, natrag do katedrale koja se posebno svečano ukrašena na dan blagdana 14. studenog.

Na proslavi blagdana sv. Ivana Trogirskog, održanoj 14. studenog 2021. godine, don Vinko Sanader, dekan Trogirskog dekanata i katedralni župnik kazao je kako je blagdan tradicionalno

[424] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 34.
[425] Informativno katolička agencija, ususret "Primišćenju" moćiju sv. Ivana Trogirskog, članak objavljen: 3. 5. 2009., https://ika.hkm.hr/najave/ususret-primiscenju-mociju-sv-ivana-trogirskog/ (Pristupljeno: 31. 3. 2024.)

obilježen. Don Vinko Sanader je spomenuo slabu posjećenost, uslijed tada aktualne covid pandemije[426]. Proslava je prošla uobičajeno:

„*Ja bih rekao kao i inače, kao i svake godine. Tu je molitvena trodnevnica, dakle tri večeri krunica, sveta misa i propovijed. Ove je godine to sve tri večeri. Dr. don Ivan Bodrožić je prisutan , profesor na KBF-u Splitu. Ali, evo kao župnik ne mogu biti zadovoljan odazivom. Sad, je li to korona, dobro, i stožer je ograničio, no imamo ozvučenje i vani. Međutim, nadam se da će biti bolje na sam blagdan, da će blagdan biti posjećen. Nove su okolnosti utjecale na ljudsku psihu, na međusobne odnose, odnose u obitelji. Ljudi žive u strahu. A vezano za sv. Ivana, ove godine se obilježava 910 godina ove godine od njegove smrti, 1111. godine je umro, 47 godina je bio u nadbiskupskoj stolici. Narod je u njemu nešto prepoznao, dakle dobrotu, iskrenost. Zadržao se ovdje dugo. Doveo je ovdje benediktinke 1064. godine. Radio je na pomirenju sugrađana. Donio je mir, nije bilo lako prihvatiti biskupsku ulogu, s 32 godine. Narod je to htio, prihvatio je Božju volju. Imao je također politički utjecaj. Mi smo kao narod skloni slavit, a manje nasljedovat, a svrha blagdana je – časti ga i slavi, naslijedi ideale. Misli se na čuvanje vjere, put svetosti, put mira. Imamo i njegov kip na vratima od grada, poviše sjevernih vrata, kip je obnovljen, a original je u Muzeju grada Trogira*“.

Svečanu svetu misu na blagdan sv. Ivana Trogirskog (14. studenoga, 2021.) predvodio je don Marinko Vidović, a za sv. Ivana je kazao da je bio čašćen kao Božji čovjek.

Gradonačelnik Grada Trogira Ante Bilić kazao je da je prigodno, ovom prilikom, kao i svake godine, pučko okupljanje nakon svečane svete mise, organizirano u Gradskoj loži, a cilj je, kako je istaknuo, sačuvati tradiciju. Od jela su se nudili njoki s veprom, pripremljeni od strane udruge Rašpin Jute i Lovačke udruge Trogir.

Ante Bilić izjavio je:

"*Danas slavimo Dan našeg grada. Unatoč lošim vremenskim prognozama, vrijeme nas je pustilo i proslavili smo blagdan dostojanstveno." Naglasio je kako mu je drago vidjeti zajedništvo i trud svih uključenih u organizaciju proslave, ističući da je kulturno-zabavni program ove godine iznimno bogat i raznolik, što Trogir čini ponosnim. Bilić je zahvalio svim kulturnim i društvenim organizacijama koje su svojim trudom i angažmanom pridonijele*

[426] Pandemija COVID-19, poznata kao i pandemija koronavirusa, bila je pandemija nove bolesti dišnih puteva COVID-19. Bolest se prvi put pojavila krajem prosinca 2019. u megagradu Wuhanu u kineskoj provinciji Hubei. Prvi slučaj zaraze virusom SARS-CoV-2 u Hrvatskoj potvrđen je 25. veljače 2020. Vlada Republike Hrvatske proglasila je 11. svibnja 2023. prestanak epidemije bolesti COVID-19.

uspjehu događanja. "Kulturne i društvene organizacije zaslužuju veliko priznanje za brigu i predanost u organizaciji ovako važnog dana za naš grad," istaknuo je.

Posebno je pohvalio svečanu sjednicu Grada Trogira, na kojoj su dodijeljena priznanja najzaslužnijim pojedincima i organizacijama, čestitajući im na njihovim uspjesima:

"Čestitke nagrađenima na svečanoj sjednici. Njihovi uspjesi svima nam služe kao inspiracija, i nadam se da ćemo nastaviti uspješnu zajedničku suradnju na brojnim projektima," rekao je Bilić. Osim toga, spomenuo je i zabavni dio programa, za koji se nada da će ga pratiti povoljno vrijeme. Samo da nas vrijeme posluži do kraja dana.. Čeka nas nastup Klape Rišpet na gradskom trgu, što će, siguran sam, biti poseban završetak današnje proslave"[427]

Dina Rožić, članica udruge Rašpin Jute naglasila je da 2020. godine, za vrijeme trajanja vrhunca covid pandemije, svečanost nakon mise nije održana, a da je 2021. nastavljena tradicija:

„*Prošle godine nije bilo ovoga. Ovaj dan za nas Trogirane puno znači, sveti Ivan – biskup kojeg posebno slavimo od 11. stoljeća. Moramo nastaviti tradiciju, za nove generacije. Ima svega od hrane, njoke s veprovinom izdvajam*."

Toni Barada, predsjednik udruge Rašpin Jute istaknuo je također zadovoljstvo održanom proslavom sv. Ivana, 2021. godine: „*Veliko je veselje, od hrane gulaš. Važan nam je ovo dan. Slavimo sv. Ivana Trogirskog, našeg nebeskog zaštitnika*".

Ivo Delalle[428], bivši predsjednik Društva za unaprjeđenje turizma i čuvanje spomenika kulture u Trogiru, osnivač Turističke zajednice Trogir, ali i javni i kulturni djelatnik prvoga reda i pokretač brojnih inicijativa i kulturnih manifestacija u Trogiru, izdvojio je nekoliko organiziranih proslava sv. Ivana Trogirskog, zaštitnika grada Trogira i to crkvi sv. Marka, uz pjevanje starih crkvenih pjesama u čast zaštitnika Trogira te osvrtima na život i djelovanje sv. Ivana ne samo kao crkvene ličnosti, već i uglednog čimbenika ondašnjeg vremena.

10.6.6. Primišćenje

U sklopu izložbe koja je otvorena u povodu proslave 60. obljetnice osnutka Muzeja grada Trogira, u prigodnom katalogu *Fešta* (2023.) naglašeno je što su i kako Trogirani slavili kroz povijest, pa se tako navodi da su stari Trogirani svoga zaštitnika sv. Ivana slavili dva puta

[427] TV emisija „Trogirski tjedan" Televizije Jadran, emisija emitirana 17. 11. 2022., urednica i voditeljica Barbara Žaja, https://www.youtube.com/watch?v=xgzuI0o7NFU (Pristupljeno: 24. 4. 2024.)
[428] Kazivač: Ivo Delalle, rođen 1934. u Trogiru, snimljeno: 30. 8. 2022.

godišnje. Sam blagdan, danas i Dan grada Trogira, obilježava se 14. studenoga, a drugo važno trogirsko slavlje vezano je za Primišćenje, spomen na 4. svibnja 1681. godine kada je obavljen prijenos moći sv. Ivana Trogirskog u novosagrađenu kapelu u trogirskoj katedrali. U katalogu se spominju navodi Zrinke Novak (2006.) i Irene Benyovsky Latin (2009.) o održavanju viteških igara na sv. Ivana. Naime, statutarna odredba iz 1386. godine kazuje o viteškoj igri koja se održavala pod nazivom *palium balistrariorum* u kojoj su se strijelci natjecali na konjima za palium tj. plašt koji je bio nagrada natjecateljima. Zatim, Statut grada Trogira iz 1988. godine govori o prinošenju darova koje u čast i poštovanje blaženog Ivana iz Trogira čini bratovština svetog Ivana, o paljenju svijeća ili voštanica s dvostrukim stijenjom težine 40 libara i to u večernje sate, iz novaca trogirske komune. Dvostruke voštanice ili svijeće moraju se prenijeti na dar i postaviti u večernje sate na oltar i do oltara sv. Ivana. Također, treba na trošak komune kupiti četiri galete vina, od kojih dvije treba predati uoči blagdana i druge dvije u večernje sate na dan svetkovine.[429]

Na dan Primišćenja, grad se kitio i uređivao, upriličile bi se raznorazne svečanosti, ujedinili bi se puk i plemstvo u proslavi godišnjice prijenosa svečevih relikvija. Želju Trogirana za dostojnijim hramom njihova zaštitnika počeo je ostvarivati trogirski biskup Jakov Turlon još 1468. godine. To je ujedno vrijeme kada je započeta gradnja kapele Sv. Ivana Trogirskog (Ursinija), koju su gradili i projektirali Nikola Firentinac, Andrija Aleši i domaći kipar Ivan Duknović. Kapela je jedno od najznačajnijih i najljepših renesansnih spomenika u Europi, a od 1681., kada su u nju iz kapele Sv. Kuzme i Damjana, danas kapele Dobre smrti, premještene svečeve kosti, služi kao čuvarica relikvijara sv. Ivana Trogirskog. U spomen na 4. svibnja 1981. godine, svaka prva nedjelja u mjesecu svibnju obilježava se svečanim misnim slavljem i prigodnom manifestacijom.[430]

Autorica Fani Celio Cega u članku pod nazivom *Osvrt na obilježavanje 200. obljetnice* govori o proslavi drugog Dana grada Trogira, o tzv. *Primišćenju*, i to u Trogiru 1881. godine. 4. svibnja 1681. godine obavljen je prijenos moći sv. Ivana Trogirskoga u novosagrađenu kapelu u trogirskoj katedrali. Podaci događaja su poznati jer je talijanski katolički svećenik i povjesničar Filippo Riceputi zapisao da se ovaj događaj zbio 566 godina poslije svečeve smrti, 530 godina poslije prvog i 333 nakon drugog prijenosa, pošto je 233 godine počivao u kapeli sv. Kuzme i

[429] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 27-30.
[430] Informativno katolička agencija, ususret "Primišćenju" moćiju sv. Ivana Trogirskog, članak objavljen: 3. 5. 2009., https://ika.hkm.hr/najave/ususret-primiscenju-mociju-sv-ivana-trogirskog/ (Pristupljeno: 31. 3. 2024.)

Damjana[431], zatim duge 333 godine u onoj sv. Blaža, odnosno sv. Križa[432]. Obljetnice Primišćenja su se obilježavale svečano, grad se kitio svečano, na prozore su se vješali ukrašeni tapeti, namjenski izrađeni za ovakve prigode. Katedrala se urešavala zastavama, a cvijećem i zelenilom. Grad se rasvjetljavao bakljama, u katedrali se održavala trodnevnica, zabavljalo se na trgu. Posebno je svečano bilo 1881., prilikom obilježavanja 200. obljetnice *Primišćenja*. Naime, 30. travnja 1881. Odbor za obilježavanje s trogirskim je biskupom i svećenstvom, gradskom upravom i brojnim stanovništvom, uz pratnju Gradske glazbe svečano dočekao uzvanike, nadbiskupa i biskupe iz susjednih biskupija. Navečer je Gradska glazba održala manji koncert, kao i promenadni koncert sutradan. 1. svibnja, ujutro, održana je svečana pontifikalna pjevana sveta misa s panegirikom na hrvatskom jeziku. Predvečer je započela trodnevnica, u pratnji zbora. Prve večeri održavalo se pjevanje s bakljama, u čast visokih crkvenih dostojanstvenika. 2. svibnja održala se svečana sveta misa, ali s panegirikom na talijanskom jeziku, a navečer promenadni koncert na trgu. Grad je danima uoči svečanosti intenzivno živio, sa zabavama svih staleža. Na sam dan Primišćenja, bilo je posebno svečano. Glavna svečanost te 1881. trebala je biti procesija u jutarnjim satima, koja se zbog lošeg vremena održala u poslijepodnevnim. U svečanoj procesiji na prvome mjestu je bilo srebrno poprsje sv. Ivana. S prozora okolnih kuća pored kojih je procesija prolazila, ljudi su bacali cvijeće. Komisija za javna dobročinstva raspodijelila je lemozinu među sirotinjom. Svečani ručak, koji je bio predviđen iza procesije, održan je u dvorani Čitaonice, uz koncert Gradske glazbe, a priredila ga je obitelj Garagnin za odabrane uzvanike. Gradski načelnik bio je Antun Fanfogna-Garagnin, a uglednim gostima podijeljene su medalje izrađene za tu prigodu. Jedna takva jubilarna medalja čuva se u Muzeju grada Trogira. Na aversu je prikaz sv. Ivana koji stoji nad gradom blagoslivljajući ga, a iznad njegove glave stoji natpis *hoc numine tuta*, što znači: pod tvojom

[431] Trogirska župa Gospe od Anđela 26. rujna slavi blagdan sv. Kuzme i Damjana, a nedaleko župne crkve uz put prema gradskom groblju nalazi se zavjetna crkvica posvećena spomenutim ranokršćanskim svecima. Fragmenti iz unutrašnjosti dokazuju da je sagrađena u 9. stoljeću, što je čini jednom od najstarijih crkvica u Trogiru. Današnji oblik potječe iz 15. stoljeća. Predaja kaže da su sv. Kuzma i Damjan bili blizanci, liječnici koji su besplatno liječili ljude. Zahvaljujući njima mnogi su prihvatili kršćanstvo. Liječili su besplatno, ali su ujedno beznadnim bolesnicima pokazivali na nebo. U Dioklecijanovo doba su mučeni te im je odrubljena glava. (Informativno katolička agencija, blagdan sv. Kuzme i Damjana, članak objavljen: 27. 9. 2004., https://ika.hkm.hr/novosti/blagdan-sv-kuzme-i-damjana-u-trogiru-2/ (Pristupljeno: 3. 3. 2024))

[432] Crkva i dominikanski samostan Sv. Križa, kao najveće narodno svetište koje je nekad imala dominikanska provincija Dalmacija, nekad su bili mjesto ka kojem su hodile bose noge mnogih hodočasnika, točnije još od 1. travnja 1600. godine. Tada su na Veliku Subotu, na velikom drvenom raspelu, koje se nalazi na glavnom oltaru crkve, prokrvarile Isusov rane. Štovanje čudotvornoga raspela stoljećima, naročito je bilo rašireno tijekom mjeseca ožujka s hodočašćenjem svakog petka, potom na Veliki Petak i blagdan Kristova Uzašašća, da bi slijedom povijesnih previranja na ovim prostorima, pogotovo nakon 19. stoljeća i dolaska Napoleonove vlasti, palo u zaborav. (Splitsko-makarska nadbiskupija, svetište sv. Križa, članak objavljen: 12. 3. 2010, https://www.smn.hr/902-obnova-sjecanja-na-zaboravljeno-hrvatsko-svetiste-sv-kriza-na-ciovu (Pristupljeno: 3. 3. 2024))

zaštitom. Na reversu se nalazi natpis koji govori da je medalja izrađena u povodu 200. obljetnice prijenosa bl. Ivana Orsinija u Trogiru, 4. svibnja 1881. Jubilarna proslava Primišćenja završila je vatrometom, paljenjem bengalskih vatri i velikim plesom u Čitaonici.[433]

10.7. Gospa od Zdravlja

Na svetkovinu Krista Kralja i blagdan Gospe od Zdravlja, 21. studenoga, u crkvi Sv. Jakova u Trogiru održano je svečano večernje misno slavlje za poginule hrvatske branitelje iz Trogira. Misno slavlje predvodio je dr. fra Bernardin Škunca, provincijal zadarske franjevačke provincije Sv. Jeronima, uz koncelebraciju fra Stjepana Pupića-Bakrača, župnika, fra Augustina Vlašića, gvardijana franjevačkog samostana Sv. Ante, te više svećenika iz Trogira i okolnih župa. Tijekom mise blagoslovljene su obnovljene orgulje stare više od 200 godina. Orgulje su nakon temeljite restauracije ponovno zasjale u punom sjaju. Svečanu misu glazbeno je obogatila s. Mirta Škopljanac-Mačina na orguljama, dok je veliki župni zbor, pod ravnanjem s. Mirke Perkušić, pratio slavlje pjesmom. Nakon mise održana je kolaudacija orgulja *Callida*. Glazbeni dio programa upotpunili su dječji zbor "Anđeli" iz župe Gospe od Anđela te solistice s. Ivana Bošnjak i s. Lidija Grgat, koje su izvele nekoliko klasičnih skladbi. Na novoobnovljenim orguljama nastupili su Mirko Šikešdi, koji je ujedno i restaurator instrumenta, te s. Mirta Škopljanac-Mačina, čime je zaključen ovaj svečani događaj.[434]

10.8. Sveta Katarina Aleksandrijska

Sveta Katarina Aleksandrijska ubraja se među četrnaest svetih pomoćnika, a poznata je kao nebeska zaručnica Kristova. Štuje se kao svetica i mučenica u zapadnoj i istočnoj Crkvi, a poštovanje prema njoj prisutno je i među anglikancima i luteranima. Svojom mučeničkom smrću posvjedočila je vjeru u Krista oko 307. godine, za vrijeme progona koje je provodio car Daia II. Sveta Katarina smatra se zaštitnicom djevojaka i žena, ali i filozofa, teologa, učitelja, studenata, knjižničara, izdavača knjiga i viših škola. U hrvatskoj katoličkoj tradiciji uživa posebno štovanje, što potvrđuju molitve, stihovane legende. Zanimljiv je i običaj iz vremena turske okupacije, kada su se mladi Hrvati vjenčavali upravo na blagdan svete Katarine. U nekim je mjestima toga dana znalo biti i do šezdeset vjenčanja, što je povezano s pokušajem zaštite

[433] Trogir Time Travel, Primišćenje, tekst objavljen: 4. 5. 2020., https://trogirtimetravel.blogspot.com/2020/05/danas-je-tocno-339-godina-od.html (Pristujeno: 3. 3. 2024.)
[434] Informativno katolička agencija, Trogir: blagoslovljene obnovljene orgulje stare više od 200 godina, članak objavljen: 22. 11. 1999., https://ika.hkm.hr/novosti/trogir-blagoslovljene-obnovljene-orgulje-stare-vise-od-200-godina/ (Pristupljeno: 31. 3. 2024.)

mladenki od običaja *prve bračne noći*. Ovaj se običaj u nekim dijelovima Hrvatske zadržao sve do šezdesetih godina 20. stoljeća, što dodatno potvrđuje dugotrajnu prisutnost i utjecaj kulta svete Katarine u narodnoj pobožnosti.[435]

Svetkovina svete Katarine Aleksandrijske svečano je obilježena 25. studenoga 2023. godine u župnoj crkvi sv. Katarine u Ljubitovici, a središnje euharistijsko slavlje predvodio je don Hrvoje Relja, profesor na Filozofskom fakultetu u Splitu, uz koncelebraciju župnog upravitelja don Šime Pleadina i još šestorice svećenika. Proslavi je prethodila procesija s kipom sv. Katarine, a sudjelovali su i hodočasnici iz katedralne Župe sv. Jakova, koje je predvodio katedralni župnik don Krešimir Mateša. U propovijedi je don Hrvoje Relja istaknuo da je sveta Katarina svojim životom posvjedočila vjeru u Krista, pozivajući vjernike da i sami žive ljubav i žrtvu po njezinu primjeru. Naglasio je kako je mudrost živjeti za druge, a ne za sebe, te kako sloboda čovjeka može udaljiti od Krista, ali samo ako se krivo upotrijebi. Pozvao je prisutne da slijede Kristov put ljubavi i predanja, te zamolio zagovor svete Katarine, zaštitnice mudraca i filozofa, da prosvijetli srca i umove kako bi mogli prepoznati Krista kao jedinu istinu koja spašava.[436]

[435] Dragić, Marko, *Sveta Katarina Aleksandrijska u hrvatskoj katoličkoj tradicijskoj baštini*, Hum : časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, No. 7, 2011., str. 260.
[436] Informativno katolička agencija, *Proslavljena svetkovina sv. Katarine Aleksandrijske u Ljubitovici*, članak objavljen: 25. 11. 2023., https://ika.hkm.hr/novosti/proslavljena-svetkovina-sv-katarine-aleksandrijske-u-ljubovitici/ (Pristupljeno: 31. 3. 2024.)

11.Društveno kulturni život u trogirskom kraju

Društveno-kulturni život trogirskog kraja oblikovao se kroz stoljeća u raznim oblicima običaja i tradicija koje su snažno utjecale na identitet lokalne zajednice. Pazari i sajmovi bili su mjesta susreta, trgovine i razmjene, dok su plesovi, pučke igre, narodne nošnje i blagdanski običaji pratili dinamiku svečanosti. Posebnu ulogu imale su kulturne i umjetničke inicijative, od kazališta koje djeluje od 17. stoljeća, do brojnih kulturnih društava kao što su Berislavić, Hrvatsko pjevačko društvo Kolo i Amatersko kazalište Trogir. Društveni život odvijao se i u casinu, na javnim trgovima, crkvama i drugim okupljalištima. Uz to, brodogradnja kao temeljna gospodarska djelatnost imala je i snažan društveni značaj, dok su urbanističke promjene i očuvana arhivska građa ostavile važan trag u izgledu i organizaciji grada.

11.1. Pazar i sajmovi

Pazari i sajmovi bili su oduvijek središta trgovine. To su bila mjesta na koja se donosila riba i roba iz bliže i dalje okolice, a odatle su odlazile u nove sredine, miješajući tako materijalne kulture raznih krajeva. To su ujedno bila mjesta na kojima su prisutni izmjenjivali misli i iskustva. Tu se jelo bolje nego inače, pilo veselo, plesala se narodna kola, održavale razne igre, natjecanja u snazi i vještinama, i sviralo se na narodnim glazbalima. Sajmovi i pazari u Trogiru, kao i u drugim našim gradovima, održavali su se stoljećima. Sačuvan je koncept pravilnika o sajmovima u Trogiru iz godine 1860. Nije poznato je li pravilnik bio prihvaćen, ali vjerojatno jest. Prema njemu, pazarni se dan u Trogiru održavao dvaput tjedno, ponedjeljkom i subotom, osim ako nije bio praznik koji se smatrao svetkovinom glavnog grada općine. Sajmovi su se održavali u određene dane koji su navedeni u pravilniku. Pazar se nalazio na kopnenom dijelu

Trogira, nasuprot ulazu u grad. Prodaja je smjela početi u šest sati ujutro, a mogla se prodavati sva roba i industrijski proizvodi.[437]

11.2. Odijevanje i svakodnevni život

Imućnije žene primale su modni časopis *Corriere delle Donne*, koji je izlazio u Milanu 1806. godine. O ženskoj odjeći Trogira u razdoblju o kojem je riječ nemamo mnogo poznatih vijesti. Nismo se susreli s bogatim inventarima kakvi se čuvaju za Split, a vjerojatno i za Trogir iz ranijih stoljeća. Trogirski težak nosio je odjeću od sukna smeđe boje, svjetlije od one koju su nosili zagorci. Za putovanje su se koristili, kao i u Splitu tijekom osamnaestog stoljeća, sanduci obloženi kožom s prečkama za odlaganje odjeće. Škrinja iz tog doba igrala je važnu ulogu u spremanju najrazličitijih predmeta potrebnih domaćinstvu. Kroz stoljeća, škrinje su ukrašavane raznim tehnikama i motivima, te su, osim praktične funkcije, uljepšavale i unutrašnjost kuće.[438]

Slika 26.

[437] Božić Bužančić, Danica, *Prilog poznavanju privatnog i društvenog života Trogira u drugoj polovici devetnaestog stoljeća*, Mogućnosti 9-10, 1987., str. 867-868., 870-874., 876.
[438] Isto.

Gore: Vinka Bulić, nn, nn; dolje: Jela Alajbeg i Božica Vajić, prve dvije seljakinje izučene tkanju u Trogiru, 1937., izvor fotografije: Hrvatski državni arhiv (preuzeto: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel)

Izložba *Povismo i sukno – tradicijska nošnja Kaštela* nastala je kao plod dugogodišnje suradnje između Etnografskog muzeja u Splitu i Muzeja grada Kaštela. Cilj izložbe bio je monografski prikaz tradicijske nošnje koja se koristila u naseljima Kaštela i samom gradu Kaštela. Te dvije ustanove surađuju na području etnografije od 1999. godine, međusobno dopunjavajući svoja istraživanja i zbirke. Prije ove izložbe, tradicijska nošnja kaštelanskog kraja nikada nije bila sustavno predstavljena javnosti, unatoč svojoj bogatoj kulturnoj vrijednosti. Ključnu ulogu u stvaranju izložbe odigrao je originalni materijal prikupljen i očuvan u Etnografskom muzeju Split tijekom više od pola stoljeća. Dodatnu vrijednost donio je Muzej grada Kaštela, koji je od svog osnutka 1999. godine prikupio brojne predmete, upotpunjujući zbirku Etnografskog muzeja. Osim primarnog materijala, prikupljen je i sekundarni materijal, poput fotografija, terenskih zapisa i opisa, koji dokumentiraju elemente tradicijske nošnje koje više nije moguće fizički sačuvati zbog vremena, uništenja ili promjena. Ova sinteza materijala omogućila je

izložbi da ponudi sveobuhvatan uvid u bogatu tradiciju odijevanja kaštelanskog kraja, čuvajući njegovu kulturnu baštinu za buduće generacije.[439]

Gradovi srednje Dalmacije, poput Splita, Trogira, Kaštela, Hvara, Korčule i Orebića, čuvaju bogatu baštinu tradicijske odjeće, koja se, iako dolazi iz urbanih sredina, svrstava u narodnu nošnju. Ovaj način odijevanja, koji se na određenim područjima koristio kroz dulje razdoblje, obilježavaju prepoznatljivi odjevni predmeti, vrste materijala, boje, vezovi, ukrasi i nakit. Tradicijski stil odijevanja u tim gradovima održao se sve do početka 20. stoljeća, unatoč vanjskim utjecajima, čime se pojam narodne nošnje proširio sa seoskih na gradske sredine. Nošnje s ovog područja pripadaju jadranskoj etnografskoj zoni, specifično njezinom građanskom tipu. U svojoj suštini, riječ je o zakašnjelom obliku odijevanja zapadne Europe, koji je u priobalne i otočne krajeve srednje Dalmacije djelomično stigao i s istoka, zahvaljujući razvijenim pomorskim i trgovačkim vezama sa zemljama Mediterana. Mješavina utjecaja dodatno obogaćuje raznolikost i kulturnu vrijednost tradicijskog odijevanja u spomenutim gradovima.[440]

Trogirska ženska narodna nošnja u drugoj polovici 19. stoljeća bila je bogata i raznolika, prilagođena svakodnevnim i svečanim prilikama. Sastojala se od nekoliko ključnih dijelova. *Košuja* je bila osnovni odjevni predmet – duga bijela košulja od platna, dužine do koljena, koja se najčešće koristila kao dio svakodnevne nošnje. *Korpet* ili *krožet,* prsluk bez rukava, za svakodnevnu upotrebu izrađivao se od jednostavnog platna, dok je svečana verzija najčešće bila od crvene *čoje*. *Šotana*, odnosno podsuknja, izrađivala se od bijelog platna i služila kao dodatni sloj ispod suknje. *Brnica*, glavna suknja, izrađivala se od domaće modre tkanine za svakodnevne prilike, dok je za svečane prilike korišten svilenkasti atlas crne boje. *Traversa,* pregača, bila je ključan ukrasni detalj. Za svakodnevne prilike izrađivala se od domaće tkanine u modroj ili crvenoj boji, dok je svečana verzija bila izrađena od svilenog damasta i ukrašena trakama u skladu s *krožetom, bertom* i *fjokom*. Fjok, vezanka, izrađivala se od istog materijala kao i svečana *traversa,* a njezini dugi krajevi sezali su gotovo do dna suknje. *Kurtin,* kratki haljetak s rukavima, izrađivao se od finog atlasa ili svilenog damasta u crnoj boji. Prednji dio *kurtina* bio je otvoren kako bi se vidio *korpet*, ili je bio djelomično zatvoren i nošen uz dodatak poput *peturija*. Na glavi su žene nosile zlatni šudar, maramu za leđa izrađenu od finog žućkasto-

[439] Acalija, Sanja; Ivančić, Sanja, *Povismo i sukno – Kaštelansko tradicijsko ruho,* Etnografski muzej Split, Muzej grada Kaštela, Split, Informatica museologica, No. 45-46, 2015., 2015., str. 214.
[440] Kolumbić, Mirjana, *Tradicijsko odijevanje urbane Dalmacije,* Prilozi povijesti otoka Hvara Vol. XII, No. 1, 2014., str. 251.

bijelog atlasa ili svilenog damasta. Uz to, dubrovački šudar bio je izrađen od domaće svile tamnijih tonova poput žute, crvene ili zelene, ukrašen tkanim prugama. Tkale su ga vješte žene iz Trogira i Kaštela, čime su pokazivale umijeće i pažnju prema detaljima. Za svakodnevne prigode, Trogirke su nosile slojevitu odjeću koja je uključivala košulju, preko nje *šotanu*, a zatim *korpet*. Preko toga bi se stavljala *vrnica*, koju je držala *traversa* vezana oko struka. Na ramena su prebacivale dubrovački šudar složen u trokut, dok su kao nakit nosile jednostavne *rećine.* Za svečane prilike odijevala se tanja bluza, *šotana* i *krožet*. Donji dio krožeta bio je prekriven *vrnicom*, na koju je bio pričvršćen fjok, vezan sprijeda, dok je traversa bila postavljena ispod *fjoka*. Dijelovi svečane nošnje poput *peturina, krožeta, berte, traverse* i *fjoka* obično su se izrađivali od istog materijala svilenog damasta, u raznim bojama, uključujući smeđe, nježno ružičaste, zelene ili zlatno-žute nijanse. U nekim obiteljima nošnje su bile izrađene u intenzivnijim tonovima poput jarke ružičaste, narančaste ili čak plave boje, dok je crna nošnja bila posebno popularna u Trogiru. Uz nakit, čest dodatak svečanoj odjeći bila je *ventula*, koja je dodatno naglašavala eleganciju nošnje.[441]

Muška pučka odjeća sastojala se od košulje, dugih gaća, pojasa, prsluka, kaputića, čarapa i kape od *čoje*. Svečana odjeća bila je šivana od crne tkanine na način da je trebala trajati cijeli život vlasnika. U njoj bi se ženili, pokapali, odlazili na svete mise i fešte. To se odnosi na odjeću građana i pučana. Umijeće izrade i kultura odijevanja dalmatinskog veštita uvršteni su u Registar zaštićenih kulturnih dobara Republike Hrvatske u studenom 2022. godine, zahvaljujući ponajviše Konzervatorskom odjelu Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske u Trogiru te trogirskom krojaču Borisu Buriću Geni. Svojim dugogodišnjim radom i stvaralaštvom dao je poseban doprinos umijeću izrade Dalmatinskog veštita, utkavši u njega i nove suvremene vrijednosti.[442]

U Marini su muškarci nosili bijele platnene košulje preko hlača, što je bio neobičan i zanimljiv običaj za primorski kraj. Uz to, nosili su tkanicu, odnosno pojas, koju su vezivali preko vanjske strane košulje, oko struka. Komini su zadržali svoju izvornu funkciju – na njima se ložila vatra i pekao kruh pod pekom. Žene su, pri radu s vunom, na vrh štapa stavljale drveni kotač, oko kojeg bi privezale vunu kako ne bi skliznula niz štap.[443]

[441] Galić, Anita; Galić, Mario, *Trogirska ženska narodna nošnja u drugoj polovici 19. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 11-17.
[442] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 87-88.
[443] Perić Polonijo, Tanja, Olinko Delorko, *Narodne pjesme iz okolice Trogira*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 51.

11.3. Kazalište

Jedna od institucija koja je igrala važnu ulogu u kulturnom životu tog vremena bilo je kazalište. U Trogiru je otvoreno krajem sedamnaestog ili početkom osamnaestog stoljeća, u zgradi općine. Uz samu kazališnu dvoranu postojala je mala prostorija koja je služila kao kavana, a spominje se već na prijelazu iz osamnaestog u devetnaesto stoljeće. Ta prostorija odigrala je važnu ulogu u kazališnom, kulturnom, ali i političkom životu. Bila je sastajalište ljudi različitih političkih opredjeljenja, a kasnije, kada su istupili narodnjaci, postala je okupljalište autonomaša. Kazalište se gotovo redovito nazivalo *Nobile*, dok 1858. godine nosi zabilježeno ime *Civico*. Tada je općina odlučila popločati trg, no, kao i obično, nije bilo dovoljno novca. Organizirane su četiri plesne večeri, a sav prihod od tih događanja išao je za popločavanje trga.[444]

Kazališni život u Trogiru, kao dio svakodnevice grada, ne odudara značajno od zbivanja u drugim dalmatinskim gradovima. Premda nije poznato kakva je kazališna tradicija postojala u antičkom razdoblju, prvi pisani tragovi o kazališnim predstavama vezani su uz djelovanje bratovština. Te su udruge organizirale pučke pobožnosti, uključujući liturgijske drame i igre na otvorenom, koje su se odvijale u crkvama, palačama i na gradskim trgovima. Te su aktivnosti predstavljale svojevrsni uvod u kazališne predstave koje će kasnije dobiti formalniji oblik u trogirskom kazalištu. Spomen na Trogir kao grad zainteresiran za scenska djela potvrđuju rukopisi poput *Trimalhionove gozbe* Tita Petronija Arbitra i *Hvarkinje* Martina Benetovića, pronađeni upravo u Trogiru. Prema predaji, kazalište je u Trogiru osnovano krajem 17. ili početkom 18. stoljeća, a izgledom je nalikovalo hvarskom kazalištu, s jednostavnom dvoranom, jednim redom loža i parterom. Smješteno je bilo na prvom katu Gradske vijećnice, no s vremenom se pokazalo premalenim za potrebe grada. Unatoč trudu obitelji Garagnin da se izgradi nova zgrada, kazalište je ostalo u starom prostoru, koji je preuređen početkom 19. stoljeća. Tada je dvorana prilagođena na način da je pozornica smještena na južnom kraju, dok su lože zamijenjene novima.Centralna loža, s crvenim baršunastim zavjesama, bila je rezervirana za gradske vlasti. Parter je bio opremljen klupama, od kojih je jedna bila namijenjena vojnoj posadi, dok su stajaća mjesta ostala besplatna. Vrhunac kazališne aktivnosti bio je tijekom karnevala, kada su se održavali krabuljni plesovi. Bogatiji građani, poput plemića, često su sudjelovali i u predstavama u susjednim gradovima i inozemstvu, dok se narod

[444] Božić Bužančić, Danica, *Prilog poznavanju privatnog i društvenog života Trogira u drugoj polovici devetnaestog stoljeća,* Mogućnosti 9-10, 1987., str. 867-868., 870-874., 876.

veselio na ulicama u skromnijim kostimima, što je opisao austrijski književnik Hermann Bahr. Pred kraj 19. stoljeća kazališna je scena u Dalmaciji bila u opadanju, uz dominaciju stranih utjecaja. Sukobi između autonomaša i narodnjaka dodatno su potkopali kazalište u Trogiru. Konačno, 1890. godine kazališna je zgrada srušena zbog navodne trošnosti i opasnosti od požara. Ipak, kazališni život nije zamro. Predstave su se nastavile u prostoru Gradske vijećnice i na otvorenim lokacijama, poput kule Kamerlengo i drugih gradskih prostora. U 20. stoljeću kazališna aktivnost bila je obilježena amaterskim djelovanjem. Društvo *Berislavić*, osnovano 1902., i Hrvatsko pjevačko društvo *Kolo* iz 1919. godine potaknuli su scensku umjetnost. Pojedinačni uspjesi, poput osnivanja Amaterskog kazališta Trogir 1957. godine, donijeli su niz zapaženih predstava poput *Dunda Maroja* i *Miljenka i Dobrile*. Unatoč nastojanjima, kazališni život u Trogiru nije prerastao amaterski okvir, ponajviše zbog nepostojanja odgovarajuće zgrade. Najveći uspjesi zabilježeni su sredinom 20. stoljeća, kada su predstave dosegnule umjetničku razinu koja je privlačila pažnju i izvan Trogira.[445]

Slika 27.

[445] Celio Cega, Fani; Bičić-Petričević, Aleksandra, *Povijest kazališta u Trogiru do 1960*., Muzej grada Trogira, Trogir, 2017., str. 40-48.

Predstava "Dan odmora", Trogir, 1946., izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Slika 28.

Predstava "Oganj i pepeo", Trogir, 1950., izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Predaja kaže da je staro kazalište u Trogiru bilo sagrađeno koncem 17. stoljeća sa ložama i pozornicom. Kazalište je bilo porušeno 1890. U pokladno vrijeme, bučni život na ulici došao bi do svog vrhunca. Mletačkim doseljenicima činovnicima pridružila bi se i domaća vlastela, da bi radi novostečenog plemstva, ili nekog drugog razloga, bili sudionici zabava. Nije sigurno jesu li maskirane osobe izlazile na ulicu kroz cijelu godinu u određenim prigodama, kao što je to bio običaj u Mlecima. Puku nije bio slobodan pristup u krugove plemstva, a i povukli su se u zatvorene prostorije i u kazalište. Narod je znao oponašati na svoj način zabave, postojale su narodne igre i kolo (skočigori). Također, nije potvrđeno je se u Trogiru na javnim trgovima podizala drvena pozornica za šale, za nabožne predstave. Za jednu se nabožnu predstavu zna da se održala i to 1657., jer se sačuvao tekst, a predstavljala se u crkvi Sv. Dominika u Trogiru, prvi put 26. travnja 1657. i još dva puta iste godine. Bio je običaj, da se takve predstave uprizoruju u crkvama, ili pod trijemovima.[446]

[446] Šilović, Slade R., *Staro kazalište u Trogiru*, Narodna starina Vol. 2, No. 3, 1922., str. 320.

Slika 29.

Baletna bajka "Snježana i 7 patuljaka", Trogir, 13. 5. 1952, izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

11.4. Ples i društveni život

Casino je u Trogiru od kraja osamnaestog stoljeća bio važno kulturno sastajalište. Ivan Luka Garagnin, jedna od uglednih ličnosti s posebnim djelovanjem na različitim područjima i s jakom ekonomskom bazom, ponovno je otvorio casino 1812. godine. U casinu su se često priređivale karnevalske večeri, a slična događanja održavala su se i u kućama, primjerice u šesnaestom stoljeću, uz večeri plesa. Te su večeri bile toliko bučne da su često izazivale skandale sa susjedstvom. Najvjerojatnije u sedamnaestom stoljeću, na dan Uznesenja, oko Crkve Svetog Križa izvodili su se plesovi koji su izražavali odanost Kristu, žalovanje i tugu, ali su time izazivali sablazan. Zbog toga su ti plesovi bili zabranjeni. Kolo se plesalo pred crkvama, plemićkim palačama, na trgovima, pa i na pazarima u šesnaestom stoljeću, ali i ranije. Trogirani su plesali kolo pred crkvom Svetog Mihovila, na najvećoj poljani koja se tada zvala Oprah. U kolu su sudjelovali i pučani i plemići.[447]

U Trogiru postoji popločana pjaca sa šesterokutima ili osmerokutima. Po tim osmerokutima formirane su grupe kvadrilje: Ples, Četvorka i Kolo. Tijekom maškara, Ples bi završavao u 11 sati, karinja bi se zapalila, održala bi se osuda. Plesni običaji u bližnjim mjestima uključivali su

[447] Božić Bužančić, Danica, *Prilog poznavanju privatnog i društvenog života Trogira u drugoj polovici devetnaestog stoljeća*, Mogućnosti 9-10, 1987., str. 867-868., 870-874., 876.

kolo, koje se plesalo više puta nedjeljom, a osobito za blagdane i slične prigode. Na Svetog Stjepana Zimskog, Novu godinu, Svetog Ivana, pa čak i na Božić, ljudi su zajedno plesali. Ovisno o veličini kuća i prostoru koji bi mogli okupiti, kolo bi se igralo na Veliku i Malu Gospu. Na Božić bi, primjerice, nekoliko kuća, njih sedam ili osam, iznijelo van kasno stol, i tako bi započelo kolo. Momci bi išli u Prapatnicu, Ljubitovicu, na Svetu Katu, u Lepenicu za Gospin Rozarij i na Svetog Antu, a također i u Dolac.[448]

11.5. Brodogradnja - ključna grana trogirskoga gospodarstva

U sklopu obilježavanja 40. godišnjice rada i djelovanja SOUR brodograđevne industrije "Jozo Lozovina Mosor" Trogir, planirani su brojni sadržaji vezani uz brodogradnju u Trogiru. Među njima se ističu nova postava odjela brodogradnje u Muzeju grada Trogira, prigodna izložba o povijesnom razvoju brodogradnje te početak radova na otvaranju Spomen-sobe unutar samog kruga Brodogradilišta. Za provedbu programa formirane su posebne komisije koje su intenzivno prikupljale građu za realizaciju. U Muzeju grada Trogira, u manjoj prostoriji, nalazila se privremena postava s četiri panoa na kojima je bilo izloženo pedesetak fotografija, uglavnom bez opisa, koje prikazuju izgradnju brodova od drva i željeza. Među izlošcima je i model broda "Obrovac," prvog željeznog broda izgrađenog 1959. godine. Brodogradnja u Trogiru ima dugu tradiciju koja datira još od osnutka grada (oko 380. pr. n. e.) i predstavlja ključnu gospodarsku granu grada i okolice. Iz sačuvanih dokumenata poznato je da su brodovi izgrađeni u trogirskim škverovima sudjelovali u čuvenoj pomorskoj bitci kod Lepanta 1571. godine, u sukobu s Turcima. Jedan od povijesnih trofeja te bitke je drveni pijetao, skinut s pramca turske lađe, koji se danas čuva u Muzeju obitelji Cipico. S obzirom na značaj brodogradnje za povijest i identitet Trogira, bogata tradicija ove djelatnosti zaslužuje biti dostojno prezentirana kroz posebno posvećen odjel unutar Muzeja grada Trogira.[449]

Trogirska brodogradnja u historiografiji nije dovoljno valorizirana, a najveći doprinos povijesti trogirske brodogradnje kroz stoljeća dao je početkom 20. stoljeća Trogiranin, ljekarnik, konzervator i publicist Roko Slade-Šilović (1872.-1944.) u *Nekojim crticama iz narodnog gospodarstva u Trogiru* (1909.). Autorica Danka Radić je nastojala njegova saznanja nadopuniti novim podacima i to najnovijim arhivskim i terenskim istraživanjem privatnih zbirki nasljednika trogirskih brodograditelja. Sačuvane isprave, koje se tiču nacionalizacije imovine

[448] Ivančan, Ivan, *Terenske bilješke iz Trogira i njegove šire okolice*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 24-28.
[449] Miliša, Josip, *Postav odjela brodogradnje u Muzeju grada Trogira*, Informatica museologica, Vol. 15 No. 1-3, 1984., str. 30-31.

trogirskog brodogradilišta Strojan, zanimljive su posebno iz konteksta povijesti hrvatskog pomorskog, brodograditeljskog nazivlja pojedinih predmeta.[450]

11.6. Arhivska građa i urbanističke promjene i razvoj Trogira

Rukopis *Chiese in Trau*, pohranjen u Muzeju grada Trogira unutar fonda Knjižnice obitelji Garagnin-Fanfogna, predstavlja vrijedan povijesni izvor. Sadrži bilješke i kraće opise povijesti, arhitekture i unutrašnjosti Katedrale te četrnaest manjih sakralnih građevina unutar gradskih zidina Trogira. Analizom teksta utvrđeno je da rukopis potječe iz razdoblja između 1673. i 1676. godine, a na temelju stila i karakteristika autorstvo se pripisuje Pavlu Andreisu, poznatom trogirskom povjesničaru. U bilježnicu s Andreisovim izvornim tekstom naknadno je dodano nekoliko svežnjeva s dvjema redakcijama ili prijepisima izvornika. Verzije su nastale stotinjak godina kasnije, a čini se da su pisane istom rukom. U članku je priložen prijepis cjelovitog izvornog teksta, s jasno označenim razlikama i dopunama koje donose kasniji prijepisi. Rukopis ne samo da pruža uvid u povijest i arhitekturu sakralnih objekata Trogira, već i svjedoči o postupnom dopunjavanju i očuvanju kulturne baštine kroz stoljeća.[451]

Pregledavajući arhiv obitelji Garagnin-Fanfogna u Trogiru, autor Stanko Piplović je pronašao ugovor kojim su braća Garagnin 1805. godine uzeli u zakup od braće Manin cijelu kuću u Veneciji. U tom postupku angažirali su Giannantonija Selvu kao javnog vještaka. Nakon Selvine smrti 1819. godine, Gianluca Garagnin angažirao je njegova suradnika, arhitekta Andrea Rigatta, potom Basilija Mazzolija. Stanko Piplović objavio je i posebnu studiju o arhitektu Basiliju Mazzoliju koji je, osim nacrta za palaču Garagnin, izradio i nacrte za kazino u Splitu, vojnu bolnicu u Skradinu i novu zgradu zadarskog liceja i konvikta. O Glorijetu iz vremena francuske vlasti u Trogiru na Batariji, kao i o spomeniku caru Franji Josipu I., podignutom u parku Žudika, Piplović piše u radu *Javni spomenici u Dalmaciji iz 19. stoljeća*. U vrijeme francuske vlasti dogodile su se značajnije urbanističke intervencije u Trogiru. Primjerice, počele su se uklanjati gradske zidine na zapadnom dijelu. Porušen je zid između tvrđave Kamerlengo i kule sv. Marka iz 15. stoljeća. Tako je ponovno ostvaren fizički i vizualni kontakt grada s morem. Pukovnik Louis Pleasonne naredio je da se iz unutrašnjosti grada uklone mesnice i sagrade nove na obali. Počeo je isušivati močvare i bare na kopnenoj strani u Solinama i na Travarici koje su bile leglo komaraca uzročnika malarije. Strogo se pazilo na

[450] Radić, Danka, *Trogirska tradicijska brodogradnja*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 22, 2015., str. 149.
[451] Zelić, Danko, *Chiese in Trau – rukopis Pavla Andreisa u Muzeju grada Trogira*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti Vol. , No. 33, 2009., str. 91.

čistoću grada. Posebna se pozornost posvećivala komunalnim objektima. Uređen je veliki bunar Ošjak. Početkom 19. stoljeća grad je bio potpuno zapušten. Općina je ulagala velike napore da bi pomorske vlasti konačno pedesetih godina rekonstruirale mostove koji povezuju grad s kopnom i otokom Čiovom, sanirale močvarno područje uokolo povijesne jezgre grada Trogira, produbile morsko dno i izgradile obale za pristajanje brodova. Do Velikoga rata radovi su u cijelosti završeni. Tako su stvoreni povoljniji uvjeti života i pomorskog prometa u Trogiru. Zatim Piplović piše o uvođenju kulture duhana u Dalmaciji koncem 19. stoljeća. Ta industrijska biljka bila je od velike koristi za unapređenje gospodarstva. Piplović je prikazao organizaciju uzgoja i podizanja stanica za otkup duhana.[452]

Obitelj Mavretić u Trogiru se spominje od druge polovine 18. stoljeća, kada se Karlo Mavretić 1723. oženio Ružom Cazzalo. Bila je riječ o bogatoj građanskoj obitelji koja je imanje stekla krajem 18. i tijekom 19. stoljeća. Drugi Karlo Mavretić sagradio je kuću u predjelu Pasika 1784. Antun Mavretić, sin Karla i Tonine, rođene Dornić, ženio se dva puta. Prva mu je žena bila Lukrecija, rođena Carrara, a druga Petronilla, rođena Šarić, iz Šibenika. Osim kuće koju su imali i imovine, malo se zna o njegovu životu. U vezi s pogonom uljare, posjedovao je vlastite maslinike u trogirskom Velikom polju koje su obrađivali težaci. Tijekom 19. stoljeća je za načelnika Antonia Fanfognu, obnašao dužnost općinskog savjetnika te aktivno sudjelovao financijskim prilozima u popravcima u Gradu, poput preuređenja samostana dominikanaca. Osim toga, vodio je radove na obnovi crkve sv. Mihovila 1862., koja se nalazila u blizini njegovih posjeda, te je sudjelovao u radovima na glavnom gradskom trgu: obnovi lože, popločavanju, uređenju mosta. Zabilježena je i njegova narudžba za pozlatu reljefnog lika sv. Ivana u kapeli katedrale. Po smjeni načelnika Antonia Fanfogne, Antun Mavretić predložen je za načelnika, ali se zahvalio te je izabran Diego Paladino. Iako ugledan i bogat građanin, nije imao svoju ložu u gradskom kazalištu, ali je zato bio član Casina, važnoga kulturnog sastajališta Trogirana. U austrijskom katastru 1830. spominje se Antun Mavretić kao poduzetnik koji je imao svoju uljaru, kuću za iznajmljivanje te kuću, dvokatnicu u kojoj je stanovao u predjelu Pasika. Osim namještaja spavaće sobe, sav je namještaj obitelji izložen u stalnom postavu Muzeja, tu su i portreti, odlikovanje te dekorativni predmeti.[453]

11.7. Značaj glazbe u Trogiru

[452] Radić, Danka, *Doprinosi dr. sc. Stanka Piplovića valorizaciji trogirske baštine*, Kulturna baština Vol. 1, No. 47-48, 2022., str. 86-87., 92, 98 .
[453] Celio Cega, Fani, *Važnost ostavštine Mavretić Muzeju grada Trogira — prilog trogirskoj svakodnevici 19. stoljeća*, Život umjetnosti Vol. 113, No. 2, 2023., str. 133-136., 142 .

Glazba je u Trogiru važan dio duhovnog, kulturnog i društvenog identiteta. Od ranog srednjeg vijeka do danas, glazbeni izričaji razvijali su se u rasponu od sakralne glazbe, posebno kroz orguljsku tradiciju katedrale sv. Lovre, do pučkog pjevanja poput ojkanja, koje se očuvalo kao dio nematerijalne baštine u trogirskoj zagori. U 19. i 20. stoljeću značajnu ulogu u njegovanju glazbene tradicije imala su kulturno-umjetnička društva, poput Narodne glazbe Trogir, Hrvatskog pjevačkog društva Kolo i KUD-a Kvadrilja, koji su prenosili i obnavljali nasljeđe narodnih pjesama, plesova i glazbenih običaja. Društva su predstavljala Trogir i na domaćim i međunarodnim smotrama, doprinoseći očuvanju identiteta i prepoznatljivosti grada kroz glazbu.

11.7.1. Tradicijska glazba trogirskog kraja: sakralni i pučki izričaj

Orgulje su prisutne u katedralama i velikim samostanima, a obično ih je svirao redovnik-orguljar. U *Božanskoj komediji*, točnije u 9. pjevanju *Čistilišta*, Dante ističe dvostruku ulogu orgulja, naglašavajući njihovu upotrebu u crkvenom pjevanju, gdje su se izmjenjivale sa zborskim dionicama. Do 15. stoljeća orguljaška tradicija dostigla je zrelost, dok je 16. stoljeće poznato po vrhunskim orguljašima i majstorima izrade orgulja. Razvoj orguljarstva u Hrvatskoj pratio je europske trendove, a orgulje trogirske katedrale sv. Lovre svjedoče o visokoj razini dostojnoj europskog prosjeka. Tijekom 15. stoljeća orgulje su se proširile Europom, a Trogirani su među prvima nabavili orgulje za svoju katedralu. Prve orgulje spominju se 1453. godine, za vrijeme biskupa Angela Cavazze, a njihov trošak iznosio je 190 mletačkih lira.

Godine 1484., za vrijeme biskupa Lionela, Trogir je nabavio nove orgulje iz Venecije, izrađene od strane fra Urbana, poznatog majstora koji je u isto vrijeme izrađivao orgulje i za baziliku sv. Marije u Veneciji. Ove su orgulje koštale 80 mletačkih dukata. Crkvena uprava je 1489. godine naručila i dvije slike za vratnice orgulja, djelo Sentile Bellinia, brata poznatog venecijanskog slikara Giovannija Bellinia. Slike prikazuju sv. Jeronima i sv. Ivana Krstitelja, tadašnjeg zaštitnika glazbe i glazbenika. Kao dodatni ukras, 1485. godine na orgulje je postavljen pozlaćeni lav sv. Marka, koji je ondje ostao sve do 1825. godine. Fra Urbanove orgulje služile su katedrali sve do 1767. godine, nakon čega su početkom 19. stoljeća prenesene u župnu crkvu u Kaštel Novom. Tijekom 18. stoljeća, u skladu s tadašnjim europskim običajima, crkve su težile monumentalnijim orguljama, prateći trend teatralnosti, gdje su crkveni prostori poprimali

obilježja pobožnih kazališta. Trogirani su, poput mnogih drugih, željeli impozantnije orgulje, sudjelujući u natjecanju među crkvama koje su nastojale imati veće i bogatije instrumente.[454]

Gradnja orgulja na području hrvatskih zemalja započela je u drugoj polovini 14. stoljeća, kada strani majstori grade prve instrumente. U sjevernoj Hrvatskoj to su bili majstori s područja današnje Slovenije, Mađarske, Češke i Austrije. Na području primorske Hrvatske orgulje su ponajviše gradili majstori iz Italije, s naglaskom na Veneciju. Francuski graditelj Martin Datis Piccardus sagradio je orgulje u Šibeniku i Splitu. U ovom razdoblju orgulje su uglavnom nabavljane za katedrale (Zagreb, Krk, Rab, Zadar, Šibenik, Split, Trogir, Hvar, Korčula, Dubrovnik). Općenito se može reći da su orgulje bile manjih dimenzija, te se za njih najčešće nije gradio ili uređivao poseban prostor.[455]

Sudbina orgulja u Dalmaciji doživjela je značajne poteškoće tijekom posljednjih 150 godina, ponajprije zbog nedostatka kvalitetnih orguljara i radionica u regiji. Veći popravci zahtijevaju angažiranje stručnjaka iz udaljenih krajeva, što znatno povećava troškove, dok se manji popravci često povjeravaju lokalnim nestručnjacima ili, još gore, putujućim orguljarima. Ti su nekompetentni obrtnici nanijeli više štete orguljama nego što je to učinio protok vremena. Pogled u unutrašnjost starih orgulja često otkriva posljedice nemarnog i neprofesionalnog rada: oštećene svirale, uništeni mehanizmi, pa čak i krađu dragocjenih materijala, poput kovine iz svirala. Takvi su instrumenti često ostajali neupotrebljivi i osuđeni na daljnje propadanje. Među poznatim majstorima orgulja, ističe se Gaetano Callido (1727.-1813.), za kojeg talijanski znanstvenici smatraju da je bio najpoznatiji učenik Franje Nakića. Callido je tijekom svog života izgradio oko 450 orgulja, no samo tri instrumenta dokumentirano je gradio za Dalmaciju. To su: Velike orgulje za katedralu u Trogiru (1767.-1772.), manji pozitiv za crkvu sv. Jakova na Čiovu (1805.), pozitiv za crkvu klarisa u Splitu (1805.).Unatoč njegovom doprinosu, mnoge orgulje u Dalmaciji nisu preživjele nemar, što je značajno oštetilo ovo bogato nasljeđe sakralne glazbe.[456]

Što se tiče pučkog izričaja, ojkanje je u stručnim krugovima naziv za najstariji sloj arhaičnih tradicijskih pjevanja na hrvatskim područjima. Radi se o arhaičnom pjevanju koje je karakteristično po potresanju glasom posebnim načinom pjevanja iz grla. Ovu vrstu pjevanja,

[454] Škopljanac-Mačina, Mirta, *Orgulje u trogirskoj katedrali,* Bašćinski glasi Vol. 7, No. 1, 1998., str. 157., 158.
[455] Vrbanić, Vilena, *Orgulje i orguljarstvo u hrvatskim zemljama od 14. do 16. stoljeća,* Arti musices Vol. 46, No. 1, 2015., str. 91.
[456] Šaban, Ladislav, *Povijesne orgulje kao kulturna baština Dalmacije*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 21, No. 1, 1980., str., 556-561.

koju danas u većini krajeva nazivaju starinskim pjevanjem, izvodi pojedinac solo ili, češće, pojedinac uz pratnju drugog glasa, koji tijekom potresanja leži na duljem, pratećem tonu. Dvoglasno ojkanje prisutnije je na širem području, a zadržano je u različitim glazbenim žanrovima, od kojih su neki dominantna tradicijska pjevanja na svojim područjima. Potrebno je spomenuti da jedan od prvih vjernih opisa izvedbe ovog načina pjevanja donosi opat Alberto Fortis u svom putopisu o Dalmaciji iz razdoblja 1771. do 1774. godine. On navodi da dugo zavijanje, što je zapravo otegnuto pjevanje s grubim mijenjanjem visine tona, uvijek prethodi stihu. Riječi koje tvore stih izgovaraju se brzo, gotovo bez ikakvog mijenjanja visine tona. Posljednji slog riječi ostavlja se za kraj i završava otegnutim zavijanjem na način trilera, koji se prelijeva u prateći ton. Usmena predaja nekada je bila jedini način učenja o ojkanju. Mlađe generacije slušale su, imitirale, usvajale, izvodile i usavršavale, te su tako prenosile ovu tradiciju novim generacijama. Današnja situacija je drugačija. Nositelji tradicije su starije osobe koje sa svojim umiranjem nepovratno odnose pojedine stihove, pjevanje i tehnike potresanja glasom. Današnji nositelji ove tradicije su istaknuti pjevači, pojedinci koji su svoja znanja stekli direktnim učenjem i imitiranjem glazbenih talenata svojih prethodnika. Međutim, način života danas se potpuno promijenio, što je utjecalo na tradicijski način života i ostavilo posljedice na razvoj tradicijske kulture sela, pa tako i na očuvanje starih oblika tradicijskog pjevanja poput ojkanja. Važnost ovog pjevanja prepoznalo je i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, koje ga je upisom u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske istaknulo kao nematerijalnu baštinu vrijednu javnog promoviranja, poticanja lokalne kreativnosti i različitosti, posebno zbog njegove specifičnosti na području dinarskog prostora. Sve ove radnje prethodile su nominaciji, a zatim i upisu na UNESCO-vu listu. Glazbeni izričaj ojkanja, s njime i ovdje predstavljena ojkalica, 2010. godine upisan je na UNESCO-vu listu istaknutih fenomena nematerijalne kulturne baštine.[457]

11.7.2. Narodna glazba Trogir

Narodna glazba je najdugovječnije trogirsko kulturno-umjetničko društvo. Utemeljena je u prvoj polovici 19. stoljeća, pod imenom Gradska glazba. Narodnjački pokret u Trogiru intenzivirao se šezdesetih godina 19. stoljeća. Upravo zahvaljujući jednom djelu članstva hrvatske glazbe koje je simpatiziralo narodnjački pokret, društvo je promijenilo ime u Narodna glazba. 1867. otvorena je Narodna *štionica* u Trogiru. Statut društva Narodna glazba formalno

[457] Agić, Ante, *Ojkavica mala knjiga pisama*, Kulturno umjetnička udruga Andrija Matijaš Pauk, Marina, 2015. 9, 12, 15-16.

se odobrile nadležne institucije 1871. godine. Prvi koncert društva pod novim imenom održan je u Donjih Kaštelima. 1871. godine priređen je nastup u Trogiru prigodom mlade mise trogirskog dominikanca Žiška. U razdoblju Prvog svjetskog rata, Narodna glazba uspjela se održati kao društvena organizacija tijekom rata. Djelomično je tome doprinijelo i to što su pojedini glazbenici bili mobilizirani, ali su potom ostavljeni u Trogiru u svojstvu vojnih glazbenika. 1919. godine prosvjetno društvo Berislavić priredilo je koncert čiji je prihod bio namijenjen Narodnoj glazbi koja se tada nalazila u financijskoj krizi. Kvaliteta izvedbi Narodne glazbe konstantno je rasla dvadesetih godina 20. stoljeća i to ponajviše zaslugom predsjednika društva dr. Gaje Paladina. Glazbenici su često surađivali sa Splitskim pjevačkim društvom Sveta Cecilija. Zahvaljujući toj suradnji, Splitska općina pozvala je Narodnu glazbu da sudjeluje u svečanosti prigodom otvaranja Ličke pruge u srpnju 1925. godine. Trogirski glazbari su koncertima sve do početka Drugog svjetskog rata obilježavali Dan Svete Cecilije, 23. studenog, zaštitnice glazbe prema kršćanskoj tradiciji. Narodna glazba kadrovski se popunjavala dolaskom mladih glazbenika koji su uglavnom potjecali iz težačkih obitelji.[458]

U povodu blagdana sv. Cecilije, zaštitnice glazbe i glazbenika, članovi trogirske Narodne glazbe organizirali bi 22. studenoga prigodno druženje u svojim prostorijama u palači Cipiko. Događaju bi prisustvovali članovi svih trogirskih zborova i klapa, a svečanost je bila prilika za dodjelu priznanja. Nakon svečanog dijela, obilježavanje bi se nastavljalo tradicionalnim promenadnim koncertom na Trgu Ivana Pavla II. Potom bi uslijedila svečana misa u katedrali sv. Lovre, posvećena svim umrlim i poginulim glazbenicima.[459]

11.7.3. Hrvatsko pjevačko društvo Kolo

Hrvatsko pjevačko društvo Kolo osnovano je 1919. godine u Trogiru. Nakon nekoliko godina djelovanja, Kolo je ukinuto zbog niza poteškoća, ali ponajviše zbog nedostatka financija. Članovi Društva i dalje su se sastajali, pjevali narodne i zborske pjesme. Kolo su ponovno reaktivirali pripadnici trogirskog ogranka Komunističke partije Jugoslavije 1937. godine. Društvo je u godinu dana brojalo preko 400 članova i bilo je najaktivnije kulturno-umjetničko društvo u Trogiru pred početak Drugog svjetskog rata. [460]

[458] Čipčić, Marijan, *Trogir između svjetskih ratova (1918. – 1941.),* Muzej grada Splita, Split, 2021., str. 208-214.
[459] Informativno katolička agencija, Trogir: Glazbenici slavili sv. Ceciliju**,** članak objavljen: 23. 11. 2004., https://ika.hkm.hr/novosti/trogir-glazbenici-slavili-sv-ceciliju/ (Pristupljeno: 13. 2. 2024.)
[460] Čipčić, Marijan, *Trogir između svjetskih ratova (1918. – 1941.),* Muzej grada Splita, Split, 2021., str. 228.

Društvo je 1947. godine postalo Radničko kulturno-umjetničko društvo Kolo, u čiji je sklop ušla i dotada samostalna Narodna glazba Trogir, sve do 1954. godine, kada ponovno postaje samostalna. U okviru Kola djelovalo je nekoliko sekcija: dramska, baletna, folklorna i pjevačka. Društvo prestaje s radom 1967. godine, ali oktet Trogir, osnovan 1964. kao Grupa Dalmatinaca, nastavlja s radom, a od 1969. djeluje pod imenom Klapa Trogir i postaje jedna od najuspješnijih klapa na ovim prostorima. Iste godine osniva se i Folklorni ansambl Trogir, koji je uspio ostvariti zapažene rezultate s brojnim domaćim i inozemnim manifestacijama i smotrama plesnog folklora. Od 1945. do 1975. godine Kolo je imalo i harmonikaški orkestar, zabavni orkestar, klapu, mandolinski sastav. Pjevački zbor Kolo s Narodnom glazbom priredio je koncert na glavnom trgu u okviru proslave 30. obljetnice Oktobarske revolucije 10. studenog 1947. godine. [461]

11.7.4. Kvadrilja

Plesne zabave i plesovi bili su u Trogiru dio povijesne svakodnevice i nisu se previše razlikovali od sličnih događanja u susjednim mjestima. Ples je neodvojiv kroz sva povijesna razdoblja, povezan sa zabavama kao dio opuštanja različitih društvenih slojeva. Trogirani su njegovali razne vrste plesova na otvorenom, a još od 16. stoljeća plesalo se na prostoru nedaleko od dominikanskog samostana, na polju Oprah nedaleko od crkve Svetog Mihovila, na Gradskom trgu i drugim mjestima. Za blagdane bi se stanovništvo iz Zagore spuštalo u grad, gdje su na travnjacima igrali narodna kola, pjevajući tradicionalne pjesme uz pratnju gusala ili *mišnica*. U prvoj polovici 19. stoljeća zabilježeno je izvođenje posebnog kola pod nazivom *cerchiata* u Trogiru, Splitu i Hvaru. Plemićima i bogatim građanima pripadalo je kazalište, gdje su se organizirale plesne zabave za različite prigode, uključujući i plesove pod maskama. Na tom tragu, tijekom 19. stoljeća izvodio se ples Četvorka ili Kvadrilja, vjerojatno od vremena francuske uprave. U Francuskoj je ovaj društveni ples bio raširen još od 18. stoljeća. Plesao se na otvorenom, u svečanoj odjeći šivanoj u Trogiru, a sačuvao se temeljem zapisa Josipa Bozzottija te se, uz manje prekide, pleše do danas, zahvaljujući upravo KUD-u Kvadrilja.[462]

Kulturno-umjetničko društvo Kvadrilja osnovano je 1969. godine, a registrirano 1972. kao Folklorni ansambl Trogir, popularno nazvan FAST. U svojim temeljima nosi izvorišta kulture Trogira i okolice te je jedan od ključnih faktora lokalnog identiteta. Uz ovo kulturno-umjetničko

[461] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 66.
[462] Maljković Zelalija, Maja, *Spomenar KUD-a Kvadrilja,* Kulturno umjetničko društvo Kvadrilja, Trogir, 2019.

društvo veže se svijest o pripadnosti zajednici i djelovanju kroz kulturu i umjetnost. KUD Kvadrilja jedno je od najdugovječnijih društava u Trogiru, a samim time i jedan od važnijih sudionika kulturnog života grada te promotor trogirske plesne i glazbene baštine. Godine 2019. KUD Kvadrilja obilježilo je 50 godina neprekidnog djelovanja. Tim povodom, članovi društva tijekom cijele godine provodili su niz aktivnosti, a prije svega, na inicijativu članova u suradnji s konzervatorskim odjelom u Trogiru i Ministarstvom kulture, Trogirska četvorka i Kvadrilja proglašene su zaštićenim nematerijalnim kulturnim dobrom Republike Hrvatske.[463]

Slika 30.

[463] Isto.

Slavenov ples, Trogir, 1972., izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Trogirska kvadrilja rijetko se izvodila sve dok je krajem četrdesetih godina 20. stoljeća nije počela oživljavati folklorna sekcija Kolo. Izvođenje je pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća ponovno zamrlo, sve do 1969. godine, kada je osnovano Kulturno-umjetničko društvo Kvadrilja. Tijekom 1973. godine ansambl je naučio još dvije plesne točke – stare splitske plesove i plesove Posavine. Te godine na ukupno 22 nastupa izvedeno je 58 plesova, s tim da je Trogirska kvadrilja, zbog koje je društvo osnovano, izvedena samo jednom. Broj članova narastao je na 80, a nastupali su u Kruševcu, Daruvaru te održavali cjelovečernje koncerte u Trogiru. Godine 1974. Folklorni ansambl Trogir imao je 120 članova raspoređenih u tri plesne grupe i tamburaško-mandolinski orkestar. Te godine, kao glazbeni voditelj društva, počinje djelovati Nikola Buble. Najznačajniji događaj za Folklorni ansambl Trogir tijekom 1976. godine bio je odlazak na prvo inozemno putovanje u Portugal, gdje su nastupali na 12. Međunarodnom folklornom festivalu Vila Nova de Gaia. Godine 1985. Folklorni ansambl Trogir slavio je 15 godina uspješnog djelovanja i dobio poziv za sudjelovanje na 20. Međunarodnoj smotri folklora u Zagrebu, koja je u svom jubilarnom 20. izdanju okupila 60 najboljih folklornih ansambala. Uoči 30. obljetnice djelovanja KUD-a Kvadrilja 1998. godine,

Nikola Buble napisao je knjigu *Trogirska kvadrilja*, čiji su izdavači bili KUD Kvadrilja i Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu. U tom izdanju autor donosi povijesni pregled i sažeta obilježja plesa, crteže zapisa plesa te tekstovima i fotografijama predstavlja mušku i žensku narodnu trogirsku nošnju.[464]

U povodu 30. obljetnice organiziran je svečani koncert u kinodvorani, a KUD Kvadrilja je tim povodom postao dobitnik Nagrade grada Trogira. Godina 2018. protekla je u znaku priprema za veliki jubilej - 50 godina neprekidnog djelovanja KUD-a Kvadrilja. Pokrenut je postupak za upis Trogirske kvadrilje u Registar nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske. Godine 2019. KUD Kvadrilja obilježilo je pola stoljeća neprekidnog djelovanja. Tim povodom članovi društva proveli su niz aktivnosti, uključujući snimanje dokumentarnog filma za potrebe kojeg su se kostimirali. Te godine, na glavnom gradskom trgu, okupili su se osnivači i veterani KUD-a Kvadrilja koji su, uz pratnju Narodne glazbe Trogir, plesali ovaj ples u 16 parova u izvornom obliku, kako se plesao nekada.[465]

Trogirska četvorka, tradicionalna kvadrilja, od 1984. godine postaje sastavni dio repertoara amaterskog i vrijednog folklornog ansambla Trogir, koji je s ponosom prezentira diljem Hrvatske. Tijekom 50-ih i 60-ih godina 20. stoljeća trogirska četvorka rijetko se izvodila, a zabilježeno je svega petnaestak nastupa u Trogiru i nekoliko gostovanja izvan grada, poput nastupa u Omišu 1962. godine te u Sinju i Rogoznici 1966. godine. Četvorka se izvodila uz glazbenu pratnju Narodne glazbe, no između dva svjetska rata nije uživala veliku popularnost, dijelom zbog sjene koju je na nju bacila francuska četvorka. Unatoč tome, zahvaljujući angažmanu folklornog ansambla Trogir, ova vrijedna plesna tradicija revitalizirana je i zauzela svoje mjesto u čuvanju kulturne baštine Trogira.[466]

Slika 31.

[464] Maljković Zelalija, Maja, *Spomenar KUD-a Kvadrilja,* Kulturno umjetničko društvo Kvadrilja, Trogir, 2019.
[465] Isto.
[466] Buble, Nikola, *Glazbeni folklor: Bilješke o trogirskom folklornom plesu "Trogirska četvorka",* Sveta Cecilija Vol. 55, No. 1, 1985., str. 10.

KUD Kvadrilja, Trogir, 1986., izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel (Spomenar KUD Kvadrilja)

22. travnja 2023. godine ostat će zabilježen u vrijednoj baštini KUD-a Kvadrilja. Naime, tada su najmlađi članovi društva prošetali modnom stazom u odjeći koja vjerno preslikava odjeću njihovih vršnjaka od prije sto, dvjesto ili više godina. Pripreme su bile zahtjevne i trajale su desetak mjeseci. Arhivska građa prikupljena je iz poznatih muzeja u okolici. Dizajn nošnji ovisio je o socijalnom statusu i dostupnosti materijala u vrijeme kada su se šivale.[467]

11.8. Kulturna društva

Kulturno-prosvjetna društva u Trogiru imala su važnu ulogu u oblikovanju društvenog života grada. Kroz razne sekcije poput pjevačkih zborova, tamburaških sastava, kazališnih i folklornih skupina, okupljala su građane svih dobi i staleža. Njihovo djelovanje bilo je usmjereno na

[467] Kazivač: Jakšić, Jerko, predsjednik KUD-a Kvadrilja

njegovanje hrvatske glazbene i kulturne baštine, poticanje obrazovanja, promicanje domoljublja te očuvanje tradicije i povijesti. Posebnu važnost imali su Narodna glazba Trogir, Hrvatsko pučko-pjevačko društvo Berislavić i društvo Kolo, koji su kroz desetljeća glazbenim i scenskim nastupima stvarali živu kulturnu scenu. KUD Kvadrilja sačuvao je i obnovio tradicionalne plesove, dok su Društvo Radovan i Ivan Lučić svojim radom pridonosili zaštiti kulturne baštine i jačanju nacionalne svijesti. Ni Sokolsko društvo nije bilo samo sportska organizacija, djelovalo je i na obrazovnom i kulturnom planu.

11.8.1. Pučko-prosvjetno društvo Berislavić

Sredinom 1890. godine osniva se pjevačko-tamburaško društvo Hrvatski trogirski tamburaši (vjerojatno pri Narodnoj glazbi) i koje je pod umjetničkim vodstvom Ivana Bozzottija priređivalo koncerte s pjesmama preporodnog karaktera. To društvo krajem stoljeća prerasta u samostalno Hrvatsko pučko-pjevačko društvo Berislavić u sklopu kojeg je djelovao spomenuti tamburaški orkestar.[468]

Uz Narodnu glazbu, najistaknutije trogirsko kulturno-umjetničko društvo u prvoj polovici dvadesetog stoljeća bilo je Hrvatsko pučko-pjevačko društvo Berislavić, osnovano 1902. godine. Prema prvom pravilniku društva, službena zastava bila je hrvatska trobojnica s natpisom *Berislavić* u sredini. Glavna svrha društva bila je propagiranje glazbe, posebno hrvatske, a utemeljeni su tamburaški, pjevački i kazališni zbor. Društvo Berislavić osnovalo je knjižnicu Ivan Lučić 1909. godine. Po završetku Prvog svjetskog rata 1918. godine, Društvo je ponovno nastavilo s djelovanjem, ali je izostavilo pridjev *Hrvatsko* iz svog imena. Društvo je tada dobilo nove prostorije na prvom katu općinske zgrade u Trogiru. [469]

11.8.2. Sokolsko društvo Trogir

U Trogiru je 1908. godine osnovano društvo Hrvatski sokol. Početkom Prvog svjetskog rata mnogi trogirski sokolaši, uključujući načelnika Miroslava Puovića, bili su mobilizirani, a Društvo je zbog toga obustavilo svoju aktivnost. Godine 1919. društvo se ponovno okuplja. Na prvoj skupštini odlučeno je da će se priključiti Jugoslavenskom sokolskom savezu, zajedno s ostalim sokolskim društvima. Društvo je u sljedećim godinama napredovalo. Najveći problem bio je u tome što društvo tada nije imalo vlastitu dvoranu za vježbanje, već je bilo primorano

[468] Buble, Nikola, *Muzički život Trogira u vrijeme narodnog preporoda*, Mogućnosti 9-10, 1987., str. 912, 916.
[469] Čipčić, Marijan, *Trogir između svjetskih ratova (1918. – 1941.),* Muzej grada Splita, Split, 2021., str. 214-216.

koristiti malu općinsku dvoranu, koja nikako nije zadovoljavala sve potrebne zahtjeve. Sokolsko društvo zimi je moralo prekidati s gimnastičkim aktivnostima, no unatoč tome bilo je jedno od najaktivnijih u Trogiru tijekom prvih godina nakon Prvog svjetskog rata. Osim lokalnog Sokola i ostalih trogirskih društava, na proslavama su sudjelovala Sokolska društva iz Splita, Donjih Kaštela, Sućurca, Vranjica i Solina. Tako je bilo na 14. obljetnici osnutka društva Sokol. Trogirska narodna glazba održala je koncert uz vatromet i pucnjavu mužara. Po završetku proslave, veliki broj građana Trogira ispratio je goste. Za obilježavanje 15. obljetnice osnivanja Društva, iz Splita su za tu svečanu prigodu stigla dva parobroda puna sokolaša i izletnika koji su sudjelovali u manifestaciji. Trogirski sokolaši isticali su se edukativnim akcijama, pa su tako krajem 1926. godine započeli s organizacijom tečaja za opismenjavanje.[470]

Slika 32.

Prvi nastup Hrvatskog Sokola 27. 10. 1908. , izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

[470] Isto, str. 222-226.

11.8.3.Društvo Ivan Lucić

Najmanje poznato trogirsko društvo, Hrvatsko katoličko omladinsko društvo Ivan Lučić, osnovano je 1912. godine i djelovalo je pod geslom "*Vjera i domovina*". Među različitim novinskim natpisima o društvu, posebno se izdvaja ona svečanost otvaranja, odnosno prvo predstavljanje društva trogirskoj javnosti. Prema izvještaju, svečanost je započela ujutro u 8 sati, kada su se mladi članovi okupili u društvenim prostorijama pa su se uputili u crkvu Svetog Petra, u kojoj je održana sveta misa. Nakon povratka u društvene prostorije, govore su držali vođa novog gradskog društva Vicko Zelalija te don Kažimir Fulgosi. Navečer je društvo priredilo zabavu u dvorani općinskog doma. Društvo je organiziralo i sudjelovalo u organizacijama predstava, scenskih nastupa, koncerata, zabava i predavanja.[471]

11.8.4. Društvo Radovan

Hrvatsko kulturno društvo za sabiranje i čuvanje starina Radovan osnovano je na poticaj nekolicine trogirskih intelektualaca, na čelu s don Ivanom Delalleom i Rokom Slade Šilović i to 30. prosinca 1928. godine, sa svrhom proučavanja i zaštite spomeničke baštine. Zadatak je bio da se što veći broj ljudi angažira na očuvanju spomenika kulture. Društvo Radovan imalo je važnu ulogu na proširenju interesa za čuvanje starina, ali i interesa za proučavanje domaće povijesti. Financijskom i moralnom potporom, 1931. godine obnovljena je starohrvatska bazilika sv. Barbare, a u proljeće 1938. stavljen je krov i obnovljeno pročelje crkve sv. Ivana Krstitelja. Društvo se trudilo zaštititi grad i njegove spomenike, obilježavalo je važne obljetnice u bogatoj trogirskoj povijesti. Zbog rata, ali i poslijeratnih prilika, Društvo Radovan se ugasilo. Javljala se potreba za ponovnim osnivanjem društva ovakvog profila te se smatralo da ako do toga ne dođe, predstoji loša situacija na polju privrednog, kulturnog i ekološkog razvitka. Zbog toga se 1987. godine okuplja radna grupa za izradu prijedloga akcija i mjera na zaštiti i revitalizaciji graditeljskog naslijeđa u sastavu: Ivo Babić, Stanko Geić, Branko Škokić, Josip Miliša, uz postojeće insitutcije koje su djelovale na zaštiti spomenika te se predlaže osnutak Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture, Odbora za zaštitu i obnovu graditeljskog naslijeđa, te Društva za zaštitu kulturnih dobara Trogira. Inicijativni odbor za osnivanje Društva prijatelja trogirskih starina činili su: Ante Svalina, Ivo Babić, Marko Dukan, Josip Miliša, Kolja Šantić, Jure Mihovilović, Marin Katalinić, Tonči Frana, Mirko Slade Šilović, Anka Vukman i

[471] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 66.

Ivo Tironi, a sastao se prvi put u ožujku 1988. godine. Osnivačka skupština održana je već 28. travnja 1988. godine, te je donesen Statut Društva. Izabrano je predsjedništvo u sastavu: Ante Svalina, Ivo Babić, Danka Radić, Mirko Slade Šilović, Ivo Kandija, Špiro Hrabar, Tonči Guina Beata. Ante Svalina imenovan je predsjednikom Društva, Ivo Kandija zamjenikom predsjednika, a Danka Radić tajnicom. Počasnim članom proglašen je akademik Cvito Fisković. Društvo je dobilo i svoje ime, a glasilo je Društvo za zaštitu kulturnih dobara Trogira. Društvo od tada stalno djeluje i organizira predavanja, izložbe, predstavljanja knjiga, znanstvene skupove, ali i upozorava na štetne utjecaje što ih povijesnoj jezgri nanose buka i „krivo locirana" zračna luka.[472]

Društvo Radovan je 1988. godine organiziralo promociju knjige Mihe Barade *Trogirski spomenici*. U Galeriji Cate Dujšin – Ribar, knjigu su promovirali Antun Cvitanič, Marin Berket i Nevenka Bezić Božanić. Društvo je u više navrata interveniralo da se poprave pločnici u staroj jezgri, od prometa rastereti stara jezgra. U želji proširenja svijesti o vrijednosti kulturne baštine, 1989., Društvo je organiziralo predavanje Vanje Kovačić *Novija arheološka istraživanja u Trogiru*. Arheološka istraživanja u prizemlju kuća u Trogiru velik su doprinos poznavanju najstarije prošlosti, a posebno se tako proširuje muzejska građa. Društvo u svoje aktivnosti ubraja i obilježavanje ličnosti i djela iz kulturne povijesti Trogira. Povijest Trogira posebno je zadužio svojim višegodišnjim radom i marljivim istraživanjima akademik Miho Barada, te je na 100. obljetnicu njegova rođenja, Društvo podignulo spomen-ploču na njegovoj rodnoj kući u Segetu Donjemu 27. listopada 1989. godine. Iste godine u prosincu Mirko Slade Šilović promovirao je vodič Ive Babića *Trogirska katedrala*. Godine 1990. Društvo se priključilo organizaciji međunarodnog znanstvenog skupa *Majstor Radovan i njegovo doba* u povodu 750. obljetnice Radovanova portala u Trogiru.[473]

1991. godine Društvo bira novog predsjednika, akademskog kipara Matka Mijića. Društvo se priključilo organizaciji znanstvenog skupa *Ivan Duknović i njegovo doba*, u sklopu 550. obljetnice rođenja Ivana Duknovića te je organiziralo javno predstavljanje knjige akademika Cvite Fiskovića *Ivan Duknović - Ioannes Dalmata - U domovini*. Knjigu, u izdanje splitskoga Književnoga kruga, promovirao je Joško Belamarić. Zajedno s ogrankom Matice hrvatske Trogir tijekom 1991. godine, Društvo je priredilo prodajnu izložbu slika trogirskih autora, pod zajedničkim naslovom *Dobro je činiti dobro - Za Vukovar*. Prihod od prodaje slika bio je

[472] Radić, Danka, *Radovan društvo za zaštitu kulturnih dobara Trogira*, Informatica museologica Vol. 27, No. 3-4, 1996. str. 30-31.
[473] Isto.

namijenjen za pomoć Vukovaru. Budući da tijekom 1991. i 1992. godine Fond za kulturu općine Trogir nije imao razumijevanja za djelatnost društva, a i zbog ratnih prilika, Društvo je ostalo bez izvora financiranja. S aktivnijim radom Društvo nastavlja u 1993. i 1994. godini, a u 1994. godini Društvo usmjerava svoju djelatnost na pokretanje postupka kod nadležnih institucija da se gradu osigura ekološka renta kao naknada za štetne utjecaje obližnje splitske zračne luke. Potom se pročulo o namjeri gradnje termoelektrane na otoku Čiovu, te Društvo početkom 1995. godine javno se protivi gradnji termoelektrane. Društvo piše otvoreno pismo pod naslovom *Novi naraštaji znaju o zagađivanju*, upućeno „Slobodnoj Dalmaciji", a tiskano je 28. veljače 1995. godine. U suradnji s Muzejom grada Trogira i Maticom hrvatskom ogranak Trogir, Društvo inicira skidanje četiriju skulptura svetaca postavljenih na vrhu zvonika Katedrale, koje su izvorno bile namijenjene za kapelu sv. Ivana Trogirskoga.[474]

Očuvanje starog Trogira predstavlja istovremeno konzervatorski, komunalni, ekološki i ekonomski izazov. Društvo za zaštitu kulturnih dobara Trogira, Radovan, pokrenulo je inicijativu za očuvanje gradske povijesne jezgre. Kroz predavanja i okrugle stolove nastoje podići svijest javnosti o važnosti zaštite kulturne baštine te potaknuti restauraciju i konzervaciju spomenika. Također, podupiru nova arheološka istraživanja na značajnim lokalitetima poput Trogir Parka, Garagnin-Fanfogne, crkve Gospe od Anđela, Pantana. Iako se očuvanje kulturne baštine često smatra isključivo kulturnim pitanjem, ono uvelike ovisi o urbanističkom i komunalnom planiranju.[475]

11.9.Dobrovoljno vatrogasno društvo Trogir

U Trogiru je prvo dobrovoljno vatrogasno društvo osnovano 1903. godine. Od samog početka djelovanja, DVD Trogir se pozicionirao kao važan čimbenik društvenog života u gradu. Članovi ovog društva su već u veljači 1906. godine organizirali prvi ples. Uprava DVD Trogir, zajedno s općinskom vlasti, u siječnju 1908. godine organizacijski je posložila svoj rad donijevši pravilnik vatrogasne službe. Nakon teških dana tijekom Prvog svjetskog rata, uslijedilo je razdoblje stabilizacije društva. Društvo se u prvim poratnim godinama uzdiglo, postavši jednom od glavnih pokretačkih snaga raznih društvenih aktivnosti u gradu. Veliki požar izbio je u siječnju 1928. godine u samostanu Svetog Križa, zakloništu za djecu oboljelu od malarije. Požar se proširio prema sjeverozapadnom dijelu grada, a iz Splita su u pomoć stigli vatrogasci parobrodom Makarska. U zakloništu je boravilo oko 160 djece koja su evakuirana i prevezena

[474] Isto.
[475] Radić, Danka, *Stanje trogirske baštine*, Vartal, 1-2, 1995., str. 158, 164-165.

automobilima u drugu crkvu. Južni dio samostana sačuvan je od plamena. Šteta od požara procijenjena je na 200.000 dinara. Godine 1933., na temelju Zakona o organizaciji vatrogastva, društvo mijenja ime u Dobrovoljna vatrogasna četa i postaje dijelom novoosnovane Vatrogasne zajednice Primorske banovine. Sljedeće godine djelovanje DVD-a Trogir obilježila je loša financijska situacija. Godine 1940. društvo je vratilo svoje staro ime Dobrovoljno vatrogasno društvo Trogir.[476]

Slika 33.

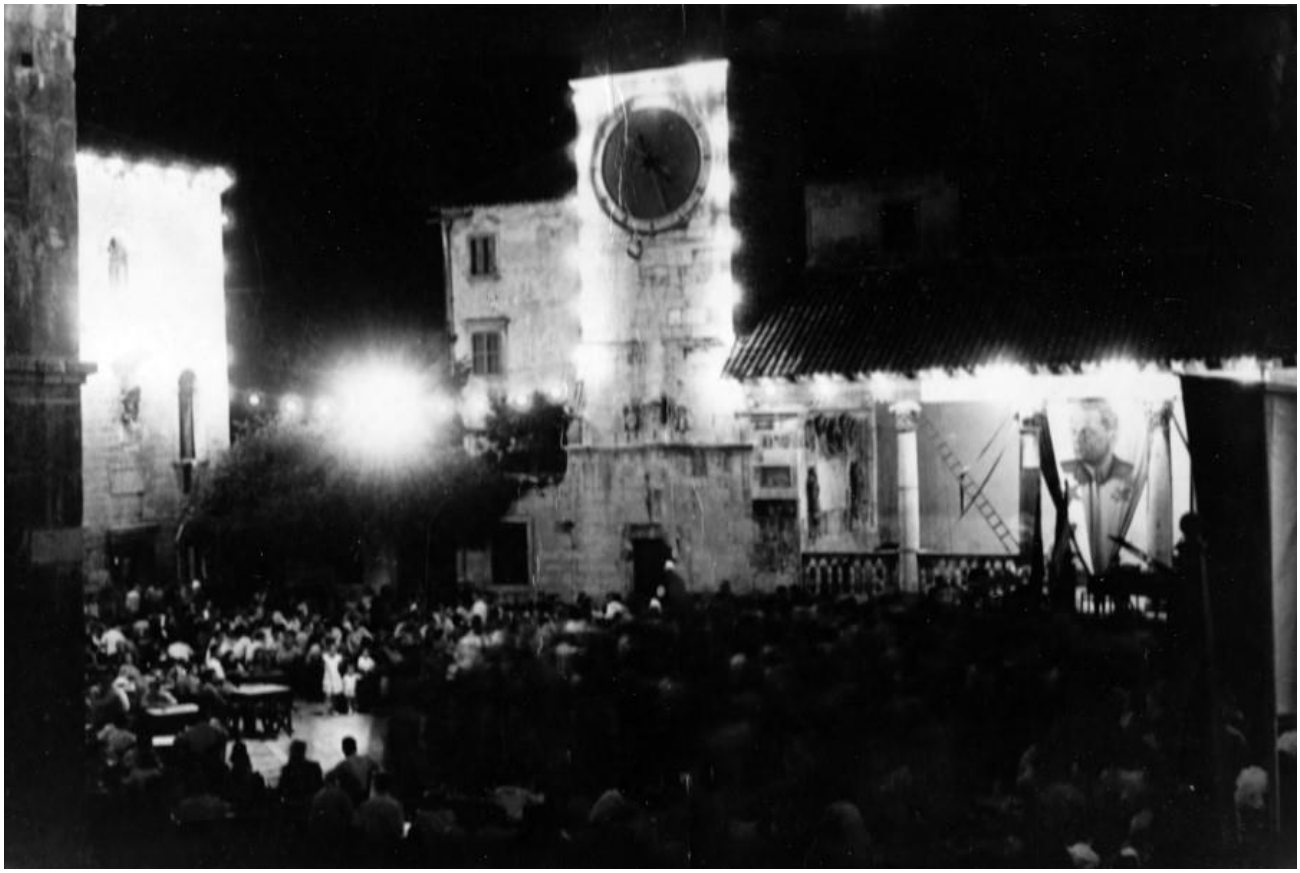
Jedna od najranijih fotografija DVD-a Trogir snimljena na blagdan sv. Ivana Trogirskog 1903. godine, iz albuma obitelji Milić, izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Prvi dobrovoljni vatrogasci u Trogiru bili su povezani s kovačima i zlatarima, budući da su se oni najviše služili ognjištem prilikom obavljanja svoje djelatnosti, te su zbog toga bili stalno izloženi opasnosti od požara. Tijekom proteklih stoljeća, zbog drvenih konstrukcija kuća, one su bile sklone požarima. Premda su se zbog sigurnosti kuhinje još od srednjeg vijeka smještale

[476] Čipčić, Marijan, *Trogir između svjetskih ratova (1918. – 1941.),* Muzej grada Splita, Split, 2021., str. 216 – 222.

u podrum, opasnost od požara bila je svakodnevnica. Kuhalo se, ovisno o gradskom staležu, na otvorenom ognjištu ili kominu, koji su dugo vremena, uz kamine, predstavljali jedini način grijanja u hladnim velikim palačama i skrovitim prizemnicama. Preteča suvremene vatrogasne štrcaljke zabilježena je tijekom 3. stoljeća prije Krista, zahvaljujući starogrčkom izumitelju i matematičaru iz Aleksandrije. Ona je usavršavana tijekom različitih povijesnih razdoblja, posebice do 16. stoljeća. U 19. stoljeću, dok je Trogir bio pod austrijskom vlašću, započeo je proces organiziranog vatrogastva i službe zaštite od požara. Godine 1903. Trogir je dobio prvo dobrovoljno vatrogasno društvo. Tijekom 20. stoljeća, uz ubrzani razvoj tehnike, trogirsko vatrogastvo doživjelo je neophodnu modernizaciju i uzlaznu putanju. Na tom tragu vatrogasci su dali svoj doprinos, hrabro se boreći protiv opasne stihije.[477]

Slika 34.

Vatrogasni ples na trgu, 8. 8. 1953., izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Slika 35.

[477] Buble, Marin; Barada, Teo: Vukman, Ivan, *Dobrovoljno vatrogasno društvo Trogir* 1903.-2013., Trogir Tisak, Trogir, 2013., str. 5-6.

Vatrogasne jedinice DVD-a Trogir, Split i Šibenik na trgu 16. 8. 1953., izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Veliki požar izbio je 1898. godine u Trogiru, u kući zvonara, i zahvatio crkvu Svetog Duha. U vatri su nestajale brojne umjetnine i dragocjenosti. Nakon požara, zbog opasnosti od urušavanja, srušena je crkva Svetog Duha zajedno sa zidinama i tamošnjim gradskim vratima. Na ruševinama je izgrađena škola koja se i danas tamo nalazi. Taj događaj bio je presudan da gradske vlasti i napredni građani poduzmu mjere za unapređenje zaštite od požara u gradu, pa su ubrzo započeli s pripremama za osnivanje vlastitog DVD-a. Prva društvena zastava stigla je 1912. godine. Društvo je brzo steklo autoritet i simpatije građana, pa su nabavku prve vatrogasne opreme, koja je uključivala ručne vatrogasne štrcaljke, financirali sami stanovnici Trogira uz pomoć općine. Svojim neustrašivim djelovanjem društvo je ubrzo opravdalo ukazano povjerenje. Društvo nisu slomile ni povremene krize i stagnacije aktivnosti, koje su se uglavnom događale zbog slabe financijske situacije u općini. „*Jedan za sve, svi za jednoga*“

bilo je geslo DVD-a. Konačno, nakon dvaju velikih požara u Trogiru, vatrogasci su 1932. godine dobili prvu motornu štrcaljku marke Magirus.[478]

Slika 36.

Trogirski vatrogasci snimljeni na Žudiki prilikom proslave 50. godišnjice osnutka, izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Danas je vatrogasna postrojba DVD Trogir ustrojena kao stožerno dobrovoljno vatrogasno društvo te je nositelj protupožarne zaštite grada Trogira i okolnih općina Okruga, Segeta, Marine te dijela grada Splita, mjesta Slatine i Arbanije, koji zajedno čine prvu požarnu zonu Splitsko-dalmatinske županije. Društvo broji 63 aktivna člana, a vatrogasni dom nalazi se u dijelu grada Balancanama. U voznom parku DVD-a nalazi se ukupno devet vatrogasnih vozila različitih namjena.[479]

Duška Guina, članica DVD-a Trogir i predsjednica Narodne glazbe Trogir kazala je da ženske snage u vatrogasnim redovima nisu nepoznanica:

[478] Isto, str. 22-24., 26, 37.
[479] Isto, str. 266.

„Davno su prošla vremena kada su muškarci bili ti koji su zauzimali većinu i nekako prevladavali društvima. Pa eto, dolazi vrijeme i za naše žene. Jednostavno, kad ste u društvima poput DVD-a i ostalih društava grada, poput glazbe, ne osjeća se ta podjela muško-žensko, kako bi kazali, nego jednostavno svi smo jednaki i ravnopravni. Ljudi su zadovoljni, a to je nama, koji brinemo o čuvanju trogirske kulture, najbitnije. Uvijek volim isticati da je nešto što drži ovaj grad tradicija. Vatrogasci su nešto više od onog čime se bave. Znači, to je posao koji je, nadam se, mogu slobodno kazati, herojski posao i vrijedan poštovanja svih nas. Ali DVD Trogir, vatrogasci Trogira, imaju i dugu tradiciju. 120 godina vatrogastva u Trogiru nije mala stvar. Ja u ime trogirske Narodne glazbe mogu samo kazati da nas veže nešto posebno, jer Narodna glazba Trogir i Dobrovoljno vatrogasno društvo Trogir su najdugovječniji i najstariji prijatelji u Splitsko-dalmatinskoj županiji, a postoji jedna interna izreka: „Naši su vaši, a vaši su naši", tako da možemo reći da nam je mlađi brat. Sve do danas, trogirski vatrogasci ušli su u kategoriju simbola grada Trogira, a na ponos grada ostaju i dalje.[480]

11.10. Nogometni klub Trogir

U Trogiru je 1903. godine odigrana prva nogometna utakmica. Odigrali su je splitski sokolaši na Travarici. Prema dostupnim podacima, nogomet se u Dalmaciji najprije igrao u Zadru, a nakon toga i u Trogiru. U početku su ga igrali britanski mornari koji su bili usidreni na brodovima u ovim gradovima. Prvu pravu nogometnu loptu u Trogir je donio Ante Toni Madiraca, koji je u to doba studirao u Beču. Kasnije je Madiraca postao ugledni liječnik. On je također donio i prve dresove u Trogir. Nogometni klub osnovan je u ljeto 1912. godine pod nazivom Sportski klub Trogir. U početku su se međusobne utakmice igrale na improviziranom igralištu pokraj kule Kamerlengo, a svoju prvu utakmicu Sportski klub Trogir odigrao je s britanskim mornarima, čiji su brodovi bili usidreni u trogirskom kanalu. Igralište pokraj kule Kamerlengo nije zadovoljavalo nogometna pravila, pa se igralište preselilo na Batariju. Ponovno obnavljanje rada kluba nakon Prvog svjetskog rata uslijedilo je odmah 1918. godine. Klubu je ostavljeno izvorno ime Trogir, uz dodatak Jugoslavenski nogometni klub. Godine 1920. postojala je inicijativa da se premjesti Marmontov glorijet, koji se nalazio uz nogometni teren. S tom su se namjerom iz kluba obratili Konzervatorskom uredu za Dalmaciju, s ponudom da će sami financirati premještanje spomenika, što je don Frane Bulić odlučno odbio. Kasnije je spomenik ipak premješten bliže moru. Trogirski nogometni klub obnovio je 1930. godine

[480] Kazivačica: Duška Guina, DVD Trogir, snimljeno 18. kolovoza 2023.

svoje članstvo u Splitskom nogometnom podsavezu, ali pod novim imenom Jugoslavenski radnički sportski klub Slaven. Godine 1939. klub je iz naziva izbacio pridjev "jugoslavenski" te je do početka Drugog svjetskog rata djelovao pod nazivom Sportski klub Slaven.[481]

Slika 37.

Marmontov glorijet i kula sv. Marka, izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

Nogometno igralište Batarija u Trogiru smješteno je između zaštićenih spomenika, kule Kamerlengo i kule svetog Marka. Tvrđava Kamerlengo služila je nekoć služila za smještaj mletačke vojne posade. Na šetnici između kule Kamerlengo i kule svetog Marka stoji spomenik Glorijet. Bivši igrač NK Trogir Viktor Novak istaknuo je 2022. godine poveznicu s Batarijom:

„*Prije 35 do 36 godina, kada sam počeo pratiti sport, nije bilo puno izbora. Moja najveća sportska ljubav, kao i kod većine mladih dječaka u Dalmaciji, bila je nogomet. Ta ljubav odvela*

[481] Čipčić, Marijan, *Trogir između svjetskih ratova (1918. – 1941.),* Muzej grada Splita, Split, 2021., str. 255-257.

me na popularnu Batariju, gdje sam proveo većinu svog sportskog života. Danas, u ulozi dogradonačelnika, cilj mi je poticati sportski dio zajednice i unapređivati sportske sadržaje. Sport, posebno nogomet, oblikuje čovjeka. Steknu se dobre navike i lakše je nositi se sa svakodnevnim životnim izazovima. Dok sam kao mlad igrač vidio samo igru, danas promatram vrijednost igrališta. Povijest Batarije je bogata. Popularni 'krpaš' počeo je na Travarici 1907. godine, a prva službena nogometna utakmica odigrana je 1920. godine protiv engleskih mornara. Ove godine nogometni klub Trogir slavi svoj 110. rođendan. Sjećanja na stare godine, momčadi, utakmice, pobjede i poraze čine ovu obljetnicu posebnim. Danas nove generacije čuvaju povijest kluba i nastavljaju tradiciju. Klub broji velik broj djece koja aktivno sudjeluju u sportu, što je za grad poput Trogira iznimno važno. Već pet godina djelujem u klubu kao član uprave, a prije toga bio sam dio kluba kao igrač. Cijeli moj život vezan je uz Batariju. Ovo igralište, smješteno između dvije povijesne kule, ima svoje dimenzije i izazove, ali vjerujem da nogomet ne treba micati s Batarije. Ovo igralište je simbol, tradicija koja traje više od 110 godina. Moja obitelj već više od osamdeset godina sudjeluje u životu kluba – od mog djeda, brata, barba, mene, pa sada i mog sina i nećaka. Tradicija se nastavlja, a vjerujem da će se na Batariji još dugo govoriti o nogometu i pričama koje ovo igralište čuvaju.“[482]

Predsjednik NK Trogir Mario Juranović istaknuo je 2022. godine dugogodišnju sportsku tradiciju:

„*Najvažnija stvar je da djecu izvedemo na pravi put i da ih prvo odgojimo kao ljude, pa tek onda razvijamo njihove sportske talente. Sport nije samo igra, već i škola života, i trudimo se da to prenosimo na svako dijete koje prođe kroz naše programe. Na Batariji je to posebno važno jer to igralište nosi povijest i tradiciju, ali i duh zajedništva, što je neprocjenjivo za mlade generacije*.“[483]

12. Sakralna umjetnost i vjerski život Trogira i okolice

[482] Kazivač: Viktor Novak, zamjenik gradonačelnika grada Trogira, rođen 1979. u Trogiru
[483] Kazivač: Mario Juranović, predsjednik NK Trogir, rođen 1971. u Trogiru

Katedrala sv. Lovre u Trogiru sagrađena je u 13. stoljeću. Bila je sjedište Biskupije do njezina ukinuća 1828. godine. Crkva sv. Ivana Krstitelja sagrađena je u 13. stoljeću, a nekoć je bila benediktinska opatija. Crkva sv. Nikole, u prošlosti sv. Dujma, zajedno sa ženskim benediktinskim samostanom utemeljena je 1064. godine. Na glavnim se vratima crkve sv. Petra nalazi kip sv. Petra, a uz crkvu je podignut zvonik. Crkva sv. Dominika, podignuta u 14. stoljeću, sa svojim je umjetninama zanimljiva povjesničarima umjetnosti. Značajne su crkve i crkva Svih Svetih iz 1588., crkva Gospe od Karmela sa zvonikom iz 1618., crkva sv. Mihovila Arkanđela iz 1595. Benediktinci su se isticali od 12. do 15. stoljeća. Nakon Prvog svjetskog rata, aktivan je bio samostan koludrica sv. Nikole. U njemu su 1918. godine koludrice podučavale djecu u svom učilištu. Samostan sv. Križa na Čiovu je sagrađen u 15. stoljeću. Dominikanci su prvotno napustili samostan 1852. godine, vratili su se 1861. godine, i ostali sve do 1920. godine. Kada je otvorena podružnica sestara Družbe služavki Maloga Isusa u Trogiru početkom 20. stoljeća, primljene su one sestre dominikanke koje su stanovale u samostanu sv. Križa. Sestre su napustile Trogir 1920. godine. Franjevci-konventualci su imali samostan Gospe od Anđela koji se nalazio izvan gradskih zidina. Oni su poslije izgradili samostan sv. Lazara gdje su ostali do 18. stoljeća. Franjevci su od 15. stoljeća imali na Dridu svoj samostan uz koji je sagrađena crkva sv. Ante. Samostan je izgorio 1948., a obnovljen je 1970.[484]

12.1.Povijest bratovština u Trogiru

Bratstva, ili kako se u Trogiru nazivaju *bratovštine* ili *skule*, potječu iz srednjeg vijeka. Prema zapisu Ivana Strohala iz 1914. godine, među najznačajnijima su bila bratstva sv. Kuzme i Damjana, Djevice Marije, sv. Mihovila, Svih Svetih i sv. Roka. Krajem 19. stoljeća aktivna su bratstva poput Bratstva sv. Sakramenta, Duha Svetoga, Gospe od Karmela i sv. Jakova, dok tijekom 20. stoljeća njihova djelatnost postupno zamire. Jedna od važnih značajki bratstava bila je pjesma. Članovi su se trudili izvesti što skladnije i ljepše pjevanje, posebno se ističući na Veliki petak napjevima poput *Puče moj, O priliko svemogućega* ili *Križu sveti* prilikom pričesti članova u samostanu sv. Križa. Na Veliki petak 1946. godine, bratimi su posljednji put, svaki iz svoje skule, krenuli u procesiju. Ispred Radovanova portala te u katedrali sv. Lovre pjesmom su simbolično pokazali svoju postojanost i tradiciju. Jedan od značajnih napjeva, poznat kao *Dača*, pjevao se prilikom pokopa bratima ili članova njihovih obitelji. Prema Ivi Delalli (1935.), *Dača* vuče korijene iz srednjeg vijeka i zadržala se u tradiciji bratstava do sredine 1950-ih.

[484] Čipčić, Marijan, *Trogir između svjetskih ratova (1918. – 1941.),* Muzej grada Splita, Split, 2021., str. 285-288.

Bratstvo Duha Svetoga bilo je posebno po tome što su ga činili zanatlije, službenici, glazbeni amateri, članovi crkvenog zbora i Narodne glazbe, čime je doprinosilo očuvanju i razvoju lokalne tradicije.[485]

Na Veliki petak, bratovštine su posjećivale dominikansku crkvu Svetog Križa na Čiovu, nakon čega bi se navečer održala svečana procesija. Ono što je činilo ovu tradiciju jedinstvenom u svijetu bila je potpuna odsutnost gradske rasvjete. Prozori kuća svijetlili su uz pomoć voštanih svijeća, a lađe u luci bile su također osvijetljene svjetlom svijeća. U procesiji je sudjelovala i hrvatska narodna glazba, pridonoseći posebnom ugođaju. Ove su procesije na Veliki petak bile karakteristične za primorsku Hrvatsku, dok se u drugim dijelovima zemlje uskrsnuće slavilo tek na Veliku subotu poslijepodne. Tijekom procesije, glazbenici su svirali pogrebne marševe, dajući događaju dojam sprovoda, što je bilo neobično s obzirom na to da se nosilo sveto tijelo – simbol vječnog, besmrtnog Boga. Po završetku procesije, vjernici i bratimi okupljali su se u katedrali, gdje su zajedno pjevali psalam *"Ispovijedajte se Gospodinu, jer je dobar"*. Nakon crkvenog obreda, bratimi bi se povukli u svoje skule, gdje bi se međusobno pomirili i izrazili prijateljstvo. Bio je to prizor pun dostojanstva i zajedništva. Bratovštine su imale važnu socijalnu ulogu, pružajući pomoć siromašnima i bolesnima te sudjelujući u rješavanju pravnih sporova. No, s vremenom su izgubile svoj prvotni značaj. Nekada je župan bratovštine Svetog Duha bio izuzetno ugledna osoba, prepoznatljiva po nošenju mača bratovštine. Danas su bratovštine uglavnom usmjerene na sudjelovanje u crkvenim obredima, procesijama i pogrebnim ceremonijama.[486] U listopadu su 1811. ukinute trogirske bratovštine, osim Bratovštine Presvetoga Sakramenta i Bratovštine molitve za dobru smrt, a sva su njihova imanja pripala državnoj vjerskoj zakladi.[487]

12.2.Župa Marina i sakralna baština

Župa Marina nekada se zvala Bosiljina i do 1828. godine pripadala je Trogirskoj biskupiji, a od tada pripada Šibenskoj biskupiji. Obuhvaća primorska i zagorska sela: Marinu, Poljica, Vrsine, Najeve, Dograde, Gustirnu, Pozorac i Svinca. Posvećena je svetom Jakovu apostolu. Na području današnje Marine nalazi se devet crkava: crkva Svetog Jakova, crkva Svetog Ivana Krstitelja, crkva svete Marine u sjedištu župe, zatim Gospe od Sniga na Velom vrhu brda Drid,

[485] Buble, Nikola, *Iz glazbene prošlosti: Dača, napjev trogirskih bratima,* Sveta Cecilija Vol. 56, No. 1-2, 1986., str. 26.
[486] Zubak, Franjo, *Iz trogirske prošlosti: „Tridue" i „Manjarola"*, Jasna zraka, 3-14, 1980., str. 9-11.
[487] Ivanišević, Milan, *Nestajanje najstarijega hrvatskoga franjevačkog mjesta u Trogiru*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 39, No. 1, 2005., str. 156.

kapela Svetog Jakova u Groti, crkva Svetog Jure u Svincima, Gospa od Anđela u Pozorcu, crkva Svetog Luke u Poljicima i crkva Svetog Josipa u Vrsinama. Od crkve Svetog Petra u Poljicima ostale su samo ruševine.[488]

U Župi Marina nekada je bilo osam bratovština, od kojih je samo ona Presvetog Sakramenta imala matrikulu, tj. pravila. Određuju se uvjeti za sadašnje i buduće članove Bratovštine uz koje se može dobiti potpuni oprost. Odobreno je bratovštini i sestrama Bratovštine Presvetog Sakramenta iz crkve Sv. Ivana Krstitelja u selu Bosiljini da u suglasnosti odrede nadnevak na koji će se slaviti glavni dan Bratovštine i još četiri dana u godini kada mogu dobiti oproste. Na čelu Bratovštine stajao je župan, kojeg su članovi birali većinom glasova i kojeg su morali slušati pod prijetnjom globe. Svaki član morao je imati svoju tuniku. Član nije smio biti razbojnik, skitnica, niti smio ogovarati Bratovštinu, a bio je dužan sudjelovati na sastancima. Kada bi umro neki bratim ili sestra, ukoliko je plaćao članarinu, svi su članovi bili dužni ići na sprovod. U bratimsku grobnicu mogli su biti pokopani samo bratimi, njihovi supružnici i djeca. Svi su članovi također bili obvezni sudjelovati u propisanoj procesiji. Kada bi član umro, svi su bili dužni preko noći boraviti u njegovoj kući prema utvrđenom redu i pratiti ga na sprovod, od obreda u crkvi do ukopa u grobnicu.[489]

U arhivu župnog ureda u Velom Drveniku čuva se pravilnik bratovštine sv. Križa, koji je jedinstven po tome što uz pravila na hrvatskome jeziku sadrži i popis članica, jer se radilo o ženskoj bratovštini. Pravilnik ove bratovštine datira iz 1730. godine. Posljednja članica upisana je 1806. godine, što sugerira da je bratovština djelovala do početka 19. stoljeća. Arhivski podaci otkrivaju da je u Župi djelovalo ukupno deset bratovština: bratovština sv. Ante, Presvetog Sakramenta, skula sv. Jurja, skula sv. Križa, bratovština Gospe od Zdravlja, sv. Mihovila, sv. Nikole, Gospe od Kamena, Velike Gospe i sv. Ružarija. Te bratovštine bile su aktivne do sredine 19. stoljeća, kada su postupno ukinute. Njihovo postojanje svjedoči o bogatom duhovnom i zajedničkom životu župe u tom razdoblju.[490]

12.3.Povijest župe Drvenik i otočića Arkanđel

[488] Pažanin, Ivan, *Marinski običajnici*, Knjižnica Ogranka Matice hrvatske u Trogiru, svezak XXI., Trogir, 2020., str. 7-10.
[489] Isto.
[490] Pažanin, Ivan, *Pravilnik bratovštine sv. križa na hrvatskom jeziku i drugi prilozi o bratovštinama na Drveniku i u Vinišću*, Čakavska rič Vol. XIV, No. 2, 1986., str. 75-77.

Zbog čestih gusarskih napada, benediktinci na otočiću Arkanđelu na marinskom području bili su prisiljeni da napuste otočić i da traže sigurnije mjesto za svoj život. Obližnje kopno gdje su im bili posjedi, pa ni sam Drid, koji je prema pretpostavci stradao od istih gusara, nije im mogao pružiti zaštitu. Najbliže je utvrđeno mjesto bio Trogir. Stoga je mišljenje da su monasi s Arkanđela prešli u Trogir polovinom 11. stoljeća. Oni su tako u Trogiru osnovali novi samostan. Najviše je pomagao trogirski biskup Ivan Ursini, a po njegovu nagovoru su im Trogirani darovali već postojeću crkvu sv. Ivana Krstitelja, kao što su 1064. i benediktinkama darovali crkvu sv. Dujma. Dodajmo da su trogirski benediktinci kasnije bili vlasnici otočića Arkanđela, ali i čitavoga imanja koje su arkanđelski monasi prije imali na kopnu. U drugoj polovini 17. stoljeća župi Drvenik pripao je otočić sv. Mihovila Arkanđela. Poslije napada Turaka, na otok se naseljava veći broj ljudi. Tijekom 17. stoljeća sve više napuštaju otočić i prelaze na Drvenik. Od 1660. do 1680. drveniški župnik je bio don Ivan Domač. Služio je 20 godina, ali se svojom krivnjom posvadio sa seljacima koji su ga bacili u lađu te prepustili valovima. Spasio se pa je pred biskupom i vlastima provedena istraga. Prilikom prijenosa sv. Ivana, trogirskog biskupa, u Trogiru 1681. sudjeluju i seljaci i bratimi drveniške župe, njih 150 zajedno sa svojim župnikom Andrijom Cegom pri tome pjevajući o udesima sveca na hrvatskom jeziku.[491]

12.4.Ivan Duknović i njegovi kiparski radovi

Četiri kipa apostola iz kapele sv. Ivana u Trogiru ikonografski upotpunjuju seriju dvanaest apostola, prateći raspored od jugoistoka prema sjeveru: sv. Matej na jugoistoku, sv. Šimun Zelot na jugozapadnom uglu, sv. Andrija na sjeverozapadu i sv. Jakov Mlađi na sjeveroistoku. Na ovalnim bazama kipova ispisana su imena svetaca velikim slovima, no natpisi su većim dijelom oštećeni ili skraćeni tijekom premještanja kipova na vrh zvonika. Ove skulpture izvorno su naručene od Alessandra Vittorije za interijer kapele, kako bi se dopunio broj od dvanaest apostola. Manje od jednog stoljeća nakon njihove izrade, kapele su pretrpjele arhitektonske promjene. Četiri niše su zamijenjene prozorima, pa su skulpture prebačene na vrh uglova zvonika. Postavljanje kipova na visinu od preko četrdeset metara promijenilo je njihov izvorni

[491] Pažanin, Ivan, *Narodne pjesme prikupljene u naše dane u Viniščima kraj Trogira,* Čakavska rič Vol. XIV, No. 1, 1986., str. 172., 176., 180.

karakter. Skulpture, koje su bile osmišljene za intimni prostor interijera, dobile su novu dinamičnost i izražajnost u eksterijeru.[492]

Jedno od najprepoznatljivijih djela starog hrvatskog kiparstva svakako je kip evanđelista Ivana koji je Ivan Duknović, dvorski kipar Matije Karvina i graditelj papinskih grobnica u Rimu, izradio za stolnu crkvu Trogira. Pretpostavlja se da je to bilo u devetom desetljeću 15. stoljeća, kada je vjerojatno na putu iz Italije u Mađarsku posjetio svoj rodni kraj. Ovo djelo može se usporediti s njegovim rimskim radovima na grobnicama pape Pavla II. Među Duknovićeve radove u Trogiru i okolici može se navesti i kameni renesansni grb splitske plemićke i humanističke obitelji Papalić, nađen u Nehaju.[493]

12.5. Crkve i samostani

Što se tiče trogirskih crkava i samostana, uređena je stalna zbirka Dominikanskog samostana (1984.), obnovljen je postav Pinakoteke (1985.), a u rujnu 1990. g, proširena je i obnovljena zbirka Benediktinskog samostana. Stručnjaci Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Splita osmislili su projekt i pripremili stručnu obradu postava. Samostan benediktinskih redovnica, osnovan 1064. godine, jedan je od najstarijih ovog reda na jadranskoj obali. U njemu su boravile kćeri plemićkih obitelji poput Vitturi, Andreis i Cipiko, koje su samostanu, osim vrijednih predmeta, darovale i nekretnine. Od osnutka samostana, u njemu se prikuplja umjetnička i povijesna baština, čiji najstariji sačuvani primjerci potječu iz 13. stoljeća.

Nakon arheoloških istraživanja u Crkvi sv. Nikole, zbirka kamenih spomenika dodatno je obogaćena, što je potaknulo proširenje muzejskog prostora. U prvom postavu, u prizemlju su izloženi umjetnički radovi, slike, skulpture i namještaj. Posjetitelji započinju obilazak iz unutarnjeg dvorišta, koje autentičnom atmosferom odražava izdvojeni prostor s arheološkim i epigrafskim spomenicima. U proširenom postavu, izložbeni prostor zauzima prizemlje samostanskog kompleksa. Projektiranje je bilo izazovno zbog neprikladne povezanosti dviju velikih prostorija, pri čemu je u uskom predprostoru smješten mali lapidarij. Prva prostorija zadržava raspored prvog postava, s umjetninama od 13. do 17. stoljeća. Početak postava donosi priču o osnutku samostana, uključujući izvornu povelju i opis prvotne Crkve sv. Dujma, uz prikaz ranokršćanskih i srednjovjekovnih kamenih fragmenata crkvenog namještaja. Zatim slijedi gotički oltarski poliptih i slikarstvo na drvu iz 14. i 15. stoljeća, među kojima se ističe

[492] Kovačić, Vanja, *Kipovi Alessandra Vittorije za trogirsku katedralu*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 40, No. 1, 2005., str. 220., 231.
[493] Fisković, Cvito, *Duknovićev kip apostola Ivana u Trogiru*, Peristil Vol. 14-15, No. 1, 1971., str. 123., 128.

raspelo Paola Veneziana. U staklenoj niši smješten je reljef Kairosa, simbola sretnog trenutka, uz koji se nalaze antičke skulpture, reljefi i kopija grčkog natpisa iz dvorišta. Na kraju drugog krila rekonstruiran je kameni oltarski ciborij iz 14. stoljeća, koji okružuje drveni kip Bogorodice s djetetom. U istoj prostoriji izloženo je najstarije slikarstvo na drvu, uključujući Bogorodicu s djetetom iz 13. stoljeća.[494]

Samostan sv. Nikole u Trogiru najstariji je ženski samostan benediktinskog reda u dalmatinskim gradovima. Prema prijepisu isprave iz 1064. godine građani Trogira sestrama poklanjaju crkvicu, kuću bl. Dujma, kod Vrata Gospodnjih (*porta dominica*), kao i obalu pred njom. Prilikom obnove crkve 1987/88., izvršena su arheološka istraživanja koja su pokazala da se najranija crkvica krije ispod visokog nasipa na kojem je podignuta današnja crkva. U opisu gradskih zidina Ivan Lucić je naveo da su lučka vrata, ranije zvana Gospodnja, a sada velika, prije bila na izlasku ulice koja je vodila od kopnenih vrata prema luci. Arheološkim je istraživanjima utvrđeno da su se stara gradska vrata nalazila na položaju većih sjevernih vrata današnje crkve sv. Nikole kraj vanjskog zida dvorišta.[495]

Crkva Gospe od Karmela nalazi se na istaknutom položaju, na početku trogirskog predgrađa u Pasikama. Na njenu mjestu stajala je nekoć crkva Gospe od Predgrađa, odnosno od Novog Grada, a poslije, početkom 17. st., na njenu mjestu izgrađena je nova crkva posvećena Gospi od Karmela. Trogirani je nazivaju Gospe od Karmena. Uz crkvu je bila povezana bratovština karmelićana. Kamen temeljac prvobitne, srednjovjekovne crkve položen je 10. kolovoza 1265. godine u doba biskupa Kolumbana. Prema rukopisu *Chiese in Traù,* nova crkva bila je dovršena 1618. godine. U istom rukopisu navodi se da je crkva izvorno bila tijesna pa je odlukom kneza Domenica Minija 11. rujna 1600. godine bilo dozvoljeno njeno rušenje i nova gradnja. Po jednom od prijepisa rukopisa *Chiese in Traù*, navodno je iste godine bio dovršen i njen zvonik. Prema dostupnim podacima, crkva je svoj današnji izgled dobila tek u drugoj polovini 18. stoljeća. Posjet biskupa Didaka Manole iz 1756. godine otkriva da je crkva tada bila u izrazito lošem stanju, s raspuknutim bočnim zidovima na južnoj i sjevernoj strani, što je prijetilo njezinu urušavanju. Bratimi su planirali obnovu, no inicijativu je preuzeo tadašnji župan i pomorac Franjo Kalebota. Tijekom radova, bočni zidovi su potpuno srušeni i ponovno izgrađeni. Bratimi su željeli proširiti crkvu zauzimanjem dijela javnog puta, no odlučeno je da će zidove ipak podići na postojećim temeljima. Pretpostavlja se da su radovi bili nužni zbog nekada močvarnog

[494] Kovačić, Vanja, *Zbirka Benediktanskog samostana u Trogiru*, Regionalni zavod za zaštiti spomenika kulture, Informatica museologica, Vol. 21 No. 1-2, 1990., str. 47.
[495] Kovačić, Vanja, *Porta Dominica i crkva sv. Dujma u Trogiru*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 34, No. 1, 1994., str. 51.

tla u Pasikama, koje je postupno nasipavano tijekom 13. stoljeća. Crkva je orijentirana u smjeru zapad – istok, s pročeljem na istočnoj strani, slično kao i crkvica Svih Svetih koja se nalazi u istoj ulici. Gospa od Karmela smještena je na početku niza kuća koje se protežu u izduženom bloku od istoka prema zapadu. S njezine zapadne strane naslanja se prva zgrada bratovštine karmelićana, obnovljena 1897. godine, čije prizemlje zauzima sakristija. U neposrednoj blizini nalaze se kuće obitelji Macanović, poznate pod nadimkom Raguseo, koja je u Trogiru prisutna od sredine 17. stoljeća.[496]

Crkva Gospe od Snijega smještena je u Malom trogirskom polju na lokalitetu Zvirače, području s kontinuitetom naseljavanja još od prapovijesnih vremena. Izgrađena u 14. stoljeću, crkva je oblikovana u romaničko-gotičkom stilu, dok su u 17. stoljeću dodani elementi baroka. U svojoj kronici, Pavao Andreis najprije je spominje kao beneficij, a kasnije, u 17. stoljeću, bilježi je kao sjedište bratovštine. Unutrašnjost crkve krase zidne slike, smještene nad trijumfalnim lukom i na površinama šiljastog svoda. Iznad trijumfalnog luka ističe se prikaz Raspeća, scena raspinjanja na Golgoti. Ova tema, karakteristična za gotiku, česta je zbog dramatizacije Kristove patnje i njezine humanizacije. U gotičkim prikazima Golgote često se pojavljuju dodatni križevi i brojni likovi, čime se stvara složeniji i emotivno snažniji prikaz.[497]

Tijekom istraživačkih kampanja provedenih 1996. i 2000. godine oko crkve Gospe od Zdravlja (nekada sv. Jurja) u Vinišćima, na području srednjovjekovne Driovice, obavljena su sondažna iskopavanja. Potvrđeno je da crkva pripada romaničkom stilu, jednobrodna je i ima polukružnu apsidu. Iako je tijekom baroknog razdoblja doživjela određene preinake, njezina osnovna struktura ostala je nepromijenjena. Prema sačuvanim dokumentima, crkva je dovršena 1272. godine kao dio posjeda benediktinske opatije sv. Ivana iz Trogira. Sagrađena je na mjestu rimske *villae rusticae*, čiji su ranorimski zidovi djelomično očuvani. Imanje je bilo u funkciji i tijekom kasne antike, što potvrđuju pronađeni primjerci rimskog novca i keramike. Benediktinci su uz crkvu podigli kamenu dvospratnicu. Zanimljivo je da u okolici crkve nisu pronađeni srednjovjekovni grobovi, već isključivo grobovi iz novog vijeka. U tim su grobovima otkriveni nakit, svetačke medaljice i krunice koje potječu iz razdoblja nakon Kandijskog rata. Današnje groblje uz crkvu još uvijek se aktivno koristi.[498]

[496] Babić, Ivo, *Barokna preinaka crkve Gospe od Karmela u Trogiru*, Ars Adriatica, No. 6, 2016., str. 175-176.
[497] Demori-Staničić, Zoraida, *Zidne slike 17. stoljeća u crkvi Gospe Snježne u Segetu*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 23, No. 1, 1983., str. 277.
[498] Burić, Tonči, *Gospa od zdravlja u Oriovici*, Starohrvatska prosvjeta Vol. III, No. 27, 2000., str. 15.

Biranj, lokalitet na brdu Kozjak iznad Kaštela, obiluje prapovijesnim i antičkim slojevima, ali istraživanja su posebno usmjerena na crkvu sv. Ivana Krstitelja, koja ima kontinuiranu povijest kroz razna razdoblja. Prvi pisani spomen crkve zabilježen je u notarskom zapisu trogirske općine iz 1276. godine. Uz crkvu je postojala i Bratovština sv. Ivana Krstitelja, koja se prvi put spominje u posjetu biskupa Jordana Paxa 1641. godine. Prva crkva sv. Ivana Krstitelja izgrađena je u romaničkom stilu krajem 12. ili početkom 13. stoljeća. Obnovljena je 1444. godine, pri čemu je zadržana apsida iz prvotne crkve, dok je dograđen kasnogotički dio. Tijekom 1888. godine crkva je dodatno produžena u novovjekovnom stilu. Štovanje sv. Ivana Krstitelja na trogirskom prostoru traje neprekinuto od srednjeg vijeka. Kontinuitet se očituje u redovitim hodočašćima i stalnom održavanju crkve, koja ostaje važan sakralni objekt na brdu Kozjak.[499]

Zapadni dio otočića na kojem se nalazi povijesna jezgra Trogira poznat je kao predgrađe Pasike. U dokumentima iz 13. stoljeća ovaj se prostor spominje pod nazivima *in Pascicis, in Passcicis* ili *in Passetis Tragurii*, dok se češće koristio izraz *burgus*. Ovaj izraz nalazi se i u Statutu grada Trogira, a čini se da je nekoć označavao razliku između samog prostora Pasike i naselja koje se kasnije tamo razvilo. Prema povjesničaru Ivanu Lučiću, predgrađe je počelo nositi naziv Novi grad (*Città nuova*) početkom 15. stoljeća, kada je to područje zatvoreno zidinama. Gradnja tih zidina intenzivno se odvijala krajem 14. i početkom 15. stoljeća, iako je odluka o njihovoj izgradnji donesena već 1289. godine. Sam naziv Pasike ukazuje na povijest tog prostora. Prema pučkoj etimologiji koju spominje Ivan Lučić, naziv Pasike mogao je nastati jer se na tom zapadnom rubu predgrađa odlagalo smeće, uključujući uginule pse (*psi* na slavenskom jeziku). Osim toga, naziv se često povezuje s procesom stvaranja plodnog tla nasipavanjem i isušivanjem, što odgovara opisu tog područja koje je postupno oteto moru. Takvi toponimi (Pasike, Pasika, Pasičina) česti su u Dalmaciji, a jedan predio na otoku Malom Drveniku također nosi naziv Pasike. Danas se naziv Pasike odnosi na predgrađe zapadno od glavne poprečne ulice koja vodi od crkve sv. Dominika na jugu prema crkvi Gospe od Karmena na sjeveru. Istočno od te linije prema staroj gradskoj jezgri prostire se predio nazvan Obrov, koji uključuje poljanu uz gradske zidine.[500]

Na južnoj strani Trogira, na mjestu gdje se nekada nalazio gradski zid, smješten je samostan sv. Dominika. Prema nekim izvorima, samostan je osnovao trogirski biskup Colombano 1266.

[499] Domazet, Mladenko, *Dimenzije dugoga trajanja crkve sv. Ivana na Birnju u Kaštel Lukšiću* (1276. – 2020.), Croatica Christiana periodica Vol. 45, No. 88, 2021., str. 1.
[500] Babić, Ivo, *Počeci trogirskog predgrađa u Pasikama*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 39, No. 1, 2005., str. 123-124.

godine, slijedeći nalog pape Urbana IV. Crkva samostana ima jednobrodni oblik pripovjedačkog tipa, s vidljivom drvenom konstrukcijom krova, dok je sa sjeverne strane smještena samostanska zgrada, koja okružuje dvorište s gotičkim obilježjima iz 15. stoljeća. Početkom 19. stoljeća broj dominikanaca počeo je opadati, a mnogi su samostani ostali prazni. Situacija se poboljšala kasnije, razvojem konzervatorske službe i državnim ulaganjima u obnovu. O povijesti samostana sv. Dominika u prvoj polovici 19. stoljeća postoje tek oskudni podaci, ali konzervatorski radovi u kasnijem razdoblju pridonijeli su njegovom očuvanju i valorizaciji.[501]

Godine 2014. obilježena je 950. obljetnica osnutka Benediktinskog samostana sv. Nikole u Trogiru. Proslava je bila posvećena Svetoj Ceciliji, a naglasak je stavljen na glazbene događaje. Pripreme su trajale od 28. studenoga do 6. prosinca, u danima devetnice pred blagdan Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije, koji se tradicionalno svečano slavi u crkvi i samostanu trogirskih benediktinki. Pripreme su započele 28. studenoga u crkvi sv. Lovre nastupima različitih zborova, uključujući Zbor Nadbiskupijske gimnazije u Splitu, Župni zbor Gospe od Otoka iz Solina i druge. Završni dio proslave održan je 5. prosinca u crkvi sv. Lovre, gdje su nastupile muške i ženske klape poput Tragos, Bukaleta, Čiovo, Stivanja i Štorija. Benediktinke nisu sudjelovale tijekom nastupa izvođača. Od 29. studenoga do 5. prosinca, u samostanskoj crkvi sv. Nikole, održavali su se razni programi poput predstavljanja knjiga i zbornika, uključujući knjigu o. Domagoja Runje *Žene u Isusovu grobu* i knjižicu s. M. Alojzije Dorvak *Lijepo je biti benediktinka*. Tijekom devetnice sudjelovali su zborovi iz Splita i Trogira, a program je uključivao gregorijanske napjeve, večernje molitve, mise i glazbene izvedbe. Glavna proslava održana je 6. prosinca na blagdan sv. Nikole. Svečano misno slavlje predvodio je nadbiskup dr. Marin Barišić uz sudjelovanje brojnih svećenika, a prigodni mješoviti zbor uljepšao je liturgiju svojim izvedbama.[502]

Ime Mavar je u 13. i 14. stoljeću bilo uobičajeno u Trogiru. Nekoliko Trogirana s tim imenom spominje se u to doba, a postoji i nekadašnja župna crkva sv. Mavra u starom selu koje se po njoj i prozvale Mavaršćica na otoku Čiovu u trogirskoj općini. Stanovnici izgovaraju Mavar, a ne Mavro, dakle u hrvatskom obliku po kojem je nastao naziv Mavaršćica i onako kako je

[501] Piplović, Stanko, *Dominikanski samostan u Trogiru u XIX. stoljeću*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru Vol. , No. 41, 1999., str. 213.
[502] Splitsko-makarska nadbiskupija, Pripreme na proslavu 950. obljetnice benediktinskog samostana sv. Nikole u Trogiru, članak objavljen: 28. 2. 2014., https://smn.hr/1699-pripreme-na-proslavu-950-obljetnice-benediktinskog-samostana-sv-nikole-u-trogiru (Pristupljeno: 31. 3. 2024.)

pjesnik Petar Hektorović u 15. stoljeću nazivao svog prijatelja, dubrovačkog pjesnika Mavra Vetranovića.[503]

Vrijedi spomenuti da Cvito Fisković navodi da su, zahvaljujući angažmanu Historijskog arhiva u Splitu i Trogirskog Društva za zaštitu spomenika, u knjižnici Garagnin-Fanfogna uređeni arhivski dokumenti, rukopisi i knjige. Tijekom svog istraživanja pregledao je anonimni rukopis iz druge polovice 18. stoljeća pod naslovom *Chiesa di Trau*. Napominje da je već objavio informacije o trogirskoj stolnoj crkvi iz tog rukopisa, no nije uspio utvrditi njegovog autora. Međutim, primijetio je da se sadržaj rukopisa podudara s opisima trogirskih crkvica iz djela *Storia di Trau* Pavla Andreisa..[504]

U sklopu samostana sv. Dominika u Trogiru otvorena je 25. listopada 1984. god. Zbirka umjetnina, kao stalna postava - izložba. U zbirci su izloženi predmeti liturgijske upotrebe u zlatu i srebru domaćih i stranih autora, veći broj slika poznatih i nepoznatih autora na platnu, staklu i drvu, a uključeni su i kipovi. Među brojnim umjetničkim slikama ističe se poliptih poznatog domaćeg majstora Blaža Jurjeva Trogiranina. Slike i ostali umjetnički predmeti potječu iz 15. stoljeća. Sačuvani u trogirskim crkvama i samostanima, dostupni su zainteresiranoj javnosti. Akcija je pokrenuta isključivo od strane trogirskih dominikanaca jer su oni o svom trošku uredili prostor i osigurali sredstva za troškove postave zbirke. Na otvaranju izložbe govorili su Cvito Fisković i Ivo Babić. Cvito Fisković je govorio o izloženim umjetničkim predmetima, a Ivo Babić o povijesti dominikanskog samostana u Trogiru i posebno o povijesti zapadnog dijela Trogira (Pasike). Sačuvani dokumenti pokazuju da samostan potječe iz 13. stoljeća. Svečanom otvaranju zbirke, prisustvovali su predstavnici kulturnog života Trogira i Splita. Zbirku je postavio Davor Domančić, direktor Zavoda za zaštitu spomenika kulture Split sa svojim suradnicima.[505]

Povjesničar Ivan Lucić zapisao je da su u ranom srednjem vijeku postojali vodeni tokovi na istočnoj strani Pantana (Blata), uz Divulje, a koristili su ih Hrvati s područja Velikog polja, posebno oni iz Bijaća. U 17. stoljeću Lucić opisuje dugačak i širok zid smješten istočno od tadašnjih mlinova te ostatke kuća mlinova na početku Divulja, gdje se pretpostavlja da je nekoć postojalo jezerce. Publicist Roko Slade Šilović početkom 20. stoljeća također spominje

[503] Fisković, Cvito, *Trogirski majstor Mavar*, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, No. 12, 1970., str. 70.
[504] Fisković, Cvito, *Dvije preromaničke crkve u Trogiru*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 14, No. 1, 1962., str. 41.
[505] Miliša, Josip, *Novootvorena Zbirka umjetnina u okviru samostana Sv. Dominika u Trogiru*, Informatica museologica Vol. 15, No. 4, 1984., str. 26.

ruševine i kanal dug 500 metara kroz koji se voda slijevala u more kod predjela zvanog Mućine. Pantan je imao i religijsku dimenziju, budući da se na otočiću unutar močvarnog područja nalazila crkvica posvećena sv. Klementu. Kult ovog sveca, čije je tijelo navodno bilo privremeno sahranjeno na morskom dnu u svetištu nalik mramornom hramu, odgovarao je specifičnom ambijentu Pantana. Današnja građevina poznata kao Mlinice dovršena je krajem 16. stoljeća. Brojni natpisi i grbovi, uključujući dva reljefa krilatog lava sv. Marka, svjedoče o važnosti ovog zdanja tijekom mletačke vladavine. Mlinica je bila ključna točka za preradu žita, a brodovi su ga dovozili s otoka, čak i s udaljene Korčule.[506]

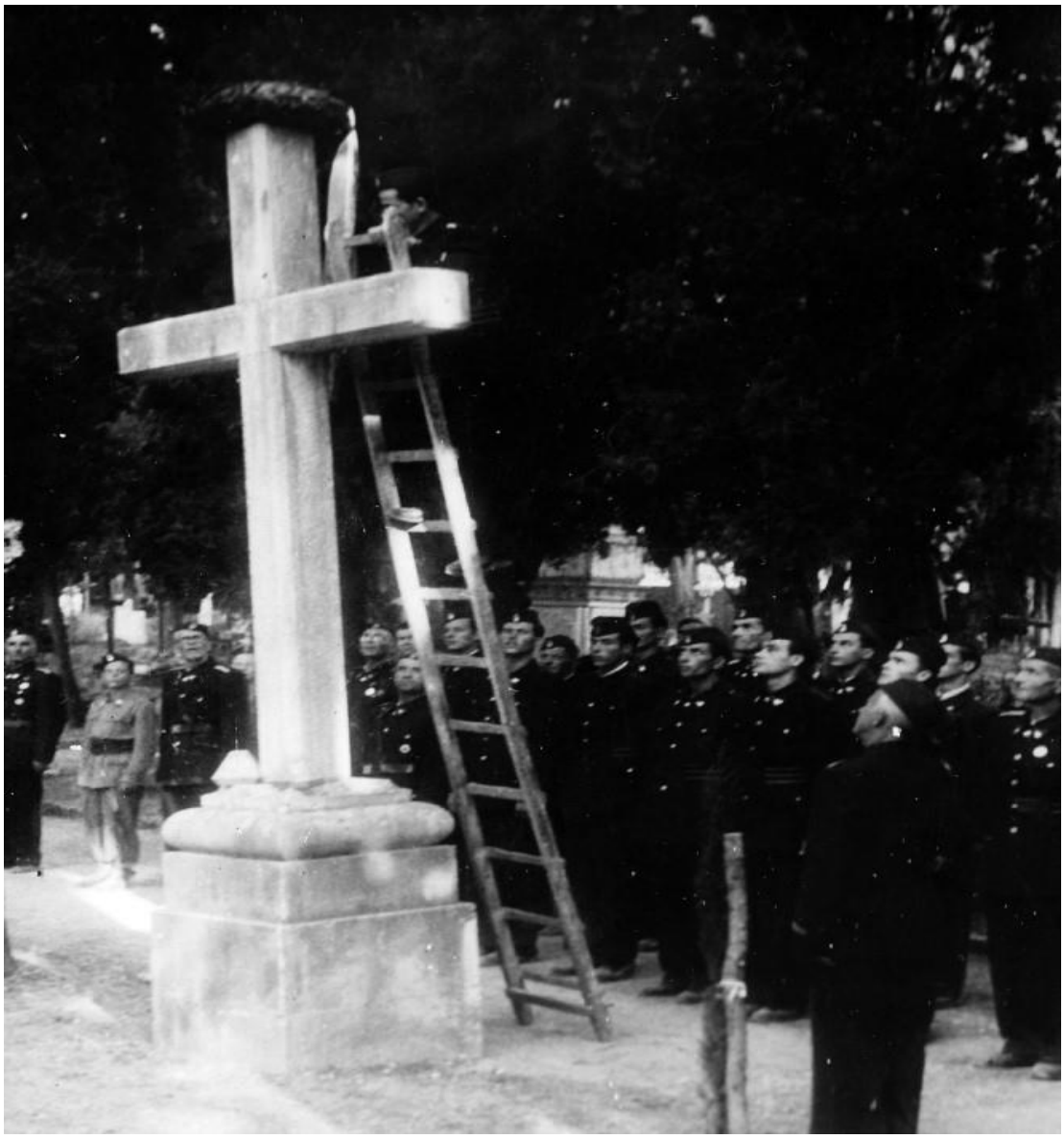
Crkva sv. Andrije nalazi se na vrhu brijega Balan na Čiovu. Južnu stranu brijega obilježavaju litice nad morem, dok se sa sjeverne strane vidi polje okruženo brdima. Povjesničar Ivan Lucić već je u 17. stoljeću zabilježio ostatke zidova na ovom području, koje je identificirao kao dio fortifikacijskog sustava iz 14. stoljeća, iz vremena ratova između Ugarske i Genove protiv Venecije. Također, spominje veliki suhozid i krupno kamenje ispod brijega Balan, moguće ostatke starije gradine ili kasnije bizantske utvrde. Pretpostavlja se da bi i crkva sv. Andrije mogla biti smještena na kultnom mjestu koje datira još iz ranokršćanskog razdoblja. Sveti Andrija, zaštitnik mornara i ribara, prema legendi je uskrsnuo četrdeset ribara koji su se utopili u moru. O crkvi su neko vrijeme brigu vodili ribari okupljeni u bratovštinu. S crkvom sv. Andrije povezuju se brojne pučke predaje i običaji. Stariji Trogirani pamte vjerovanje da se bolesnici trebaju valjati po grobnoj ploči ispred crkve kako bi ozdravili, slično kao u selu Marini, gdje su oboljeli od kostobolje to činili u crkvi sv. Jakova, zazivajući ozdravljenje riječima: *„Sveta Kate, prostri kosti.“* Djeca su se umivala vodom iz cisterne uz crkvu sv. Andrije, vjerujući u njezina ljekovita svojstva. Siromašne stanovnike Zagore, koji su služili trogirskim težacima, šaljivo su upućivali da na blagdan sv. Andrije čekaju ispred crkve kako bi im svetac podijelio kabanice. S vremenom su crkvu preuzeli pustinjaci, koji su imali svoja prebivališta na više mjesta na Čiovu, uključujući crkve sv. Mavra opata i Gospe pokraj Mora, te pećinu pod današnjim samostanom sv. Ante na Dridu. Kasnije je u crkvi bio smješten mali ženski benediktinski samostan, nastavljajući tradiciju ranijih predbenediktinskih zajednica. Postoji mogućnost da je ovaj samostan bio podređen većem ženskom benediktinskom samostanu sv. Nikole (sv. Dujma) u Trogiru. Nakon prestanka redovničkog života, brigu o crkvi ponovno preuzima bratovština ribara, čuvajući njezinu kulturnu i vjersku baštinu.[507]

[506] Babić, Ivo, *Antičko (grčko) svetište u Pantanu/Blatu kod Trogira?,* Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku Vol. 110, No. 2, 2017., str. 466., 469., 470.
[507] Babić, Ivo*, Crkva sv. Andrije na Čiovu,* Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 35, No. 1, 1995., str. 204., 207-208.

12.6.Groblje

Prvo gradsko groblje, od 1814. do 1831. godine, nalazilo se kod crkve Gospe od Anđela. Za pokope su još služile crkva Svetog Lazara na Čiovu i Svetog Antuna na Dridu. Novo mjesno groblje, Gospe od Zdravlja, u polju Žuljan, nazvano po staroj crkvici Svetog Julijana, otvoreno je 1831. godine.[508]

Slika 38.

Vatrogasci polažu vijence na središnjem križu gradskog groblja, 16. 8. 1953., izvor fotografije: Muzej grada Trogira, Trogir Time Travel

[508] Čipčić, Marijan, *Trogir između svjetskih ratova (1918. – 1941.),* Muzej grada Splita, Split, 2021., str. 291-293.

Groblje u selu Blizna Gornja, smješteno u trogirskom zaleđu na granici između Trogira i Šibenika, predstavlja značajan arheološki lokalitet. Nalazi se u kraškom polju bogatom izvorima vode, a na njegovom prostoru smještene su dvije crkve – novija Gospina crkva iz 18. stoljeća, posvećena Rođenju Marijinu, i starija ranosrednjovjekovna crkvica. Prema zapisu trogirskog povjesničara Pavla Andreisa, starija crkva, također posvećena sv. Mariji, bila je građena u *"grčkom načinu"*. Kasnije su je srušili Turci, što je dovelo do njezina potpunog propadanja. Povijest Blizne obilježena je teritorijalnim sukobima između Šibenika i Trogira, a posebno u 14. stoljeću, kada su Šubići igrali ključnu ulogu u šibenskim nastojanjima za preuzimanje ovog područja. Nakon poraza 1322. godine, Mladen II. Šubić povukao se upravo u Bliznu. Kasnije je upravljanje selom prešlo u ruke splitske plemićke obitelji Papalić, a u 17. stoljeću postalo je vlasništvo trogirske obitelji Quarco.

Andreis bilježi da je krajem 17. stoljeća selo bilo napušteno, a crkva sv. Marije u ruševnom stanju, posljedica turskih pohara. Međutim, novo stanovništvo doselili su franjevci iz Rame između 1687. i 1723. godine, čime je započela nova faza života ovog povijesnog lokaliteta.[509]

Lujana Paraman, arheologinja u Muzeju grada Trogira, 2022. godine predstavila je povijesne aspekte gradskog groblja antičkog Trogira:

„*U mom predavanju pod nazivom Skriveni gradovi mrtvih - gradsko groblje antičkog Trogira i ostala groblja u trogirskom Malom polju predstavila sam prostorni i vremenski razvoj tragurijskog gradskog groblja. Također sam prikazala prostorni raspored ostalih groblja povezanih s gospodarsko-rezidencijalnim kompleksima u trogirskom polju. Naglasila sam koliko je važno približiti arheologiju javnosti, a jedan od najsvjetlijih primjera za to je nalaz skulpture glave Jupitera Amona. Taj iznimno rijedak i povijesno važan artefakt oduševljava i otvara vrata razumijevanju bogatstva antičkog naslijeđa. Dotakla sam se i zanimljivih aspekata nekropola, poput ograđivanja grobnih parcela, što ukazuje na organizaciju i rituale pokapanja. Otvorili smo pitanja o visokoj stopi sahranjenih djece i njihovom lošem zdravstvenom stanju. Ti nalazi pružaju vrijedne uvide u životne uvjete i medicinske izazove u antičkom razdoblju. Arheološka istraživanja nisu samo povijest – ona su most prema razumijevanju naših korijena i vrijednosti koje baštinimo*."[510]

[509] Bužančić, Radoslav, *Crkve sv. Vida na Klisu i sv. Marije u Blizni Gornjoj*, Prilog proučavanju vladarske predromaničke arhitekture IX. stoljeća, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 42, No. 1, 2011., str. 47., 57.
[510] Kazivačica: Paraman, Lujana, arheologinja Muzeja grada Trogira, rođena 1984. u Trogiru

13. Legende

Legenda je vrsta priče koja ima vjerski karakter. U njezin se sadržaj vjeruje. U legendama su sudionici Isus Krist, sveci, svetice, crkveni dostojanstvenici, mučenice i mučenici. Legenda se dugo poimala kao pripovijest iz života svetaca, te o Božjim i svetačkim čudesima.[511]

13.1. Legende i njihova uloga u identitetskom okviru

Legende unose red i harmoniju u život. Božja i svetačka čuda ispravljaju nepravde, nagrađujući dobro, a kažnjavajući zlo. Hrvati najviše pripovijedaju spomenute legende o propasti Gavanovih dvora i o Isusu Kristu i sv. Petru kad su hodali po zemlji. Mnogo je proznih i versificiranih legenda o sv. Juri, čudotvornim grobovima mučenika i mučenica, čudotvornim svetim slikama, kipovima, križevima, mučenika i mučenica, čudotvornim svetim slikama, kipovima, križevima, crkvama. Legende su zapravo bliske predaji i nekada su teško odvojive od njih, ali je ipak element čuda njihov *genus specificum* što ih donekle izdvaja.[512] Trogirska legenda „Dobrica od Aranđela“ sadrži spomenuti element čuda. Riječ o dijelu u kojem se spominje oluja, nevrijeme s četiri pijavice u trogirskom zaljevu. Članovi posade broda koji se našao u tom zaljevu, tijekom oluje, su smrtno stradali, no jedna članica posade, djevojka Dobrica, ipak, na iznenađenje mnogih, preživi i vrati se svom zaručniku.

13.2. Sadržaj legende Dobrica od Aranđela

Postoje sretne i nesretne ljubavi iz trogirskih legendi. Ljubavnu priča pod naslovom "Dobrica od Aranđela" zapisao je Ante Ivačić. Legenda započinje predstavljanjem životne priče djevojke Dobrice koja je stanovala u centru grada Trogira:

"Dobrica je bila djevojka koja je sa svojom služavkom Marom stanovala u kući odmah pored sv. Mihovila. Njenog je oca kapetana progutalo more jedne olujne noći dok je plovio iz Marseillea u Barceolonu. Nedugo zatim, Dobrici je preminula i majka. Živjele su Dobrica i Mara u obilju, ali i u obilju tuge... sve dok se nije pojavio Zlatimir, sin poznatog trogirskog pomorca, kapetana Gordana. Zlatimir je rano izgubio majku pa je s ocem proputovao cijelo

[511] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2008., str. 448.
[512] Isto.

Sredozemlje te postao neustrašiv i vješt mornar. Kada se kapetan Gordan razbolio, bez brige je prepustio sinu brod kao i druge dužnosti.“[513]

[513] *„Jedno ću te ipak zamoliti da nikad ne smetneš s uma", rekao je otac Zlatimiru, slušaj pažljivo: imao sam prijatelja, kapetana Ivana, Bog mu dao duši pokoj, ... žena mu je umrla i ostavila iza sebe siroče Dobricu. Lijepa je i dobra i koliko god bi moje srce željelo da je uzmeš za ženu, nisam od onih koji će prisiljavati svoje dijete na to. Ali, moraš mi obećati da ćeš je, dok se ne uda, čuvati i štititi. Obećao sam to njenom ocu, koji je meni obećao isto za tebe. Ja sam sve stariji i nemoćniji, ne mogu se više brinuti o njoj, to sada prepuštam tebi. Ta dužnost neka ti bude sveta. Ovo ti stavljam na dušu jer sam čuo da se oko Dobrice mota mladi pokvarenjak Marko, sin gradskog konta Lucija. Zlatimir je slušao oca, slušao ga i blijedio i crvenjeo istovremeno. Zapazio je već lijepu Dobricu koja mu je nekad u prolazu znala darovati cvijet, a čuo je i za Markova nastojanja te je, potaknut očevim riječima, sav sretan rekao Gordanu: "Dragi oče, zaklinjem ti se svojom mrtvom majkom da ću paziti na sreću naše Dobrice. Da mi ti, oče, nisi preporučio, ja bih i sam to učinio - jer i moja je želja da Dobricu primimo u našu obitelj!". Nakon nekoliko dana Gordan je isprosio ruku dobre Dobrice za svoga sina. Sreći i veselju nije bilo kraja! Šetao je tada Marko pokraj Dobricine kuće, i kada je vidio zaručnike sretne i zaljubljene, ispunio se ljubomorom i osvetničkim porivom. Istog trena odlučio je već istu večer oteti Dobiricu i zatočiti je u obiteljski ljetnikovac na Jelinku! Odmah je sa svojim vjernim slugama, iskusnim otmičarima poput njega samog, podijelio svoj osvetnički plan. "Gomilaju se oblaci sa zapadne strane, moglo bi nevrijeme", rekao je jedan od slugu. "Leut je jaka lađa, izdržat će i najjači vjetar, a nas osmorica snažni smo mornari. Neće biti problema", zaključili su. S obzirom na Markovu otmičarsku prošlost i na to da ga je krajičkom oka vidio pored Dobricine kuće na dan zaruka, Zlatimir je predosjećao što Marko planira... Najradije bi bio doveo Dobricu pod svoj krov, no strogi gradski propisi to ne dopuštaju, pa je odlučio s prijateljima stražariti u Dobricinom dvoru. Marko je s posebnim zadovoljstvom promatrao kako se sa zapada kupe crni, zlosutni oblaci... oluja mu je trebala biti saveznica u pothvatu. Noć se približavala, kao i tutnjava gromova i bljeskovi munja, što je Marko pratio s posebnim užitkom - pjevušeći ispod glasa. Zlatimira i prijatelje nevera je zatekla dok su stražarili pred Dobricinom kućom. Kada je počela jaka kiša sklonili su se ispod nadstrešnice crkve sv. Mihovila, kad odjednom, nahrupili su naoružani ljudi i u tren oka, udaren u glavu nekim teškim predmetom, Zlatimir se onesviješten stropoštao na tlo. Spustilo se nebo na zemlju - tuča, gromovi, munje u sred ljeta - večer prije Gospe od Karmela! U svim kućama se molilo i palila se posvećena maslina. Molile su i Dobrica i Mara u svojoj kući... od silne grmljavine i hukanja vjetra, nisu ni primjetile da im netko provaljuje! Iznenada, zlotvori banu u kuću i otmu Dobricu koja se od straha onesvijestila. Izudarani tučom i vjetrom, ponijeli su otmičari na leut svoj dragocijen plijen. Usprkos oluji otisnuli su se od kraja i snažno zaveslali prema Čumbrijanu, ususret vihoru. Zlatimir je uto polako dolazio k svijesti... K svijesti je došla i Dobrica, i shvativši gdje je i što se događa, ponovno izgubila svijest. Odjednom, oko leuta more se smirilo, a mornari su, odahnuvši, kao preporođeni nastavili veslati ugledavši u bljesku Aranđel, a prema zapadu i Jelinak... No, njihovo je veselje bilo kratkotrajno jer su u sljedećem bljesku vidjeli i kako im se približavaju četiri pijavice!*
"Molite se Bogu, mornari, jer slutim kako nam je došao posljednji čas! Možda je ovo kazna za našu opačinu! Nitko nas ne može spasiti, samo Bog!", rekao je jedan od mornara, Markov prijatelj Luka. Izbezumljeni mornari popadali su na koljena, kajući se i moleći se... no bilo je prekasno - kao neka nadnaravna neman jedna je pijavica zahvatila leut, zavrtjela ga, uzdigla ga visoko, prevrnula i potom ga opet uzvitlala zrakom i bacila na hridine Aranđela. Zlatimir je ustao, oslobodio zatočene prijatelje, i pohitao prema obali. Naravno, bilo je prekasno - mogli su samo u daljini promatrati pakao na moru. "Jadna moja Dobrice! Progutalo te more zajedno s onim crnim vragovima! Gospe od Karmena koja si sutra, učini čudo! Spasi moga anđela!", vapio je Zlatimir. Pijavice su se približile gradu... Začula se huka, lomljava, kao da prolazi tisuće kola... Pijavice, srećom, nisu zahvatile grad nego su preko Solina noseći sa sobom morsku vodu, drvlje i kamenje, projurile užasnom bukom prema brežuljcima na sjeveru grada čupajući masline, smokve i bajame kao vlati suhe trave! Nakon razornog prelaska preko Trogirskog polja, oluja se smirila. Zlatimir je očajan i iznemogao došao kući gdje ga je sa strepnjom čekao otac. "Dobrica je izgubljena?", pitao je u užasu kada je vidio kako mu sin izgleda. "Oče, ne pitaj!", odgovori mu Zlatimir. "Ali pravde još ima! Dokazat ću to kontu Luciju!", muklo kaže Gordan. "A ja njegovom sinu", doda Zlatimir. Marko je iz svoje sobice na gornjem katu općinskog doma, sa sigurnog, svjedočio nezapamćenoj oluji. Napuštalo ga je unutarnje zadovoljstvo, jer mu je bilo sve jasnije da leut neće stići do Jelinka... Sutra će biti uzbune - saznat će se za otmicu, za Zlatimira i njegove prijatelje, za sve... A u Markovoj duši, umjesto kajanja, bjesnila je oluja žešća od one vani - najradije bi noćas zabio bodež u grudi kojem neprijatelju! Možda bi krvlju smirio pakao u svojoj duši! Toma, čuvar crkve sv. Mihovila Arhanđela na otoku koji se po crkvi i nazvao Aranđel, nakon neprospavane olujne noći krenuo je u vinograd. Sve je bilo uništeno, čak su i borovi bili iščupani iz zemlje! Dobri se Toma gotovo rasplakao - koliko je samo brige i ljubavi unio u njegovanje svojeg vinograda! Poznavao je svaku lozu, svako stablo, pa nekima je i nadimak nadjenuo od miline! Suznih očiju silazio je Toma prema zakloništu između dviju visokih hridi na istočnoj strani otočića da vidi kako mu je barka, kad najednom ugleda smrskanu lađu! Blizu lađe ležala je u pržini mlada djevojka, blještava od najbjeljeg mramora... Pojuri Toma prema njoj i vidje

13.2.1. Fikcija i fakcija u legendi Dobrica od Aranđela

Pretpostavlja se da pakao na moru i četiri pijavice iz trogirske legende Dobrica od Aranđela, čije je vrijeme radnje smješteno na dan i dan uoči Gospe od Karmela, razlog zašto je u Trogiru, tradicionalno, na ovaj blagdan zabranjeno kupanje u moru. Svake se godine na blagdan Gospe od Karmela održava procesija trogirskim ulicama. Priložene fotografije prikazuju kako je procesija izgledala 90-ih godina 20. stoljeća.[514]

Slika 39.

da je djevojka živa, podigne je i odnese je u svoju kolibu. Octom joj je protrljao sljepoočnice, tako da je djevojka otvorila svoje plave, mile oči. Toma sav sretan odjuri vidjeti je li možda i drugi utopljenik živ. I bio je... otvorio je oči i stao začuđeno gledati Tomu: "Gdje sam ja ovo, dobri čovječe? Gdje su mornari, gdje je Dobrica? Ja sam Luka, nesretni sluga još nesretnijeg gospodara Marka, sina gradskog konta. Toma odgovara: "A ti si onaj zločinac o kojeme se toliko govori." "Jesam, čovječe, ali ti se kunem Višnjim Bogom da će od ovog dana Luka biti najbolji čovjek na svijetu!". Toma ga podigne preko ramena i odvede u kolibu gdje je iscrpljena Dobrica spavala. Kad ju je Luka ugledao samo je bolno zavapio: "Oprosti mi, svetice, ja sam te ucvilio, ali ti obećajem da ću za tvoje dobro dati život!". Kada se djevojka probudila i ugledavši Luku opet pala u nesvijest Toma je shvatio da je Dobrica sigurno bila žrtva nekog strašnog zločina! Pomogao joj je vratiti svijest te ga ona napokon upita: "Gdje sam ja? Sanjam li? Jesam li živa?". "Ti si na sigurnom, na otočiću Aranđelu. Ne boj se ništa, odvrati joj dobri Toma i ode ispitati Luku što se to točno sinoć događalo. Već ranim jutrom Trogirom se proširila vijest o najnovijem Markovom zlodjelu, otmici lijepe Dobrice. Zlatimir je bio uvjeren da je Dobrica mrtva, ribari su već pronašli četiri mrtva tijela moranara s leuta na žalu blizu crkve od Konacvina... Krenula je Zlatimirova lađa u potragu za tijelom njegove zaručnice. Istodobno, trogirski je puk, na svetački dan, bio razdražen, oluja je napravila veliku štetu, gradu je prijetila glad... U zraku su se osjećalo nezadovoljstvo, nemiri su bili pitanje trenutka... Konte Lucije osjetio je da se nešto gadno sprema - i tako je i bilo. Zlatimir je uspio nagovoriti puk na brzo djelovanje za oslobođenje.

Sunce je bio visoko kad su zvona svih trogirskih crkvi počela brecati na uzbunu. Silna gomila naroda preplavila je glavni gradski trg. Nastala je vika, metež, zapomaganje. Marko, vidjeviši da mu i vlastiti vojnici otkazuju poslušnost, krene bodežom na Zlatimira koji ga gvozdenim klatnom udari toliko jako u prsa da se ovaj samo stropoštao na tlo. Takvoga su ga stavili na stup srama, dok je njegov otac - konte Lucije, bježao iz grada svojom galijom. Sunčeve zrake probudile su Dobricu. "Bila bih najsretnija kad bih mogla što prije ugledati Zlatimira i moju Maru. Molim te, dobri čovječe, nekako im javi da sam na Aranđelu, Zlatimir će sigurno doći po mene. Ako imaš barku, kreni odmah!". Spustio se Toma do svoje barke i zaveslao prema Trogiru. Zadubljen u vlastite misli nije ni primjetio veliku lađu koja plovi pokraj njega. Digne glavu i čuje da ga s nje zovu. Sa zadovoljstvom je dozao da je to Zlatimirova lađa. Zapovjednik broda pitao je Tomu zna li nešto o srašnoj nesreći koja se noćas dogodila. Ispričao je zapovjedniku sve što je znao. Neopisivo veselje nastalo je na galiji kada je Toma ispričao da je Dobrica živa. Za tren oka Dobrica je bila na putu prema Trogiru. Zlatimirova lađa približavala se gradu sa zapadne strane upravo u času kada je mletačka galija s konteom Lucijem odmicala prema istoku. Silan narod predvođen Zlarimirom nagrnuo je na obalu kako bi dočekali lađu iskićenu zastavama kao znak radosti zbog spašene Dobrice. I prije nego je lađa pristala uz obalu, Zlatimir ugleda Dobricu na pramcu! Urnebesni pozdrav čitava naroda pozdravi spašenu djevojku. Neki su potrčali u crkve, i uskoro, i zvona su pozdravljala ne samo spašenu nevjestu nego i oslobođenje od tuđinskog jarma. Gordan je, usprkos bolesti, voljom naroda morao postati gradski načelnik. Uskoro su se vjenčali Dobrica i Zlatimir, uz učestvovanje cijelog grada, a narod je prozvao mladu nevjestu Dobricom od Aranđela", Ivančić, Ante, *Trogirske legende*, Matica hrvatska, Trogir, 1999.

[514] Trogir Time Travel, Za Gospon od Karmena, objavljeno: 16. 7. 2019., http://trogirtimetravel.blogspot.com/2019/07/za-gospon-od-karmena.html (Pristupljeno: 6. 1. 2020.)

Procesija, blagdan Gospe od Karmela u Trogiru, izvor: Muzej Grada Trogira, foto: J.Brešan (SD), 1994.

Slika 40.

Procesija, blagdan Gospe od Karmela, izvor: Muzej Grada Trogira, foto: J. Brešan (SD), 1996.

Slika 41.

Proslava Gospe od Karmela, izvor: Muzej Grada Trogira, foto: J.Brešan (SD), 1995.

No, crkva Gospe od Karmela nije jedina koja se spominje u legendi. Spominje se i crkva Gospe od Konacvina i doista, crkva i danas postoji u susjednom mjestu, u Segetu Donjem. Crkva Rođenja Marijina, poznatija kao Gospa od Konacvina, potječe iz 16. stoljeća, kada se spominje proširenje crkve, na mjestu, na kojem se nalazila ranija crkva. Ta je crkva bila župna crkva Segeta, sve do izgradnje sadašnje župne crkve u Segetu 1758. godine. U crkvi se nalaze tri drvena oltara koja su tijekom konzervatorskih radova obnovljena i zaštićena. Na glavnom oltaru nedostaje oltarna pala, koja je ukradena 70-ih godina prošlog stoljeća i nikad nije pronađena. Na njeno mjesto postavljena je i blagoslovljena nova slika, koju je izradila segetska slikarica Snježana Mayer. Na slici su prikazani sv. Joakim i sv. Ana s djetetom Marijom.[515]

Od ostalih lokaliteta spominje se trogirsko polje. Autor Ivo Babić u *Trogir - grad i spomenici* navodi da je najviše arheoloških nalaza bilo upravo u trogirskom polju:

„*Naravno, najviše je nalaza zabilježeno u blizini grada, u Malom polju. Mreža centurijacije odredila je raspored zgrada uz putove, osobito na uglovima centurija. Poneke od vila vjerojatno su bile luksuzne, što pokazuju ostaci mozaika, komadi stupova (ostaci trijemova)…) Pokraj crkvice Gospe od Zvirača (Gospe od Sniga) otkriveni su tragovi podnoga grijanja; ondje su nađeni natpisi, grobovi i sarkofag isklesan od prokoneškog mramora. Uz poneke od tih vila nalazila su se dakle i njihova groblja; u sarkofazima bili su, po svoj prilici, pokopani posjednici, vlasnici gospodarstva. U sklopu tih gospodarskih zdanja živjeli su i obrađivači zemljišnog posjeda, familia rustica, od kojih su mnogi bili robovi. Na antičke ruševine upućuju gomile iskrčenog kamenja i ulomaka crijepa. Nerijetko nad antičkim ruševinama raste grmlje lovora*.“[516]

Legenda započinje detaljima o mjestu stanovanja djevojke Dobrice. Istaknuta je blizina crkve sv. Mihovila. Crkva je smještena na zapadnom dijelu Pasika u Trogiru. Danas je postojan zvonik nekadašnje crkve i samostana sv. Mihovila u Trogiru koji je preživio bombardiranje 1944. godine. Inače, benediktinski samostan sv. Mihovila u zapadnom dijelu Trogira zvanom Pasike, u kojemu je nekoć živjelo pučko stanovništvo, čija je gradnja dovršena 1612. godine, osnovan je 1595. godine trudom bratovštine sv. Mihovila Arhanđela. Zato je i bio namijenjen gradskim pučankama. Autorica Fani Celio Cega navodi da su u novom vijeku, prihodi plemićkih koludrica u samostanima bili, s obzirom na njihov status i podrijetlo, prilično

[515] Informativno katolička agencija, *Blagoslov obnovljene crkve Rođenja Marijina – Gospe od Konacvina u Segetu Donjem,* članak objavljen: 9. 9. 2021., https://ika.hkm.hr/novosti/blagoslov-obnovljene-crkve-rodenja-marijina-gospe-od-konacvina-u-segetu-donjem/ (Pristupljeno: 23. 9. 2022.)
[516] Babić, Ivo, *Trogir. Grad i spomenici*, Književni krug Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 2016., str. 132.

skromni, a samostan Sv. Mihovila, namijenjen pučankama, premda nikada nije bio bogat, smatrao se dobro situiranim (imao je oko 12 koludrica sredinom 18. stoljeća), što potvrđuje i mletački katastar.[517]

U legendi nije izostavljen ni zapadni rt Čiova koji se približava kopnu poluotoka Jelinka, gdje se otvaraju morska vrata za pristup u akvatorij oko Trogira. Tu lokaciju spominje Autor Ivo Babić u "Crkva sv. Andrije na Čiovu", a spomenuta je i u legendi, u dijelu opisa otmice lijepe Dobrice.

[517] Celio Cega, Fani, *Posjedi benediktinskog samostana sv. Mihovila na trogirskom području prema starom austrijskom katastru*, Povijesni prilozi, 48 (2015), str. 91-128.

14. Svadbeni običaji i gastronomija

Svadbe su bile prilika za veselje i pokazivanje imovinskog statusa obitelji. Prilikom odabira bračnog druga, vodilo se računa da mladić i djevojka budu jednakog imovinskog stanja. Djevojku jedinicu, koja bi naslijedila očevo imanje, nazivali su *dotaricom,* a obično bi se udavala za mladića iz obitelji s više braće, jer bi se dijeljenjem imanja među braćom zemljište jako umanjilo. Mladići su pri izboru nevjeste često promatrali njezinu majku kako bi procijenili je li vrijedna i sposobna, što se smatralo pokazateljem kakva će biti buduća supruga. Mladići i djevojke upoznavali su se na raznim mjestima – ispred crkve, na dernecima, sijelima, pa čak i kod čuvanja ovaca, gdje su momci dolazili procijeniti djevojke. U vinogradima se druženje s djevojkom zvalo *bisniti*, što je značilo ozbiljnije zbližavanje. Mladost se redovito okupljala na sijelima, koja su se održavala srijedom, subotom i nedjeljom, uz prisutnost roditelja. Na tim su okupljanjima igrali društvene igre poput prstenka, tovara ili piljaka. Kada bi se mladić i djevojka dogovorili za brak, odnosno kada bi djevojka bila isprošena, njezin budući suprug postao bi jedini koji je mogao dolaziti na sijelo.[518]

14.1. Obredi u svadbama trogirskog kraja

U prošnju djevojke su išli mladićevi roditelji ili netko od bliže rodbine. Čin prošnje se obavljao istovremeno sa zarukama, a i ugovorom. Ujutro dođu momkovi roditelji i brat, a popodne đuvegija, budući ženik. Dok djevojka ne pristane na zaruke, ništa ne uzimaju iz djevojčine kuće. Tek nakon pristanka, na stol se iznosi piće i jelo te se prosci časte. Nakon toga, obitelji se dogovore kada će doći na zaruke. Na zaruke dolazi momkovi roditelji i to prije podne, a navečer dolazi mladoženja. Navečer se na tanjur stave prsten ili dva, i to prsten golica, bez kamenja i vijamenat s dva oka od poludragog kamena. Nevjesta uzme prstenje, poljubi budućreg svekra i svekrvu te ih dariva torlacima i šudarom. Zaručnica prsten nosi na desnoj ruci. Djevojka i mladić su bili zaručeni pola godine i tada sre pripremala dota. Zaručnici odlaze župniku da bi ih on najavio s oltara. Tri nedjelje prije vjenčanja, za vrijeme svete mise, svećenik napovijeda buduće mladence. Svadbe bi bile u jesen i proljeće. Svatovsku povorku čine kum ili dva kuma, barjaktar ili prvinac, enga te stari svat. Djever je mladoženjin brat, a ukoliko mladoženja nema brata onda za djevera uzima stričevića. Barjaktar-prvinac je obično mladoženjin zet, dok je enga mladoženjina sestra ili rodica. Za starog svata odabire se starija osoba iz obitelji. Po robu ili po

[518] Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str 252-253.

škrinju išlo se dan prije svadbe ili na sam dan vjenčanja, i to buduća zaova s mužem, kum, a i mladoženja. Običaj je bio da na škrinje sjedne mladenkina sestra i dok joj kum ne plati, ona ih ne da. Kad su škrinje plaćene, ona daruje kuma bičvama, peškirom, ali i konja daruje, ukoliko su došli karom, zaprežnim klima. Česta priča koja govori o tome kako se mladencima onemogućava skladan život opisuje čin ureknuća, pri kojem osoba s lošim namjerama baca u bunar bravu s ključem. Sve dok netko ne pronađe bravu i ne otključa je, među supružnicima ne može vladati bliskost i sloga. Svatovi kreću iz mladoženjine kuće na konjima i kolima, uz pucnje iz kubura i pušaka kako bi cijelo selo znalo za svadbu. Sa sobom nose hranu i piće, uključujući obavezno sirovo janje na ražnju. Dio hrane se, prema običaju, kasnije vraća natrag u mladoženjinu kuću. Nakon crkvenog vjenčanja, gdje su župnika darivali torbom punom darova (*kombićevama*), svatovi odlaze u nevjestinu kuću na svečani ručak. Tamo piruju do večeri, kada kreću na *doženje,* no pritom paze da ne idu istim putem kako ne bi nagazili na neko zlo. Po dolasku u mladoženjinu kuću, nevjestu dočekuju njegovi rođaci i susjedi. Iz košare, koju su joj donijele prijateljice, ona baca bajame, smokve i naranče okupljenima. Prije nego što kroči u novi dom, prema običaju, baca preko kuće jabuku u kojoj su novčići. U znak blagoslova i plodnosti, u naručje joj stavljaju muško dijete koje ona poljubi. Zatim daruje svekra, svekrvu i ostale ukućane bajamima, čarapama i drugim poklonima. Na kraju, svekar zapleše s nevjestom kako bi provjerio je li vješta u plesu ili možda šepava. Svekrva dočekuje nevjestu na kućnom pragu koji je prekriven lancunom ili plahom, na kojem se nalazi pogača. Nevjesta ljubi pogaču i predaje je svekrvi te traži oprost od Boga, svekrve, svekra i ostalih prisutnih. Svekrva je zatim uvodi u *vatrenicu*, odnosno kuhinju s otvorenim ognjištem, i tri puta je provodi *naoposun*, odnosno u smjeru kazaljke na satu, oko komina koji simbolizira obitelj i obiteljski život. Svadbeni ručak je obilan, s raznim mesnim jelima, a od slatkiša se jedino pripremaju uštipci. I na svatove i na babine se nose darovi. Jela za to pripremaju iskusne seoske kuharice i kuhari, čije se usluge plaćaju na način da prije nego se svatovi raziđu, kuhar donese vodu i sapun te polijeva svatove da operu ruke. To čini i kod mladenke i kod mladoženje. Dosta je običaja da se sklapanje braka obavljalo umicanjem ili otmicom. Prema iskazima kazivača, pamte se slučajevi nasilne otmice, kada mladić otme djevojku bez njezina pristanka, kao i obračuni izazvani tim činom. U slučajevima kada bi mladić umaknuo djevojku, njezina obitelj, posebno brat, nastojala bi je vratiti, ponekad i silom, pa su otmičari bili izloženi prijetnjama, pa čak i pucnjavi. Često je motiv za otmicu bio mladićevo siromaštvo naspram djevojčine imućne obitelji, čime je mladić nastojao poboljšati svoj društveni i materijalni položaj. Nakon otmice, mladić bi djevojku odveo u svoju kuću, gdje bi ih dočekali njegovi roditelji i rodbina. Djevojka bi tu ostala tjedan dana, a za to vrijeme ili tijekom svadbene ceremonije, njezini najbliži srodnici

i susjedi dolazili bi pred mladićev dom, tražeći nadoknadu za „izgubljenog člana“ obitelji. Taj običaj poznat je kao *'ovca za ovcu'* ili *'dvisica za dvisicu'*, pri čemu su zahtijevali meso, vino ili druge darove kako bi simbolično nadoknadili gubitak. Po isteku osam dana, mladić bi djevojku vratio njezinim roditeljima, gdje bi se ona pripremala za vjenčanje i čekala službenu crkvenu potvrdu braka. Međutim, od umicanja do vjenčanja moglo je proći i dulje vrijeme. Kada bi se brak sklopio otmicom, prve nedjelje nakon vjenčanja mladenci bi odlazili na *'mir'* ili *'pomirenje'* djevojčinim roditeljima. Nakon osam dana od tog posjeta, djevojčini roditelji bi uzvratili pohode mladencima. Pomirenje mladoženje sa ženinom obitelji često je bilo popraćeno šaljivom pjesmom koja je izražavala da je sada postao odgovoran muž: *„Ova lola više ne barabi, u nedjelju ide na mir babi*.“[519]

14.2.Promjene svadbenih običaja

Promjene u svadbenim običajima u gradovima odražavaju spoj starih tradicija i suvremenih prilagodbi. Primjerice, nekadašnje skidanje mladenkina vijenca i stavljanje marame, simbol prelaska iz djevojaštva u brak, zamijenjeno je presvlačenjem mladenke u drugu haljinu oko ponoći. Tradicionalni čin razbijanja glinenog ćupa ili staklene čaše u Splitu i okolici preoblikovao se u rezanje svadbene torte, često ukrašene modelom od krokanta koji mladenci simbolično razbijaju. Taj se običaj održao iako je zaboravljeno da simbolizira defloraciju mladenke i njezin prelazak u status žene. Dodatni običaji, poput trubljenja automobilima i kruženja gradom nakon vjenčanja, potječu iz vjerovanja o magijskim krugovima i stvaranju buke za zaštitu od zlih sila. Češanj bijelog luka pričvršćen na mladenkinu haljinu i donje rublje obučeno naopako, također su dio starih zaštitnih rituala koji su postali općeprihvaćeni. Simbolični elementi, poput pijevca vezanog uz barjak kao znak plodnosti, pojavljuju se samo u posebnim situacijama, primjerice tijekom Domovinskog rata kada su takvi običaji bili izražaj identiteta izbjeglih zajednica iz seoskih područja. U novije vrijeme nošenje barjaka postalo je uobičajeni dio svadbenih procesija, odražavajući spoj ruralne i urbane tradicije. Takvi su običaji postali široko rasprostranjeni i više nisu ograničeni na pojedine regije, već se javljaju u svim mjestima gdje se održavaju vjenčanja, stvarajući jedinstvenu sintezu seoske i gradske kulturne prakse.[520]

[519] Isto, str. 253 – 258.
[520] Čulinović-Konstantinović, *Vesna, Procesi promjena u tradicijskoj kulturi*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 13 , 2004., str. 145.

14.3.Gastronomija

U svečanim prigodama na trogirskom području jela se juha, meso spremljeno na žaru, pašticada, razne vrste riba i mesa te suhomesnati proizvodi. Za Badnjak se jeo bakalar na bijelo ili na brujet, dok se u Segetu jeo i na Čistu srijedu. Ispred Lozovinovih kuća u Segetu Donjem na rivi postavljali bi se stolovi s pripremljenim bakalarom. Za Božić se pripremala pečena purica ili tuka s krumpirima. Sutradan bi se kuhao rižot s iznutricama. Za Uskrs, nakon uskrsne marende, kada se blagovala blagoslovljena hrana, pripremalo se pečeno janje. Trogirani su uživali u raznim vrstama sireva koji su se čuvali u rasolu. Prehrana najsiromašnijih bila je skromnija. Primjerice, kokošja juha i kuhana piletina smatrale su se pravim specijalitetima. Mlinica na Pantanu, koja potječe još iz 16. stoljeća, radila je sve do sedamdesetih godina 20. stoljeća, a početkom 20. stoljeća u upotrebi je bilo osam mlinova. Kruh od bijelog pšeničnog brašna oduvijek je bio rijetkost. Pekao se od njega kruh i kolači jedino prigodom blagdana i svečanosti. Od bijelog pšeničnog brašna radila se i *turta,* pecivo u obliku koluta, promjera oko dvadeset centimetara. Kad se pekao kruh ispod peke, tijesto se postavljalo izravno na opeku ognjišta, koje se prije toga dobro zagrijalo, a zatim se pokrivalo pekom na koju se nagrnula žar. Janjetina se pekla na proslavama rođenja, rođendana, krštenja, pričesti, krizmi i sličnih događaja. Pekli su se janjci petog kolovoza na proslavi Gospe od Sniga te prilikom fešte na blagdan svetog Ilije u Gornjem Segetu, 20. srpnja.[521]

Pojam tradicionalne trogirske kuhinje naglašen je u radu *Kuhinja, blagovanje, prehrana u plemićkoj palači u 18. st*., gdje je autorica Fani Celio Cega predstavila navike trogirske kuhinje, te govori o korištenju raznih *mirodija*, uglavnom papra, klinčića i cimeta. Zatim, kaže da su Trogirani, u većim količinama koristili mlijeko i mliječne proizvode, a koristili su se i sirevi, maslo, skuta. Ljeti se pilo bijelo vino, a zimi crno. Od likera se uživalo u maraskinu, pelinkovcu, rakiji, prošeku. Ono što je zanimljivo spomenuti, slastice su bile u pripremi isključivo u periodu pripreme za blagdane, pa su tako za Svi Svete, Božić, Uskrs, na stolu trogirskih obitelji bili obavezni: bobići, rafijole, kroštule, fritule, sirnice, garifule. Osim ovih specijaliteta za cijelu su Dalmaciju tipična neka jela, kao pašticada, bakalar i buzare, pri čemu je karakteristična uporaba malo začina i začinskog bilja (peršina, češnjaka, luka i lovora). Raznovrsna poznata dalmatinska jela zapravo vuku podrijetlo još od vremena stranih vladavina i uprava, ali su toliko zaživjela u tradiciji da su postala dio našeg identiteta. Za vrijeme francuske uprave u Dalmaciji,

[521] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 96.

popularna je bila slastica od jaja – *paradižet*, a panada s lovorom i *kroštule* su židovskog postanja i tipične su za veći dio mediteranskog prostora. Celio Cega nastavlja da recepti za pripremu bakalara i fritula potječu iz venecijanskoga geta. Najpoznatije jelo što je u našu gastronomiju došlo iz Mletaka je rožata, a još je 1300. godine zabilježeno pod imenom - *fratrov puding*.[522]

Stari nam recepti mogu poslužiti u rekonstrukciji segmenta društvenosti koji se ostvaruje privatnom praksom kuhanja i razmjene recepata. Recepti su autentično svjedočanstvo kojemu cilj nije obnavljanje već pomalo zaboravljenih *riceta* nego osvještavanje povijesnog aspekta kulinarskog identiteta, ali i dokaz kontinuiteta određenih kulinarskih praksi. [523]

Ana Žaper u svom radu *Kulinarstvo-dio kulture življenja i duhovne baštine u hrvatskoj turističkoj ponudi,* izdvaja da kulinarski identitet, kao dio duhovne baštine, može osmišljenim uključivanjem u turističku ponudu pridonijeti boljem imidžu odredišta, a time i konkurentnosti turizma. Kako bi se postigli željeni ciljevi u razvoju turizma, ključno je podizanje svijesti lokalnog stanovništva o izvornim vrijednostima i prednostima, ali i osiguravanje podrške državnih institucija. Turističke zemlje, bilo da već imaju izgrađen identitet ili su u procesu njegove promocije, često se ističu prepoznatljivom gastronomijom. Međutim, postavlja se pitanje posjeduje li Hrvatska takav gastronomski identitet. Ova dilema otvara problem koji već godinama prati hrvatski turizam – nedovoljna ponuda, unatoč bogatstvu sadržaja koji može konkurirati drugim poznatim destinacijama. Turisti su u potrazi za autentičnim kulturnim iskustvima i doživljajima, stoga bi Hrvatska trebala jačati svoju poziciju kao destinacija bogate kulturne ponude, s posebnim naglaskom na gastronomiju i specifičnosti mediteranske kuhinje. To se nadovezuje na koncept kulturnog turizma, koji ima važno mjesto u nacionalnoj strategiji razvoja. Posjetitelji žele upoznati duhovne i kulturne vrijednosti destinacije, približiti se prirodi i tradiciji kraja u koji dolaze, a gastronomski doživljaj igra ključnu ulogu u tome. U suvremenom turističkom okruženju nemoguće je izbjeći globalizacijske procese, dok multinacionalne kompanije dominiraju sektorima koji generiraju značajan profit, uključujući i turizam.[524]

[522] Celio Cega, Fani, *Kuhinja, blagovanje, prehrana u plemićkoj palači u 18. stoljeću – ideja za novi stalni postav u Muzeju Grada Trogira*, Etnološka istraživanja, No. 12/13, 2008., str. 45.
[523] Ivanišević, Jelena, *Kada kuhaju bake...tradicija i povijest u dvjema bakinim kuharicama*, Narodna umjetnost Vol. 45, No. 2, 2008., str. 157, 160.
[524] Žaper, Ana, *Kulinarstvo – dio kulture življenja i duhovne baštine u hrvatskoj turističkoj ponudi*, Naše more, vol. 51, br. 5-6, 2004., str. 230.

Trogir je turistička destinacija u razvoju, a potvrda tome je nagrada za najbolju nautičku destinaciju na Jadranu u 2022. godini. Statistika Turističke zajednice Grada Trogira pokazuje da je u prvom polugodištu 2022. godine ostvareno 54.394 noćenja i 17.214 dolazaka, što je značajan porast u odnosu na isto razdoblje 2021. godine, kada je zabilježeno tek 14.969 noćenja. Od ukupnog broja noćenja u 2022., čak 90,42 % odnosi se na strane turiste, dok domaći gosti čine 9,58 %.[525] Nakon pandemije i stagnacije u turističkom sektoru, ponovno su pokrenute gastro manifestacije, iako ih još uvijek nema u dovoljnom broju, pa tako tradicionalne manifestacije s tradicionalnim jelima srednjeg Jadrana ne mogu doći do izražaja na lokacijama koje bilježe porast broja stranih posjetitelja, poput Trogira. Jedna od novijih i zanimljivijih manifestacija pokazao se Babarol streetfood festival. Naime, na igralištu iza Kule Kamerlengo, u sklopu manifestacije Babarol festivala 2022. godine, predstavili su se neki novi okusi, moderne kombinacije različitih okusa, ali osim te prezentacije, organizirano je i natjecanje u pripremi trogirskih rafijola. U toj temi natjecanja, do izražaja dolazi obitelj Stipčić jer je pobjednica natjecanja bila Dina Stipčić čija je majka već godinama prepoznatljivo ime gastro priče Trogira, žena koja je odnijela pobjedu na nekoliko natjecanja koji su se odnosili na pripremu rafijola.[526]

Ana Žaper ističe da se turistički trendovi mijenjaju, odmor se želi provesti na jednostavan i intiman način, uz kušanje hrane koja je uobičajena u malim mirnim mjestima. To su mjesta koja su sačuvala izvorna prirodna ambijentalna obilježja i autohtoni ruralni karakter. Naglasak treba biti na upoznavanju lokalne baštine, i to, po mogućnosti, aktivnim uključivanjem u život sredine. Primjerice, spomenimo dalmatinske slastice koje su vrlo jednostavne i dopadljive, a Žaper piše da se uglavnom sastoje od suhog voća, smokava, grožđica i badema. Kada su pitanju delicije, u Trogiru treba izdvojiti: rafijole, mandulat, rožata, sirnice i bobići. Nastupila su moderna vremena i moderne potrebe, no kada je turizam i gastro scena u pitanju, Žaper naglašava da gastronomija mora pratiti zbilju, i ne prijeći u pretjerivanje jer destinacija mora sačuvati izvornu sliku, u svakom smislu.[527]

Uz jelo svakako, u samoj turističkoj ponudi, mora biti i priča o tome koliko se stoljeća jelo spravlja na takav način i odakle potječe. Suvremeni gost traži izvornost i za stolom.[528] Dalmatinska kuhinja spoj je više raznovrsnih utjecaja što su tijekom stoljeća stvarali

[525] Visit Trogir, Statistike, članak objavljen: 2022., https://www.visittrogir.hr/hr/local/statistics?category=2022-godina&page=2 (Pristupljeno: 14. 6. 2024.)
[526] Isto.
[527] Žaper, Ana, *Kulinarstvo – dio kulture življenja i duhovne baštine u hrvatskoj turističkoj ponudi*, Naše more, vol. 51, br. 5-6, 2004., str. 227-236.
[528] Isto, str. 235.

prehrambeni identitet regije. Kulinarske se navike razlikuju od mjesta do mjesta, ali i to je veliko bogatstvo starih jela.[529] Dodajmo, prehrana u srednjoj Dalmaciji, kao i u ostalom njenom dijelu, temelji se uglavnom na ribi, povrću i maslinovu ulju, a u unutrašnjosti na hrani pripremljenoj ispod peke. Pretpostavlja se da je povijest pečenja kruha i mesa ispod metalne peke na ognjištu duga tri tisuće godina, a do danas se taj običaj u Zagori zadržao kao pravi specijalitet. Uglavnom se ispod peke pripravljaju janjetina, kozletina i teletina, a poznati su specijaliteti i pršut, sir, te u Cetinskoj krajini, priprema riječnih rakova i žaba.[530]

Važna osobina mediteranske prehrane je uglavnom vrlo jednostavan način pripreme jela, uz uporabu lokalne hrane i laganih začina. Sve se objašnjava s uzrečicom: *manje je više*. Ta uzrečica objašnjava popularnost jednostavne i zdrave prehrane. Ako ćemo govoriti o specifičnostima trogirske gastronomije, svakako u njene karakteristike ulazi: hrana biljnog podrijetla (voće, povrće, krumpiri, kruh), kratka termička obrada (prokuhavanje u vodi ili pečenje na žaru), svježe sezonske namirnice, zastupljenost maslinova ulja, zastupljenost ribe te obavezna bevanda (piće, mješavina vina i vode u različitim omjerima).[531]

14.4. Trogirske rafijole

Trogirske rafijole su kolačići od tanko izvaljanog tijesta s aromatičnim bademovim punjenjem te su poznati diljem Dalmacije. Postoje brojne legende o nastanku te slastice u obliku polumjeseca, a ona trogirska kaže da je u njihovoj kuli Kamerlengo bila zatočena djevojka imena Rafiola koja je, čekajući da je dragi oslobodi, pekla ove slasne kolačiće, a kada ju je oslobodio, mladić ju je odveo u svoje dvore, a Rafiola mu je pekla rafijole do kraja života. Trogirske su rafijole specifične, a za poboljšanje okusa dodaju se još korica citrusa i vanilija.[532] Inače, za sam naziv, postoji nekoliko jezičnih oblika. Pojedini Trogirani kažu u množini rafijole, a neki rafijoli, dok pak neki bez slova *j*, pa kažu rafiole/rafioli.

Trogirska slastičarka Dina Stipčić navodi sljedeći recept:

---

[529] Isto, str. 236.
[530] Celio Cega, Fani, *Kuhinja, blagovanje, prehrana u plemićkoj palači u 18. stoljeću – ideja za novi stalni postav u Muzeju Grada Trogira*, Etnološka istraživanja, No. 12/13, 2008., str. 234.
[531] Žaper, Ana, *Kulinarstvo – dio kulture življenja i duhovne baštine u hrvatskoj turističkoj ponudi*, Naše more, vol. 51, br. 5-6, 2004., str. 233.
[532] Visit Trogir, Trogirske rafijole, članak objavljen: 2022., https://www.visittrogir.hr/hr/tourist/activities/gastro (Pristupljeno: 14. 6. 2024.)

„Što se tiče samih sastojaka, za tijesto se koristi: 50 dag glatkog brašna, malo soli, 2 vrećice vanilin šećera, 5 dag šećera, 6 jaja (žumanjci), 50 ml mlijeka, 25 ml ruma, 50 ml ulja, 10 dag masti, 1 dcl vode. U pripremi tijesta, važno je prvo u zdjelu staviti brašno, sol, šećer, vanilin šećer, 6 žumanjaka, rum, ulje i mlijeko te sve to treba izmiješati. Nakon miješanja, treba dodati otopljenu i ohlađenu mast i vodu, te je potrebno još jednom dobro izmiješati rukom, s tim da tijesto ne smije biti tvrdo. Savjetuje se ostaviti smjesu da malo odstoji. U međuvremenu, za nadjev se koristi: 50 dag badema (bajama), 25 dag kristal šećera, korica 1 naranče i 1 limuna, 2 vrećice vanilin šećera, 10 dag otopljene masti, sok od 1 naranče i 1/2 limuna, ekstrakt maraskina, ekstrakt ruže, prokuhana mješavina maraskina, rakije i vode, 6 bjelanjaka (mekano utučenih). U samoj pripremi nadjeva, treba prvo od ukupne količine bajama, jednu polovicu popržiti, a drugu profuriti, preliti vrelom vodom i oguliti koricu. Sve je bajame potrebno samljeti, te im dodati kristal šećer, naribanu koricu naranče i limuna, vanilin šećer, otopljenu mast, sok naranče i limuna. Svakako je poželjno u ovaj sok dodati malo ekstrakta maraskina i ekstrakta ruže. Sve zajedno dobro izmiješati i na kraju dodati 6 blago tučenih bjelanjaka. U završnom dijelu pripreme potrebno je tvrdu površinu posuti brašnom i razvaljati tijesto na tanko i oblikovati krugove promjera 10 cm. Na sredinu svakog oblikovanog kruga treba staviti manji dio, količine žličice pripremljenog nadjeva, zatim preklopiti na pola, i rubove pritisnuti vilicom. Rafijole se peku na 100-150°, oko 20 min.“

Slika 42.

Trogirske rafijole, izvor fotografije: Facebook stranica Vila Rafijola

Slika 43.

Trogirske rafijole, izvor fotografije: Facebook stranica Vila Rafijola

Kad se rafijole ispeku i ohlade, prema želji, moguće ih je premazati vodom uz pomoć kista, te uvaljati u šećer.

Slika 44.

Trogirske rafijole, izvor fotografije: Facebook stranica Vila rafijola

Slika 45.

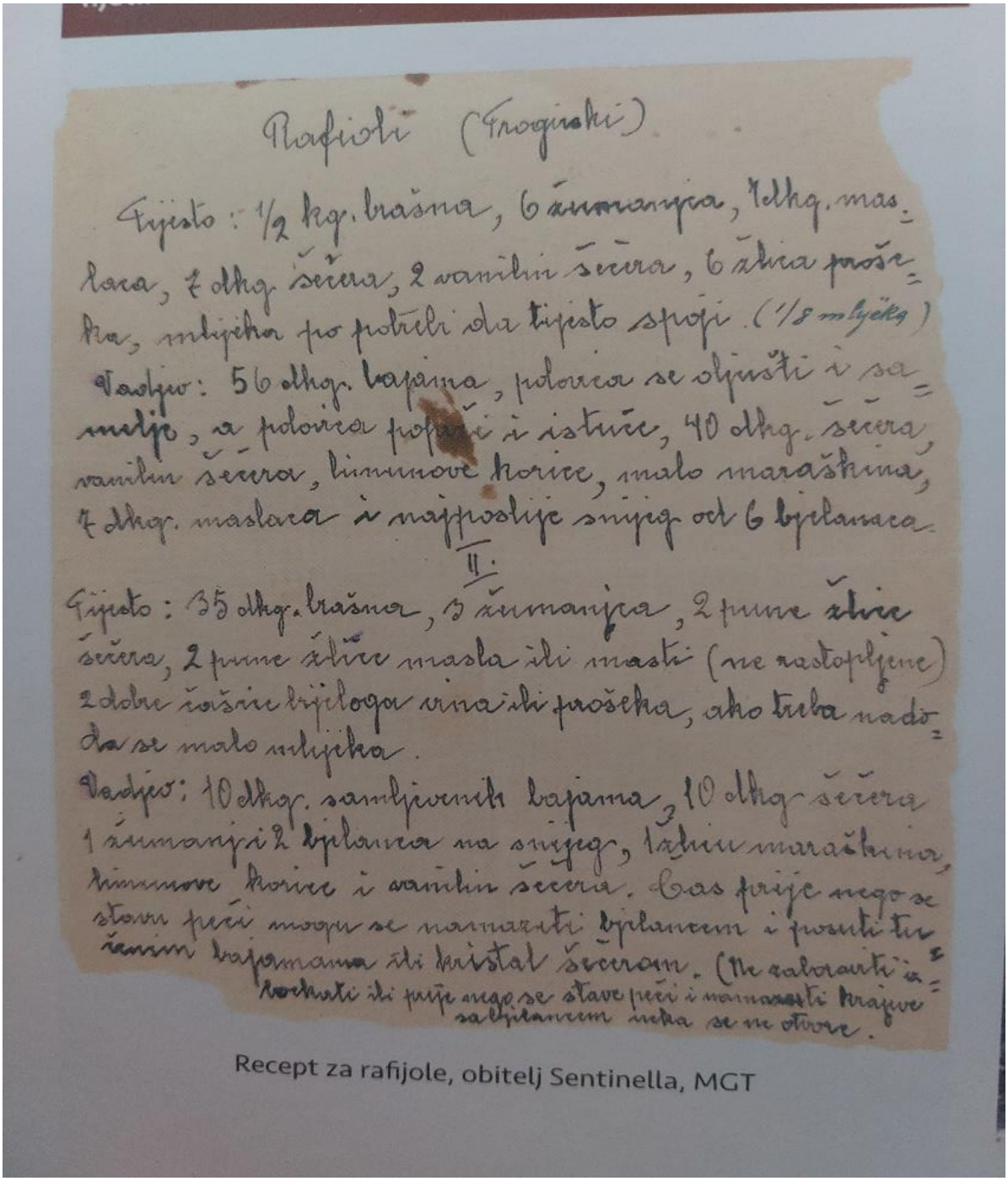

Trogirske rafijole, izvor fotografije: Facebook stranica Vila Rafijola

O dugoj i bogatoj tradiciji, očuvanju recepta trogirskih rafijola govori i sačuvan recept trogirske obitelji Sentinella, inače starohrvatske obitelji čiji se tragovi mogu još pratiti u 14. stoljeću. Recept je, u sklopu svog izložbenog postava proslave 60. obljetnice postojanja, pod nazivom *Fešta*, predstavio Muzej Grada Trogira. Naime, taj recept obitelji Sentinella predstavlja dvije verzije pripreme, s većom i manjom dozom brašna, no ostali sastojci su se, više manji sačuvali, ali vidljivo je da su se mjere minimalno izmjenjivale, Naravno, vidljivi su i neki dodaci, poput prošeka i bijelog vina, maslaca, te je na kraju recepta istaknuto da se ispečene rafijole mogu

premazati bjelanjkom, prije šećera, a i da se mogu rubovi rafijola premazati bjelanjkom, da se, tijekom pečenja, ne otvore.[533]

Slika 46.

Rafioli (Trogirski)

Tijesto: 1/2 kg. brašna, 6 žumanjca, 1 dkg. mas= laca, 1 dkg. šećera, 2 vanilin šećera, 6 žlica proše= ka, mlijeka po potrebi da tijesto spoji. (1/8 mljeka)

Nadjev: 56 dkg. bajama, polovica se oljušti i sa= melje, a polovica propeče i ističe, 40 dkg. šećera, vanilin šećera, limunove korice, malo maraškina, 1 dkg. maslaca i najposlije snijeg od 6 bjelanaca.

II.

Tijesto: 35 dkg. brašna, 3 žumanjca, 2 pune žlice šećera, 2 pune žlice masla ili masti (ne rastopljene) 2 dobre čašice bijeloga vina ili prošeka, ako treba nado= da se malo mlijeka.

Nadjev: 10 dkg. samljevenih bajama, 10 dkg. šećera 1 žumanjci 2 bjelanca na snijeg, 1 žlica maraškina, limunove korice i vanilin šećera. Čas prije nego se stave peći mogu se namazati bjelancem i posuti sit= nim bajamama ili kristal šećerom. (Ne zaboraviti i= rockati ili prije nego se stave peći i namazati krajeve sa bjelancem neka se ne otvore.

Recept za rafijole, obitelj Sentinella, MGT

Recept trogirskih rafijola obitelji Sentinella, izvor fotografije: Muzej Grada Trogira, katalog Fešta

[533] Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 98.

Ono što vrijedi istaknuti, po ovom receptu, prvotno izloženom u ovom radu, trogirske rafijole priprema Dina Stipčić, diplomirana ekonimistica koja, otvorivši obrt pod nazivom *Vila Rafijola*, nastoji sačuvati one specifičnosti trogirske gastronomije, recepte koje je naslijedila od bake i majke Zdenke. No, o očuvanju tradicije i spomena na trogirske rafijole, brinu i trogirske osnovne škole. Posljednji primjer je svakako inicijativa Društva Kameni cvit iz Trogira koja je krenula s idejom da trogirska rafijola dobije status kakav i zaslužuje. Društvo Kameni cvit iz Trogira pokrenulo je proceduru upisa te tradicionalne slastice u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao nematerijalne baštine. U međuvremenu je došlo do suradnje sa Srednjom strukovnom školom Blaž Jurjev Trogiranin, a onda se uključila i Osnovna škola Petar Berislavić. Učenici osnovne škole su od silikona napravili kalup rafijole, a kada se silikon osušio, od papira, vode i drvofiksa, oblikovana je tzv. smjesa za rafijole. Kolač koji je napravljen u Trogiru prije otprilike 800 godina, učenici su predstavili 2022.godine i na blagdanskom boru na gradskom trgu. Bor su okitili rafijolama.

Slika 47.

Trogirske rafijole na božićnom boru na malom trgu u Trogiru (2022.), izvor fotografije: Dino Čaljkušić

15. Suvremeni trendovi u tradicijskoj kulturi trogirskog kraja

Tradicija se u Trogiru čuva, ali se istovremeno uvode i suvremeni sadržaji. Od revitalizacije kulturnih prostora i očuvanja čakavskog govora do modernih interpretacija klapske pjesme i turističkih inicijativa, oblikuje se novi pristup trogirskoj tradicijskoj kulturi.

15.1. „Kantun kulture“ u Trogiru

U Trogiru je otvoren *Kantun kulture* 2024. godine, novo središte umjetničkih i društvenih događanja. Voditeljica centra Marina Vujčić, inače rodom iz grada Trogira, istaknula je značaj otvorenog kulturnog prostora:

„*Cijeli grad je nekako zatreperio tim osjećajem da se događa nešto novo u Trogiru. Baš se vidi da je ovako mjesto bilo potrebno. U početku je sve bilo pomalo stihijski jer nije bilo puno vremena za planiranje. Od trenutka kada sam angažirana pa do svečanog otvaranja i cijelog niza događanja prošlo je vrlo malo vremena. Rješavali smo sve intuitivno, u hodu, ali pokazalo se uspješnim. Nedavno sam, sada kada je broj događanja malo manji zbog ljetnog razdoblja i činjenice da smo u zatvorenom prostoru, imala vremena napraviti rezime. Naišla sam na jednu staru fotografiju primanja u pionire iz sedamdesetih godina, upravo ovdje, u tadašnjoj dvorani. Nakon toga, ovo je kino još jednom bilo preuređeno, pa je jedno vrijeme bila nova, lijepa kinodvorana. No, makeover koji se dogodio sada je zbilja impresivan. Uloženo je puno financijskih sredstava, vremena i truda. Gradu, a posebno gradonačelniku, bilo je jako stalo do ovog projekta. Svi su prezadovoljni. Od otvorenja Kantuna kulture 7. ožujka pa do danas, u ovoj smo dvorani imali čak 53 događaja. To je stvarno puno. Naravno, tu su i filmske projekcije, koje su jako važne. Vidimo koliko je ljudima kino nedostajalo, posebno na nedjeljnim projekcijama za djecu. Ovo je prostor koji vrijedi posjetiti i doživjeti u živo*.“[534]

15.2.Trogirska cakavica

Nekada svakodnevno korištena, trogirska cakavica danas je jezik prošlih generacija, no trudom nastavnika i učenika ostala je sačuvana u rječnicima i zapisima. Posljednji govornik trogirske cakavice Duško Geić istaknuo je specifičnost dijalekta:

[534] Kazivačica: Vujčić, Marina, književnica, voditeljica Kantuna kulture u Trogiru, rođena 1966. u Trogiru

„*Jedna od tih specifičnosti je i cakavica, izričaj specifičan za neka jadranska otočna mjesta, među njima i Trogir. Trogirska cakavica danas i sutra – na koji je način ona ipak sačuvana? Na ovoj temi ne možemo izbjeći klapsku pjesmu, pa je vrijedno istaknuti kako su je nastavnici i učenici uložili trud da cakavica ne umre u svakom pogledu. Napravili su sve da ostane zabilježena – imamo rječnik i gramatiku čakavskog govora, što je jako važno. Trogirski cakavski, na žalost, nestao je. Ako uzmemo onu definiciju da je mrtav jezik onaj koji se više ne čuje u svakidašnjoj komunikaciji, onda ga više nema. Ima ljudi koji znaju pokoju riječ, ali mi smo posljednja generacija izvornih govornika. No, sretan sam što su se nastavnicima i učenicima potrudili da ga očuvaju i dokumentiraju. Uložen je ogroman trud kako bi ovo jezično naslijeđe ostalo zapisano, što je iznimno važno za kulturu ovoga kraja. Ove jeseni konačno sam, kao zadnji korak, izabrao 41 pjesmu iz svojih zbirki trogirske cakavice. Malo smo ih prilagodili za izvorno pjevanje, kakvo su naši djedovi govorili. Ne pjevamo ono što danas pod nazivom 'klape' pjevaju, što više podsjeća na zabavne sastave koji vježbaju pod vodstvom maestra. Naši djedovi nisu imali probe. Oni su šest dana radili u polju, a sedmi dan, u nedjelju, sastajali se i pjevali. Oni su znali svoje pjesme, te tri akorda, u tonici i dominanti, i to su pjevali iz srca, bez ikakvih priprema. Današnje klape su zabavljači. Oni napune stadion, viču: 'Ajmo sad svi skupa!' i potiču ljude da dignu mobitele. To nije klapa. Naši djedovi nisu imali svijest da su oni 'neka klapa'. Bili su jednostavno grupa prijatelja koja se nalazila u to vrijeme. Nisu bili zabavljači, već ljudi koji su pjevali za svoju dušu. Ovo današnje je nešto sasvim drugo i nema veze s tradicijom.*“[535]

15.3.Fotografska baština Trogira

Publikacija "Fotografija u Trogiru" Muzeja grada Trogira otkriva povijest grada Trogire kroz objektive brojnih fotografa, od amatera do profesionalaca. Knjiga sadrži prizore iz prošlosti, pružajući uvid u život Trogirana kroz jedno stoljeće:

„*Publikacija predstavlja fotografije i fotografe u Trogiru, s podnaslovom 'Tko je ovjekovječio Trogir, a tko Trogirane od 1850. do 1950. godine'. Publikacija obuhvaća razdoblje od sto godina, tijekom kojeg su različiti ljudi – profesionalni fotografi, amateri, putnici i domaći stanovnici – dokumentirali Trogir. Posebno bih istaknula da smo uspjeli pronaći deset rezidentnih trogirskih fotografa, kako profesionalaca tako i amatera, od 1911. godine. Brojne*

[535] Kazivač: Duško Geić, pjesnik, melograf, skladatelj, rječničar, rođen 1943. u Novom Mestu

su priče povezane s putnicima koji su ovjekovječivali naš grad, a njihove su fotografije sačuvane u arhivima diljem svijeta. Jedna od najzanimljivijih priča dolazi iz Zavoda Primoli u Rimu, kada je grof Primoli, zajedno s caricom Eugénijom Bonaparte, posjetio Trogir 1891. godine. Uspjeli smo ga identificirati kao 'grofa Tremoli', kako su ga mediji tada nazvali, što je bilo jedno od sjajnih otkrića. Trogir na tim fotografijama izgleda prekrasno – odiše starom patinom koja danas još više fascinira. Također, kroz te fotografije možemo vidjeti kako su ljudi izgledali, kako su se odijevali, te pročitati povijest mode. Sve te fotografije mogu se promatrati interdisciplinarno, iz perspektive različitih znanstvenih područja, kao što su građevine, arhitektura i povijest društva. Ova knjiga predstavlja zaista bogato naslijeđe koje imamo. Ona je tek početak istraživanja koje će se, sigurna sam, u budućnosti još više razvijati i nadopunjavati."[536]

15.4. Radionice starih običaja

U vremenu digitalne komunikacije, slanje kartolina gotovo je zaboravljeno. No, radionice u Muzeju grada Trogira potaknule su mlađe generacije da ponovno otkriju način slanja rukom napisanih poruka:

„*Polaznici su imali posebnu priliku, i to oživjeti običaj slanja kartolina, ali isto tako i izraditi same kartoline. Htjela sam posebno istaknuti neko relativno nedavno vrijeme, iako i u daljoj prošlosti su ljudi slali kartoline, ali tijekom 20. stoljeća i sami pamtimo 70-e i 80-e godine, pogotovo u turističnom gradu kakav je Trogir, da su se kartoline slale. Nažalost, danas to više nije toliko prisutno. Prisutno je kod turista, znam vidjeti po gradu kako kupuju kartoline i šalju, a domaći svit ne i baš u tolikoj mjeri. Pribacili su se na kompjutere, mobitele i slična sredstva. Tako da sam htjela da ove generacije vide. Ima puno male djece i slično, koja uopće nisu nikad bila ni do počtanskog sandvičića, ne znaju što je poštanska marka, ne znaju poznavanje tih nekih elementarnih stvari – da se mora pečatirati, da se pečatira iz kojega grada dolazi s datumom, kako se piše adresa. Tako da sam željela da je jedan moment iz nedavne prošlosti da ostane, jer nema nikakvog razloga da i danas ljudi ne šalju kartoline. Mislim da je to puno lipša uspomena nego poslat SMS poruku. Kartoline vraćaju neka stara vremena, kada su se cijenile neke druge vrijednosti, kada život nije bio toliko ubrzan i kada su se poruke i sve moguće emocije prenosile drugačijom komunikacijom*.“[537]

[536] Kazivačica: Maljković, Maja, voditeljica odnosa s javnošću Muzeja grada Trogira, rođena 1987. u Trogiru
[537] Kazivačica: Goranka Tomaš, pedagoginja Muzeja grada Trogira, rođena oko 1960.

15.5.Turistička vođenja

Dugogodišnji turistički vodič Milan Babić kazao je da biti turistički vodič u Trogiru „nije samo posa to je strast i poziv te da svaki kamen u ovom povijesnom gradu skriva priču, a pravi vodiči znaju kako je prenijeti gostima na način koji će ih očarati i povezati s bogatom prošlošću Trogira“:

„*Svaki turistički vodič ima svoj stil vođenja. Netko počne s jednog pravca u Trogiru, netko voli povijest, netko voli umjetnost. Ali pravi vodič se mora prilagoditi programu agencije. Najvitalnija je ta ljubav nas prema onome o čemu pričamo. Pravi vodič vidi u očima gostiju što oni žele. Ako počnem vođenje, a oni pokažu interes za povijest Trogira, pronađem miran kutak i ispričam im povijest grada. Naravno, uvijek kažem da će to trajati 20-30 minuta, ali nakon toga nastavljamo kroz grad, jer svaki kamen ima svoju priču, a ja sam rođen u tom gradu. Ljudi se vole informirati o gradu kojeg posjećuju, i ima puno priča koje ih iznenade. Moj prvi vodič bio je 'Don Ivan Delalle'. To je bila moja polaznica. Knjiga je bila puna starih bilješki, jer bih učio pa bih ponovno učio ako bih nešto zaboravio. Govorim na njemačkom i talijanskom, i svake godine naučim nešto novo. Jednom sam razgovarao s doktorom arhitekture i arheologije, koji mi je pričao kako se gradila Katedrala sv. Lovre. Nakon toga, to sam znanje prenio drugoj grupi. Učim od drugih i prenosim dalje. Na trgu se nalaze značajni lokaliteti poput gradske lože, crkve iz 12. stoljeća, crkve sv. Martina, kasnije sv. Barbare iz 9. stoljeća, i stup srama. To su priče koje turisti ne znaju, ali su izuzetno zanimljive. Na trgu se nalaze značajni lokaliteti poput gradske lože, gdje su se vodile razne parnice i čitale aklamacije. Zatim, tu je crkva koja se gradila od 1200. do 1600. godine, crkva sv. Martina, kasnije sv. Barbare, iz 9. stoljeća, te stup srama. Mnogi misle da je stup srama zapravo kuća, ali to nije točno jer u vrijeme kada je postojao stup srama, još nije postojala crkva Marije Rotonde, koju su kasnije srušili Austrijanci. To su sve priče koje turisti obično ne znaju, ali su izuzetno zanimljive i obogaćuju iskustvo posjeta Trogiru.* “[538]

15.6. Klapska pjesma

[538] Kazivač: Milan Babić, turistički vodič, rođen oko 1950.

Klapska pjesma neizostavan je dio lokalnih glazbenih manifestacija, a jedan od primjera očuvanja njezina duha bio je koncert „Klape pivaju, a pismo liči“ 2023. godine. Predsjednik udruge TOMS[539] Ivica Bašić opisao je značaj donatorskog koncerta:

„*U predivnom ambijentu Kule Kamerlengo održan je donatorski koncert klapa pod nazivom 'Klape pivaju, a pismo liči'. Na koncertu su nastupili HRM Sveti Juraj, Klapa Trogir, Klapa Salona, Klapa Mindula i Klapa Iskon. Gosti večeri bili su Boris Oštrić i Nikola Picedić. Organizacija ovakvog događaja bila je zahtjevna, posebice jer je bilo izazovno okupiti klape koje pjevaju bez naknade. Morali smo sve precizno planirati, jer je samo Ministarstvo moglo odobriti nastup HRM-a. Kontaktirao sam brojne klape, što je uključivalo intenzivne pregovore i suočavanje s odustajanjima. Nakon dva mjeseca dobili smo odobrenje za ovu klapsku večer, što je zahtijevalo puno truda i strpljenja. Na kraju smo uspjeli okupiti 25 klapa, a Boris Oštrić dodatno je obogatio program svojim nastupom. Ovakav koncert nisam organizirao već 16 godina, kada je slična inicijativa izazvala veliku podršku i zajedništvo. Ova večer bila je posvećena ljubavi prema klapskoj pjesmi i zajedničkom naporu svih uključenih. Bez truda i pomoći mnogih prijatelja, ovaj koncert ne bi bio moguć*.“[540]

15.7. Vinko Coce – sjećanje na trogirskog slavuja

Značajna je bila proslava 60. obljetnice Muzeja grada Trogira. U sklopu obilježavanja održan je koncert *Dalmacija u svitu cvića*, koji je privukao brojne domaće i strane goste. Vedran Harašić, član grupe Trogirski kanti, istaknuo je da je to bila večer ispunjena najljepšim dalmatinskim melodijama, s posebnim naglaskom na pjesme legendarnog Vinka Coce, nezaboravnog trogirskog slavuja:

„*Vinko Coce je svoj glazbeni put započeo još kao trinaestogodišnjak svirajući klarinet u Narodnoj glazbi Trogir. Njegov glas, humor i pjesme obilježili su hrvatsko glazbeno nebo, što ga čini trajnim kulturnim simbolom grada Trogira. Ono što smo najviše željeli je izazvati emocije kod ljudi, vidjeti dvorište muzeja prepuno ljudi, većinom naših Trogirana. Osjećaj je stvarno neopisiv. Svi mi koji smo imali čast poznavati Vinka Coce, sjećamo ga se s posebnim poštovanjem. Bio je i ostao nezaobilazni dio trogirske kulture. Mislim da je ovo najmanje što možemo učiniti da mu se odužimo. Ni Narodna glazba Trogir ni cijeli Trogir nikada neće moći*

[539] Udruga tjelesnih invalida T0MS, osnovana je 1988. godine pod imenom Društvo distrofičara, cerebralne i dječje paralize i ostalih tjelesnih invalida, s djeluje na području Trogira, Okruga, Marine i Segeta.
[540] Kazivač: Ivica Bašić, predsjednik udruge TOMS.

dovoljno zahvaliti na svemu što je dao ovom gradu," zaključili su organizatori. Ova obljetnica još jednom je naglasila koliko je važno njegovati kulturno naslijeđe, a koncert u muzeju ostaje poseban trenutak u povijesti Trogira."[541]

„*Trogir – Dalmacija. Kula Kamerlengo – Pasike. Dovoljno je reći Vinko Coce. Punih je deset godina prošlo od njegove smrti. Glazba je bila njegov život, a klapa njegovo najdraže okruženje. Bez šale nije mogao proći ni jedan dan. Djeca su mu bila posebno draga. Imao je, složili bi se mnogi, ono nešto. Ostavio je iza sebe slavu, ponos Trogira i nezaboravne melodije. Njegova supruga Janja ponosna je na uspomenu koju je ostavio i sjećat će se svega do kraja života.*"[542]

16. Izazovi globalizacije i prilagodbe tradicije u Trogiru

Stanovnici grada Trogira nastoje sačuvati prepoznatljiv kulturni identitet Trogira i prilagoditi ga promjenama koje donose globalizacija i turizam. Globalizacijski procesi utječu na svakodnevni život u gradu, mijenjaju broj i strukturu stanovnika te općenito sliku grada koju stanovnici i posjetitelji doživljavaju. U nastavku se razmatra kako sve veći broj turista, promjene u načinu života i iseljavanje lokalnog stanovništva utječu na povijesnu jezgru. Posebna pažnja posvećuje se pitanju identiteta, što on znači danas i kako se razlikuju tradicionalni načini života i novi kulturni oblici koji nastaju pod utjecajem turizma i modernih trendova. Također se promišlja o tome kako turizam, iako donosi ekonomske koristi, može negativno utjecati na očuvanje kulturne baštine i autentičnosti ako se ne planira pažljivo.

16.1.Očuvanje identiteta

Globalizacija i turizam mijenjaju Trogir, prijeteći autentičnosti. Povjesničar Ivo Babić upozorio je na gubitak lokalnog stanovništva i identiteta. Suvremeni svijet neprestano se mijenja, a procesi globalizacije, tehnološkog razvoja i kulturnih prilagodbi oblikuju način na koji društva funkcioniraju. U tom kontekstu, gradovi se suočavaju s izazovima očuvanja identiteta dok se istovremeno nastoje prilagoditi novim uvjetima. Trogir, kao i druge povijesne sredine, nastoji

[541] Kazivač: Harašić, Vedran, član grupe Trogirski kanti
[542] Kazivačica: Coce, Jana, udovica trogirskog pjevača Vinka Coce

sačuvati duh u „vrtlogu“ turističkog razvoja i globalnih utjecaja. Povjesničar umjetnosti Ivo Babić promišlja o očuvanju autentičnog identiteta grada i njegovih stanovnika uslijed globalizacijskih promjena i ubrzanog protoka vremena, to jest grad ne može opstati bez ljudi koji njeguju njegovu tradiciju:

„*Uvijek postoje turisti i domaći ljudi, sada je taj pogodni naziv slični 'lokalci'. Bilo mi je veselije i danas mi je veselije s nekim ljudima. Neke starice, tako drage, neki stariji ljudi. To ljudi danas ne osjećaju u ovim prigodama. A naravno da me boli svi problemi bolje osjećanih od tih komunalnih nevolja, od tog hiperturizma ili overturizma. Nisu samo kuće kamen, ljudi ostavljaju na fasadama, što je s ljudima, tako je njim teško. To se s vremenom razumije i doživljava se grad kao šuplju kulisu. Međutim, grad bez ljudi ne može opstati, jednostavno fizički ne može. Netko mora otvarati kuće i nositi stare ručne posude na tavan, da krov ne padne. Sjeća se, vrijeme ide brzo. Ima jedna priča, jadan, Petararka, cijeli život se mučio. Nikada nije doživio unutarnji mir. Moja generacija, moji poznanici, kažu, pucali su glavu nad tim. U međuvremenu mu se nije posvećivalo previše pažnje. Možda i bolje što nije. On je pisao pjesme Gospi. Jedna od njih, kažu, ide ovako: 'Gospo, sigurno ću brzo umrijeti, jer mi vrijeme ide sve brže i brže.' Ta percepcija vremena mijenja se. A želio bih da stignem do nečega, neću se zadržati na pretjerano dubokoj sintezi, ali neka bude antropološki, a ne samo usko stručno. Ta percepcija vremena se mijenja, a želio bih da bih stigao. Neću stići napraviti sintezu dalmatinskih ratova. Naša obala, ako nije utjecaj Italije, to su gradovi u ovom smislu. Ne možeš kopirati one metropole. Lokalni uvjeti, lokalna geografija. Grad ne možeš razumjeti bez naše zbilje*.“[543]

Babićeva promišljanja o identitetu Trogira odražavaju širi fenomen koji se odnosi na kulturni identitet u globaliziranom svijetu. Suvremeni kulturni identiteti ne mogu biti odvojeni od utjecaja globalizacijskih procesa, koji su značajno doprinijeli fragmentaciji kulture i oblikovanju raznolikih kulturnih identiteta.[544] Kulturni identitet sagledava se u kontekstu razvoja društva, pri čemu jezik, prema Solarovim navodima, nije samo sredstvo izražavanja već i ključno sredstvo koje oblikuje značenje.[545] Promjene identiteta posebno su bile izražene u šezdesetim godinama 20. stoljeća, kada dolazi do oblikovanja novih identiteta pod utjecajem globalnih procesa poput razvoja svjetskog tržišta, deindustrijalizacije razvijenih područja,

[543] Kazivač: Babić, Ivo, povjesničar umjetnosti i arheolog, rođen 1946. u Trogiru
[544] Musa Irena, *Kulturni identitet i globalizacijski procesi*, Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, No. 5, 2009., str. 288.
[545] Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, 2005., str. 12.

stvaranja novih međunarodnih zajednica te napretka komunikacijske tehnologije.[546] U tom kontekstu, tradicionalni etnološki pristup, koji kulturu veže za određeni prostor putem terenskih istraživanja, može dovesti do nesvjesnog sudjelovanja istraživača u tim procesima. Umjesto toga, cilj bi trebao biti kritičko praćenje i analiza tih pojava. Ova uloga nije jednostavna jer etnolozi više nisu samo promatrači ili istraživači, već postaju i sami dio istraživanja.[547]

Postoje najmanje dva pristupa razumijevanju pojma *kulturnog identiteta*. Prvi pristup definira kulturni identitet kao zajedničku, kolektivnu kulturu.[548] Promjene u kulturnim identitetima često su povezane s utjecajem traumatičnih događaja koji mogu narušiti ključne kulturne komponente, poput osjećaja povijesne povezanosti, zajedničkih uspomena i osjećaja zajedničke sudbine unutar određene zajednice. Takvi događaji mogu prekinuti ili izmijeniti osnovne strukture mitova, simbola, vrijednosti i kolektivnih sjećanja, koje generacijama povezuju pripadnike zajednice i istodobno ih razlikuju od drugih skupina. Nacionalni identitet, kao posebna forma kulturnog identiteta, ima složeno porijeklo i prirodu. Razumijevanje formiranja nacija zahtijeva promišljanje o tome tko sačinjava naciju, kako i zašto ona nastaje te u kojem se povijesnom i prostornom kontekstu razvija. Pitanje nacionalnog identiteta obuhvaća analizu etničkih temelja i kulturnih obrazaca, kao i istraživanje uzroka i procesa koji omogućuju nastanak nacije kroz zajednička sjećanja.[549]

Kulturni identitet služi kao simbolički dokaz povijesnog razvoja nacionalne države, čak i u kontekstu globalizacije. Ako prihvatimo teoriju Benedicta Andersona o naciji kao "imaginarnoj zajednici", tada mit o homogenoj nacionalnoj kulturi postaje ključno simboličko uporište suvremenih ideologija. Povezanost nacije, države i kulture tvori "sveto trojstvo" koje je kroz modernu povijest pokazalo iznimnu otpornost.[550]

16.2.Turizam i globalizacija

Trogir je grad čija ekonomska stabilnost uvelike ovisi o turizmu, no pritom se suočava s opasnostima prekomjernog turizma koji može ugroziti njegovu kulturnu baštinu. Održivi razvoj ključan je za zaštitu autentičnosti grada i njegovih tradicionalnih vrijednosti. Hrvatska, s

[546] Grbić Jakopović, Jadranka, *Matična publikacija*: *Multipliciranje zavičaja i domovina*; Hrvatska dijaspora: Kronologija, destinacije i identitet, Zagreb, 2014., str. 33, 61.
[547] Köstlin, Konrad, *Nova shvaćanja regije i kulture*, Narodna umjetnost : hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, Vol. 38 No. 2, 2001., str. 45.
[548] Hall, Stuart, *Cultural identity and diaspora*, London: Lawrence and Wishart, 1990., str. 223.
[549] David Smith, Anthony, *National identity*, Penguin Books, London, 1991., str. 19, 25.
[550] Paić, Žarko, *Što nakon kulture? Teorije preokreta i preokret teorija u globalno doba*, Politička misao : časopis za politologiju, Vol. 45 No. 1, 2008., str. 53.

obalom i otocima iznimne prirodne vrijednosti, suočava se s izazovima očuvanja svog specifičnog turističkog identiteta. U tom kontekstu, ključno je sustavno promišljanje turističke politike i etičko usmjeravanje razvoja turizma.

Rad *Turizam, identitet i globalizacija* analizira evoluciju turizma tijekom posljednja dva stoljeća, prikazujući ga kao jedan od ključnih fenomena suvremenog društva. Danas turizam predstavlja značajnu prostornu mobilost i odraz novih potreba. Suvremeni razvoj turizma zahtijeva povećanje prostora namijenjenog rekreaciji, što istovremeno otvara pitanje utjecaja turizma na okoliš i potrebu prepoznavanja negativnih učinaka agresivnih oblika turizma koji mogu dovesti do ozbiljnih posljedica. Opasnost od "gubitka identiteta" pod globalizacijskim pritiscima može se umanjiti ako se turistička ponuda prilagođava potrebama i ukusu domaćeg stanovništva te ako se intenzivno radi na zaštiti prirodnih i kulturnih dobara. Oslanjanjem na načela održivog razvoja i smjernice svjetskih relevantnih organizacija, Hrvatska može razvijati neagresivne oblike turizma koji će dugoročno očuvati kvalitetu okoliša i kulturnu baštinu, istovremeno osiguravajući prepoznatljivost i održivost turističke ponude.[551] U slučaju Trogira, turizam je preoblikovao grad, utjecao na njegovu infrastrukturu i način života stanovnika, a povećanje prostora namijenjenog rekreaciji i smještaju turista donosi izazove vezane uz očuvanje povijesnog, autentičnog karaktera grada. Opasnost od "gubitka identiteta" pod globalizacijskim pritiscima može se umanjiti ako gradska uprava provodi mjere za zaštitu kulturnih i prirodnih dobara Trogira.

Turizam, osim odmora, rekreacije i zabave, predstavlja i potrebu modernog čovjeka za upoznavanjem, informiranjem i stjecanjem znanja o drugim ljudima, društvenim zajednicama, kulturama i sredinama. Za uspostavljanje kontakata, dijaloga i suradnje, u svrhu unapređenja tolerancije, međusobnog razumijevanja i zajedništva, ključne su osnovne pretpostavke humanističke dimenzije turizma. One su sadržane u njegovim sastavnicama: kontakt, dijalog, razmjena, uzajamno informiranje, razumijevanje i prihvaćanje. U temelju turizma, odnos između domaćina i gosta postaje svojevrsni dijalog kulturnih i nacionalnih identiteta. Turizam je dijalog identiteta.[552] Trogir, kao UNESCO-ov grad, kroz turizam može promovirati dijalog identiteta, omogućujući posjetiteljima razumijevanje lokalnih tradicija i načina života. Odnos između domaćina i gosta ključan je za kulturnu razmjenu koja može pridonijeti očuvanju specifičnosti trogirskog identiteta.

[551] Vlahović, Darko, *Turizam, identitet i globalizacija*, Ekonomska misao i praksa Vol. 14, No. 1, 2005., str. 91.
[552] Jagić, Stjepan, *Humanističke vrijednosti turizma*, Zavičajna baština – HNOS i kurikulum, Zbornik radova, Književni krug Split, Split, 2007., str. 401-407.

Također, globalizacija je jedna od rijetkih pojava koja je tako brzo obuhvatila cijeli svijet. Mediji je neprestano stavljaju u središte pozornosti, a svakodnevno se objavljuju nova djela i članci posvećeni ovom fenomenu. Ipak, pod pojmom globalizacije često se podrazumijevaju različiti aspekti i sadržaji, što otežava njezino jednoznačno definiranje.[553] Procesi globalizacije odvijali su se kroz povijest i prije nego što je sam pojam postao uobičajen u drugoj polovici 20. stoljeća. Današnja globalizacija obuhvaća širok spektar društvenih, gospodarskih i političkih procesa koji nadilaze državne granice i oblikuju globalni poredak. No, globalizacija nije ograničena samo na te sfere. Ona prožima gotovo sve aspekte ljudskog djelovanja, uključujući medije, komunikaciju, pravo, kulturu, ekologiju, etiku i religiju. Njezine posljedice vidljive su kroz intenzivnije umrežavanje i internacionalizaciju, ali i kroz izazove poput društvenih nejednakosti i gospodarskih kriza.[554] Trogir može iskoristiti procese globalizacije u svoju korist ako usmjeri turizam prema održivim praksama koje poštuju njegovu povijest i tradiciju. Kulturna baština Trogira može postati središnja točka turističke ponude, ali uz strogu regulaciju koja će spriječiti negativne posljedice pretjerane komercijalizacije.

Globalizacija nije ograničena samo na ekonomski okvir stvaranja globalnog tržišta, već se promatra i kroz prizmu kulturnih i ideoloških stvarnosti, a Hrvatska, kao 28. članica Europske unije, posljednjih je dvadesetak godina snažno pod utjecajem integracijskih procesa. Moto Europske unije "Ujedinjena u raznolikosti" odražava se i u potrebi očuvanja kulturne specifičnosti gradova poput Trogira, unatoč snažnim globalizacijskim trendovima. Pojam integracije usko je povezan s multikulturalizmom, koji je vidljiv kroz sve veći broj stranih turista i međunarodnih investicija u turistički sektor. Stoga je ključno osigurati da se razvoj turizma odvija na način koji štiti lokalni identitet i ne ugrožava autentičnost grada.[555]

Moderna globalizacija posebno se očituje u području kulture, a Trogir se suočava s izazovima očuvanja svoje kulturne baštine u svijetu koji sve više teži masovnoj i uniformiranoj turističkoj ponudi. Globalizacijski procesi često dovode do sukoba između očuvanja autentičnosti i komercijalizacije kulturnih sadržaja. Kako bi se izbjegli negativni učinci, potrebno je razviti strategije koje će omogućiti održiv turizam u Trogiru, usmjeren na kvalitetu, a ne isključivo na kvantitetu posjetitelja. Dijalog između kultura i otvorenost prema različitim utjecajima mogu obogatiti ponudu grada, ali uz očuvanje njegovog povijesnog i identitetskog značaja. Doba

[553] Čorić, Josip*, Kršćanstvo i globalizacija*, Obnovljeni Život Vol. 58, No. 4, 2003., str. 461.
[554] Šimić, Josip, *Religije i crkve pred izazovom globalizacije*, Filozofska istraživanja Vol. 29, No. 4, 2009., str. 745.
[555] Holy, Mirela, *Globalizacija, integracija i multikulturalizam: interdisciplinarni pristup,* Suvremene teme Vol. 9, No. 1, 2018., str. 11.

globalizacije dovelo je do toga da dijalog među kulturama nema alternativu. Bez otvorenog i konstruktivnog dijaloga, ljudski rod suočen je s ozbiljnim izazovima za budućnost. Stoga dijalog postaje nužan za očuvanje kulturne raznolikosti i održivog suživota na globalnoj razini.[556]

Kulturna globalizacija, potaknuta medijima i novim komunikacijskim tehnologijama, dodatno utječe na percepciju Trogira kao destinacije. Crkva, kao važan dio povijesti grada, može igrati ulogu u očuvanju identiteta kroz promoviranje kulturnih i etičkih vrijednosti koje su ugrožene brzim širenjem masovnog turizma. Uloga građana također je ključna jer njihova uključenost u procese odlučivanja može pridonijeti kontroli globalizacijskih utjecaja i usmjeravanju turizma prema modelima održivog razvoja. Djelovanje građana kroz udruge civilnog društva može omogućiti kontrolu globalizacijskih procesa, usmjeravajući ih prema zajedničkom dobru. Na taj način, globalizacija može postati sredstvo za unapređenje zajedničkog života, utemeljena na načelima solidarnosti i pravednosti.[557]

Globalizacija najviše utječe na kulturu, čineći kulturne identitete i razlike izvorima nesporazuma i sukoba. Očuvanje kulturnog identiteta grada Trogira presudno je za njegov opstanak kao autentične turističke destinacije. Kroz obrazovanje, svijest o kulturnoj baštini i prilagodbu suvremenim izazovima, Trogir može zadržati svoju prepoznatljivost i dugoročno osigurati održivost turizma kao ključne gospodarske grane. Očuvanje kulturnog identiteta neraskidivo je povezano s opstankom nacionalnih država u globaliziranom svijetu.[558] Identitet proizlazi iz kulture koja služi kao izraz kolektivnog identiteta i često se poistovjećuje s pojmom civilizacije. U postmodernom dobu, dodatno oblikovanom globalizacijom, stabilni identiteti ustupaju mjesto hibridnim identitetima, koji odražavaju dinamiku i raznolikost suvremenog društva.[559]

16.2.Glokalizacija

Trogir, kao UNESCO-ov zaštićeni grad, istovremeno živi pod utjecajem globalnih trendova i nastoji očuvati lokalnu tradiciju. Proces glokalizacije omogućuje zajednici da zadrži svoj

[556] Chumakov, Alexander N., *Kultura u globalnom svijetu i mogućnosti za dijalog,* Synthesis philosophica Vol. 31, No. 2, 2016., str. 413.
[557] de Charentenay, Pierre, *Globalizacija i kršćanstvo*, Kulturni identiteti i svjetsko upravljanje, Obnovljeni Život Vol. 67., No. 1., 2012., str. 77.
[558] Jagić, Stjepan, *Globalizacijski procesi i kultura,* Acta Iadertina 9, Zadar, 2012., str. 19-22.
[559] Paić, Žarko, *Politika identiteta: kultura kao nova ideologija*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2005., str. 206-208.

kulturni identitet dok se prilagođava suvremenim izazovima. Globalizacija donosi transformacije kultura kroz nova kulturna kretanja i međukulturalne odnose, osobito u europskom kontekstu. Ovi procesi, koji su još uvijek u tijeku, izazov su za istraživače jer otvaraju pitanja o stvaranju novih tradicija i prilagodbi globalnih elemenata lokalnim uvjetima.

Spoj globalnih trendova s lokalnom tradicijom omogućuje očuvanje identiteta u suvremenom svijetu. Globalizacija donosi transformacije kultura kroz nova kulturna kretanja i međukulturalne odnose, osobito u europskom kontekstu. Ovi procesi, koji su još uvijek u tijeku, izazov su za istraživače jer otvaraju pitanja o stvaranju novih tradicija i prilagodbi globalnih elemenata lokalnim uvjetima. U etnologiji su krajem 1990-ih godina započela istraživanja usmjerena na razumijevanje prilagodbe globalne kulture specifičnim lokalnim okolnostima, procesa koji je dobio naziv glokalizacija (*glocalisation*). Glokalizacija se odnosi na selektivno usvajanje elemenata globalne kulture i njihovo kombiniranje s lokalnim karakteristikama koje se smatraju izvornim obilježjima određene zajednice ili prostora. Na taj način zajednica može sudjelovati u globalnim procesima i uživati u sadržajima globalne kulture, dok istovremeno lokalni elementi osiguravaju kontinuitet identiteta i osjećaj pripadnosti. Ovaj proces omogućuje zajednicama da se integriraju u globalni svijet, a da pri tome očuvaju i obnavljaju svoje prepoznatljive kulturne značajke.[560] Glokalizacija omogućuje kombiniranje globalnih turističkih trendova s lokalnim karakteristikama, čime se osigurava kontinuitet kulturnog identiteta. Trogir može sudjelovati u globalnim procesima turizma, a istovremeno zadržati svoju autentičnost kroz selektivno usvajanje globalnih elemenata koji se uklapaju u njegovu povijesnu i kulturnu baštinu.

16.3.Obrazovanje i baština

Učenici u Trogiru imaju priliku učiti o povijesti svoga grada, no istraživanja pokazuju da njihova svijest o lokalnoj baštini nije dovoljno razvijena. Uključivanjem tradicijskih zanata i kulturnih aktivnosti u obrazovni sustav može se ojačati identitet mladih naraštaja. Anketni upitnik, objavljen 2022. godine, pokazao je da 70% učenika osmoga razreda vrlo površno poznaje različite kulture kojima pripadaju njihovi kolege, dok isti postotak želi znati više o kulturnoj baštini Trogira.

[560] Antoš, Zvjezdana, *Europski etnografski muzeji i globalizacija,* Muzeologija Vol. , No. 47, 2010., str. 52.

S obzirom na slabije poznavanje lokalne kulture, uključivanje elemenata tradicije u obrazovanje ključno je za jačanje identiteta učenika. Nastavnici imaju važnu ulogu u tom procesu, ali je neizbježan i utjecaj globalizacijskih procesa. Učenici trebaju razviti svijest o kulturnom identitetu Trogira, kako bi kroz upoznavanje vlastite baštine postali otvoreniji prema drugim kulturama.

Anketni upitnik, objavljen 2022. godine, s uključeno 70 učenika osmoga razreda osnovne škole u Trogiru pokazao je kako 70% učenika vrlo površno poznaje različite kulture kojima pripadaju njihovi kolege. Također, isti postotak ispitanika želi znati više o kulturnoj baštini Trogira. Za taj cilj, važna je uloga nastavnika, ali i globalizacijski procesi. Suvremeno informacijsko društvo omogućava povezanost s cijelim svijetom. Živimo u globalnom društvu, važno je kod mladih generacija razviti svijest o kulturnom identitetu i potrebi očuvanja lokalne baštine, kako bi bili otvoreni za upoznavanje drugih kultura. Ključno je globalno obrazovanje, suradnja između naroda, kultura i vjera. Globalizacija je izazovan proces uz koji se vežu i negativne konotacije, ali u obrazovnom sustavu od nje treba uzeti ono najbolje što pruža. Kod učenika vrijedi produbiti spoznaju o vlastitom kulturnom identitetu jer učeći o sebi i pridonoseći razvoju vlastite lokalne zajednice, veće razumijevanje i shvaćanje imaju za druge kulture. Autorica ističe prijedlog vezan za posjet učenika trogirskim obrtnicima koji se bave tradicijskim zanimanjima. To su brodograditelji, kipari, majstori za izradu cipela, krojači, slikari, a tema je zanimljiva s obzirom na globalizacijske procese koji utječu na gašenje tradicijskih obrta. Zatim, uz stručno vodstvo profesorice Likovne kulture, može biti organizirana radionica izrade suvenira s motivima Trogira. Suveniri mogu biti izrađeni u različitim tehnikama. To mogu biti ukrasni predmeti, straničnici, magneti, oslikani kamenčići, slike u različitim tehnikama. Cilj je da učenici izradom suvenira iskažu svoje kreativne potencijale. Potom, zanimljiva je ideja o izradi slikovnice trogirskih legendi. Jedna je od najpoznatijih ona o gospođici Rafioli koja je zatočena u kuli čekala svog spasitelja i pekla kolače koji su o njoj dobili ime. Učenici prije rada na slikovnici trebaju istražiti knjige u kojima su zabilježene trogirske legende. Literarni radovi mogu biti pisani na trogirskoj cakavici, a kratki sadržaj preveden na engleski jezik. Važno je stranim učenicima prikazati i bogatu tradiciju trogirskih kulturnih društava. Primjerice, moguće je snimiti kratki film u kojem se predstavljaju Kulturno umjetničko društvo Kvadrilja te Narodna glazba Trogir. Također, moguće je na nastavi Hrvatskog jezika organizirati i radionicu literarne biblioterapije na predlošku lirskih pjesama trogirskih pjesnika Cate Dujšin-Ribar i Mirka Slade Šilovića. Korisna je ideja i organizacija radionice kreativnog pisanja u kojoj bi učenici u suradnji s kolegama iz stranih zemalja kreirali literarni uradak o Trogiru na engleskom

jeziku. Naravno, povezali bi se društvenim mrežama. Krajnji je cilj da učenici iz stranih zemalja posjete Trogir, upoznaju svoje vršnjake te naučene spoznaje šire u svojim sredinama. Trogir je grad prebogate kulturne baštine, a provedeno istraživanje dokaz je kako kod učenika treba dodatno osvijestiti činjenicu koliko je njihov grad bogat znamenitostima. Ovakve odgojno-obrazovne metode i poticaji nastavnika predstavljaju stup koji spaja lokalno i globalno[561]

Baština, zavičajna odnosno nacionalna, neotuđivo je duhovno i materijalno dobro svakog pojedinca i zajednice na određenom prostoru. Ona je neprocjenjiv, ali teško obnovljiv resurs, koji zbog postojećeg stanja i potencijalnih opasnosti koje mogu ugroziti njezin opstanak i daljnji razvoj, zahtijeva hitnu i kontinuiranu zaštitu. Prvi korak je osvješćivanje populacije o važnosti zavičaja i njegove baštine. Najbolji način za to je putem sustavnog odgoja i obrazovanja. Elementi zavičajne, a time i nacionalne baštine, trebaju se implementirati u odgojno-obrazovni sustav, počevši od predškolskih do visokoškolskih ustanova. Na taj način stječu se znanja o svom zavičaju i baštini, ali se i potiče razvoj osjećaja privrženosti prema njima. Zavičajna baština Republike Hrvatske zahtijeva mjere zaštite na lokalnoj i nacionalnoj razini. To se prije svega odnosi na osiguravanje financijskih sredstava, koja će nadležnim institucijama omogućiti da, uz kvalitetan kadar, realiziraju mjere zaštite, očuvanja i korištenja ovog prirodnog, kulturnog i gospodarskog dobra u cilju duhovnog i materijalnog prosperiteta, održivog razvoja i očuvanja zavičajnog i nacionalnog identiteta.[562] UNESCO-ova Konvencija o zaštiti nematerijalne baštine naglašava važnost uključivanja zajednice u proces očuvanja, što se može primijeniti i na Trogir kroz edukativne aktivnosti i sudjelovanje mladih u očuvanju nasljeđa.

Očuvanje nematerijalne kulturne baštine, prema Konvenciji, odnosi se na mjere koje osiguravaju održivost kulturne baštine, uključujući identifikaciju, dokumentaciju, istraživanje, zaštitu, promidžbu, prijenos te revitalizaciju različitih aspekata takve baštine. Afirmacija novog tipa baštine potvrđuje da je baština rezultat kulturnog procesa. To znači da kulturna baština uvijek ima neku lokalnu dimenziju, iako ponekad dijeli univerzalne vrijednosti, a koncept naslijeđa nije zadan, nego je stvoren od strane zajednice, od ljudi koji daju vrijednost određenim objektima, jeziku ili kontekstu unutar povijesnih lokaliteta. Zaštita i očuvanje kulturne baštine preduvjeti su za njezino gospodarsko korištenje, što pridonosi razvoju malog gospodarstva, kulturnog turizma te uvođenju kulturnog menadžmenta. Tri su strateška cilja očuvanja kulturne baštine: povećati efikasnost i uspješnost politike zaštite kulturne baštine, povećati prihode i

[561] Jarebić, Ivana, *Globalizacija u obrazovnom sustavu i očuvanje trogirske kulturne baštine*, Varaždinski učitelj Vol. 5, No. 8, 2022., str. 2, 8, 9.
[562] Elez, Katija, *Pojmovno određenje zavičajne baštine*, Zavičajna baština i održivi razvoj, Zbornik radova, Književni krug Split, Split, 2012., str. 21.

druge koristi od održivog korištenja kulturne baštine, te podizati razinu svijesti pojedinaca o važnosti održivog korištenja kulturne baštine. U vremenu globalizacije, očuvanje baštine predstavlja temelj očuvanja kulturne raznolikosti.[563]

U knjizi *Ideja Europe* George Steiner naglašava da će Europa doživjeti svoj pad ako ne uspije očuvati svoje jezike, lokalne tradicije i društvene autonomije. Prema njemu, upravo su ti elementi temelj europskog identiteta i ključni za njezin opstanak. Ideja Europe je prepletena s poviješću zapadnog kršćanstva.[564] Trogir, kao grad s istaknuti kulturnim identitetom, odražava upravo te vrijednosti. Očuvanje lokalne baštine ključno je za jačanje europskog identiteta i omogućava generacijama da ostanu povezane sa svojim korijenima.

Hrvatski nacionalni obrazovni standard mora definirati ciljeve i odgojno-obrazovne modele koji će omogućiti nositeljima tog procesa afirmaciju onih vrijednosti koje predstavljaju poveznicu unutar baštine, ali i vrednovanje istog izvan nacionalno-povijesnog i kulturnog konteksta. Hrvatski obrazovni sustav trebao bi omogućiti učenicima Trogira da kroz nastavu upoznaju i vrednuju vlastitu kulturnu baštinu. Integracija kulturnih sadržaja u školski kurikulum omogućila bi učenicima da razviju svijest o značaju baštine u nacionalnom i globalnom kontekstu. Mladi se moraju pripremati i osposobljavati za život i rad u stalno promjenjivim uvjetima, pri čemu će očuvanje povezne kulturne tradicije i razvoj nacionalne kulture biti ključni za razvoj moralne, duhovne i humane dimenzije.[565]

16.4.Kulturni turizam i gospodarstvo

Trogir kao destinacija kulturnog turizma pruža brojne mogućnosti za gospodarski razvoj kroz valorizaciju kulturne baštine. Kulturni turizam postaje sve važniji oblik turističke ponude, gdje kultura i povijest služe kao ključni turistički proizvodi. Hrvatska, bogata kulturnim resursima, može se svrstati uz bok europskim zemljama koje koriste kulturni turizam za popularizaciju svoje baštine i ostvarivanje značajnih ekonomskih koristi. Muzeji i rekonstruirani objekti, poput dvorca Vitturi u Kaštelima, predstavljaju dodatni potencijal za privlačenje kulturnih turista, dok razvoj kulturno-turističkih itinerera može dodatno obogatiti turističku ponudu regije.

[563] Mikulić, Davorka, *Kulturna baština kao razvojni potencijal ruralnih područja,* Zavičajna baština i održivi razvoj, Zbornik radova, Književni krug Split, Split, 2012., str. 226, 227 , 229.
[564] Steiner, George, *Ideja Europe*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2009., str. 39.
[565] Obad, Marija, *Zavičajnost kao ishodište nacionalnog*, Zavičajna baština – HNOS i kurikulum, Zbornik radova, Književni krug Split, Split, 2007., str. 174.

Procesi europeizacije i globalizacije predstavljaju istovremeno izazov i rizik na različitim životnim područjima – od ekonomije i kulture do religioznosti. U globaliziranom svijetu, „manje“ zajednice riskiraju gubitak kulturnog identiteta pod pritiskom univerzalnih vrijednosti i homogenizacije. Očuvanje specifičnih tradicija, jezika i vjerovanja zahtijeva svjesne napore kako bi se u ovom kontekstu održala autentičnost i raznolikost, koje su ključne za globalnu kulturnu ravnotežu.[566]

Suvremena kultura karakterizirana je dinamičnim načinom života, koji od pojedinca zahtijeva stalne prilagodbe tehnološkom i gospodarskom napretku. No, unatoč tome, sadašnjost često ne pruža osjećaj sigurnosti i stabilnosti, što potiče čežnju za prošlošću, idealiziranom kao mirnijim i ljepšim vremenom. Prošlost, međutim, ostaje nedostižna, sačuvana samo u fragmentima sjećanja i osobnim interpretacijama doživljenih događaja. Prisjećanje djetinjstva često je u središtu te nostalgije, pri čemu ono postaje simbol lokalnog i intimnog, oblikovanog globalnim potrošačkim trendovima. Nostalgija za djetinjstvom otvara prostor za istraživanje kako se osobni doživljaji prošlosti povezuju s društvenim i ekonomskim okvirima, čineći je relevantnim aspektom suvremene kulturne analize.[567] Kulturni turizam u Trogiru nastoji naglasiti autentičnost i povijesnu vrijednost grada, a istovremeno je podložan globalnim ekonomskim procesima. Razvoj turizma često dovodi do komercijalizacije kulturne baštine, gdje se elementi prošlosti prilagođavaju suvremenim turističkim očekivanjima i potrošačkim trendovima. Tako se nostalgija transformira u ekonomsku kategoriju unutar kulturne industrije.

Zahvaljujući inicijativama Ministarstva kulture i Ministarstva turizma, kulturni turizam dobiva na važnosti, a Hrvatska, bogata kulturnim resursima, može se svrstati uz bok europskim zemljama koje već dugo koriste kulturni turizam za popularizaciju svoje baštine i ostvarivanje značajnih ekonomskih koristi. Projekt *Strategija razvoja kulturnog turizma – Od turizma do kulturnog turizma* iz 2003. godine, kojeg su izradili stručnjaci Instituta za turizam, potvrđuje stratešku važnost ovog oblika turizma za Hrvatsku. Muzeji, kao središnje kulturne institucije, imaju važnu ulogu u kulturnom turizmu. Na globalnoj razini, Međunarodni savjet za muzeje (prepoznao je njihov potencijal, što se odrazilo i kroz Povelju za muzeje i kulturni turizam, te kroz temu *Muzeji i turizam* povodom Međunarodnog dana muzeja 2009. godine. Kulturni turizam definira se kao turizam specijalnih interesa, pri čemu su motivi posjetitelja povezani s

[566] Jurčević, Marijan, *Nacionalni i kulturni identitet u europskoj zajednici*, Riječki teološki časopis Vol. 24, No. 2, 2004., str. 326.
[567] Dadić, Katarina, *Lokalni prostor djetinjstva: Traganje za autentičnim identitetom i utjecaj globalnih usmjerenja*, Obnovljeni Život Vol. 79., No. 2., 2024., str. 217.

poviješću, umjetnošću, naslijeđem ili načinom života određenog područja. Obuhvaća muzeje, povijesne lokalitete i kazališta, ali i običaje te tradiciju. Primjerice, Kaštelansko polje, zbog svoje plodnosti, bilo je središte interesa i sukoba Splita i Trogira u kasnom srednjem vijeku. Područje je podijeljeno na Donja i Gornja Kaštela, a u 15. stoljeću, suočeni s turskim prijetnjama, lokalni plemići grade kaštele s obrambenim kulama. Kašteli su povezani s kopnom pokretnim mostovima i služili su kao zaklon za težake tijekom napada. Danas su prepoznatljivi kao dio naselja sa starim jezgrama tipične primorske arhitekture. Razvoj kulturnog turističkog proizvoda u Kaštelima može se temeljiti na arheološkim lokalitetima, zaštićenim spomenicima, povijesnim urbanim jezgrama iz 16. stoljeća, prirodnoj baštini poput 1 500 godina stare masline, te nematerijalnoj baštini kao što su priča o Miljenku i Dobrili, lokalni festivali poput *Festivala klapske pisme* u Kaštel Kambelovcu i tradicionalne maškare. Muzeji i rekonstruirani objekti poput dvorca Vitturi, koji je postao zaštitni znak Kaštela, predstavljaju dodatni potencijal za privlačenje kulturnih turista.[568]

Gospodarsko korištenje kulturne baštine može se promatrati kroz dva oblika: kulturni turizam i poduzetništvo utemeljeno na kulturnoj baštini. U Hrvatskoj problematika ovih dvaju oblika, posebno poduzetništva utemeljenog na kulturnoj baštini, nalazi se u nedovoljnoj međuresornoj suradnji državnih tijela i drugih organizacija. To za posljedicu ima nedostatak sustavne i cjelovite politike, kao i mjera koje takvu politiku podržavaju. Bez razvijanja svijesti o važnosti održivog korištenja kulturne baštine, nije logično očekivati održivu turističku niti bilo kakvu drugu valorizaciju resursa zavičajne baštine. Važna je i edukacija stanovništva o različitim aspektima vezanima uz poslovanje u ruralnom turizmu, jer jedino stručno osposobljeni djelatnici mogu pružati adekvatne usluge potencijalnim posjetiteljima. Također, strane je goste potrebno educirati i upoznati s lokalnom tradicijom i kulturom na odgovarajući način kako bi se izbjegle štete koje njihovo neprimjereno ponašanje može prouzročiti, posebno kada je riječ o ruralnim destinacijama.[569]

Zavičajna baština obuhvaća duhovna i materijalna dobra kojima su ljudi tijekom vremena oblikovali svoj životni prostor. To nasljeđe, koje se prenosi, njeguje i razvija, odražava specifične vrijednosti određenog kraja. Dio te baštine je i narodno stvaralaštvo, uključujući usmenu književnost, glazbu, likovnu umjetnost i spomeničku baštinu. Kulturno-umjetnička

[568] Babin, Ankica, *Kulturna baština Kaštela kao resurs kulturnog turizma*, Informatica museologica, Vol. 40 No. 1-2, 2009., str. 111-112.
[569] Pivčević, Smiljana; Mandić, Ante, *Potencijal turizma u revitalizaciji ruralnih područja za očuvanje i valorizacija zavičajne baštine*, Zavičajna baština i održivi razvoj, Zbornik radova, Književni krug Split, Split, 2012., str. 212-213.

obilježja određene regije postaju neizostavan dio identiteta njezinih stanovnika. Hrvatska se ističe bogatom kulturnom baštinom, no ubrzani procesi urbanizacije, depopulacija ruralnih područja i degradacija tradicijskog graditeljstva prijete očuvanju izvornih vrijednosti. Promjene uzrokovane neadekvatnim urbanističkim rješenjima, dovode do nestajanja značajnih elemenata kulturnog nasljeđa.

Kako bi se sačuvala kulturna baština, važno je uključiti tradicijske nošnje, stare predmete u turističku ponudu, uz popratne zbirke, fotografije i audiovizualne zapise starih jezičnih izraza. Otvaranjem muzeja i izložbi može se doprinijeti očuvanju baštine i njezinoj promociji. Povijest i kulturne specifičnosti određenog područja ključni su za identitet ljudi koji ondje žive. Suočena s brzim promjenama, Europa nastoji očuvati etničku i kulturnu raznolikost, potičući suživot različitih zajednica. Ključni čimbenik u zaštiti identiteta je svijest o značaju povijesnog nasljeđa te sustavna briga o njegovu očuvanju i vrednovanju.[570] Primjerice, raznolikost zavičajne glazbe odraz je hrvatskog identiteta, koji je od ranog srednjovjekovlja do danas zadržao brojne podijeljene identitete pojedinih dijelova hrvatskog etničkog prostora. Ti identiteti oblikovali su se tijekom prijelomnih stoljeća pod utjecajem promjena na Mediteranu te u srednjoj i jugoistočnoj Europi. Zavičajna kultura dio je sadržajne raznolikosti tradicionalne hrvatske kulture.[571]

[570] Maretić, Meri; Caktaš, Josipa, *Zavičajna baština u funkciji očuvanja hrvatskog identiteta*, Zavičajna baština – HNOS i kurikulum, Zbornik radova, Književni krug Split, Split, 2007., str. 87, 88, 89, 90, 91.
[571] Sam Palmić, Renata, *Zavičajna glazbena riznica paradigma identiteta*, Zavičajna baština – HNOS i kurikulum, Zbornik radova, Književni krug Split, Split, 2007., str. 97, 99, 100, 103.

17. Zaključak

Ovo istraživanje imalo je za cilj sagledati tradicijsku kulturu trogirskog kraja kao identitetski okvir te utvrditi njezinu ulogu u suvremenom društvu. Kroz multidisciplinarni pristup, kombinirajući metode terenskog istraživanja, arhivske analize i komparativne studije, istraženi su ključni segmenti nematerijalne kulturne baštine trogirskog kraja, uključujući vjerske i svjetovne običaje, obrede, narodne pjesme, plesove, gastronomiju i svadbene ceremonije. Osim same dokumentacije kulturnih praksi, rad je bio usmjeren na analizu procesa prijenosa tradicije kroz generacije te načina na koji se ona prilagođava suvremenim društvenim i ekonomskim promjenama.

Kroz istraživanje se pokazalo da su mnogi običaji i danas prisutni, ali s određenim prilagodbama koje odgovaraju suvremenom načinu života i tehnološkom napretku. Tradicijska kultura trogirskog kraja suočava se s brojnim izazovima, uključujući urbanizaciju, globalizaciju, turistifikaciju i promjene u društvenoj strukturi. Unatoč tim izazovima, lokalna zajednica i kulturne institucije ulažu napore u očuvanje i promociju baštine kroz manifestacije, edukativne programe i kulturni turizam. Očuvanje identiteta postaje sve složeniji proces u uvjetima snažne modernizacije i tržišne ekonomije, pri čemu su prilagodba i inovacija ključne strategije za opstanak tradicijskih vrijednosti.

Analiza terenskih podataka pokazala je da su vjerski blagdani, svadbeni običaji i godišnji rituali još uvijek duboko ukorijenjeni u svakodnevni život stanovnika trogirskog kraja. Kroz kazivanja lokalnog stanovništva i prikupljene usmenoknjiževne zapise, otkriveno je kako su se pojedini običaji modificirali, dok su drugi gotovo nestali, ostavljajući trag samo u sjećanjima starijih generacija. Pritom se pokazalo da su procesi očuvanja kulturne baštine usko povezani s percepcijom identiteta lokalne zajednice te načinima na koje se tradicija reinterpretira u suvremenom društvenom kontekstu.

Jedan od ključnih nalaza rada jest da se tradicijska kultura ne može sagledavati isključivo kao statična kategorija, već kao dinamičan proces u kojemu su elementi prošlosti i sadašnjosti isprepleteni. Tradicija se ne prenosi samo kroz obiteljsku ili društvenu transmisiju, već i kroz organizirane kulturne programe, edukativne inicijative te medijsku i digitalnu prezentaciju. U tom kontekstu, lokalne i regionalne vlasti, zajedno s kulturnim institucijama, imaju važnu ulogu u promoviranju kulturne baštine, ali i u osiguravanju njezine održivosti kroz poticaje i podršku projektima vezanima uz tradiciju i identitet.

Također, istraživanje je istaknulo značaj kulturnog turizma kao potencijalnog alata za očuvanje i revitalizaciju tradicijskih elemenata. Međutim, važno je naglasiti da komercijalizacija kulturne baštine može predstavljati dvosjekli mač – s jedne strane, ona omogućuje vidljivost i ekonomsku korist, dok s druge može dovesti do površne interpretacije ili banalizacije autentičnih kulturnih praksi. Stoga je ključno osigurati ravnotežu između ekonomskih interesa i očuvanja izvornih kulturnih vrijednosti, uz aktivno sudjelovanje lokalne zajednice u procesima odlučivanja o kulturnoj baštini.

Osim što pruža pregled tradicijske kulture trogirskoga kraja, ovo istraživanje također doprinosi širem razumijevanju odnosa između kulturnog identiteta, baštine i društvenih promjena. Rezultati rada mogu poslužiti kao temelj za daljnja istraživanja na području etnologije, antropologije, kulturne geografije i sociologije, ali i kao praktična smjernica za institucije koje se bave zaštitom i promocijom kulturne baštine.

Zaključno, može se reći da tradicijska kultura trogirskog kraja ostaje važan segment identiteta lokalne zajednice, unatoč brojnim izazovima suvremenog doba. Njeno očuvanje ovisi o svijesti i angažmanu pojedinaca, institucija i društva u cjelini, kao i o osmišljavanju inovativnih pristupa koji će omogućiti njenu prilagodbu bez gubitka autentičnosti. Nadamo se da će ovo istraživanje doprinijeti boljem razumijevanju identitetskih procesa u Trogiru i njegovoj okolici te potaknuti nove inicijative za očuvanje i revitalizaciju bogate kulturne baštine ovog kraja.

Ovo istraživanje imalo je za cilj sagledati tradicijsku kulturu trogirskog kraja kao identitetski okvir te utvrditi njezinu ulogu u suvremenom društvu. Kroz multidisciplinarni pristup, kombinirajući metode terenskog istraživanja, arhivske analize i komparativne studije, istraženi su ključni segmenti nematerijalne kulturne baštine trogirskog kraja, uključujući vjerske i svjetovne običaje, obrede, narodne pjesme, plesove, gastronomiju i svadbene ceremonije. Osim same dokumentacije kulturnih praksi, rad je bio usmjeren na analizu procesa prijenosa tradicije kroz generacije te načina na koji se ona prilagođava suvremenim društvenim i ekonomskim promjenama.

Kroz istraživanje se pokazalo da su mnogi običaji i danas prisutni, ali s određenim prilagodbama koje odgovaraju suvremenom načinu života i tehnološkom napretku. Tradicijska kultura trogirskog kraja suočava se s brojnim izazovima, uključujući urbanizaciju, globalizaciju, turistifikaciju i promjene u društvenoj strukturi. Unatoč tim izazovima, lokalna zajednica i kulturne institucije ulažu napore u očuvanje i promociju baštine kroz manifestacije, edukativne programe i kulturni turizam. Očuvanje identiteta postaje sve složeniji proces u

uvjetima snažne modernizacije i tržišne ekonomije, pri čemu su prilagodba i inovacija ključne strategije za opstanak tradicijskih vrijednosti.

Jedan od najvažnijih nalaza ovog istraživanja jest duboka ukorijenjenost blagdanskih i prigodnih običaja u svakodnevni život stanovnika trogirskog kraja. Kroz analizu božićnih, uskrsnih, korizmenih i drugih godišnjih običaja, utvrđeno je da ovi oblici nematerijalne baštine imaju presudnu ulogu u očuvanju kulturnog identiteta i prijenosu tradicije.

Božićni običaji u Trogiru i njegovoj okolici obuhvaćaju niz tradicija koje su se prenosile kroz generacije. Adventsko razdoblje obilježeno je paljenjem svijeća, izradom božićnih ukrasa i sudjelovanjem u misnim slavljima. Na Badnjak, običaj je paljenje drveta badnjaka, molitve u obiteljskom krugu te priprema tradicionalnih jela poput bakalara i fritula. Božić je poseban blagdan kada se u domovima okuplja obitelj, a na jutarnjoj misi („ponoćki“) u crkvama se pjeva tradicionalna božićna pjesma „U se vrime godišta“, koja se u Trogiru njeguje stoljećima. U ruralnim dijelovima trogirskog kraja sačuvana su koledarska pjevanja i ophodi u kojima mladi pohode kuće i pjevaju prigodne pjesme u zamjenu za darove.

Korizmeni i uskrsni običaji također zauzimaju važno mjesto u identitetu trogirske zajednice. Korizma je razdoblje odricanja, posta i molitve, a posebnu važnost imaju procesije na Veliki petak, kada se u mnogim selima organiziraju noćni ophodi u kojima vjernici nose križeve i svijeće, pjevajući pučke napjeve poput „Gospinog plača“. Uskrs je obilježen bogatim stolom, a tradicionalni običaji uključuju pripremu „pinca“ (slatkog kruha) i „sirnica“, ukrašavanje jaja prirodnim bojama i međusobno darivanje jaja kao simbola novog života.

Poseban značaj u trogirskoj kulturnoj baštini imaju pokladni običaji. Maškare i karnevalske povorke dio su trogirske tradicije još od srednjeg vijeka. Trogirski karneval, koji se održava u veljači, poznat je po specifičnim kostimima, satiričnim prikazima političkih i društvenih događaja te simboličnom spaljivanju „Krnje“, lutke koja predstavlja sve loše što se dogodilo u protekloj godini.

Ljetni blagdani, poput blagdana sv. Ivana Krstitelja, sv. Petra i Pavla te Velike Gospe, popraćeni su procesijama, misnim slavljima i pučkim proslavama. Na blagdan sv. Lovre, zaštitnika Trogira, održavaju se svečane mise i procesije kroz staru gradsku jezgru, uz tradicionalne izvedbe klapske pjesme i narodnih plesova.

Poseban dio tradicijske kulture zauzimaju svadbeni običaji. Vjenčanja u trogirskom kraju oduvijek su bila svečana i bogata simbolikom. Običaji uključuju zaruke, pripremu miraza,

svadbene povorke, posebne pjesme i plesove te ritualne postupke poput bacanja „svatovskog vijenca“ ili darivanja mlade cvijećem i simboličnim poklonima. Nekada su svadbene svečanosti trajale i po nekoliko dana, a određeni elementi poput svadbenih napjeva i tradicionalnih trogirskih nošnji i danas su prisutni.

Gastronomija, kao važan segment kulturne baštine, također se veže uz blagdanske običaje. Tradicionalna jela poput trogirskih rafijola, pogače od sira, pršuta, bakalara na bijelo, janjetine ispod peke i raznih ribljih specijaliteta igraju važnu ulogu u očuvanju lokalnog identiteta.

Istraživanje je pokazalo da se tradicijska kultura ne može sagledavati isključivo kao statična kategorija, već kao dinamičan proces u kojemu su elementi prošlosti i sadašnjosti isprepleteni. Tradicija se ne prenosi samo kroz obiteljsku ili društvenu transmisiju, već i kroz organizirane kulturne programe, edukativne inicijative te medijsku i digitalnu prezentaciju. U tom kontekstu, lokalne i regionalne vlasti, zajedno s kulturnim institucijama, imaju važnu ulogu u promoviranju kulturne baštine, ali i u osiguravanju njezine održivosti kroz poticaje i podršku projektima vezanima uz tradiciju i identitet.

Također, istraživanje je istaknulo značaj kulturnog turizma kao potencijalnog alata za očuvanje i revitalizaciju tradicijskih elemenata. Međutim, važno je naglasiti da komercijalizacija kulturne baštine može predstavljati dvosjekli mač – s jedne strane, ona omogućuje vidljivost i ekonomsku korist, dok s druge može dovesti do površne interpretacije ili banalizacije autentičnih kulturnih praksi. Stoga je ključno osigurati ravnotežu između ekonomskih interesa i očuvanja izvornih kulturnih vrijednosti, uz aktivno sudjelovanje lokalne zajednice u procesima odlučivanja o kulturnoj baštini.

Zaključno, može se reći da tradicijska kultura trogirskog kraja ostaje važan segment identiteta lokalne zajednice, unatoč brojnim izazovima suvremenog doba. Njeno očuvanje ovisi o svijesti i angažmanu pojedinaca, institucija i društva u cjelini, kao i o osmišljavanju inovativnih pristupa koji će omogućiti njenu prilagodbu bez gubitka autentičnosti. Nadamo se da će ovo istraživanje doprinijeti boljem razumijevanju identitetskih procesa u Trogiru i njegovoj okolici te potaknuti nove inicijative za očuvanje i revitalizaciju bogate kulturne baštine ovog kraja.

Izvori

Vlastiti zapisi, popis kazivača

Vlastiti zapisi, popis kazivača

1. Babić, Ivo, povjesničar umjetnosti i arheolog, rođen 1946. u Trogiru
2. Babić, Milan, turistički vodič u gradu Trogiru
3. Barada, Tonći, predsjednik udruge „Rašpin Jute“, rođen 1953. u Trogiru
4. Bašić, Ivica, predsjednik udruge TOMS, rođen 1953. u Rijeci
5. Bašić, Marija, članica udruge „Rašpin Jute“, rođena 1950.
6. Bilić, Ante, gradonačelnik Grada Trogira, rođen 1980.
7. Celio Cega, Fani, ravnateljica Muzeja grada Trogira, rođena 1959. u Trogiru
8. Coce, Jana, udovica trogirskog pjevača Vinka Coce
9. Delalle, Ivo, profesor povijesti, osnivač Muzeja grada Trogira i Turističke zajednice Grada Trogira, rođen 1934. u Trogiru
10. Geić, Duško, pjesnik, melograf, skladatelj, rječničar, rođen 1943. u Novom Mestu
11. Gruić, Jelenka, članica udruge „Rašpin Jute“, rođena 1955. u Trogiru
12. Guina, Duška, predsjednica Narodne glazbe Trogir
13. Harašić, Vedran, glazbenik, član grupe Trogirski kanti
14. Jakšić, Jerko, predsjednik KUD-a Kvadrilja, rođen 1957. u Trogiru
15. Juranović, Mario, predsjednik NK Trogir, rođen 1971. u Trogiru
16. Kalilić, Dunja, književnica, rođena u Trogiru
17. Maljković, Maja, voditeljica odnosa s javnošću Muzeja grada Trogira, rođena 1987. u Splitu
18. Novak, Viktor, zamjenik gradonačelnika grada Trogira, rođen 1979. u Splitu

19. Paraman, Lujana, arheologinja Muzeja grada Trogira, rođena 1984. u Splitu
20. Perkušić, Mila, domaćica, djev. Grgin, rođena 1930. u Trogiru
21. Rožić, Dina, članica udruge „Rašpin Jute“, rođena u Trogiru
22. Rožić, Mara, članica udruge „Rašpin Jute“, rođena u Trogiru
23. Tomaš, Goranka, pedagoginja u Muzeju grada Trogira
24. Vukman, Antica (pok.), poljoprivrednica, rođena Čarija, Seget Vranjica, 1921.–2018.
25. Vukman, Ivanka, članica udruge „Rašpin Jute“, rođena u Trogiru
26. Vujčić, Marina, književnica, voditeljica Kantuna kulture u Trogiru, rođena 1966. u Trogiru
27. Žaja, Ante, inženjer elektrotehnike, rođen 1961. u Trogiru
28. Žaja, Blaž, poljoprivrednik, rođen 1937. u Mitlu
29. Žaja, Luciano, ekonomist, rođen 1998. u Splitu
30. Zulim, Vinka, poljoprivrednica, djev. Vukman, rođena 1945. u Seget Vranjici

Literatura

1. Acalija, Sanja; Ivančić, Sanja, *Povismo i sukno – Kaštelansko tradicijsko ruho*, Etnografski muzej Split, Muzej grada Kaštela, Split, Informatica museologica, No. 45-46, 2015., 2015.
2. Adolf, Adam*, Uvod u katoličku liturgiju*, Sacred Cecilia: a sacral music magazine, Vol. 64 No. 2, 1994.
3. Agić, Ante, *Ojkavica mala knjiga pisama*, Kulturno umjetnička udruga Andrija Matijaš Pauk, Marina, 2015.
4. Alduk, Ivan, *Nastanak i sudbina trogirske utvrde Znoilo – učenje iz pogrešaka*, Starohrvatska prosvjeta Vol. III, No. 48, 2021.

5. Alujević, Maja, *O blagdanu svete Lucije*, Ethnologica Dalmatica, Etnografski muzej Split, Split, 2006.

6. Alupović Gjeldum, Dinka, *Običaji trogirske zagore u prvoj polovini XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 247-283.

7. Antoš, Zvjezdana, *Europski etnografski muzeji i globalizacija*, Muzeologija Vol. , No. 47, 2010.

8. Babin, Ankica, *Kulturna baština Kaštela kao resurs kulturnog turizma*, Informatica museologica, Vol. 40 No. 1-2, 2009.

9. Babić, Dunja, *Opis Trogira i teritorija s kraja XVI. stoljeća*, Sources and contributions for the history of Dalmatia, Vol. 24 No. 24, 2012.

10. Babić, Ivo, *O kipu sv. Ivana nad Kopnenim gradskim vratima u Trogiru*, Vijenac 217, Matica hrvatska, 2022.

11. Babić, Ivo, *Antičko (grčko) svetište u Pantanu/Blatu kod Trogira?*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku Vol. 110, No. 2, 2017.

12. Babić, Ivo, *Barokna preinaka crkve Gospe od Karmela u Trogiru*, Ars Adriatica, No. 6, 2016.

13. Babić, Ivo, *Trogir. Grad i spomenici*, Književni krug Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 2016.

14. Babić, Ivo, *Crkva sv. Andrije na Čiovu*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 35, No. 1, 1995.

15. Babić, Ivo, *Počeci trogirskog predgrađa u Pasikama*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 39, No. 1, 2005.

16. Babić, Ivo, *Starokršćanski ulomci u Trogiru*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 25 No. 1, 1985.

17. Badurina, Anđelko, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990.

18. Baras, Frano, *Splitski karnevali*, Logos, Split, 1984.

19. Belamarić, Joško, *Moći sv. Ivana – trogirski paladij založen u Zadru (filigran u riznicama dalmatinskih katedrala)*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 38 No. 1, 1999., str. 151, 152, 169.

20. Benyovsky Latin, Irena, *Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku*, Povijesni prilozi, Vol. 26 No. 32, 2007. , str. 25,26,27.

21. Benyovsky, Lucija, *Običaji u Segetu od početka do sredine XX. stoljeća*, Vartal 1-2, 2001., str. 51-78.

22. Benediktinke -Trogir, *Trogir - 950. obljetnica Trogirskih benediktinki*, Sacred Cecilia : a sacral music magazine, Vol. 85 No. 1/2, 2015.

23. Bezić-Božanić, Nevenka, *Živalj Bosiljine – Marine od godine 1583. do 1800.*, Čakavska rič: Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi, Vol. XXIII No. 1-2, 1995.

24. Bieritz, Karl-Heinrich, *Crkvena godina: svetkovine, blagdani i spomendani u povijesti i danas* (prijevod Robert Vukoja), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010.

25. Bodrožić, don Stipan, „Predgovor“ u *Zbornik radova znanstvenog skupa „Osam stoljeća štovanja Gospe od Anđela i prvoga franjevačkog samostana u Trogiru*, Župa Gospe od Anđela, Muzej grada Trogira, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Trogir-Split, 2022.

26. Bošković-Stulli, Maja, (prir.) *Usmene pripovijetke i predaje. Stoljeća hrvatske književnosti,* Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

27. Botica, Stipe, *Biblija i hrvatska tradicijska kultura*, Školska knjiga, Zagreb, 2011.

28. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.

29. Borčić, Goran, *Splitski krnjevali*, Etnografski muzej Split, 2019.

30. Borić, Neven, *Naši običaji i tradicija*, naklada Selman, 2015.

31. Božić Bužančić, Danica, *Prilog poznavanju privatnog i društvenog života Trogira u drugoj polovici devetnaestog stoljeća*, Mogućnosti 9-10, 1987., str. 865-884.

32. Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 5-26.

33. Braica, Silvio*, Ciklusi godišnjih običaja - Božićni običaji*, Etnografski muzej Split, Split, 2002., str. 4-10.

34. Braica, Silvio, Poklade, korizma: ciklus godišnjih običaja, Etnografski muzej Split, Split, 2003.

35. Buble, Marin; Barada, Teo: Vukman, Ivan, *Dobrovoljno vatrogasno društvo Trogir* 1903.-2013., Trogir Tisak, Trogir, 2013.

36. Buble, Nikola, *Glazbeni folklor: Bilješke o trogirskom folklornom plesu "Trogirska četvorka"*, Sveta Cecilija Vol. 55, No. 1, 1985.

37. Buble, Nikola, *Iz glazbene prošlosti: Dača, napjev trogirskih bratima*, Sveta Cecilija Vol. 56, No. 1-2, 1986.

38. Buble, Nikola, *Muzički život Trogira u vrijeme narodnog preporoda*, Mogućnosti 9-10, 1987., str. 911-933.

39. Buble, Nikola, *Tekstovi pjesama vokalne folklorne glazbe Trogira i Donjih Kaštela od 1875. do 1975*., Čakavska rič, Vol. XVIII, No. 2, Trogir, 1991., str. 3-333., 51-108.

40. Bužančić, Radoslav, *Crkve sv. Vida na Klisu i sv. Marije u Blizni Gornjoj*, Prilog proučavanju vladarske predromaničke arhitekture IX. stoljeća, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 42, No. 1, 2011.

41. Bužančić, Radoslav, *Stara kapela sv. Ivana Trogirskog u katedrali sv. Lovrinca*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 40, No.1, 2005., str. 77-79,107.

42. Bužančić, Radoslav, *Predromanička pregradnja crrkve sv. Martina u Trogiru*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 35 No. 1, 1995., str. 241-250.

43. Burić, Tonči, *Gospa od zdravlja u Oriovici*, Starohrvatska prosvjeta Vol. III, No. 27, 2000.

44. Burić, Tonči, *Srednjovjekovna Bosiljina* (topografsko – arheološka skica), Starohrvatska prosvjeta, Vol. III No. 36, 2009.

45. Burić, Tonči, *Sv. Lovre -Balavan*, Starohrvatska prosvjeta Vol. III, No. 27, 2000.

46. Cega, Fani*, Povijest knjižnice obitelji Garanjin Fanfonja u Trogiru s posebnim osvrtom na namještaj i stare kataloge,* Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Vol. 29, No. 1, 1996.

47. Celio Cega, Fani, *Crtice o ribarstvu i prehrani ribom u Trogiru od 18. do početka 20. stoljeća*, Ethnologica Dalmatica Vol. 22, No., 2015.

48. Celio Cega, Fani*, Kuhinja, blagovanje, prehrana u plemićkoj palači u 18. stoljeću – ideja za novi stalni postav u Muzeju Grada Trogira*, Etnološka istraživanja, No. 12/13, 2008.

49. Celio Cega, Fani, *Osvrt na obilježavanje 200. obljetnice Primišćenja u Trogiru 1881. godine,* Mogućnosti 4/6, 2004., str. 135-143.

50. Celio Cega, Fani, *Posjedi benediktinskog samostana sv. Mihovila na trogirskom području prema starom austrijskom katastru*, Povijesni prilozi, 48 (2015), str. 91-128.

51. Celio Cega, Fani, *Trogir*, Vjesnik, Zagreb: Turistička naklada, 2002.

52. Celio Cega, Fani, *Trogir u izvješćima Kraglskog Dalmatina*, Vartal 1-2, 1995., str. 7-12.

53. Celio Cega, Fani, *Važnost ostavštine Mavretić Muzeju grada Trogira — prilog trogirskoj svakodnevici 19. stoljeća*, Život umjetnosti Vol. 113, No. 2, 2023.

54. Celio Cega, Fani; Bičić-Petričević, Aleksandra, *Povijest kazališta u Trogiru do 1960*., Muzej grada Trogira, Trogir, 2017.

55. Chumakov, Alexander N., *Kultura u globalnom svijetu i mogućnosti za dijalog*, Synthesis philosophica Vol. 31, No. 2, 2016.

56. Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća*, pučka pobožnost, zajednica. Golden marketing, Zagreb, 1997.

57. Čipčić, Marijan, *Trogir između svjetskih ratova (1918. – 1941.),* Muzej grada Splita, Split, 2021., str. 288.

58. Čorić, Josip*, Kršćanstvo i globalizacija*, Obnovljeni Život Vol. 58, No. 4, 2003.

59. Čovo, Stjepan, *Marijine svetkovine,* Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija, Vol. 16 No. 2, 1976., str. 141-150.

60. Čubelić, Tvrtko*, Na stazama usmenog narodnog stvaralaštva*, Pedagoški fakultet u Osijeku. Osijek. 1982.

61. Čulinović-Konstantinović, *Vesna, Procesi promjena u tradicijskoj kulturi*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 13 , 2004.

62. Ćudina, Joško, *Osam stoljeća štovanja Gospe od Anđela i prvoga franjevačkog samostana u Trogiru*, Crkva u svijetu Vol. 58, No. 3, 2023.

63. Dadić, Katarina, *Lokalni prostor djetinjstva: Traganje za autentičnim identitetom i utjecaj globalnih usmjerenja*, Obnovljeni Život Vol. 79., No. 2., 2024.

64. David Smith, Anthony, *National identity*, Penguin Books, London, 1991.

65. de Charentenay, Pierre, *Globalizacija i kršćanstvo*, Kulturni identiteti i svjetsko upravljanje, Obnovljeni Život Vol. 67., No. 1., 2012.

66. Delalle, Ivan, *Trogir – vodič po njegovoj historiji, umjetnosti i životu*, Zagreb: Ex libris, 2006.

67. Demori-Staničić, Zoraida, *Zidne slike 17. stoljeća u crkvi Gospe Snježne u Segetu*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 23, No. 1, 1983.

68. Derado, Klement, *Trogirska zagora - suvremeni tokovi razvojnog procesa geografske sredine*, Hrvatski geografski glasnik Vol. 38., No. 1., 1976.

69. Domazet, Mladen; Marić, Robert, *Donjokaštelanski krnjeval*, Hrid, Zagreb, 2014.

70. Domazet, Mladenko, *Dimenzije dugoga trajanja crkve sv. Ivana na Birnju u Kaštel Lukšiću* (1276. – 2020.), Croatica Christiana periodica Vol. 45, No. 88, 2021.

71. Dragić, Helena, *Apostoli sv. Filip i sv. Jakov Mlađi u hrvatskoj hagionimiji i antroponimiji*, Croatica et Slavica Iadertina, 17 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar. 2021., 339.-355.

72. Dragić, Helena, *Apostoli sv. Filip i Jakov Alfejev u hagiografiji i poeziji Marka Marulića*, Nova prisutnost – časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XX (1). Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb, 2022. 89-102.

73. Dragić, Helena, *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*, Croatica et Slavica Iadertina, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2017., str. 235-252.

74. Dragić Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., 67-91.

75. Dragić, Marko, *Brgulja – slava nebeskih zaštitnika u hrvatskoj tradiciji*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 30 No. 1, 2023., str. 87-116.

76. Dragić, Marko, *Blagovijest u hrvatskoj kršćanskoj duhovnosti*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 29., Filozofski fakultet, Split, 2022., str. 41. 46.

77. Dragić, Marko, *Štovanje Gospe Snježne u hrvatskoj kulturnoj baštini*. Od Pavlimira do riči šokačke (Zbornik Ljiljane Kolenić). (ur. Ćurak Silvija; Blažević Krezić, Vera). Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Osijek 2021., str. 543-564.

78. Dragić, Marko, *Srećonosni gost u hrvatskoj kulturnoj baštini i europskom kontekstu*, Ethnologica Dalmatica, 26 (1), 2019., str. 97-121.

79. Dragić, Marko, *Fakcija i fikcija o kugi u predajama Hrvata. Kuga u Makarskoj i Primorju 1815.*, Makarska: Gradski muzej Makarska, 2017., str. 403-435.

80. Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2016., 149-179.

81. Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015. str. 141-163.

82. Dragić, Marko, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, 22 (1). Etnografski muzej, Split, 2015., str. 5-42.

83. Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke, Vol. 8 No. 8, 2015., str. 155-183.

84. Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435.

85. Dragić, Marko, *Priprava hrane za Božić i post na Badnji dan u hrvatskoj katoličkoj baštini,* Motrišta br.75.-76., Mostar, 2014., str. 31.-49.

86. Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata*, Bošnjaka, Srba i Poljaka, Ethnologica Dalmatica, 21 (1), Split, 2014., str. 103-123.

87. Dragić, Marko, *Metkovska pasionska baština*, Hrvatski neretvanski zbornik 6, Društvo Neretvana i prijatelja Neretvana u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 229-247.

88. Dragić, Marko, *Badnje gobinjanje i kićenje u kulturnoj baštini Hrvata*, Bosna franciscana, XXI, 39, Franjevačka teologija, Sarajevo, 2013., str. 63-75.

89. Dragić, Marko, *Sveta Bernardica u hrvatskoj usmenoj lirici*, Suvremena pitanja, 14, časopis za prosvjetu i kulturu, Matica hrvatska Mostar; Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti, Mostar, 2012., str. 85-99.

90. Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, vol. 8/1, no. 8, 2012., str. 155-188.

91. Dragić, Marko, Prvosvibanjski običaji i ophodi u folkloristici Hrvata i europskom kontekstu, u: *Između dviju domovina, Zbornik Milorada Nikčevića*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet; Crnogorsko kulturno društvo „Montenegro-Montenegrina“, Osijek; Hrvatsko-crnogorsko društvo prijateljstva „Croatica-Montenegrina“ RH; Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, Osijek, travanj 2011. str., 257-282.

92. Dragić, Marko, *Sveta Katarina Aleksandrijska u hrvatskoj katoličkoj tradicijskoj baštini*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 7, Mostar, 2011., str. 260.-287.

93. Dragić, Marko, *Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora*, Časopis za hrvatske studije, Croatian Studies Review, 7, Macquarie University Sydney, Australia, Faculty of Philosophy University of Split, Croatia, Waterloo University, Canada, 2011., 61-88.

94. Dragić, Marko, *Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu*, Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krka, Vol. 3 No. 3, 2010., str. 123-174.

95. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.

96. Dragić, Marko, *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*, HUM, Vol. No. 6, Mostar, 2010., str. 81-104.

97. Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 45 (4), Split, 2010., str. 467-488.

98. Dragić, Marko, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Etnografski muzej Split, 17 (1)., Split, 2009., str. 5-32.

99. Dragić, Marko, *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu, 44 (3) Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2009., str. 205.-228.

100. Dragić, Marko, *Koledanje i veselanje u hrvatskoj tradiciji*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, 1, Split, 2008., 21-34

101. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata, Crkva u svijetu,* 43(3), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414-440.

102. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.

103. Dukić, Davor, *Usmene epske pjesme I i II.*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004.

104. Đaković, Branko, *Polaznik, Polaženik: Prvi božićni gost čestitar*, Etnološka baština: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva, vol. 32, no. 25, 2002., str. 27-38.

105. Elez, Katija, *Pojmovno određenje zavičajne baštine*, Zavičajna baština i održivi razvoj, Zbornik radova, Književni krug Split, Split, 2012.

106. Farlati, Daniele, *Trogirski biskupi, s dodacima i ispravcima Jacopa Coletija,* Split: Književni krug Split, Split, 2010., str. 33, 34.

107. Fisković, Cvito, *Duknovićev kip apostola Ivana u Trogiru*, Peristil Vol. 14-15, No. 1, 1971.

108. Fisković, Cvito, *Dvije preromaničke crkve u Trogiru*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 14, No. 1, 1962.

109. Fisković, Cvito, *Firentičev Sebastijan u Trogiru*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1959.

110. Fisković, Cvito, *Trogirski majstor Mavar,* Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, No. 12, 1970.

111. Galić, Anita; Galić, Mario, *Trogirska ženska narodna nošnja u drugoj polovici 19. stoljeća*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 11-17.

112. Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991.

113. Genette, Gerard, *Fikcija i dikcija*, Zagreb: CERES, 2002., str. 4.

114. Giddens, Anthony, Odbjegli svijet, Jesenski i Turk, 2005.

115. Grbavac, Jozo, *Povijest, vjera i kulturna baština u Imoti*, Školska knjiga, Zagreb, 2017.

116. Grbić Jakopović, Jadranka, *Matična publikacija*: *Multipliciranje zavičaja i domovina*; Hrvatska dijaspora: Kronologija, destinacije i identitet, Zagreb, 2014.

117. Hall, Stuart, *Cultural identity and diaspora*, London: Lawrence and Wishart, 1990.

118. Holy, Mirela, *Globalizacija, integracija i multikulturalizam: interdisciplinarni pristup*, Suvremene teme Vol. 9, No. 1, 2018.

119. Huljev, Ivica, *Kvarantore: jučer, danas, sutra*, Prilozi povijesti otoka Hvara, Vol. XIII, No. I, Komiža, 2017.

120. Informativna katolička agencija, *Iz glazbenog života biskupija: Trogir: Glazbenici slavili sv. Ceciliju*, Sacred Cecilia : a sacral music magazine, Vol. 74 No. 5, 2004.

121. Informativna katolička agencija, *Trogir: Blagoslovljene obnovljene orgulje stare više od 200 godina*, Sacred Cecilia : a sacral music magazine, Vol. 69 No. 4, 1999.

122. Ivančan, Ivan, *Terenske bilješke iz Trogira i njegove šire okolice*, Vartal 1-2, 1996/7., str. 17-45.

123. Ivančić, Ante, *Trogirske legende*, Matica hrvatska, Trogir, 1999.

124. Ivanda, Roko, *Baština izgubljene Bosiljine*, Ogranak Matice hrvatske u Trogiru, Jurlinovi Dvori, Trogir – Primošten Burnji, 2020.

125. Ivanišević, Jelena, *Kada kuhaju bake...tradicija i povijest u dvjema bakinim kuharicama*, Narodna umjetnost Vol. 45, No. 2, 2008.

126. Ivanišević, Milan, *Ikonografija svetoga Ivana Trogiranina,* Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti, Vol. 21 No. 1, 1978., str. 92.

127. Ivanišević, Milan, *Nestajanje najstarijega hrvatskoga franjevačkog mjesta u Trogiru,* Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 39, No. 1, 2005.

128. Ivanišević, Milan, *Sveti Ivan Trogirski biskup,* Croatica Christiana periodica, Vol 4, No 5, 1980., str. 44.

129. Ivanišević, Milan, *Život sv. Ivana Trogirskog*, Čakavska rič: Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi, Vol. VIII. No. 2, 1978., str. 141.

130. Jagić, Stjepan, *Globalizacijski procesi i kultura,* Acta Iadertina 9, Zadar, 2012.

131. Jagić, Stjepan, *Humanističke vrijednosti turizma*, Zavičajna baština – HNOS i kurikulum, Zbornik radova, Književni krug Split, Split, 2007.

132. Jarebić, Ivana, *Globalizacija u obrazovnom sustavu i očuvanje trogirske kulturne baštine*, Varaždinski učitelj Vol. 5, No. 8, 2022.

133. Jelaska Marijan, Zdravka, *Svakodnevica Donjih Kaštela 1900.–1939*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, No. 45, 2003.

134. Juraj, Kristijan, *Doseljavanje Morlaka u opustjela sela šibenske Zagore u 16. stoljeću*, Povijesni prilozi Vol. 33, No. 46, 2014.

135. Jurčević, Marijan, *Nacionalni i kulturni identitet u europskoj zajednici*, Riječki teološki časopis Vol. 24, No. 2, 2004.

136. Katić, Miroslav, *Utvrda Drid*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 34, No. 1, 1994.

137. Kekez, Josip, *Leukorn i djevojka bez grijeha*, Slike i prilike pripovijedane u Hrvata. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb 1989.

138. Kekez, Josip, *Usmeno-pisani književni suodnosi*, Nikšić 1987.

139. Kelava, Josipa, *Advent u tradicijskoj kulturi posuškoga kraja*, Motrišta, 92., Matica hrvatska Mostar, Mostar, 2016., str. 62-72.

140. Kelava, Josipa, *Badnjica u kulturnoj baštini posuškoga kraja*, Ethnologica Dalmatica, 24 (1), Etnografski muzej, Split, 2017., str. 5-21.

141. Klaić, Nada, *Javni život grada i njegovih ljudi*, Knjiga II, sv. I, Muzej grada Trogira, Trogir, 1985.

142. Kolumbić, Mirjana, *Tradicijsko odijevanje urbane Dalmacije*, Prilozi povijesti otoka Hvara Vol. XII, No. 1, 2014.

143. Köstlin, Konrad, *Nova shvaćanja regije i kulture*, Narodna umjetnost : hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, Vol. 38 No. 2, 2001.

144. Kovačić, Vanja, *Kipovi Alessandra Vittorije za trogirsku katedralu*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 40, No. 1, 2005.

145. Kovačić, Vanja, *Porta Dominica i crkva sv. Dujma u Trogiru*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 34, No. 1, 1994.

146. Kovačić, Vanja, *Trogirske fortifikacije u 15. stoljeću*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji Vol. 37, No. 1, 1998.

147. Kovačić, Vanja, *Zbirka Benediktanskog samostana u Trogiru*, Regionalni zavod za zaštiti spomenika kulture, Informatica museologica, Vol. 21 No. 1-2, 1990.

148. Krasić, Stjepan, *Crkva i samostan sv. Dominika u Trogiru*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 41, No. 1, Rim, 2008.

149. Krizomali, Urban, *Ivan Lučić trogirski crkovinar*, Crkva u svijetu Vol. 1, No. 6, 1966.

150. Kunčić, Meri, *Od pošasti sačuvaj nas*, Srednja Europa, Zagreb, 2008.

151. Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski, 1997.

152. Lozica, Ivan, *Poklade u Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena i suvremeni karneval u Hrvatskoj*, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol. 23, no. 1, 1986.

153. Lozica, Ivan, *Dva karnevala*, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol. 25, no. 1, 1988.

154. Maljković Zelalija, Maja, *Fešta – što su i kako Trogirani slavili kroz povijest*, Muzej Grada Trogira, Galerija Cate Dujšin Ribar, 2023., str. 27-30.

155. Maljković Zelalija, Maja, *Spomenar KUD-a Kvadrilja,* Kulturno umjetničko društvo Kvadrilja, Trogir, 2019.

156. Marasović, Katja, *Kaštel Cipiko u Kaštel Starome,* Prostor Vol. 19, No. 1(41), 2011.

157. Maretić, Meri; Caktaš, Josipa, *Zavičajna baština u funkciji očuvanja hrvatskog identiteta*, Zavičajna baština – HNOS i kurikulum, Zbornik radova, Književni krug Split, Split, 2007.

158. Mikulić, Davorka, *Kulturna baština kao razvojni potencijal ruralnih područja,* Zavičajna baština i održivi razvoj, Zbornik radova, Književni krug Split, Split, 2012.

159. Miliša, Josip, *Novootvorena Zbirka umjetnina u okviru samostana Sv. Dominika u Trogiru,* Informatica museologica Vol. 15, No. 4, 1984.

160. Miliša, Josip, *Postav odjela brodogradnje u Muzeju grada Trogira,* Informatica museologica, Vol. 15 No. 1-3, 1984.

161. Milićević, Josip, *Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini,* Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol. 5. i 6., br. 1., 1967., str. 472-498.

162. Musa, Irena, *Kulturni identitet i globalizacijski procesi*, Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, No. 5, 2009.

163. Nikić, Andrija, *O ljekarni Male braće u Dubrovniku kao doprinosu Franjevaca u povijesti ljekarništva,* Acta medico-historica Adriatica Vol. 4, No. 1, 2006.

164. Novak, Zrinka, *Život trogirske komune pod zaštitom bl. Ivana Trogirskoga i sv. Lovre,* Stara hrvatska svakodnevnica, Kolo 4, 2006.

165. Obad, Marija, *Zavičajnost kao ishodište nacionalnog*, Zavičajna baština – HNOS i kurikulum, Zbornik radova, Književni krug Split, Split, 2007.

166. Oppitz, Werner, *Globalizacija i turizam,* Tourism and hospitality management Vol. 4, No. 1, 1998.

167. Paić, Žarko, *Politika identiteta: kultura kao nova ideologija*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2005.

168. Paić, Žarko, *Što nakon kulture? Teorije preokreta i preokret teorija u globalno doba*, Politička misao : časopis za politologiju, Vol. 45 No. 1, 2008., str. 29-70.

169. Paraman, Lujana; Ugarković, Marina; Steskal, Martin, *Terenski pregled i dokumentiranje gradinskih nalazišta na širem trogirskom području u 2019. godini kao uvod u sustavno istraživanje Hiličkoga poluotoka*, Annales Instituti Archaeologici Vol. XVI, No. 1, 2020.

170. Pažanin, Ivan, *Marinski običajnici*, Knjižnica Ogranka Matice hrvatske u Trogiru, svezak XXI., Trogir, 2020.

171. Pažanin, Ivan, *Narodne pjesme prikupljene u naše dane u Vinišćima kraj Trogira,* Čakavska rič Vol. XIV, No. 1, 1986.

172. Pažanin, Ivan, *Pravilnik bratovštine sv. križa na hrvatskom jeziku i drugi prilozi o bratovštinama na Drveniku i u Vinišću*, Čakavska rič Vol. XIV, No. 2, 1986.

173. Perić Polonijo, Tanja, Olinko Delorko, *Narodne pjesme iz okolice Trogira,* Vartal 1-2, 1996/7., str. 45-111.

174. Piplović, Stanko, *Dominikanski samostan u Trogiru u XIX. stoljeću*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru Vol. , No. 41, 1999.

175. Pivčević, Smiljana; Mandić, Ante, *Potencijal turizma u revitalizaciji ruralnih područja za očuvanje i valorizacija zavičajne baštine*, Zavičajna baština i održivi razvoj, Zbornik radova, Književni krug Split, Split, 2012.

176. Purgarić-Kužić, Branka, *Smrt sv. Ivana Trogiranina,* Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vol. 28 No. 1, 1995.

177. Radić, Danka, *Doprinosi dr. sc. Stanka Piplovića valorizaciji trogirske baštine*, Kulturna baština Vol. 1, No. 47-48, 2022.

178. Radić, Danka, *Gradska jezgra Trogira - svjetska baština UNESCO-a,* Informatica museologica, Vol. 28, No. 1-4, Trogir, 1998.

179. Radić, Danka, *Knjižnica obitelji Slade-Šilović*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije Vol. 21, No. 21, 2006.

180. Radić, Danka, *Radovan društvo za zaštitu kulturnih dobara Trogira*, Informatica museologica Vol. 27, No. 3-4, 1996.

181. Radić, Danka, *Stanje trogirske baštine*, Vartal, 1-2, 1995., str.

182. Radić, Danka, *Trogirska tradicijska brodogradnja*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 22, 2015.

183. Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995.

184. Sam Palmić, Renata, *Zavičajna glazbena riznica paradigma identiteta*, Zavičajna baština – HNOS i kurikulum, Zbornik radova, Književni krug Split, Split, 2007.

185. Sremac, Stjepan, *Ples u suvremenim pokladnim običajima u Hrvatskoj*, Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol. 25, no. 1, 1988.

186. Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, 2005., str. 16, 127

187. Steiner, George, *Ideja Europe*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2009.

188. Šaban, Ladislav, *Povijesne orgulje kao kulturna baština Dalmacije*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 21, No. 1, 1980.

189. Šilović, Slade R., *Staro kazalište u Trogiru*, Narodna starina Vol. 2, No. 3, 1922.

190. Šimić, Josip, *Religije i crkve pred izazovom globalizacije*, Filozofska istraživanja Vol. 29, No. 4, 2009.

191. Škopljanac-Mačina, Mirta, *Orgulje u trogirskoj katedrali*, Bašćinski glasi Vol. 7, No. 1, 1998.

192. Škoda, Klara; Držić, Marijana, *Godišnji običaji na otoku Čiovu i u Segetu,* Vartal 1-2, 1996/7., str. 283-291.

193. Tomašević, fra Luka *Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću),* Knjižnica «Gospa Sinjska» knjiga br. 6, Sinj 2000.

194. Tomić, Radoslav, *Slika Agostina Ridolfija u trogirskoj katedrali*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 27 No. 1, 1988., str. 293,294,300.

195. Trogrlić, Marko, *Povijesna vrela o liturgijskom štovanju bl. Augustina Kažotića u trogirskoj katedrali i biskupiji od godine 1603. do 1830.*, Crkva u svijetu Vol. 57, No. 2, 2022.

196. Tuksar, Stanislav, *Augustin Kažotić, biskup zagrebački, sakralna glazba i liturgijsko pjevanje,* Arti musices Vol. 50, No. 1-2, 2019

197. Udier, Sanda Lucija, *Fikcija i fakcija*, Zagreb: Disput, 2011.

198. Vitez, Zorica, *Iskorak iz svakidašnjice*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

199. Vitez, Zorica, *Hrvatski svadbeni običaji*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2003.

200. Vlahović, Darko, *Turizam, identitet i globalizacija*, Ekonomska misao i praksa Vol. 14, No. 1, 2005.

201. Vojinović Traživuk, Branka, *Jedan etnološki pogled na Božić*, Ethnologica Dalmatica 26, Split, 2019, str. 1-23.

202. Vrbanić, Vilena, *Orgulje i orguljarstvo u hrvatskim zemljama od 14. do 16. stoljeća*, Arti musices Vol. 46, No. 1, 2015.

203. Vulić, Sanja, *O pučkim imenima blagdana sv .Martina i martinjskom nazivlju u čakavštini, štokavštini i kajkavštini*, Čakavska rič: Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi, Vol. XLI No. 1-2, 2013., str. 95-110.

204. Zelić, Danko, *Chiese in Trau – rukopis Pavla Andreisa u Muzeju grada Trogira*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti Vol. , No. 33, 2009.

205. Zorić, Snježana, *Obredi i običaji*, Zavod za istraživanje folklora, Zagreb, 1991.

206. Zubak, Franjo, *Iz trogirske prošlosti: „Tridue" i „Manjarola"*, Jasna zraka 3-14, 1980.

207. Žaja, Barbara, *Advent u tradicijskoj kulturi trogirskog kraja*, Bosna franciscana, 54, Sarajevo: Franjevačka teologija, 2021., str. 251-266.

208. Žaja, Barbara, *Božić u tradicijskoj kulturi Trogiru*, Bosna franciscana, 55, Sarajevo: Franjevačka teologija, 2021., str. 369-386.

209. Žaja, Barbara, *Pokladni običaji na trogirskom području*, Bosna franciscana, 58, Sarajevo: Franjevačka teologija, 2023., str. 329-354.

210. Žaja, Barbara, *Suvremena etnografija tradicijske kulture u trogirskom kraju*, Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2019.

211. Žaja, Barbara, *St. John of Trogir in the traditional culture of the Trogir region*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Lingua montenegrina, god. XVIII/2, br. 36, Cetinje, 2025., str. 295.-323.

212. Žaja, Barbara, *Veliki tjedan u trogirskoj crkveno-pučkoj baštini*, Kulturna baština, 49-50, Društvo prijatelja kulturne baštine, Split, 2025., str. 275.-297.

213. Žaper, Ana, *Kulinarstvo – dio kulture življenja i duhovne baštine u hrvatskoj turističkoj ponudi*, Naše more, vol. 51, br. 5-6, 2004.

Mrežni izvori:

1. Dalmatinski portal, članak „Pogledajte povorku maškara u Trogiru“, objavljeno: 15. 2. 2025., preuzeto: 6. 1. 2020., https://dalmatinskiportal.hr/zivot/pogledajte-povorku-maskara-u-trogiru/2767
2. Facebook stranica Vila Rafijola, objavljeno: 21. 12. 2011., pristupljeno: 25. 5. 2023., https://www.facebook.com/trogirskirafijol/
3. Gazivoda, Jelena, *Sveti Grgur, tica gnijezdur*, Predavanje Sanje Vulić *Sveci u ožujku u frazemima i poslovicama*, *Matica hrvatska*, Vijenac 654., preuzeto: 12. 11. 2024., https://www.matica.hr/vijenac/654/sveti-grgur-tica-gnijezdur-28917/
4. Informativno katolička agencija, Blagoslov obnovljene crkve Rođenja Marijina – Gospe od Konacvina u Segetu Donjem, članak objavljen: 9. 9. 2021., preuzeto: 23. 9. 2022., https://ika.hkm.hr/novosti/blagoslov-obnovljene-crkve-rodenja-marijina-gospe-od-konacvina-u-segetu-donjem/
5. Informativno katolička agencija, blagdan sv. Kuzme i Damjana, članak objavljen: 27. 9. 2004., preuzeto: 3. 3. 2024, https://ika.hkm.hr/novosti/blagdan-sv-kuzme-i-damjana-u-trogiru-2/
6. Informativno katolička agencija, ususret "Primišćenju" moćiju sv. Ivana Trogirskog, članak objavljen: 3. 5. 2009., preuzeto: 31. 3. 2024.
7. Ivan Trogirski, bl.. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024., pristupljeno 3.3.2024., https://ika.hkm.hr/najave/ususret-primiscenju-mociju-sv-ivana-trogirskog/
8. Ivan Trogirski, bl.. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024., pristupljeno 3.3.2024., https://www.enciklopedija.hr/clanak/ivan-trogirski-bl

9. Informativno katolička agencija, Sveti Ilija na brdu iznad Segeta, članak objavljen: 21. 7. 2010., preuzeto: 31. 3. 2024., https://ika.hkm.hr/novosti/sv-ilija-na-brdu-iznad-segeta/
10. Informativno katolička agencija, U Trogiru proslavljena sveta Marta, članak objavljen: 30. 7. 2012., preuzeto: 31. 3. 2024., https://ika.hkm.hr/novosti/u-trogiru-proslavljena-sv-marta/
11. Informativno katolička agencija, U Trogiru proslavljena sveta Marta, članak objavljen: 17. 8. 2012., preuzeto: 31. 3. 2024., https://ika.hkm.hr/novosti/trogir-imenovan-trg-roka-slade-silovica/
12. Informativno katolička agencija, Proslavljena svetkovina sv. Josipa u Trogiru, članak objavljen: 20. 3. 2019., preuzeto: 13. 2. 2024., https://ika.hkm.hr/novosti/proslavljena-svetkovina-sv-josipa-u-trogiru/
13. Informativno katolička agencija, Trogir: Imenovan Trg Roka Slade-Šilovića, članak objavljen: 17. 8. 2012., preuzeto: 13. 2. 2024., https://ika.hkm.hr/novosti/trogir-imenovan-trg-roka-slade-silovica/
14. Informativno katolička agencija, Trogir: blagoslovljene obnovljene orgulje stare više od 200 godina, članak objavljen: 22. 11. 1999., preuzeto: 31. 3. 2024., https://ika.hkm.hr/novosti/trogir-blagoslovljene-obnovljene-orgulje-stare-vise-od-200-godina/
15. Informativno katolička agencija, Trogir: Glazbenici slavili sv. Ceciliju**,** članak objavljen: 23. 11. 2004., preuzeto: 13. 2. 2024., https://ika.hkm.hr/novosti/trogir-glazbenici-slavili-sv-ceciliju/
16. Informativno katolička agencija, *Proslavljena svetkovina sv. Katarine Aleksandrijske u Ljubitovici*, članak objavljen: 25. 11. 2023., https://ika.hkm.hr/novosti/proslavljena-svetkovina-sv-katarine-aleksandrijske-u-ljubovitici/ (Pristupljeno: 31. 3. 2024.)
17. Ivan Trogirski. Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024., pristupljeno: 3. 3. 2024., https://hbl.lzmk.hr/clanak/8594
18. Muzej Grada Trogira, 60. obljetnica Muzeja grada Trogira, objavljeno: 4. 7. 2023., preuzeto: 15. 7. 2023., https://muzej-grada-trogira.hr/2023/07/04/festa-60-obljetnica-muzeja-grada-trogira/
19. Splitsko-makarska nadbiskupija, Trogir: proslavljen blagdan sv. Petra i Pavla, članak objavljen: 29. 6. 2012., preuzeto: 31. 3. 2024., https://smn.hr/1456-trogir-proslavljen-blagdan-sv-petra-i-pavla

20. Splitsko-makarska nadbiskupija, Pripreme na proslavu 950. obljetnice benediktinskog samostana sv. Nikole u Trogiru, članak objavljen: 28. 2. 2014., preuzeto: 31. 3. 2024, https://smn.hr/1699-pripreme-na-proslavu-950-obljetnice-benediktinskog-samostana-sv-nikole-u-trogiru
21. Splitsko-makarska nadbiskupija, proslava Sv. Ivana Trogirskog, objavljeno: 20. 11. 2019., preuzeto: 5. 2. 2024., https://www.youtube.com/watch?v=PK66A5jCj_k&t=238sž
22. Splitsko-makarska nadbiskupija, *Blagdan Male Gospe kod Dominikanaca u Trogiru*, članak objavljen: 8. 9. 2012., preuzeto: 31. 3. 2024., https://smn.hr/58-zupne-proslave/1501-blagdan-male-gospe-kod-dominikanaca-u-trogiru
23. Splitsko-makarska nadbiskupija, svetište sv. Križa, članak objavljen: 12. 3. 2010, preuzeto: 3. 3. 2024, https://www.smn.hr/902-obnova-sjecanja-na-zaboravljeno-hrvatsko-svetiste-sv-kriza-na-ciovu
24. Šibenka biskupija, *Zaštitnik biskupije*, https://www.sibenska-biskupija.hr/zastitnik-biskupije-2/ (Pristupljeno: 3. 5. 2024.)
25. Trogir Time Travel, Legendarne trogirske ljubavi, objavljeno: 16. 2. 2018., preuzeto: 13.3. 2020., https://trogirtimetravel.blogspot.com/2018/02/legendarne-trogirske-ljubavi.html
26. Trogir Time Travel, Za Gospon od Karmena, objavljeno: 16. 7. 2019., preuzeto: 6. 1. 2020., http://trogirtimetravel.blogspot.com/2019/07/za-gospon-od-karmena.html
27. Trogir Time Travel, Primišćenje, tekst objavljen: 4. 5. 2020., preuzeto: 3. 3. 2024, https://trogirtimetravel.blogspot.com/2020/05/danas-je-tocno-339-godina-od.html
28. Trogir Time Travel, Trogir u novembru, tekst objavljen: 23. 11. 2020., preuzeto: 3. 3. 2024., https://trogirtimetravel.blogspot.com/2020/11/
29. Trogir Time Travel, užežin Stivanje, tekst objavljen: 13. 11. 2020., preuzeto: 3. 3. 2024., https://trogirtimetravel.blogspot.com/2020/11/dan-uzezin-stivanje-13-studenog-1892.html
30. Trogir Time Travel, Tri Stivanjske fotografije iz naftalina, objavljeno: 12. 11. 2018., preuzeto: 5.3.2024., https://trogirtimetravel.blogspot.com/2018/11/tri-stivanjske-fotografije-iz-naftalina.html
31. Trogir Time Travel, projekt Četvrti jesenski škafetin, objavljeno: 8. 1. 2013., preuzeto: 9. 3. 2024., https://issuu.com/muzejgradatrogira/docs/cetvrtijesenskiskafetinmgt
32. Trogir Time Travel, 4 stara trogirska običaja u Velikom tjednu, objavljeno 8. 4. 2020., preuzeto 11. 9. 2022., https://trogirtimetravel.blogspot.com/

33. Trogirski portal, Slavimo blagdan Blagovijesti, članak objavljen: 24. 3. 2019., preuzeto: 5. 4. 2024., https://trogirskiportal.hr/slavimo-blagdan-blagovijesti/
34. Trogir. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025. Pristupljeno 14. 6. 2025., https://www.enciklopedija.hr/clanak/trogir
35. Trogir Time Travel, fotografije, objavljeno: 6. 2. 2018., preuzeto: 6. 1. 2020., https://trogirtimetravel.blogspot.com/search?q=ma%C5%A1kare
36. Turistička zajednica Splitsko dalmatinske županije, trogirski rafioli, ristupljeno 25. 5. 2023., https://www.dalmatia.hr/hr/atrakcije/trogirski-rafioli
37. Trogirski portal, *Izabran trogirski najpolicajac: Mario Đikić je primjer policajca kakav bi svaki od nas zaista trebao biti*, objavljeno: 29. 9. 2020., https://trogirskiportal.hr/izabran-trogirski-najpolicajac-mario-dikic-je-primjer-policajca-kakav-bi-svaki-od-nas-zaista-trebao-biti/?fbclid=IwY2xjawKoNbxleHRuA2FlbQIxMQABHoQVe0eIaW4O5ykGFZn4bNzVasZG3LVknNOeB0nCZ1FswKlalQvEM-FxJqdB_aem_20YCyZ_50VR8wOiJ23SauQ (Pristupljeno 3. 5. 2024.)
38. TV emisija „Dalmacija moga oka“ Televizije Jadran, emisija emitirana 24. 2. 2020., urednica i voditeljica: Barbara Žaja, preuzeto: 7. 3. 2023., https://bit.ly/3JSM5pM
39. TV emisija „Dalmacija moga oka“ Televizije Jadran, emisija emitirana 8. 2. 2021., urednica i voditeljica: Barbara Žaja, preuzeto: 7. 3. 2023., *https://bit.ly/3HjvucZ*
40. TV emisija „Dalmacija moga oka“ Televizije Jadran, emisija emitirana 7. 2. 2022., urednica i voditeljica: Barbara Žaja, preuzeto: 7. 3. 2023., *https://bit.ly/3snNf6P*
41. TV emisija „Dalmacija moga oka“ Televizije Jadran, emisija emitirana: 15. 11. 2021., urednica i voditeljica: Barbara Žaja, preuzeto: 3. 3. 2024., https://www.youtube.com/watch?v=Aj2jKmAr37o
42. TV emisija „Dalmacija moga oka“ Televizije Jadran, emisija emitirana 10. 4. 2017., urednica i voditeljica: Sandra Barčot, preuzeto 16.5.2022, https://bit.ly/3qLe9UA
43. TV emisija „Dalmacija moga oka“ Televizije Jadran, emisija emitirana 5. 4. 2021., urednica i voditeljica: Barbara Žaja, preuzeto 16. 5. 2022., https://bit.ly/3drtqXB
44. TV emisija „Dalmacija moga oka“ Televizije Jadran, emisija emitirana 28. 1. 2019., urednica i voditeljica: Tea Paravia, preuzeto 16. 5. 2022, https://www.youtube.com/watch?v=8dkZ1I8dlC0

45. TV emisija „Trogirski tjedan“ Televizije Jadran, emisija emitirana 24. 8. 2023., urednica i voditeljica Barbara Žaja, preuzeto, 24. 4. 2024., https://www.youtube.com/watch?v=bkqCTBEgXxQ
46. TV emisija „Trogirski tjedan“ Televizije Jadran, emisija emitirana 22. 8. 2024., urednica i voditeljica Barbara Žaja, preuzeto, 24. 8. 2024., https://www.youtube.com/watch?v=OAfjH4VGtgE
47. TV emisija „Trogirski tjedan“ Televizije Jadran, emisija emitirana 27. 6. 2024., urednica i voditeljica Barbara Žaja, preuzeto, 28. 9. 2024., https://www.youtube.com/watch?v=TlAAzFR32_M
48. TV emisija „Trogirski tjedan“ Televizije Jadran, emisija emitirana 30. 5. 2024., urednica i voditeljica Barbara Žaja, preuzeto, 15. 9. 2024., https://www.youtube.com/watch?v=VYNS3KECHOQ
49. TV emisija „Trogirski tjedan“ Televizije Jadran, emisija emitirana 18. 5. 2023., urednica i voditeljica Barbara Žaja, preuzeto, 24. 4. 2024., https://www.youtube.com/watch?v=hCTazoD4ZiE
50. TV emisija „Trogirski tjedan“ Televizije Jadran, emisija emitirana 27. 7. 2023., urednica i voditeljica Barbara Žaja, preuzeto, 24. 4. 2024., https://www.youtube.com/watch?v=0HjE2cNVBSc
51. TV emisija „Trogirski tjedan“ Televizije Jadran, emisija emitirana 2. 11. 2023., urednica i voditeljica Barbara Žaja, preuzeto, 24. 4. 2024., https://www.youtube.com/watch?v=kasQYuiJbIM
52. TV emisija „Trogirski tjedan“ Televizije Jadran, emisija emitirana 10. 8. 2023., urednica i voditeljica Barbara Žaja, preuzeto, 24. 4. 2024., https://www.youtube.com/watch?v=8zxFekfLusc
53. TV emisija „Trogirski tjedan“ Televizije Jadran, emisija emitirana 10. 3. 2022., urednica i voditeljica Barbara Žaja, preuzeto, 24. 4. 2024., https://www.youtube.com/watch?v=P3MMpNL3WxY
54. TV emisija „Trogirski tjedan“ Televizije Jadran, emisija emitirana 17. 11. 2022., urednica i voditeljica Barbara Žaja, preuzeto, 24. 4. 2024., https://www.youtube.com/watch?v=xgzuI0o7NFU
55. TV emisija „Trogirski tjedan“ Televizije Jadran, emisija emitirana 16. 6. 2022., urednica i voditeljica Barbara Žaja, preuzeto, 24. 4. 2024., https://www.youtube.com/watch?v=qUhA-VIVYsY

56. TV emisija „Trogirski tjedan“ Televizije Jadran, emisija emitirana 12. 3. 2020., urednica i voditeljica Barbara Žaja, preuzeto, 24. 4. 2024., https://www.youtube.com/watch?v=r-jRXqC_iz0
57. TV serija „The World's Greatest Sporting Arenas“ produkcije CWMNI DA Wales, emitirano: 21. 3. 2023., producent i urednički direktor: Euros Wyn, producent u Hrvatskoj: Barbara Žaja, preuzeto: 14.11.2024., https://tinyurl.com/2d44u6ob
58. TV reportaža, Klapa Sveti Juraj HRM, objavljeno: 17. 4. 2014., preuzeto: 23. 9. 2022., https://www.youtube.com/watch?v=t9RfMUwaDtY
59. TV prilog u Vijestima Televizije Jadran, preuzeto 30.5.2022., emitirano 18.4.2022., urednik informativnog programa: Robert Škurla, voditeljica: Barbara Žaja, https://bit.ly/3QS392u
60. Udruga Rašpin Jute, objavljeno: 25.12.2011., preuzeto: 6.1.2020., *https://bit.ly/3CpZiEh*
61. Visit Trogir, Statistike, članak objavljen: 2022., preuzeto: 14. 6. 2024., https://www.visittrogir.hr/hr/local/statistics?category=2022-godina&page=2
62. Visit Trogir, Babarol festival, članak objavljen: 2022., preuzeto: 14. 6. 2024., https://www.visittrogir.hr/hr/tourist/events/jer-spiza-je-slada-kad-stavis-svoj-babarol
63. Visit Trogir, Trogirske rafijole, članak objavljen: 2022., preuzeto: 14. 6. 2024., https://www.visittrogir.hr/hr/tourist/activities/gastro

Sažetak

Doktorska disertacija pod naslovom „Tradicijska kultura trogirskoga kraja kao identitetski okvir“ istražuje tradicijsku kulturu trogirskog kraja s naglaskom na ulogu nematerijalne kulturne baštine u suvremenom društvenom kontekstu. Istraživanje obuhvaća vjerske i svjetovne običaje, godišnje blagdanske tradicije, svadbene običaje, gastronomske specijalitete, tradicijsku glazbu, usmenu književnost te kulturne manifestacije koje oblikuju lokalni identitet i zajednicu.

U radu su analizirani blagdani i njihovi običaji koji su i danas značajan dio društvenog i duhovnog života stanovnika Trogira i njegove okolice. Božićni običaji uključuju tradiciju Badnjaka, paljenje panja badnjaka, božićne pjesme i koledanje, dok su uskrsni običaji obilježeni procesijama na Veliki petak, bojenjem pisanica i pripremom tradicionalnih jela. Korizmeno razdoblje donosi specifične obrede pokore, dok pokladne svečanosti čuvaju stoljetne tradicije maškara i satiričnih povorki. U fokusu su i ljetni blagdani poput proslava sv. Ivana Krstitelja, sv. Lovre, sv. Petra i Pavla te Velike Gospe, koji su popraćeni misnim slavljima, procesijama, narodnim pjesmama, plesovima i zajedničkim lokalnim zabavama.

Istraživanje obuhvaća i svadbene običaje, koji su nekoć trajali više dana i sadržavali niz simboličnih radnji, poput pripreme miraza, zaruka, svadbenih ophoda, pjevanja svadbenih napjeva i zajedničkih proslava. Dokumentirani su i običaji vezani uz godišnje sajmove, proslave bratovština, crkvena slavlja i okupljanja lokalnih zajednica.

Posebna pažnja posvećena je gastronomiji kao segmentu kulturne baštine, pri čemu su prezentirana tradicijska jela poput trogirskih rafijola, bakalara na bijelo, pršuta, janjetine ispod peke, pogače od sira i pinca. Ova jela ne samo da su dio svakodnevne prehrane već imaju važnu ulogu u blagdanskim proslavama, svadbama i društvenim okupljanjima.

Analizom terenskih podataka pokazano je da se tradicijska kultura ne prenosi samo unutar obitelji i lokalne zajednice, već i putem organiziranih kulturnih programa, edukativnih radionica i turističkih manifestacija. Unatoč izazovima globalizacije, urbanizacije i turistifikacije, istraživanje je pokazalo da se običaji još uvijek prakticiraju, ali u izmijenjenim oblicima prilagođenim suvremenom načinu života. Kulturni turizam prepoznat je kao jedan od ključnih faktora očuvanja baštine, ali i kao izazov u smislu balansiranja između ekonomske koristi i autentične prezentacije tradicijskih običaja.

Rad također donosi analizu tradicijske glazbe i usmene književnosti, a dokumentiran je značaj klapske pjesme, crkvenih napjeva, božićnih i uskrsnih pjesama, svadbenih napjeva. Prikupljeni usmeni zapisi analizirani su u izvornom jezičnom obliku, pri čemu su uočene razlike u generacijskom prijenosu običaja i jezika.

Korištenjem kvalitativne metodologije, uključujući intervjue s kazivačima, terensko promatranje, analizu arhivskih izvora i dokumentiranje kulturnih događanja, rad govori o načinu na koji se tradicija prenosi kroz generacije i kako se mijenja u suvremenom kontekstu. Osim što doprinosi širem razumijevanju etnoloških i antropoloških procesa u trogirskom kraju, rad pruža i smjernice za buduće istraživače, kulturne institucije i lokalne vlasti zainteresirane za očuvanje i promociju kulturne baštine.

Rezultati istraživanja predstavljaju smjernice za buduća istraživanja i očuvanje kulturne baštine kroz obrazovne programe, digitalne platforme i kulturne projekte. Ovaj rad potvrđuje da je tradicijska kultura trogirskog kraja ključni element identiteta lokalne zajednice te da njezina budućnost ovisi o svijesti, angažmanu i prilagodbi suvremenim izazovima.

Ključne riječi: tradicijska kultura, trogirski kraj, kulturni identitet, nematerijalna kulturna baština, crkveno-pučka baština, godišnji običaji, etnografsko istraživanje

Summary

The doctoral dissertation titled "Traditional Culture of the Trogir Region as an Identity Framework" explores the traditional culture of the Trogir area, emphasizing the role of intangible cultural heritage in a contemporary social context. The research covers religious and secular customs, annual festive traditions, wedding rituals, gastronomic specialties, traditional music, oral literature, and cultural events that shape the local identity and community.

The dissertation analyzes holidays and their customs, which remain a significant part of the social and spiritual life of Trogir and its surroundings. Christmas traditions include „Badnjak“ (Yule log) rituals, the burning of the badnjak log, Christmas carols, and „koledanje“ (caroling). Easter customs feature Good Friday processions, egg painting, and the preparation of traditional dishes. The Lenten period involves specific penitential rituals, while Carnival celebrations preserve centuries-old masquerade traditions and satirical parades. The research also highlights summer festivities such as St. John the Baptist’s Day, St. Lawrence’s Day, St. Peter and Paul’s Day, and the Assumption of Mary, which are accompanied by masses, processions, folk songs, dances, and local community gatherings.

The study further examines wedding traditions, which historically spanned multiple days and included symbolic rituals such as dowry preparation, engagements, wedding processions, singing of wedding songs, and communal celebrations. Documented traditions also encompass annual fairs, confraternity celebrations, church feasts, and local community gatherings.

A special focus is given to gastronomy as a segment of cultural heritage, featuring traditional dishes such as Trogir’s „“rafioli (pastry), cod in white sauce, prosciutto, lamb under the bell, „sirnica“ and „pinca“ (sweet bread). These dishes are not only part of everyday cuisine but also play a crucial role in festive celebrations, weddings, and social gatherings.

Field data analysis reveals that traditional culture is transmitted not only within families and local communities but also through organized cultural programs, educational workshops, and tourism events. Despite the challenges posed by globalization, urbanization, and the rise of tourism, the research shows that customs are still practiced, albeit in modified forms adapted to modern lifestyles. Cultural tourism is recognized as both a key factor in heritage preservation and a challenge in balancing economic benefits with authentic representation of traditions.

The dissertation also explores traditional music and oral literature, documenting the significance of klapa singing, church chants, Christmas and Easter songs, and wedding songs. Collected oral records are analyzed in their original linguistic form, highlighting generational differences in the transmission of traditions and language.

By applying a qualitative methodology, including interviews with informants, field observations, analysis of archival sources, and documentation of cultural events, the study examines how tradition is passed down through generations and how it evolves in a contemporary context. Beyond contributing to a broader understanding of ethnological and anthropological processes in the Trogir region, the research also provides guidelines for future scholars, cultural institutions, and local authorities interested in the preservation and promotion of cultural heritage.

The findings of this study offer recommendations for future research and heritage conservation through educational programs, digital platforms, and cultural projects. The dissertation confirms that the traditional culture of the Trogir region is a key element of local identity and that its future depends on awareness, engagement, and adaptation to contemporary challenges.

Keywords: traditional culture, Trogir region, cultural identity, intangible cultural heritage, religious folk heritage, annual customs, ethnographic research

Životopis

Barbara Žaja magistra je edukacije hrvatskoga jezika i književnosti te talijanskoga jezika i književnosti. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu, gdje je prethodno završila i preddiplomski studij. Njezina istraživačka područja obuhvaćaju tradicijsku kulturu, kulturnu antropologiju, folkloristiku te medijsku komunikaciju. Njezin znanstveni interes usmjeren je na proučavanje tradicijske kulture grada Trogira i okolice, s posebnim naglaskom na običaje i tradicijske prakse koje oblikuju identitet lokalnih zajednica. U svojim istraživanjima analizira načine na koje se usmena predaja, običaji i narativne strukture prenose kroz generacije te kako se prilagođavaju suvremenim društvenim okolnostima.

Tijekom profesionalne karijere stekla je iskustvo rada u medijima, radeći kao televizijska urednica, novinarka i voditeljica na Televiziji Jadran u Splitu od 2019. godine. U tom je razdoblju uredila i vodila brojne emisije posvećene kulturnim, društvenim i gospodarskim temama, usmjerene na promicanje lokalne baštine i suvremenih kulturnih praksi. Osim televizijskog angažmana, radila je kao radijska urednica i voditeljica na Jadranskom radiju od 2018. do 2019. godine, gdje je producirala informativne i zabavne programe prilagođene široj javnosti. Svoj medijski put započela je na HRT Radio Splitu od 2015. do 2017. godine, gdje se bavila istraživačkim novinarstvom te izvještavala o ključnim događanjima iz područja kulture i umjetnosti. U svojem se radu bavila i dinamikom javne komunikacije te ulogom medija u oblikovanju javnoga mnijenja.

U akademskom kontekstu, objavila je nekoliko znanstvenih radova s naglaskom na tradicijsku kulturu trogirskog kraja. Među njezinim značajnim publikacijama istaknuti su radovi *Advent u tradicijskoj kulturi trogirskog kraja* (Bosna franciscana, 2021.), *Božić u tradicijskoj kulturi Trogira* (Bosna franciscana, 2021.) te *Pokladni običaji na trogirskom području* (Bosna franciscana, 2023.). Ovi radovi doprinose proučavanju kako su se tradicijski blagdani i običaji razvijali kroz povijest te na koji način i danas oblikuju društvene interakcije unutar zajednice. Također su objavljeni radovi *Sveti Ivan Trogirski u tradicijskoj kulturi trogirskoga kraja* i *Veliki tjedan u trogirskoj crkveno-pučkoj baštini*, koji dodatno osvjetljavaju značaj kulturnih i vjerskih tradicija spomenutih područja.

Uz akademsku i novinarsku karijeru, Barbara Žaja aktivno djeluje u području odnosa s javnošću i digitalnog marketinga. Kao menadžerica za odnose s javnošću i marketing u Županijskom tehnološkom hubu Digitalna Dalmacija u Splitu sudjeluje u kreiranju i provedbi

komunikacijskih strategija s ciljem promicanja inovativnih tehnoloških rješenja. Njezina uloga obuhvaća izgradnju prepoznatljivosti na tržištu, razvoj komunikacijskih kampanja te povezivanje tehnološkog sektora sa širim društvenim kontekstom. U svojem angažmanu koristi iskustvo stečeno u medijima kako bi osigurala kvalitetnu vidljivost tehnoloških projekata te ih povezala s relevantnim akterima iz akademske i poslovne zajednice.

Sudjelovala je na stručnim i znanstvenim konferencijama, sudjelovala je u raspravama o očuvanju kulturne baštine te izazovima suvremenih medija. Aktivno doprinosi stručnim publikacijama i projektima koji povezuju humanističke znanosti s digitalnim tehnologijama, nastojeći osigurati inovativan pristup interpretaciji kulturnog naslijeđa. Svoj profesionalni razvoj nastavlja kroz znanstveni rad i istraživanja, s ciljem povezivanja medijske komunikacije, kulture i digitalnih tehnologija te promicanja održivog razvoja kulturnih i informativnih praksi u digitalnom dobu.

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja ____Barbara Žaja_____, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja doktora/doktorice znanosti u znanstvenom području Humanističkih znanosti, polje Interdisciplinarne humanističke znanosti, izjavljujem da je ova doktorska disertacija rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištenje bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio doktorske disertacije nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ove doktorske disertacije ni iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split,

Potpis

Barbara Žaja

Izjava o pohrani doktorske disertacije u Digitalni repozitorij Filozofskoga fakulteta u Splitu

Studentica: Barbara Žaja

Naslov rada: Tradicijska kultura trogirskog kraja kao identitetski okvir

Znanstveno područje i polje: humanističke znanosti, polje etnologija i antropologija

Vrsta rada: doktorska disertacija

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje): dr. sc. Mirjana Adamović, znanstvena savjetnica

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje): prof. emer. dr. sc. Marko Dragić

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

prof. dr. sc. Boris Škvorc, redoviti profesor u trajnom izboru

prof. dr. sc. Antonela Marić, redoviti profesor

prof. dr. sc. Đuro Blažeka, redoviti profesor u trajnom izboru

Ovom izjavom potvrđujem da sam autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti* (NN br. 119/22).

Split, _____

Potpis studenta/studentice: _____ ***Barbara Žaja***_____

Napomena:

U slučaju potrebe odgađanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.